

Молодь і ринок

ЩОМІСЯЧНИЙ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 9 (229) вересень 2024

Видається з лютого 2002 року

УДК 051 Журнал “Молодь і ринок” внесений до переліку наукових фахових видань України (категорія “Б”) у галузі педагогічних наук: 011 – Освітні педагогічні науки, наказ Міністерства освіти і науки України від 02.07.2020 № 886 (додаток 4). Спеціальності: 012 – Дошкільна освіта; 013 – Початкова освіта; 014 – Середня освіта (за предметними спеціалізаціями); 015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями); 016 – Спеціальна освіта, наказ МОН України від 24.09.2020 № 1188 (додаток 5).

Засновник і видавець: Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Україна, 82100, Львівська область, Дрогобич, вул. Івана Франка, 24
Видання зареєстровано Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення.
Рішення Національної ради від 26.10.2023 № 1155, ідентифікатор медіа R30-01827

ISSN 2308-4634 (Print) “Молодь і ринок” індексується у таких базах даних: Google Scholar; Polish Scholarly Bibliography (PBN); **ERIH PLUS**; **Index Copernicus** (ICV 2018: 80.20; ICV 2019: 85.80; ICV 2020: 82.12; ICV 2021: 85.55; ICV 2022: 80.94)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2617-0825.9/229.2024>

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор: Микола ГАЛІВ – *д.пед.н., проф., Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка*

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Іван БАХОВ – *д.пед.н., проф., Міжрегіональна академія управління персоналом*

Наталія БИШЕВЕЦЬ – *к.пед.н., Національний університет фізичного виховання і спорту України*

Галина БІЛАВИЧ – *д.пед.н., проф., ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”*

Ірина ЗВАРИЧ – *д.пед.н., проф., Київський національний торговельно-економічний університет*

Микола ПАНТЮК – *д.пед.н., проф., Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка*

Тетяна ПАНТЮК – *д.пед.н., проф., Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка*

Лукаш ТОМЧИК – *д.соц.н. (педагогіка), Педагогічний університет в Кракові, Польща*

Надія Лаура СЕРДЕНЦЮК – *к.пед.н., Сучавський університет імені Штефана чел Маре (м. Сучава, Румунія)*

Даніель УОЛЛЕР – *д.філос.н., Університет Центрального Ланкаширу (м. Престон, Великобританія)*

Марія ЧЕПІЛЬ – *д.пед.н., проф., академік АНВО України, Заслужений діяч науки і техніки України, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка*

Сергій ШАРОВ – *к.пед.н., Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного*

Олександра ЯНКОВИЧ – *д.пед.н., проф., Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка; д.таблiт., проф., Куявсько-Поморська Академія (м. Бидгощ, Польща)*

Адреса редакції: Україна, 82100, Львівська область, Дрогобич, вул. Івана Франка, 24
Тел. +38 (068) 502-45-49; e-mail: molodirynok@gmail.com; веб-сайт: <http://mir.dspu.edu.ua>

Рекомендовано до друку вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету
(протокол № 9 від 26.09.2024)

Посилання на публікації “Молодь і ринок” обов’язкові

Редакція зберігає за собою право скорочувати і виправляти матеріали. Статті, підписані авторами, висловлюють їх власні погляди, а не погляди редакції.

За достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв, статистичних даних та інших відомостей відповідають автори публікацій.

Youth & market

MONTHLY SCIENTIFIC-PEDAGOGICAL JOURNAL

No. 9 (229) September 2024

Published since February 2002

UDC 051 The journal “Youth and market” is included into the list of scientific professional publications of Ukraine (**category “B”**) in the field of pedagogical sciences: 011 – Educational, pedagogical sciences, the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 02.07.2020 No. 886 (Appendix 4). Specialties: 012 – Preschool education; 013 – Primary education; 014 – Secondary education (due to subject specializations); 015 – Professional education (according to specializations); 016 – Special education, order of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 09.24.2020 No. 1188 (Appendix 5).

Founder and published: Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
Ivan Franko Str., 24, Drohobych, Lviv Region, Ukraine, postal code 82100
Edition is registered in the National Council of Ukraine for Television and Radio Broadcasting.
Decision of the National Council dated 26.10.2023 No. 1155, **media identifier R30-01827**

ISSN 2308-4634 (Print) “Youth and market” is indexed in such databases: Google Scholar; Polish Scholarly Bibliography (PBN); **ERIH PLUS**; **Index Copernicus** (ICV 2018: 80.20; ICV 2019: 85.80; ICV 2020:82.12; ICV 2021: 85.55; ICV 2022: 80.94)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2617-0825.9/229.2024>

EDITORIAL BOARD

Head editor: Mykola HALIV – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof., Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*

EDITORIAL BOARD MEMBERS

Ivan BAKHOV – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof., Interregional Academy of Personnel Management*

Nataliya BYSHEVETS – *Candidate of Pedagogic Sciences, National University of Physical Education and Sports of Ukraine*

Halyna BILAVYCH – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof., SHEE “Vasyl Stefanyk Precarpathian National University”*

Iryna ZVARYCH – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof., Kyiv National University of Trade and Economics*

Mykola PANTYUK – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof., Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*

Tetyana PANTYUK – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof., Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*

Lukasz TOMCZYK – *Doctor of Social Sciences (Pedagogic), Pedagogical University of Cracow, Poland*

Nadia Laura SERDENCUC – *Candidate of Pedagogic Sciences, Stefan cel Mare University from Suceava (Romania)*

Daniel WALLER – *Doctor of Philosophy Sciences, University of Central Lancashire (Preston, UK)*

Mariya CHEPIL – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof., Academician of the Academy of Higher Education of Ukraine, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*

Sergii SHAROV – *Candidate of Pedagogic Sciences, Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University*

Oleksandra YANKOVYCH – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof., Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University*

Editorial office: Ukraine 82100, Lviv region, Drohobych, Ivan Franko, 24 str,

Tel. +38 (068) 502-45-49; e-mail: molodirynok@gmail.com; website: <http://mir.dspu.edu.ua>

Recommended for publication by Academic Council of Drohobych State Pedagogical University
(protocol No. 9, 26.09.2024)

Links to the publication of “Youth and market” obligatory

Edition reserves the right to shrink and correct the matter. Articles signed by author express their own point of view.

Authors of publications are responsible for the accuracy of facts, quotations, private names, geographical names, statistics etc.

Молодь і ринок

№ 9 (229) вересень 2024

ЗМІСТ

Галина Білавич, Світлана Вербещук, Уляна Борис Організація позаурочного освітнього середовища в початковій школі республіки Польщі	7
Валентина Титаренко Науково-освітній аспект виставкової діяльності.....	11
Вікторія Жигір, Юлія Забеліна Практико-орієнтоване навчання здобувачів закладів вищої освіти дисциплінам електроенергетичного циклу.....	18
Оксана Ісасва, Ганна Шайнер Розвиток гуманітарних цінностей професійної культури у студентів-медиків.....	23
Григорій Пустовіт Соціально-педагогічний простір розвитку дитини в сучасних закладах позашкільної освіти.....	27
Nataliia Yevtushenko Use of distance and blended education technologies in the organization of improving the qualifications of teachers in postgraduate education of Ukraine.....	32
Світлана Іщенко, Роман Колодій Формування лідерських якостей у старшокласників через підприємницьку діяльність.....	37
Анатолій Мартинюк Особистість Петра Горохова в контексті проблеми полікомунікативності діяльності хормейстера.....	42
Ореста Карпенко, Марія Чепіль Остап Макарушка про педагогіку як науку виховання.....	46
Вікторія Іванова Емоції як вектор успішності освітньо-виховного процесу у закладі дошкільної освіти.....	52
Наталія Мачинська Гуманістична спрямованість виховання дітей дошкільного віку в Україні: історико-педагогічний аспект.....	57
Оксана Попович Соціально-емоційний розвиток дітей дошкільного віку як наукова проблема.....	62
Наталія Кушніренко, Ганна Алексєєва, Лариса Горбатюк, Наталія Кравченко, Хосе Італо Кортес Цифрові мости до знань для учнів п'ятого класу на уроках текстового редагування.....	66
Анна Жукова, Ірина Марчук Особливості педагогічної діяльності вчителів опорних закладів – навчально-виховних комплексів у рамках дистанційного навчання.....	75

Твердохліб Ганна Цифрове читання як сучасний освітній тренд.....	80
Ольга Трегуб, Юрій Скібчик STEM-освіта у підготовці майбутніх учителів професійного навчання.....	85
Наталія Стеца Наукові погляди на соціальну роботу як на суспільний феномен.....	90
Тарас Галатюк, Михайло Галатюк, Юрій Галатюк Науково-дослідницька діяльність у Малій академії наук як чинник розвитку методологічної культури старшокласників.....	95
Анна Слатвінська, Володимир Товстоган, Тетяна Острянюк Психолого-педагогічні аспекти організації інклюзивного освітнього середовища.....	102
Надія Дудник, Світлана Береза Інновації в процесі організації валеологічного виховання.....	107
Ірина Гринчук Український музичний фольклор як предмет науково-методичних досліджень.....	113
Катерина Степаненко, Олександр Степаненко Особливості трансформації українського новинного контенту в умовах війни.....	118
Оксана Єфремова Закономірності та принципи підготовки майбутніх дитячих стоматологів засобами ситуативно-комунікативних моделей професійної взаємодії.....	124
Тетяна Петренко Дизайн крос-культурної комунікації дослідника-початківця.....	129
Людмила Новицька Проблема формування інноваційної компетентності майбутніх фахівців-аграріїв у процесі математичної підготовки в кризових умовах.....	133
Максим Павленко, Лілія Павленко, Євген Павленко, Віктор Молчанов Інноваційні можливості впровадження онлайн-платформ для навчання програмування майбутніх вчителів інформатики.....	143
Оксана Сікора, Тетяна Вдовичин Вебсистема як засіб адаптації учасників освітнього процесу.....	149
Михайло Подоляк Розвиток іншомовного мовлення у студентів ЗВО України.....	155
Ольга Снітовська Феномен якості вищої освіти в дослідженнях вітчизняних науковців: глобальний та європейський вектори.....	160
Олена Пинзеник, Василь Скрипинець, Богдан Чепелюк Понятійно-термінологічна сутність професійної компетентності як наукової дефініції.....	165
Tetiana Helzhynska Academic entrepreneurship: essence and main characteristics.....	169
Марія Астахова Дослідження феномену ризику в сучасній теорії та практиці.....	174

Youth & market

No. 9 (229) September 2024

CONTENTS

Halyna Bilavych, Svitlana Verbeshchuk, Uliana Borys Organization of an extra-curricular educational environment in a primary school of the republic of Poland.....	7
Valentina Tytarenko Scientific and educational aspect of the exhibition activity.....	11
Victoriia Zhyhir, Yuliia Zabelina Practice-oriented training of higher education institutions' students in the disciplines of the electric power cycle.....	18
Oksana Isayeva, Hanna Shayner Development of humanitarian values of professional culture in medical students.....	23
Hryhoriy Pustovit Social and pedagogical space for child development in modern out-of-school educational institutions.....	27
Nataliia Yevtushenko Use of distance and blended education technologies in the organization of improving the qualifications of teachers in postgraduate education of Ukraine.....	32
Svetlana Ishchenko, Roman Kolodii Formation of leadership qualities in high school students through entrepreneurial activity.....	37
Anatolii Martyniuk Personality of Petro Horokhov in the context of the problem of polycommunication of the choirmaster's activity.....	42
Oresta Karpenko, Mariya Chepil Ostap Makarushka on pedagogy as the science of education.....	46
Victoriya Ivanova Emotions as a vector of success of educational process in preschool educational institution.....	52
Nataliia Machynska The humanistic orientation of preschool children education in Ukraine: historical and pedagogical aspect.....	57
Oksana Popovych Social and emotional development of preschoolers as a scientific problem.....	62
Natalya Kushnirenko, Hanna Aliksieieva, Larysa Horbatiuk, Nataliia Kravchenko, Jose Italo Cortez Digital bridges to knowledge for fifth-grade students in text editing lessons.....	66
Anna Zhukova, Iryna Marchuk Peculiarities of pedagogical activity of teachers of supporting institutions – educational complexes in the framework of distance learning.....	75

Hanna Tverdokhlib Digital reading as a modern educational trend.....	80
Olga Tregub, Yuriy Skibchuk STEM education in the preparation of future vocational education teachers.....	85
Nataliya Stetsa Scientific views on social work as a social phenomenon.....	90
Taras Halatiuk, Mykhailo Halatiuk, Yurii Halatiuk Scientific research activity at the Junior Academy of Sciences as a factor in development of methodological culture of senior pupils.....	95
Anna Slatvinska, Volodymyr Tovstohan, Tetiana Ostrianko Psychological and pedagogical aspects of organizing an inclusive educational environment.....	102
Nadiia Dudnyk, Svitlana Bereza Innovations in the process of organisation of valeological education.....	107
Iryna Hrynychuk Ukrainian musical folklore as a subject of scientific and methodological research.....	113
Kateryna Stepanenko, Oleksandr Stepanenko Features of the transformation of Ukrainian news content during the war.....	118
Oksana Yefremova Regulations and principles of training of future pediatric dentists using situation-communicative models of professional interaction.....	124
Tetyana Petrenko Design of cross-cultural communication for the beginning researcher.....	129
Liudmyla Novytska The problem of forming innovative competence of future agricultural specialists in the process of mathematical training in crisis conditions.....	133
Maksym Pavlenko, Liliia Pavlenko, Yevhen Pavlenko, Viktor Molchanov Innovative opportunities for implementing online platforms for teaching programming to future computer science teachers.....	143
Oksana Sikora, Tetiana Vdovychun Web system as a means of adaptation of educational process participants.....	149
Mykhailo Podoliak The development of foreign speech in student of Ukrainian universities.....	155
Olha Snitovska The phenomenon of higher education quality in the research of domestic scientists: global and european vectors.....	160
Olena Pynzenyk, Vasyl Skrypynets, Bohdan Chepelyuk Conceptual and terminological essence of professional competence as a scientific definition.....	165
Tetiana Helzhynska Academic entrepreneurship: essence and main characteristics.....	169
Mariia Astakhova Study of the phenomenon of risk in modern theory and practice.....	174

УДК 373.31:37.091.2

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.312177>

Галина Білавич, доктор педагогічних наук,
професор кафедри початкової освіти
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
Світлана Вербещук, кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри початкової освіти
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
Уляна Борис, кандидат педагогічних наук, викладач
Коломийського педагогічного фахового коледжу
Івано-Франківської обласної ради

ОРГАНІЗАЦІЯ ПОЗАУРОЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩІ

Стаття присвячена проблемі організації позаурочного освітнього середовища в Республіці Польщі. Проаналізовано нормативну базу, яка регламентує створення форм позаурочної та позашкільної навчально-виховної діяльності. Ключовим нормативно-правовим документом, що регулює діяльність початкової освіти загалом та позаурочної і позашкільної освіти зокрема, є Закон "Про освіту". Розглянуто зміст, форми, педагогічні умови створення позаурочного навчально-виховного середовища для здобувачів початкової освіти. Виокремлено проблеми в організації так званих загальних кімнат ("світлиця", "денна кімната / зала") як невід'ємного складника освітнього процесу школи.

Ключові слова: група подовженого дня; позаурочна діяльність учнів; Республіка Польща; початкова школа; освітня та виховна діяльність; "світлиця"; загальна кімната.

Лит. 15.

Halyna Bilavych, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor of the
Primary Education Department,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
Svitlana Verbeshchuk, Ph.D. (Pedagogy), Lecturer of the
Primary Education Department,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
Uliana Borys, Ph.D. (Pedagogy), Lecturer,
Kolomyia Pedagogical Professional College of the
Ivano-Frankivsk Region

ORGANIZATION OF AN EXTRA-CURRICULAR EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN A PRIMARY SCHOOL OF THE REPUBLIC OF POLAND

The article is devoted to the problem of organizing an extracurricular educational environment in the Republic of Poland. The regulatory framework that regulates the creation of forms of extracurricular activities has been analyzed. The Law "On Education" is the key legal document that regulates the activity of primary education in general and extracurricular and after-school education in particular. The content, forms, and pedagogical conditions of creating an extracurricular educational environment for students of primary education are considered. Problems in the organization of the so-called common rooms ("light room", "day room/hall") as an integral component of the educational process of the school are singled out.

The main purpose of the school common room is to provide organized educational assistance to children, help them study, create conditions for recreation, and develop interests and talents. The tasks of teachers working in the common room include a number of others: involving children in the game in accordance with the principles of joint cooperation in a team; creating conditions for the formation of behavior that promotes health and safety; popularization of active forms of spending free time; development of aesthetic feelings; understanding the need for a careful attitude to the natural environment, its preservation; development of creative activity and imagination through various forms of artistic activity; formation of patriotic feelings; organization of events aimed at developing the children's interests and talents, as well as events uniting the children's team; organization of assistance in education, creation of conditions for independent studies, involvement in independent mental work; development of media education; formation of a sense of responsibility for other people's and own property; fostering a sense of care for the younger and weaker and respect for the elderly and people with special needs; development of independence and self-government, as well as social activity; formation of household culture skills; interaction with parents and teachers.

Keywords: extended day group; extracurricular activities of students; Republic of Poland; elementary school; upbringing and educational activities; "chamber"; living room.

Постановка проблеми. Сьогодні особливого значення набуває проблема організації позаурочної діяльності школярів. В Україні цей процес (організація груп подовженого дня (ГПД)) регламентує документ “Порядок створення груп подовженого дня у державних і комунальних закладах загальної середньої освіти” (2018) [2]. За умов воєнного часу зростає популярність і затребуваність ГПД як форми організації навчально-виховної роботи зі здобувачами освіти після завершенні ними навчальних занять. З огляду на це на часі аналіз найкращого світового досвіду в цій сфері освітньої діяльності задля творчого використання його за умов розвитку української школи.

Організація позаурочної діяльності молодших школярів забезпечує успішні умови для розв’язання однієї із ключових проблем загальної освіти – розвитку всебічної обдарованої особистості, уможлиблює здійснити індивідуальний підхід до здобувача початкової освіти, ураховувати його природні здібності, інтереси під час опанування шкільної програми тощо, а для батьків, які працюють, відкриває можливості забезпечити опіку над дітьми, узгодити інтереси сім’ї та праці. Важливо зазначити, що з налагодженням успішного процесу позаурочного навчання та розвитку школярів Україна наближається до міжнародних, зокрема і європейських, стандартів сприяння шкільній освіті дітей та юнацтва.

Аналіз досліджень і публікацій. Українські науковці (С. Барішполь, І. Большакова, Т. Герлянд, М. Голубенко, Т. Гуцалюк, В. Дубровський, Н. Єнько, А. Єфімов, Н. Жиганюк, Н. Забашта, О. Кизим, Л. Кондрашова, З. Морозова, Л. Москаленко, О. Портнова та ін.) досліджують різні аспекти проблеми організації освітньої діяльності школярів у позаурочний час. Зокрема, загальні питання організації роботи ГПД вивчали М. Голубенко, О. Кизим, В. Дубровський, З. Морозова та ін., сутність, зміст, форми виховної роботи в ГПД аналізували Т. Герлянд, Н. Забашта, О. Співак та ін., однак досвід організації позаурочної діяльності школярів у світовій педагогічній науці глибоко не досліджено, є лише невелика кількість публікацій, присвячених цій проблемі [1].

Мега статті – проаналізувати організацію позаурочного освітнього процесу в початкових школах Республіки Польщі.

Виклад основного матеріалу. У контексті євроінтеграційного курсу вітчизняної освіти на увагу заслуговує досвід організації навчально-виховного процесу в державах закордоння, де успішно розвивається система позаурочної освітньої діяльності. Щоб виокремити найкращі педагогічні напрацювання, якими можна скористатися за умов розвитку початкової освіти в Україні, стисло

проаналізуємо окремі здобутки досвіду Республіки Польщі (РП) щодо організації позаурочної роботи зі школярами 1–6-х класів.

Для такого віку дітей у початкових школах улаштовують “світлицю” (światlica) (цим терміном найчастіше послуговуються в повсякденній освітній практиці – Авт.), “денні кімнати /зали”, “загальні кімнати” (цей термін використано в нормативних документах – Авт.), а також цьому слугують шкільні дитячі садки (ШДС) – позашкільні заклади, які призначені не тільки для дітей, які відвідують дошкільця, а й молодших школярів, підлітків, що змушені залишатися в школі довше через працю батьків, організацію проїзду до школи тощо.

Варто наголосити, що ключовим нормативно-правовим документом, що регулює діяльність початкової освіти загалом і позаурочної та позашкільної освіти зокрема, є Закон “Про освіту”. Інформація про організацію позаурочних занять внесено до Закону в чинній редакції, згідно зі ст. 1 п. 3 Закону від 24 квітня 2014 р. “Про внесення змін до Закону “Про систему освіти” [15].

Відповідно до ст. 67 розділу 1 пункту 3 Закону “Про освіту” (далі – Закон), державна школа в РП для виконання своїх статутних завдань повинна надавати учням можливість користування загальною кімнатою. Обов’язком школи (стаття 67(3) Закону) є забезпечення позакласних заходів для учнів, які залишаються в школі довше у зв’язку із: 1) робочим часом батьків – за бажанням батьків; 2) організацією транспорту до школи або інших обставин, що вимагають забезпечення догляду в школі. У ст. 67 розділ 4 Закону з-поміж іншого передбачено, що гурткові заняття у початкових класах за керівництва одного вчителя можуть відвідувати не більше 25 учнів [15].

Аналіз чинного Закону дає підстави зробити висновок, що загальна кімната в початкових школах РП забезпечує позаурочну роботу, яка враховує освітні й розвивальні потреби учнів, а також їхні психофізичні можливості, зокрема діяльність, що розвиває інтереси здобувачів освіти, діяльність, що забезпечує правильний фізичний розвиток і виконання домашніх завдань тощо. Загалом для виконання своїх статутних завдань загальноосвітня школа в РП повинна забезпечити дітям та юнацтву можливість користуватися: 1) навчальними кабінетами з необхідним обладнанням; 2) бібліотекою; 3) загальною кімнатою; 4) кабінетом профілактики та долікарської допомоги; 5) комплексом спортивно-оздоровчих споруд; 6) адміністративно-господарськими приміщеннями [14; 15].

Статут школи регламентує організацію і діяльність загальної кімнати, де відбувається позаурочний процес освітньої діяльності школярів. Зміст, форми організації занять у навчальних групах, як і докладних правил організації та діяльності загаль-

ної кімнати, Законом “Про освіту”, іншими нормативними актами не встановлено. Документом, який може проєктувати план роботи загальної кімнати, є план роботи школи.

Відповідно до ст. 41 розділу 1 пункту 1 Закону, до повноважень педагогічної ради належить затвердження планів роботи школи. Інформація про діяльність загальної кімнати може бути включена до відомостей про діяльність школи (частина сьома статті 40 Закону, згідно з якою директор школи не рідше двох разів на навчальний рік представляє на педагогічній раді загальні висновки за результатами її діяльності) [15].

До 4 червня 2014 р. у в положеннях Закону “Про освіту” було зазначено, що державна початкова школа повинна надавати учням можливість користуватися загальною кімнатою. Ця нечітка норма стала предметом судових рішень про те, що школа зобов’язана зараховувати учнів до “світлиці”. 2014 р. зміни до Закону про освіту (зокрема, доповнивши статті 67 частинами 3–5) зобов’язали школи приймати всіх охочих учнів до гуртків, які організовували в процесі післяурочної діяльності. Задля підвищення якості освітнього (навчального і виховного) процесу, поліпшення педагогічного догляду за школярами в загальній кімнаті було введено вимогу про те, що під час занять під наглядом одного вчителя повинно перебувати не більше 25 учнів, а також зазначено про обов’язковість урахування під час планування занять у загальній кімнаті, окрім іншого, освітніх та розвивальних потреб учнів, надання їм можливості виконувати домашні завдання. В обрентуванні проєкту змін до Закону наголошено на важливості обов’язку належного забезпечення громадського догляду, збільшення доступності та поліпшення якості надання освітніх послуг у дитячих садках і школах. Ця потреба впливає із Довгострокової національної стратегії розвитку як одна з умов, необхідних для поліпшення якості життя поляків [3]. Отже, це положення підкреслює не тільки важливість ефективного використання часу учнів у школі до чи після уроків, а й актуалізує увагу держави до організації позаурочної освітньої діяльності школярів.

Зміст, форми, педагогічні умови проведення занять у загальних кімнатах були предметом дослідження освітнього уряду, шкільних інспекторів [4; 9; 10; 11; 12], науковців [5; 6; 13], учительських профспілок та темою багатьох статей у пресі, інтернеті [8; 9], аналіз яких дає підстави виокремити такі типові проблеми організації позаурочної освітньої діяльності в окремих початкових школах: відсутність відповідної змістовної та цікавої діяльності для учнів у кімнатах загального користування; присутність у навчальній групі понад 25 учнів; незадовільний рівень догляду за дітьми; непристосування шкільних приміщень до кількості

учнів; “... (на жаль) часто загальна кімната є не стільки місцем догляду та виховання, скільки місцем зберігання дітей”; неврахування природних нахилів, інтересів учнів у гуртковій роботі та ін. [3].

Ці проблеми увиразнюють і статистичні матеріали. Так, наприклад, станом на 30 вересня 2016 р. у РП працювало понад 11000 державних початкових шкіл, де навчалося приблизно 2170000 учнів [6]. За даними Міністерства народної освіти, гуртки позашкільля (загальні кімнати) працювали в 6914 школах (що становило 84,9 % шкіл), де було організовано 32001 навчальних груп [7]. Загальними кімнатами користувалися переважно учні 1–3-х класів (75,5 % від загальної кількості школярів) [4].

Питання базової навчальної програми щодо функціонування шкільних гуртків включено до двох пунктів додатку № 2 до розпорядження Міністра національної освіти від 30 травня 2014 р. про внесення змін до положення про базову навчальну програму дошкільної освіти. і загальноосвітніх в окремих типах шкіл [4], зокрема, з-поміж іншого, зазначалося: “У I–III класах початкової школи домашні завдання повинні бути адаптовані до можливостей учня, а вчитель повинен стежити за часом, який учень приділяє їх виконанню. Школа має забезпечити учням, які займаються гуртковими заняттями, умови та можливість виконувати домашні завдання”; “Рекомендується, щоб для дітей також організовували позакласні форми вивчення сучасної іноземної мови, наприклад, заняття в шкільному клубі, читацькі зустрічі в бібліотеці, перегляд фільмів у загальній кімнаті школи”; та ін. [4]. Ці ж положення містяться в Додатку № 2 до розпорядження Міністра освіти України від 17 червня 2016 р. про внесення змін до Положення про базовий навчальний план дошкільної та загальноосвітньої підготовки окремих типів навчальних закладів (чинний з 1 вересня 2016 р.) [4; 14].

Основна мета шкільної загальної кімнати – надання дітям організованої виховної допомоги та у навчанні, створення умов для відпочинку, розвитку інтересів і талантів. До завдань педагогів, які працюють у кімнаті загального користування, входить і низка інших: залучення дітей до гри відповідно до принципів спільної співпраці у команді; створення умов для формування поведінки, що сприяє здоров’ю та безпеці; популяризація активних форм проведення вільного часу; розвиток естетичних почуттів; розуміння необхідності дбайливого ставлення до природного середовища, його збереження; розвиток творчої активності та уяви через різні форми художньої діяльності; формування патріотичних почуттів; організація заходів, спрямованих на розвиток інтересів та талантів дітей, а також заходів, що об’єднують дитячий колектив; організація допомоги в навчанні, створення умов для самостійних занять, залучення до самостійної ро-

зумової роботи; розвиток медіаосвіти; формування почуття відповідальності за чуже та своє майно; виховання почуття турботи про молодших і слабших та поваги до літніх та людей з особливими потребами; розвиток самостійності та самоврядування, а також суспільної активності; формування навичок культури побуту; взаємодія з батьками і вчителями.

Висновки. Отже, організаційною формою позаурочної навчально-виховної діяльності в початковій школі РП є так звана загальна кімната (“світлиця”, “денна кімната / зала”), що є невід’ємним складником освітнього процесу школи. Ця форма позаурочної освітньої діяльності реалізує цілі та завдання школи, приділяючи особливу увагу змісту і навчально-виховним заходам, які прописують у плані роботи та в освітній програмі школи. Основним завданням загальної кімнати є забезпечення дітей відповідно до потреб та можливостей організованим педагогічним доглядом, опікою, позашкільним вихованням, що спрямоване на розвиток їхніх інтересів, талантів, навичок, комунікацію в групі однолітків тощо. Завдання, які реалізуються, співвідносяться з програмою робочого дня, розробленою на основі концепції роботи школи та відповідно до щоденного розпорядку дня школи. Роботу в “світлицях” налагоджують учителі-вихователі. Діяльність загальної кімнати контролює очільник школи. Опікується нею спеціально призначений завідувач загальної кімнати.

Перспективним напрямом подальших досліджень є аналіз змісту та форм організації позаурочної та позашкільної навчально-виховної роботи в РП.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білавич Г., Дідух І. Пасайлюк Г. Організація позаурочного освітньо-виховного процесу крізь призму світового досвіду. *Нова педагогічна думка* : науково-методичний журнал. 2022. № 3 (111). С. 3–8.
2. Про затвердження Порядку створення груп подовженого дня у державних і комунальних закладах загальної середньої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 24.06.2018 № 677. (2018). URL: <https://mon.gov.ua> (дата звернення: 10.06.2022).
3. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju – Polska 2030. URL: https://kigeit.org.pl/FTP/PRCIP/Literatura/002_Strategia_DSRK_PL2030_RM.pdf
4. Funkcjonowanie świetlic szkolnych. URL: https://www.nik.gov.pl/kontrolne/wyniki-kontroli-nik/pobierz,lsz-p_16_092_201611070635501478500550-01,typ,kk.pdf
5. Ostrach Zb. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Sączu Świetlica szkolna jako miejsce pracy opiekuńczo-wychowawczej i dydaktycznej w percepcji uczniów szkoły podstawowej. URL: <https://bibliotekanauki.pl/articles/11542921.pdf>
6. Pilich M. Ustawa o systemie oświaty. Komentarz. LEX, 2015. Wydanie VI. URL: <https://sip.lex.pl/komentarze-i-publikacje/komentarze/ustawa-o-systemie-oswiaty-komentarz-wyd-vi-587225086>

7. Raport na temat świetlic szkolnych. Sekcja Oświaty i Wychowania NSZZ “Solidarność” Regionu Gdańskiego. Stan na 12.05.2015 r. URL: <https://www.portalsamorzadowy.pl/pliki-download>

8. Sikorska-Bednarczyk K. Prawne uwarunkowania funkcjonowania świetlic szkolnych. Świetlica szkolna – miejsce opieki i wychowania czy przechowalnia dzieci. Gdańsk, 2015. URL: <https://kartanauczycielablog.pl/swietlica-miejsce-opieki-czy-przechowania-dzieci/>

9. Świetlica miejscem wszechstronnego rozwoju ucznia. URL: <https://www.glospedagogiczny.pl/artukul/swietlica-miejsce-wszechstronnego-rozwoju-ucznia>

10. Świetlica – Projekty edukacyjne i innowacje 2020/2021. URL: <https://sp225.edupage.org>

11. Świetlica szkolna – Godziny pracy świetlicy. URL: <https://sp107.edupage.org/a/swietlica-szkolna?eqa=dGV4dD10ZXh0L3RleHQ3JnN1YnBhZ2U9MA%3D%3D>

12. Świetlica szkolna – Formy pracy w świetlicy szkolnej. URL: [szkolna?eqa=dGV4dD10ZXh0L3RleHQ3JnN1YnBhZ2U9MA%3D%3D](https://sp107.edupage.org/a/swietlica-szkolna?eqa=dGV4dD10ZXh0L3RleHQ3JnN1YnBhZ2U9MA%3D%3D)

13. Świetlica – szkolną przestrzenią czasu wolnego. Funkcjonowanie świetlic szkolnych poradnik dla gmin i dyrektorów szkół / Andrzej Pery, Danuta Kmita. Warszawa, 2014. 66 s. URL: http://www.bc.ore.edu.pl/Content/673/Swietlica_szkolna+przestrzenia+czasu+wolnego.pdf

14. Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe (Dz. U. z 2017 r. poz. 59). URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20170000059/T/D20170059L.pdf>

15. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2014 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty (Dz.U. poz. 642), wygasła z końcem dnia 31.08.2016 r. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20140000642/T/D20140642L.pdf>

REFERENCES

1. Bilavich, H., Didukh, I. & Pasayliuk, H. (2022). Orhanizatsiia pozaurchnoho osvitno-vykhovnoho protsesu krizy pryzmu svitovoho dosvidu [The organization of the extracurricular educational process through the prism of world experience]. *New pedagogical thought: a scientific and methodical journal*. No. 3 (111), pp. 3–8. [in Ukrainian].
2. Pro zatverdzhennia Poriadku stvorennia hrup podovzhenoho dnia u derzhavnykh i komunalnykh zakladakh zahalnoi serednoi osvity [Order of the Ministry of Education and Culture “On approval of the Procedure for the creation of extended day groups in state and communal institutions of general secondary education”]: nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 24.06.2018 № 677. (2018). Available at: <https://mon.gov.ua> (Accessed 10 June 2022). [in Ukrainian].
3. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju – Polska 2030 [Long-term National Development Strategy – Poland 2030]. Available at: https://kigeit.org.pl/FTP/PRCIP/Literatura/002_Strategia_DSRK_PL2030_RM.pdf [in Polish].
4. Funkcjonowanie świetlic szkolnych Functioning of school clubs. Available at: https://www.nik.gov.pl/kontrolne/wyniki-kontroli-nik/pobierz,lsz-p_16_092_201611070635501478500550-01,typ,kk.pdf [in Polish].
5. Ostrach, Zb. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Sączu Świetlica szkolna jako miejsce pracy opiekuńczo-wychowawczej i dydaktycznej w percepcji uczniów szkoły podstawowej [State Higher Vocational School in Nowy Sącz School club as a place of care, education and teaching work in the perception of primary school students].

Available at: <https://bibliotekanauki.pl/articles/11542921.pdf> [in Polish].

6. Pilich, M. (2015). Ustawa o systemie oświaty. Komentarz". LEX, 2015. Wydanie VI. [Act on the education system. Commentary". LEX, 2015. 6th Edition]. Available at: <https://sip.lex.pl/komentarze-i-publikacje/komentarze/ustawa-o-systemie-oswiaty-komentarz-wyd-vi-587225086> [in Polish].

7. Raport na temat świetlic szkolnych. Sekcja Oświaty i Wychowania NSZZ "Solidarność" Regionu Gdańskiego. Stan na 12.05.2015 r. [Report on school club rooms. Education and Upbringing Section of NSZZ "Solidarność" Gdańsk Region. Status as of 12.05.2015]. Available at: <https://www.portal.samorzadowy.pl/pliku-download> [in Polish].

8. Sikorska-Bednarczyk, K. (2015). Prawne uwarunkowania funkcjonowania świetlic szkolnych. Świetlica szkolna – miejsce opieki i wychowania czy przechowalnia dzieci [Legal conditions for the functioning of school club rooms. School club room – a place of care and upbringing or a storage facility for children. Gdańsk, 2015]. Available at: <https://kartanau czycielablog.pl/swietlica-miejsce-opieki-czy-przechowania-dzieci/> [in Polish].

9. Świetlica miejscem wszechstronnego rozwoju ucznia [Daycare as a place for comprehensive development of the student]. Available at: <https://www.glospedagogiczny.pl/artykul/swietlica-miejscem-wszechstronnego-rozwoju-ucznia> [in Polish].

10. Świetlica – Projekty edukacyjne i innowacje 2020/2021 [Daycare – Educational projects and innovations 2020/2021]. Available at: <https://sp225.edupage.org> [in Polish].

11. Świetlica szkolna – Godziny pracy świetlicy [School daycare – Daycare hours]. Available at: <https://sp107.edupage.org/a/swietlica-szkolna?eqa=dGV4dD10ZXh0L3RleHQ3JnN1YnBhZ2U9MA%3D%3D> [in Polish].

12. Świetlica szkolna – Formy pracy w świetlicy szkolnej [School daycare – Forms of work in the school daycare]. Available at: [szkolna?eqa=dGV4dD10ZXh0L3RleHQ3JnN1YnBhZ2U9MA%3D%3D](https://sp107.edupage.org/a/swietlica-szkolna?eqa=dGV4dD10ZXh0L3RleHQ3JnN1YnBhZ2U9MA%3D%3D) [in Polish].

13. Świetlica – szkolną przestrzenią czasu wolnego. Funkcjonowanie świetlic szkolnych poradnik dla gmin i dyrektorów szkół [Community centre – school free time space. The functioning of community centres – a guide for communes and school principals] / Andrzej Pery, Danuta Kmita. Warszawa, 2014. 66 p. Available at: http://www.bc.ore.edu.pl/Content/673/Swietlica_szkolna+miejsc+a+czasu+wolnego.pdf [in Polish].

14. Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe (Dz. U. z 2017 r. poz. 59) [Act of 14 December 2016 – Education Law (Journal of Laws of 2017, item 59)]. Available at: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20170000059/T/D20170059L.pdf> [in Polish].

15. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2014 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty (Dz.U. poz. 642), wygasła z końcem dnia 31.08.2016 r. [Act of 24 April 2014 amending the Act on the Education System (Journal of Laws item 642), expired at the end of 31 August 2016]. Available at: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20140000642/T/D20140642L.pdf> [in Polish].

Стаття надійшла до редакції 29.07.2024

УДК 378.091.33-028.22

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.312392>

Валентина Титаренко, доктор педагогічних наук, професор
кафедри теорії і методики технологічної освіти
Полтавського національного педагогічного університету
імені В.Г. Короленка

НАУКОВО-ОСВІТНІЙ АСПЕКТ ВИСТАВКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто науково-освітній аспект виставкової діяльності та її вплив на формування культурної і професійної компетенції студентів. Аналізуючи теоретичні підходи та методології, використані в освітніх закладах для інтеграції виставкових заходів у навчальний процес, робота висвітлює, як виставки можуть слугувати засобом активізації креативності, критичного мислення й естетичного розвитку особистості. Окрім того, у статті критично оцінено поточний стан виставкової діяльності у закладах вищої освіти та визначено її роль у професійному формуванні майбутніх фахівців.

Стаття також звертає увагу на важливість інтердисциплінарного підходу в організації виставкових заходів, що інтегрують мистецтво, науку, технології та інші сфери знань, сприяючи всебічному розвитку студентів. Обговорюються і потенційні виклики, які можуть виникнути під час реалізації таких проєктів, включаючи логістичні проблеми та потребу у висококваліфікованих ресурсах для відповідної підтримки виставкової діяльності. Наголошується на значенні емпіричних досліджень для оцінки довгострокового впливу виставкової діяльності на професійний розвиток учасників. Такий підхід дає змогу формулювати рекомендації для вдосконалення освітніх практик і створення більш ефективних виставкових заходів, що відповідають потребам сучасного освітнього процесу. Завершенням статті є апеляція до використання цифрових технологій, спрямованих на розширення доступу і взаємодії з виставковим матеріалом, що може значно підвищити едукативний потенціал виставкових заходів.

Ключові слова: виставкова діяльність; освітній процес; професійна підготовка; методичні підходи; інтердисциплінарність.

Лит. 8.

Valentina Tytarenko, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor of the Theory and Methodology of Technological Education Department, Poltava Volodymyr Korolenko National Pedagogical University

SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL ASPECT OF THE EXHIBITION ACTIVITY

The article examines the scientific and educational aspect of exhibition activity and its influence on the formation of cultural and professional competence of students. Analyzing the theoretical approaches and methodologies used in educational institutions to integrate exhibition activities into the educational process, the work highlights how exhibitions can serve as a means of activating creativity, critical thinking and aesthetic development of the individual. In addition, the article critically assesses the current state of exhibition activity in higher educational institutions and defines its role in the professional formation of future specialists. The research findings emphasize the need for further expansion of the research base and the development of new pedagogical strategies that would ensure the effective use of exhibition events to achieve educational goals.

The article also draws attention to the importance of an interdisciplinary approach in the organization of exhibition events that integrate art, science, technology and other areas of knowledge, contributing to the comprehensive development of students. Potential challenges that may arise during the implementation of such projects are also discussed, including logistical problems and the need for highly qualified resources for appropriate support of exhibition activities. Emphasis is placed on the importance of empirical research to assess the long-term impact of exhibition activities on the professional development of participants. This approach makes it possible to formulate recommendations for improving educational practices and creating more effective exhibition events that meet the needs of the modern educational process. The conclusion of the article is an appeal to the use of digital technologies to expand access and interaction with exhibition material, which can significantly increase the educational potential of exhibition events.

Keywords: *exhibition activity; educational process; professional training; methodical approaches; interdisciplinarity.*

Постановка проблеми. Виставкова діяльність у сфері освіти та науки в Україні становить механізм, який сприяє демонстрації і розповсюдженню інновацій у галузях освіти та науки на внутрішньому і міжнародному рівнях. Організовані з ініціативи МОН України, такі виставки відіграють ключову роль у формуванні й розвитку освітянсько-наукових зв'язків між дослідниками, педагогами, студентами та широкою аудиторією. Ці заходи не тільки фасилітують обмін знаннями та досвідом, але й стимулюють укладення ділових угод, зокрема щодо інвестицій і створення спільних підприємств.

Особлива увага в таких виставках надається ознайомленню учасників з новітніми тенденціями, методиками та програмами у сфері освіти та науки. Вони слугують платформою для обговорення актуальних проблем і методів їх подолання, що значно сприяє впровадженню інноваційних підходів в освітній процес. Щороку заходи набувають більшого розмаху, привертаючи увагу значної кількості учасників та відвідувачів, що свідчить про зростаючий інтерес до освітніх і наукових інновацій.

Значення освітянсько-наукових виставок у контексті національної освіти та наукових досліджень є величезним. Вони не тільки сприяють розширенню професійного горизонту учасників, але й відіграють важливу роль у формуванні інноваційного освітнього середовища. Аналіз якісних тенденцій та результативності таких заходів є актуальним предметом для наукового дослідження, що може сприяти подальшому вдосконаленню стратегій розвитку освіти та науки в Україні.

Виставкова діяльність в Україні відіграє ключову роль у стимулюванні ринкових процесів і

закріпленні структурних змін у економіці країни, сприяючи науково-технічному оновленню та технологічному розвитку вітчизняних виробничих потужностей. У контексті державної політики одним із основних завдань є розробка концептуальних засад і механізмів для подальшого прогресу виставкової індустрії, що займає значуще місце в національній стратегії розвитку.

Історично зародження виставкової справи в Україні можна простежити з XVI ст., а натомість масштабні міжнародні виставки набули широкого розповсюдження, починаючи від XVIII ст. Сучасні виставки в Україні, часто відбуваються в культурних та освітніх просторах, таких як музеї, галереї, бібліотеки, виставкові центри, вони є організованими презентаціями та демонстраціями різноманітних елементів – від мистецьких творів до інтерпретаційних експонатів у музеях природи та історії.

У сучасних освітніх та наукових контекстах, виставкова діяльність не тільки виконує функцію популяризації знань, але й слугує важливою платформою для сприяння інтелектуальному обміну, культурній інтеграції та інноваціям. Виставки і ярмарки у сфері освіти та науки виступають як інструменти для обговорення та впровадження нових наукових підходів і технологій, що робить їх важливим елементом у стратегічному розвитку науково-освітнього потенціалу країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій розкриває комплексні методологічні виклики, що стоять перед організацією та розвитком виставкової і ярмаркової діяльності. Важливий внесок у вивчення цих питань зробили міжнародні науковці П. Баллестер, Я. Критсотакіс, С. Міллер, Б. Монтгомері, Дж. Олвуд, С. Гопалакрішна, а також україн-

ські вчені Т. Лук'янець, Е. Ромат, С. Гаркавенко, А. Савощенко, В. Фарберов.

Значення наукових робіт мистецтвознавців у дослідженні особистості художньої культури є особливо великим. Вивчення виставкової діяльності в мистецьких освітніх закладах зосереджується на концептуальних поглядах таких учених: Т. Басанець, В. Малини, Г. Носенко, О. Рудницької, О. Тарасенко, О. Шевнюк. Освітньо-мистецькі ініціативи Одеси та її художньої школи були детально описала О. Барковська, яка звернула увагу на вплив культурних заходів на формування особистостей у контексті розвитку європейського мистецького простору. Також не можна оминати увагою внесок у дослідження антології виставкової діяльності А. Дмитренка.

Практичний досвід педагогів мистецьких установ з Одеси Л. Бурилова, Т. Іщенко, В. Мартинюк, а також педагогів з інших міст України, демонструє ефективність методик організації виставкової діяльності в освітніх процесах. Їх досвід підкреслює значення виставок як засобів входження учнів в культурно-мистецький простір, сприяючи формуванню їх як особистостей художньої культури і введенню до процесів розвитку національної культури.

Мета й завдання статті – аналіз впливу виставкової діяльності на формування професійних та культурних компетентностей студентів у контексті науково-освітнього процесу.

Результати дослідження. У сучасному світі виставкова діяльність займає важливе місце у маркетинговій стратегії компанії, забезпечуючи ефективне представлення продукції та послуг. Виставки відомі як один із найефективніших, хоча й дорожчих, способів реклами, який, хоч і не є найшвидшим у реалізації, усе ж сприяє адаптації до ринкових умов та розвитку ділових зв'язків на різних рівнях. Відомо, що американські підприємства інвестують приблизно 18 % свого рекламного бюджету у виставкову діяльність, а німецькі фірми натомість – до 25 %.

В Україні виставкова індустрія також демонструє динамічний розвиток. Щорічно в 35 містах країни відбувається 500–600 виставок, з яких 20 % є універсальними, а 80 % – спеціалізованими. Понад 120 виставкових фірм обслуговують майже 300 тис. кв. м виставкових площ. Кожного року близько 25 тис. експонентів представляють свої товари та послуги, приваблюючи 5–6 мільйонів відвідувачів і генеруючи оборот від 55 до 60 млн доларів [2, 22].

Отже, виставки та ярмарки стають важливим засобом маркетингу, який уможливує комплексно застосовувати основні інструменти маркетингових комунікацій у певному місці і в конкретний час, забезпечуючи значний вплив на розвиток бізнесу та просування продуктів.

В останні роки виставкова діяльність в Україні, зокрема у сфері освіти, досягла значного розвитку, перетворившись на ключовий фактор економічного та культурного прогресу країни. Було ініційовано численні виставки, які охоплюють широкий спектр економічно і соціально значущих тем. Внаслідок цього утворилося професійне коло виставкових компаній, які спеціалізуються на організації заходів у різних галузях національної економіки, де кожна галузь тепер має одну-дві лідируючі виставки з визначеними організаторами. Це свідчить про завершення етапу формування виставково-ярмаркової галузі, що стало значним кроком у розвитку виставкової діяльності країни.

Для глибокого розуміння феномена виставкової діяльності, особливо в контексті освітньої сфери, було звернуто увагу на дефініції та термінологію, які розкривають поняття “виставка” та “виставкова діяльність”. В енциклопедії “Образотворче мистецтво” виставку визначено як публічну демонстрацію досягнень у різних сферах, як захід, так і місце проведення. У словнику “Аполлон” виставка визначається як тимчасовий публічний показ, відмінний від музейної експозиції. Міжнародне бюро виставок розширює це визначення, описуючи виставку як наочну експозицію матеріально-культурних досягнень [6].

В академічному контексті, виставка в мистецьких освітніх закладах вважається простором взаємодії і діалогу між учасниками. І. Ликова розглядає виставку творчих робіт учнів спеціально організованою формою естетичної комунікації, що відображає досягнення і результат педагогічної діяльності. В мистецтвознавчій літературі термін “виставка творчості” описується як діалогічний підхід до соціокультурної явища, який включає естетичну, просвітницьку комунікацію у певному просторі та часі. Виставки розглядаються як соціокультурний досвід, який сприяє збереженню і розповсюдженню художніх цінностей, вихованню “людини культури”.

Отже, виставкова діяльність у мистецьких освітніх закладах вимагає наукового аналізу методик формування здатності особистості до мистецько-діалогової комунікації в соціокультурному просторі, а також розроблення нових форм організації виставкових заходів на основі концепту синергетики.

Науково-освітній аспект виставкової діяльності охоплює кілька ключових вимірів. Перший полягає у застосуванні виставок як інструмента для науково-освітньої роботи у різноманітних дисциплінах. Це включає економічні та соціологічні дослідження, що проводяться на виставках, а також організацію семінарів, практичних занять та стажувань для студентів, що дозволяє їм безпосередньо залучатися до виставкових заходів і здобувати практичний досвід.

Другий вимір зосереджений на науково-освітньому забезпеченні виставкової діяльності, що передбачає дослідження виставкової індустрії та розробку програм підготовки і перепідготовки кадрів, а також підвищення кваліфікації працівників виставкової індустрії. Це вимагає систематичного підходу до освітньої підготовки з метою забезпечення високої компетентності фахівців, які можуть ефективно управляти виставковими проектами та інноваційно підходити до розвитку виставкової діяльності.

Інформаційно-рекламне забезпечення відіграє значущу роль в освітянсько-виставковій діяльності, де регулярне проведення виставок супроводжується публікацією інформаційно-рекламних матеріалів про учасників виставкового ринку. Значення пресконференцій як перед, так і під час, а також після виставок, полягає у забезпеченні прямого зв'язку між експонентами та медіа, що допомагає донести інформацію до широкої громадськості. Інтерв'ю та лаконічні огляди діяльності, крім зазначеного, використовуються для підкреслення цілей організацій і установ, що беруть участь у виставках [3].

Інтернет, ставши доступним для широких верств населення, трансформувався у невід'ємну складову освітянсько-наукових виставок. Його потенційні переваги включають широкі можливості для розміщення реклами, такі як банери, різноманітні розсилки, рекламні сторінки у виставкових каталогах, реєстрації у пошукових каталогах. Інтернет забезпечує постійний обмін інформацією між учасниками й організаторами, допомагає у пошуку партнерів та клієнтів, сприяє економії на рекламних матеріалах і комунікаційних послугах. Таким чином, Інтернет стає ефективним інструментом у проведенні та підтримці освітянсько-наукових виставок, підвищуючи їхню доступність й ефективність.

У рамках науково-освітньої виставкової діяльності значну роль відіграють індивідуальні джерела даних, такі як реляційні бази даних, XML репозитарії, текстові бази, Web-сервіси та пакети програмного забезпечення. Ці джерела можуть існувати як у формі збережених, так і потокових даних, включаючи дані із сенсорних установок. Інновація полягає у формальному описі простору даних та визначенні його ключових завдань, а також у формалізації методів інтеграції й пошуку неструктурованих, напівструктурованих і строго структурованих даних [1, 470].

Науково-освітній аспект виставкової діяльності включає використання виставок як інструмента для проведення економічних та соціологічних досліджень, а також організації семінарів, практичних занять і стажувань для студентів. Крім того, включено науково-освітнє забезпечення виставкової

діяльності, яке охоплює дослідження виставкової індустрії та програми для підготовки й перепідготовки кадрів.

Одним із критичних аспектів є підвищення кваліфікації учасників виставок, особливо тих, хто займається маркетингом, рекламою та продажами. Виставкова діяльність вимагає спеціалізованих знань, позаяк їхня нестача може призвести до низької ефективності участі та загального невдоволення результатами. Такі обставини можуть спонукати учасників до відмови від подальшої участі або зменшення обсягів участі на наступні роки.

Соціальний вплив освітянсько-наукових виставок, хоча й може здаватися непомітним, має глибокий проникливий вплив на різні аспекти суспільного життя. Виставки стають критичним місцем для особистісного спілкування між представниками бізнесу, професійних спільнот, регіональних і груп за інтересами, часто стаючи єдиним місцем для їхніх зустрічей. Це також потужний механізм для поширення знань про наукові та технологічні досягнення, зокрема через обмін ідеями, інформацією і досвідом між учасниками.

Крім того, освітянсько-наукові виставки дозволяють учасникам безпечно досвідчувати нові технічні новинки та інші зміни, перш ніж впроваджувати їх у власній діяльності, що сприяє соціально-психологічній стабільності в періоди змін. Важливою є також їхня роль у формуванні та оцінці суспільного настрою, особливо під час впровадження значних соціально-економічних реформ, де виставки можуть виступати як символ та індикатор змін у суспільстві [4, 48].

На початку XXI ст., освітянсько-наукова виставкова діяльність зазнала значного оновлення у різноманітних аспектах. Це включає реалізацію державних проєктів у сфері, розширення інформаційного забезпечення, удосконалення правової бази, а також навчання та підвищення кваліфікації учасників. Зміни, викликані адаптацією соціальних функцій виставок до сучасних умов, є, безумовно, важливими завданнями політики Української держави у цій галузі та діяльності Виставкової федерації України. Освітянсько-наукова виставкова діяльність має на меті представити широкій громадськості, педагогам, фахівцям, науковцям, а також органам державного управління, досвід інноваційної діяльності та досягнення, а також визначити й обговорити пріоритетні проблеми подальшого розвитку освітнього процесу.

Виставкова діяльність у сучасних умовах виступає генератором та ключовою ланкою обмінних процесів у регіонах і містах, забезпечуючи інформування про стан і тенденції ринку, рівень конкуренції та специфіку конкурентоспроможних стратегій, включаючи інноваційні, логістичні й цінові підходи. Виставки також сприяють безпосеред-

ньому діалогу між виробниками та споживачами, організації професійних конференцій та дискусій, встановленню ділових контактів, що в сукупності дає значний мультиплікативний ефект, сприяючи формуванню позитивного іміджу регіону. Ці чинники разом відіграють роль у формуванні конкурентних переваг, роблячи виставкову діяльність важливим інструментом маркетингової стратегії різних учасників ринку.

У сучасних умовах в Україні освітянсько-наукова виставкова діяльність значно активізувалася, щороку відбувається багато міжнародних освітніх ярмарків та виставок. Ці заходи включають семінари, пресконференції та презентації, що надають учасникам – закладам освіти – можливість представити свої програми, знайти нових партнерів та абітурієнтів, а також поширити інформацію серед великої аудиторії, включаючи журналістів. Зокрема, професійні освітні заклади все частіше впроваджують івент-менеджмент як інструмент досягнення корпоративних та суспільних цілей через управління унікальними заходами, які розглядаються як окремі проекти. Івент-менеджмент у професійній освіті в Україні також розглядається через призму “івентивного маркетингу”, що став новим інструментом у маркетинговій стратегії для підтримки іміджу та продукції компаній. Це дозволяє вітчизняним закладам освіти використовувати міжнародні освітянські платформи для ознайомлення з інноваціями у професійній освіті та навчанні [5].

В Україні щорічно відбувається низка значних міжнародних освітянських виставок, які включають різноманітні заходи, такі як семінари, пресконференції, презентації, що надають можливості для закладів освіти представити свої програми, знайти нових партнерів та абітурієнтів. Однією з ключових є Міжнародна виставка “Сучасні заклади освіти”, де беруть участь понад 750 освітніх закладів з України та інших країн, включаючи Велику Британію, Канаду, США, країни Європи. Ці заходи підтримуються значними освітніми організаціями та іноземними представництвами, що сприяє обміну інноваціями у сфері освіти.

Щорічна спеціалізована виставка “Освіта та кар’єра” та міжнародна виставка “Освіта за кордоном” організуються під егідою Міністерства освіти і науки України, інших поважних організацій. Від 2008 р. ці виставки набули міжнародного статусу, що відкриває додаткові можливості для залучення іноземних учасників, сприяє міжнародному співробітництву. Значний акцент робиться на інновації в освіті, впровадженні сучасних технологій, обговоренні міжнародних освітніх та професійних можливостей для молоді.

Також значущим є міжнародний форум “Інноватика в сучасній освіті” та виставка закордонних

зкладів освіти “World Edu”, що проводяться за підтримки важливих національних освітніх інституцій. Ці заходи відіграють критичну роль у просуванні інновацій та міжнародної інтеграції у галузі освіти, допомагаючи українським освітнім закладам позиціонувати себе в міжнародному освітньому просторі [7, 45].

З початком XXI ст., в Україні щорічно організуються численні міжнародні освітні заходи, такі як виставки та ярмарки, які отримали офіційний міжнародний статус відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України. Ці заходи стали ефективними платформами для популяризації інноваційних освітніх методик та інформаційних технологій, сприяючи діалогу між освітянськими установами і міжнародними партнерами. Важливими є такі події, як Міжнародна виставка “Сучасні заклади освіти” та “Освіта та кар’єра”, які забезпечують майданчики для обміну досвідом, а також налагодження професійних контактів.

Ці заходи включають конференції, “круглі столи”, презентації, що дають можливість учасникам обговорювати актуальні питання освіти, використання новітніх технологій, а також питання міжнародного співробітництва й академічного обміну. Участь у таких заходах дає змогу закладам освіти розширити ринки освітніх послуг, залучити нових абітурієнтів, а також ефективно використовувати маркетингові та логістичні стратегії для оптимізації поставок освітніх послуг.

Рекламна діяльність, яка розпочинається задовго до самого заходу, включає реєстрацію в офіційних каталогах, публікації у спеціалізованих виданнях, радіорекламу та прямі поштові розсилки. На виставках обов’язкова наявність добре підготовлених комунікативних матеріалів, таких як листівки, буклети та плакати, що важливо для ефективного представлення закладу освіти і його програм. Така всебічна підготовка й активне використання комунікаційних засобів мають велике значення для успішної участі в міжнародних освітянських виставках.

У контексті сучасних умов України виставкова діяльність в освітянсько-науковому секторі відіграє ключову роль у просуванні художніх доробків та інновацій у педагогічній практиці. За теоретичними засадами провідних вчених, виставки є важливими для розвитку художніх здібностей і особистісного зростання. Різноманітність виставкових експозицій, які охоплюють живопис, рисунок, графіку, декоративно-прикладне мистецтво та дизайн, демонструє широкий спектр творчих напрацювань. Вони поділяються на персональні, які підкреслюють індивідуальність творця; звітні, що висвітлюють колективні роботи освітніх закладів; міські та районні, які ознайомлюють населення із досягненнями учнів та педагогів; регіональні, що служать для популя-

ризації творчості учнів різних закладів; а також всеукраїнські й міжнародні, які висвітлюють досягнення на глобальному рівні. Всі ці формати виставок сприяють не тільки представленню творчих досягнень, але й науково-методичному аналізу якості освіти та творчих процесів, стимулюючи методичне осмислення сучасних підходів до організації освітянської діяльності [8].

У рамках теоретичних досліджень провідних учених розглядаються методичні засади виставкової діяльності як ключового елемента у формуванні художньої культури особистості. Виставки в освітніх закладах виконують педагогічну функцію, що сприяє розвитку творчості учнів. Це відображено у досвіді вчителів-новаторів, наприклад, З. Беконія та Г. Хусіда, котрі вважають виставки професійним портфоліо педагогів та візитною карткою освітніх закладів. Розроблені ними методики організації виставкових заходів на основі творчих досягнень вихованців стали зразком для сучасних науково-методичних підходів у мистецькій освіті.

У ході аналізу творчих робіт учнів з'ясувалося, що їхні художні композиції виражають унікальний внутрішній світ автора, підкреслюючи індивідуальність кожного. Навчально-творчі проекти виступають віддзеркаленням творчого розвитку юних художників та їхніх педагогів. Особливо важливим є педагогічне управління процесом інтеграції учнів у культурно-мистецький простір за допомогою особистих художніх доробків на різних заходах, що забезпечує формування культурної та духовної особистості.

Ці підходи вимагають ретельного науково-методичного обґрунтування виховних завдань, а також визначення критеріїв та показників для оцінки якості художньої освіти. Такий комплексний підхід уможливить не тільки підняття рівня виставкової діяльності, але й ефективне інтегрування мистецьких засобів в освітній процес, сприяючи гармонійному розвитку особистості.

Виставки наукових і педагогічних праць університетських кафедр відіграють значущу роль у формуванні професійної культури майбутніх фахівців. Вони висвітлюють науково-методичну та творчу діяльність у розв'язанні завдань освітньо-виховного процесу. Такі виставки не тільки демонструють авторські підручники, монографії, статті та творчі досягнення, але й стають важливою складовою естетичного виховання. Персональні виставки творів педагогів-художників, наприклад, відображають професіоналізм і педагогічну діяльність у сфері культури й мистецтва, стаючи безцінним досвідом у вихованні особистості культури.

Важливим аспектом у формуванні художньої та професійної культури є діяльність бібліотеки факультету, де періодичні виставки книг і підручників сприяють культурному зануренню студентів. Особ-

ливо це стосується першокурсників, для яких такі заходи є вступом у світ вищої освіти та мистецтва. Виставкова активність факультету включає презентації літератури й ілюстрацій, що сприяє професійному зростанню майбутніх вчителів образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва.

Значна увага у процесі освітньо-виховної діяльності відводиться виставковим майданчикам і музеям, що діють у рамках художньо-педагогічних закладів освіти по всій Україні. Ці простори служать місцями для культурного діалогу, діяльності та виховання майбутніх вчителів, які формуються як особистості художньої культури через науково-методичну й організаційну роботу педагогів.

Виставкова діяльність в освітніх закладах України є значущим інструментом у формуванні художньої культури та професійних компетенцій майбутніх фахівців, виступаючи наочним проявом освітньо-мистецьких досягнень педагогів та студентів, відіграючи важливу роль у методичній роботі з підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Виставки сприяють естетичному вихованню, демонструючи творчі напрацювання учнів та педагогів, тим самим забезпечуючи культурну комунікацію як всередині освітнього закладу, так і за його межами.

Сучасні виставкові заходи включають концептуальні інновації, які підсилюють виховний потенціал виставок, розвиваючи художню творчість і сприяючи розвитку особистісної культури студентів. Важливість виставок полягає також у дидактичному аналізі педагогами результатів своєї роботи, оцінці ефективності освітніх методів на прикладі творчих доробків молоді. Отже, виставкова діяльність у освітніх закладах художньої спрямованості виступає не тільки як майданчик для демонстрації художніх здобутків, але й як важлива частина педагогічного процесу, що веде до формування всебічно розвиненої особистості, здатної до творчого самовираження та постійного саморозвитку.

В академічному контексті, систематичний розвиток особистості і культурний ріст підтримуються через постійну педагогічну діяльність, яка виходить за межі спорадичної участі у творчих виставках. Це включає розробку та виконання науково-методичних програм, спрямованих на культивування духовності в контексті національної культури. Перспектива визначення показників і критеріїв якості творчих досягнень вимагає впровадження комплексних наукових підходів, які включають діагностичне вимірювання розвитку особистості. Ці методи повинні базуватися на обґрунтованих критеріях оцінки, розроблених на основі наукових досліджень і теоретичних робіт у галузі психології та педагогіки.

Отже, виставкова діяльність в освітніх закладах виступає як важливий інструмент у формуванні культурної та професійної компетентності студен-

тів. Ця діяльність забезпечує не лише візуалізацію наукових і творчих досягнень, але й сприяє глибокому психолого-педагогічному аналізу розвитку особистості. Через виставки, які є наочними результатами освітнього процесу, вихованці та педагоги мають змогу рефлектувати над власними досягненнями і визначати напрями подальшого розвитку. Наукове обґрунтування методів та підходів до виставкової діяльності підкреслює її значення у процесі навчання та виховання, підтверджуючи роль цієї діяльності як інструмента оцінки та розвитку освітнього і культурного середовища.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У пропонованій статті ми виявили, що виставкова діяльність в освітніх закладах значною мірою сприяє формуванню культурної та професійної компетентності студентів, виступаючи ефективним інструментом для візуалізації навчальних досягнень та стимулювання критичного мислення і креативності. Водночас виставки сприяють культурному обміну й діалогу, залучаючи студентів до активної участі у професійному співтоваристві.

Перспективи подальших досліджень у цій області можуть включати розширення методологічної бази для детальнішої оцінки впливу виставкової діяльності. Це передбачає розробку комплексних інструментів оцінки, які уможливають аналізувати як кількісні, так і якісні аспекти впливу виставок на розвиток компетентностей. Особливу увагу варто приділити міждисциплінарним дослідженням, які інтегрують педагогічні, психологічні, соціологічні та культурологічні підходи для глибшого розуміння процесів, що відбуваються під час і після участі у виставках. Крім того, потрібно звернути увагу на розробку стратегій включення виставкової діяльності в освітній процес, щоб оптимізувати її виховний та навчальний потенціал.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко В. Віртуальні виставки як дистантна бібліотечна послуга. *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського*. 2015. Вип. 41. С. 467–478.
2. Борисов О.Г., Колеснікова К.С. Маркетингове позиціонування виставкової діяльності. *Економічні інновації*. 2009. Вип. 38. С. 21–26.
3. Вдовічен А.А., Вдовічена О.Г. Організація виставкової діяльності : навчальний посібник. Чернівці : Технодрук, 2018. 264 с.
4. Газука І. Виставкова діяльність як засіб створення позитивного іміджу закладу загальної середньої освіти. *Педагогічні обрії*. 2020. Вип. 6 (114). С. 47–51.

5. Коваль Н.М., Смірнова А.О., Смірнова Л.М. Івентивний менеджмент – інновація в інструментарії сучасного управління. URL: http://www.rusnauka.com/32_NII_2014/Economics/6_178709.doc.htm

6. Отич О.М. Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання: теоретичний і методичний аспекти: монографія / за наук. ред. І.А. Зязюна. Чернівці : Зелена Буковина, 2007. 752 с.

7. Підгрушний Г.П., Пекар В.О., Денисенко О.О. Виставкова діяльність та її значення як інструменту регіонального розвитку. *Український географічний журнал*. 2009. № 1. С. 41–49.

8. Сагач Г.М. Скарби краси. Київ : КВІЦ, 2019. 296 с.

REFERENCES

1. Bondarenko, V. (2015). Virtualni vystavky yak distantna bibliotечna posluha [Virtual exhibitions as a remote library service]. *Academic Papers of Vernadsky National Library of Ukraine*. Vol. 41. pp. 467–478. [in Ukrainian].
2. Borysov, O.H. & Kolesnikova, K.S. (2009). Marketingove pozytyivuvannya vystavkovoї diialnosti [Marketing positioning of exhibition activities]. *Economic innovations*. Vol. 38. pp. 21–26. [in Ukrainian].
3. Vdovichen, A.A. & Vdovichena, O.H. (2018). Orhanizatsiia vystavkovoї diialnosti : navchalnyi posibnyk [Organization of exhibition activities: a study guide]. Chernivtsi, 264 p. [in Ukrainian].
4. Hazuka, I. (2020). Vystavkova diialnist yak zasib stvorennia pozytyvnoho imidzhu zakladu zahalnoi serednoi osvity [Exhibition activity as a means of creating a positive image of the institution of general secondary education]. *Pedagogical horizons*. Vol. 6 (114). pp. 47–51. [in Ukrainian].
5. Koval, N.M., Smirnova, A.O. & Smirnova, L.M. (2014). Iventyvnyi menedzhment – innovatsiia v instrumentarii suchasnoho upravlinnia [Inventive management is an innovation in the tools of modern management]. Available at: http://www.rusnauka.com/32_NII_2014/Economics/6_178709.doc.htm [in Ukrainian].
6. Otych, O.M. (2007). Mystetstvo u systemi rozvytku tvorchoi indyvidualnosti maibutnoho pedahoha profesiinoho navchannia: teoretychnyi i metodychnyi aspekty: monohrafiia [Art in the system of development of the creative individuality of the future teacher of vocational training: theoretical and methodical aspects: monograph]. (Ed.) I.A. Ziazun. Chernivtsi, 752 p. [in Ukrainian].
7. Pidhrushnyi, H.P., Pekar, V.O. & Denysenko, O.O. (2009). Vystavkova diialnist ta yii zachennia yak instrumentu rehionalnoho rozvytku [Exhibition activity and its importance as a tool of regional development]. *Ukrainian Geographical Journal*. No. 1. pp. 41–49. [in Ukrainian].
8. Sahach, H.M. (2019). Skarby krasny [Treasures of beauty]. Kyiv, 296 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 09.07.2024

УДК 378.064.2.091.33:621.31

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.312256>

Вікторія Жигірь, доктор педагогічних наук, професор,
декан факультету фізико-математичної,
комп'ютерної та технологічної освіти
Бердянського державного педагогічного університету
Юлія Забеліна, учитель англійської мови вищої категорії
Бердянської загальноосвітньої школи I–III ступенів № 11
Бердянської міської ради Запорізької області

ПРАКТИКО-ОРІЄНТОВАНЕ НАВЧАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДИСЦИПЛІНАМ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИЧНОГО ЦИКЛУ

У статті висвітлено досвід застосування практико-орієнтованого навчання у професійній підготовці майбутніх здобувачів освіти спеціальності 015.33 “Професійна освіта (Енергетика, електротехніка та електромеханіка)” під час вивчення дисциплін професійно-практичної підготовки електроенергетичного циклу.

Розглянуто теоретичні основи та дидактичні особливості впровадження практико-орієнтованого навчання в освітній процес професійної підготовки студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, спеціальності 015.33 “Професійна освіта (Енергетика, електротехніка та електромеханіка)”, зокрема у викладання дисциплін електроенергетичного циклу. Наведено приклади практико-орієнтованих задач та проєктів, які студенти виконують на лабораторно-практичних заняттях з нормативних дисциплін “Основне електрообладнання виробництва” й “Електричні системи та мережі”.

Ключові слова: професійна освіта; майбутні фахівці; дисципліни електроенергетичного циклу; практико-орієнтоване навчання; практико-орієнтована задача; практико-орієнтований проєкт.

Літ. 7.

Victoria Zhyhir, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Dean of the Faculty of Physics and Mathematics,
Computer and Technological Education,
Berdyansk State Pedagogical University
Yuliia Zabelina, English Teacher of the Highest Category,
Berdyansk Secondary School of Grades I-III No. 11 of
Berdyansk City Council, Zaporizhzhia Region

PRACTICE-ORIENTED TRAINING OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS' STUDENTS IN THE DISCIPLINES OF THE ELECTRIC POWER CYCLE

The article highlights the experience of applying practice-oriented training in the educational process of future students of specialty 015.33 “Professional education (Energy, electrical engineering and electromechanics)” during the study of the disciplines of professional and practical training of the power cycle.

The essence of practice-oriented training is characterized, which consists in the organization of students' acquisition of professional experience, which acts as the readiness of the future specialist for independent and effective professional activity based on the professional competencies formed in the institution of higher education and production.

The article characterizes the peculiarities of excursions to basic enterprises, where students get acquainted with the structure, material and technical base, production technologies, and organization of workplaces. The experience of involving practising professionals and representatives of employers in conducting lectures, laboratory-practical classes, seminars and master classes in the disciplines of the power cycle is highlighted.

Examples of practice-oriented tasks and projects that students perform in laboratory-practical classes in the normative disciplines “Main electrical equipment of production” and “Electrical systems and networks” are given.

It is noted that graduates of the specialty 015.33 “Professional Education (Energy, Electromechanics, and Electrical Engineering)” confidently and consciously perform practical actions and operations during industrial practice in electric power industry enterprises from the very first days, thanks to the implementation of practice-oriented training in their educational process. They independently solve various production tasks, carry out the setup and adjustment of equipment, and are able to identify and eliminate various types of malfunctions. This is facilitated by excursions and laboratory-practical classes, where students learn to solve practically-oriented problems and carry out practically-oriented projects.

Keywords: professional education; future specialists; disciplines of the power cycle; practice-oriented training; practice-oriented task; practice-oriented project.

Постановка проблеми. Значна конкуренція на ринку праці призвела до того, що сучасні роботодавці розглядають знання, вміння і навички випускників закладів вищої освіти у контексті спроможності та готовності ефективно застосовувати їх на практиці. До того ж вони зацікавлені в таких фахівцях, які володіють значущими для певної спеціальності професійно-важливими та “м’якими” якостями особистості (soft skills) – здатні критично та системно мислити, генерувати нові ідеї, спілкуватися з колегами, толерантно ставитися до їхніх думок і поглядів, адаптуватися в мінливих професійних ситуаціях, самостійно ефективно працювати та ухвалювати оптимальні рішення, прогнозувати й аналізувати результати. В цих умовах зростає значення практико-орієнтованого навчання, яке дає змогу опанувати освітню програму в умовах, наближених до реальних професійних і сформувати в майбутніх фахівців високий рівень професійної компетентності, яку трактують як здатність мобілізувати свої знання та досвід для розв’язання конкретних завдань професійної діяльності.

Аналіз основних досліджень і публікацій.

Розвиток професійної освіти в контексті вимог ринку праці до сучасного фахівця, формування в нього професійних компетентностей та готовності до самостійної продуктивної професійної діяльності висвітлено в працях Н. Брюханової, Р. Горбатюка, І. Зязюна, О. Коваленко, М. Лазарева, Н. Ничкало, В. Радкевич та ін.

Визначення педагогічних умов реалізації практико-орієнтованого навчання, особливості його впровадження в освітній процес вищої школи, обґрунтування практико-орієнтованого підходу до професійної підготовки майбутніх фахівців різних галузей і напрямів досліджено О. Антоною, О. Бірченко, Г. Горбенко, Н. Грицай, І. Дичківською, О. Дубасенюк, В. Майковською, Н. Опушко, І. Пальшковою, І. Підласим та ін. Науковці наголошують на важливості посилення практичного спрямування освіти та застосування практико-орієнтованого навчання у професійній підготовці майбутніх фахівців.

Сутність практико-орієнтованого навчання В. Майковська вбачає в організації освітнього процесу в контексті майбутньої професії шляхом відтворення у формах і методах навчальної діяльності студентів реальних ситуацій, які супроводжують конкретну професію [5, 164].

Одним з ефективних засобів професіоналізації в закладах вищої освіти, Г. Горбенко вважає практико-орієнтоване навчання оскільки воно максимально наближує студентів до майбутньої професійної діяльності [3].

На переконання О. Антонової та С. Бобракова, практико-орієнтоване навчання “дозволяє створити

умови для взаємопроникнення навчальної та професійної діяльності”, що позитивно впливає на формування професійної компетентності [1, 265; 2].

Метою практико-орієнтованого навчання В. Радкевич називає “формування в здобувачів освіти тих умінь і навичок практичної роботи, які є затребуваними в різноманітних сферах соціальної та професійної практики, а також формування розуміння того, де, як і для чого одержані вміння вживаються на практиці” [7, 9].

Обов’язковими умовами реалізації практико-орієнтованого навчання Н. Опушко називає застосування реальних практичних завдань в освітній діяльності, при цьому моделювання практичної ситуації має проходити в груповій формі навчання; використання міжпредметних зв’язків [6, 250]; Н. Грицай – розумне поєднання фундаментальної освіти та професійно-прикладної підготовки [4].

Мета статті – розглянути теоретичні основи та досвід застосування практико-орієнтованого навчання у викладанні дисциплін електроенергетичного циклу для студентів спеціальності 015.33 “Професійна освіта (Енергетика, електротехніка та електромеханіка)” в закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Орієнтуючись на сучасні потреби ринку праці, процес підготовки майбутніх фахівців зі спеціальності 015.33 “Професійна освіта (Енергетика, електротехніка та електромеханіка)” будемо так, щоб він був максимально наближеним до майбутньої професійної діяльності, орієнтованої на конкретні потреби підприємств електроенергетичної галузі з урахуванням тих інноваційних змін, які в ній відбуваються (поява нових електротехнічних матеріалів, енергетичних технологій, систем енергозабезпечення та енергозбереження й ін.).

Практико-орієнтоване навчання дає змогу підготувати майбутнього фахівця з високим рівнем сформованості професійних компетентностей за рахунок системи відбору змісту навчального матеріалу з дисциплін електроенергетичного циклу, що допомагає студентам усвідомити значущість і практичну затребуваність знань, умінь і навичок; збільшення обсягу лабораторно-практичних занять; застосування практико-орієнтованих форм і методів навчання [1; 5; 7].

Для розвитку мотивації на перших етапах практико-орієнтованого навчання формуємо в студентів уявлення про майбутню професійну діяльність завдяки проведенню екскурсій на базові підприємства, де вони знайомляться з його структурою, матеріально-технічною базою, виробничими технологіями, організацією робочих місць. Наприклад, перед початком вивчення дисциплін електроенергетичного циклу студенти обов’язково відвідують електропідстанції промислових підприємств, де знайомляться із розташуванням, призначенням і

конструкцією основного обладнання (вакуумні вимикачі, головний щит управління, шафа оперативного струму та ін.), особливостями організації праці чергового персоналу, охороною та безпекою праці.

На наступному етапі практико-орієнтованого навчання до проведення лекційних, лабораторно-практичних занять, семінарів та майстер-класів регулярно запрошуємо професіоналів-практиків, представників роботодавців, які акцентують увагу саме на реальних проблемах сучасної електроенергетичної галузі, залучають студентів до розв'язання практико-орієнтованих задач, консультують щодо виконання ними практико-орієнтованих проєктів.

Пріоритетним напрямом практико-орієнтованого навчання є надання студентам самостійності у визначенні завдань професійного й особистісного зростання. Тож навчання дисциплінам електроенергетичного циклу організовуємо так, щоб студенти спеціальності 015.33 “Професійна освіта (Енергетика, електротехніка та електромеханіка)” не просто закріплювали теоретичні знання, а вчилися планувати, аналізувати, прогнозувати, усувати різні проблеми, робити це самостійно та в колективі. На цьому етапі застосовуємо розв'язання практико-орієнтованих задач та виконання практико-орієнтованих проєктів, коли студенти працюють у малих групах.

Практико-орієнтовані задачі – це завдання, під час розв'язання яких моделюється майбутня професія фахівців. Рішення практико-орієнтованої задачі активізує навчальну діяльність студентів, сприяє підвищенню їхньої мотивації, розвиває логічне мислення, творчу активність і здатність до самонавчання, оскільки подається через контекст майбутньої професійної діяльності.

Під час вивчення дисципліни “Основне електрообладнання виробництва” здобувачі освіти розв'язують низку практико-орієнтованих задач з елементами проєктування. Наприклад, для електропідстанції базового підприємства ПРАТ “Бердянські жниварки” студенти розраховують струми короткого замикання на шинах усіх класів напруги й обирають основне електроустаткування для нового цеху підприємства, який потрібно підключити до електричних мереж. За значенням розрахункового навантаження оцінюється можливість підключення цього додаткового навантаження до підстанції, виходячи з допустимого навантаження і перевантаження трансформаторів. Своєю чергою, за розрахованими значеннями струмів короткого замикання студенти визначають термічну стійкість кабельних ліній, які живлять новий цех підприємства.

Розв'язання студентами таких задач дозволяє підготувати їх до участі в системі проєктування електроенергетичних об'єктів, зокрема набути дос-

віду самостійно знайти й проаналізувати певний масив інформації, необхідний для розв'язання проблеми, взяти участь у проєктуванні нового об'єкта підприємства відповідно до технічного завдання і нормативно-технічної документації, дотримуючись різних технічних, енергоефективних та екологічних вимог, здійснити й обґрунтувати проєктні розрахунки.

На практичних заняттях з дисципліни “Основне електрообладнання виробництва” здобувачі освіти також мають змогу долучитися до розв'язання практико-орієнтованих задач з елементами дослідницької діяльності. Наприклад, необхідно дослідити можливість заміни трансформатора з тороїдальним феритовим кільцевим сердечником R13x7x5 PC40 (магнітна проникність якого становить 2300 μ , первинна котушка містить кількість витків $n_1=2000$, вторинна – $n_2 = 4000$) на трансформатор із сердечником такого самого розміру, але з більш дешевого фериту, магнітна проникність якого становить, наприклад 20 μ . Для того, щоб прийняти рішення стосовно проблеми, яка запропонована в задачі, студенти розраховують напруги на розімкненій вторинній котушці, відповідно до напруг, які подають на первинну котушку.

Розв'язуючи цю задачу, здобувачі освіти занурюються у дослідницьку діяльність – самостійно шукають необхідну інформацію, висувують гіпотези, пропонують алгоритми їхньої перевірки, шукають нестандартні рішення та роблять висновки з отриманих результатів.

Заняття із використанням практико-орієнтованих задач сприяють адаптації студентів до професійної діяльності, систематизують знання з навчальної дисципліни та надають їм практичної спрямованості.

Іншим напрямом упровадження практико-орієнтованого навчання є використання практико-орієнтованих проєктів у вивченні здобувачами освіти дисциплін електроенергетичного циклу.

Проєктне навчання завжди є колективною, творчою та практичною роботою, призначеною для отримання певного продукту чи науково-технічного результату. Така робота передбачає чітке, однозначне визначення поставленого завдання, термінів його виконання і вимог до об'єкта, що розробляється.

Під час роботи над проєктом студенти вчать аналізувати великий обсяг різноманітної технічної інформації, систематизувати результати досліджень, нести відповідальність за власну діяльність. У них формуються практичні уміння й навички (конструкторські, технологічні, дослідницькі), розвиваються самостійність і дисциплінованість, творче та критичне мислення, активізується розумова діяльність. Усе це дає змогу підготувати майбутніх компетентних і затребуваних фахівців, здатних з

успіхом реалізувати себе у реальній професійній діяльності.

Наприклад, на практичних заняттях з дисципліни “Електричні системи та мережі” студентами реалізовано проекти такої тематики:

1. “Розрахунок втрат електроенергії в мережах”. Мета проекту – розрахувати втрати електроенергії у мережах щоб точно визначити місця та причини її витоку, а також щоб розробити план дієвих заходів щодо нормалізації або максимального зменшення цих втрат. Студенти аналізують і розраховують втрати, що виникають внаслідок різних причин, які вони визначають самостійно (втрати, що виникають внаслідок передачі енергії по ЛЕП, через коронні розряди, витоки в ізоляторах та ін.).

2. “Розрахунок автомату захисту”. Мета проекту – підібрати автоматичний вимикач, який виконує функції увімкнення / вимкнення електроживлення у звичайному режимі роботи та у разі перевантажень чи коротких замикань. Виконуючи проект, студенти вибирають автомати відповідно до робочого навантаження, а також залежно від струму включення споживачів (номінального або вищого за номінальний). Під час здійснення проекту здобувачі освіти самостійно роблять розрахунки та приймають рішення стосовно вибору тих чи тих автоматичних вимикачів з різними характеристиками спрацювання, які визначають залежність часу відключення ланцюга, що захищається від сили струму, який протікає через нього (В-характеристика, відключає ланцюг при перевищенні в 3–5 разів більше номінального; С-характеристика з перевищенням 5–10 разів; D-характеристика – в 10–50 разів відповідно та ін.)

3. “Розрахунок електричного щита”. Мета проекту – оцінити матеріальні витрати, а також виявити деякі нюанси перед початком підготовчих будівельних робіт на підприємствах чи у житлових приміщеннях. Виконуючи цей проект студенти визначають місткість і габарити щита, перелік обладнання для захисного відключення та розміщення у разі перенапруг (диференціальні автоматичні вимикачі, лічильники, запобіжники та ін.), а також складність його обслуговування. Здобувачі освіти розробляють схеми розміщення елементів електричного щита.

Охарактеризуємо послідовність роботи здобувачів освіти над проектами.

Кожна підгрупа студентів працює як невеликий технічний офіс, де викладач виступає консультантом і не бере участі в прийнятті рішень. Ролі в команді розподіляться самостійно, при цьому, якщо в одній команді є особи, які конфліктують, то їм доводиться самостійно налагоджувати міжособистісні стосунки та спільну продуктивну роботу, яку вони незважаючи ні на що, зобов’язані виконати своєчасно й результативно. Під час виконання

студентами проекту, в навчальній обстановці моделюємо проведення технічних нарад та дебатів, що створює більш реалістичні умови майбутньої професійної діяльності, в яких студенти мають розв’язати поставлену проблему.

Під час роботи над проектами дотримуємося принципів у відносинах “студент – студент”, “викладач – студент”:

- повне схвалення будь-яких ініціатив та власних ідей студентів;
- право кожного студента на власну думку;
- неприпустимість критики особистості.

На першому етапі відбувається підготовка й організація проектної діяльності, а саме: визначається об’єкт і мета проектування, актуальність всіх планованих та запропонованих розробок. На цьому етапі студенти здійснюють пошук і аналіз теоретичних джерел, досвіду з аналогічних проектів та видів діяльності. Далі формулюється проблема, висуваються гіпотези й розробляється план дослідження.

Одним із основних етапів проектної діяльності є розробка моделі проекту, відповідно до якої вибирається раціональна технологія розв’язання проблеми (створення продукту). Вона містить всі необхідні ресурси, способи та план-графік проведення окремих видів діяльності (операцій) з виконання проекту. Також обговорюються можливості реалізації наміченого, труднощі та способи їхнього подолання.

На заключному етапі проектування студенти приймають рішення щодо остаточного результату проектної діяльності, аналізують якість розв’язання проблеми (створення продукту), визначають недоліки та шляхи їхнього усунення, оформлюють супровідну документацію.

Підсумком проекту є його презентація та захист. Студенти в процесі захисту результатів проектної діяльності відповідають на низку запитань викладача, а саме: чи актуальна тема проекту; для кого він призначений; чи правильно були сформульовані завдання; чи вдалося їх реалізувати; чи достатньо було знань та умінь; на яких етапах проектування виникали труднощі та в чому вони полягали; якими критеріями керувалися при оцінюванні проекту, чи обґрунтованими вони були; наскільки добре спланували та використали відведений час; як можна удосконалити проект та ін.

Зазначимо, що викладач організовує та координує роботу студентів над проектом, зокрема: допомагає розробити план обговорень; коригує спільні зусилля у прийнятті рішень і організації презентації отриманих результатів та можливих способів їхнього упровадження в практику; організовує обговорення критеріїв оцінювання проекту (обґрунтування вибору способів діяльності, самостійність проектування, обсяг та повнота виконаних розра-

хунків, аргументованість запропонованих рішень, завершеність проєкту, активність кожного учасника проєкту відповідно до його індивідуальних можливостей, форма захисту, якість і своєрідність презентації та ін.).

Отже, практико-орієнтований проєкт для студента – це можливість навчитися розв'язувати проблеми, залучаючи для цього знання з різних галузей, прогнозувати результат, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, самостійно обирати види діяльності і нести відповідальність за її результат, набувати досвіду професійної діяльності та роботи в колективі.

Висновки. Отже, практико-орієнтоване навчання спрямоване на набуття студентами професійного досвіду, що виступає як готовність майбутнього фахівця до самостійної ефективної професійної діяльності на основі сформованих у закладі вищої освіти професійних компетентностей.

Випускники спеціальності 015.33 “Професійна освіта (Енергетика, електротехніка та електромеханіка)” завдяки упровадженню в освітній процес їхньої підготовки практико-орієнтованого навчання з перших днів упевнено й усвідомлено виконують практичні дії та операції під час проходження виробничої практики на підприємствах електроенергетичної галузі, самостійно виконують різні виробничі завдання, проводять налаштування та регулювання обладнання, вміють виявляти й усувати різного роду несправності.

Застосування практико-орієнтованих форм і методів навчання у процесі вивчення дисциплін електроенергетичного циклу сприяє підвищенню мотивації й інтересу студентів до майбутньої професійної діяльності; ефективності засвоєння ними навчального матеріалу, формуванню власних поглядів і власної думки на різні проблеми, які виникають під час розв'язання професійних задач чи виконання проєктів професійного спрямування; самостійності під час пошуку шляхів та варіантів виконання навчальних завдань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонова О.С. Практико-орієнтований підхід у формуванні професійної майстерності майбутнього вчителя. *Теорія і практика професійної майстерності в умовах цілежиттєвого навчання*: монографія / за заг. ред. О.А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во Рута, 2016. С. 262–285.
2. Бобраков С. Реформування змісту професійної підготовки вчителів у ВНЗ Німеччини: практико-орієнтований підхід. *Порівняльна професійна педагогіка*. 2012. № 2. С. 161–168.
3. Горбенко Г.В. Практико-орієнтоване навчання у підготовці бакалаврів реклами і зв'язків з громадськістю. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2015. Вип. 4 (45). С. 64–69.

4. Грицай Н.Б. Практико-орієнтовані технології методичної підготовки майбутніх учителів біології. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 10 (54). С. 33–40.

5. Майковська В.І. Практико-орієнтоване навчання як засіб професіоналізації підготовки майбутніх фахівців в Україні. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2016. № 50–51. С. 161–167.

6. Опушко Н.Д. Практико-орієнтоване навчання як важливий компонент дуальної форми здобуття освіти. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методи навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2024. № 70. С. 240–252.

7. Радкевич В. Інноваційні процеси у сучасній професійній школі. *Професійно-технічна освіта*. 2005. № 1. С. 9–11.

REFERENCES

1. Antonova, O.Ye. (2016). *Praktyko-orientovanyi pidkhid u formuvanni profesiinoi maisternosti maibutnoho vchytelia* [The practice-oriented approach in the formation of professional skills of the future teacher]. *Theory and practice of professional skills in the conditions of lifelong learning: monograph*. (Ed.) O.A. Dubaseniuk. Zhytomyr. pp. 262–285. [in Ukrainian].
2. Bobrakov, S. (2012). *Reformuvannya zmistu profesiinoi pidhotovky vchyteliv u zakladakh vyshchoi osvity Nimechchyny: praktyko-orientovanyi pidkhid* [Reforming the content of professional training of teachers in German universities: a practice-oriented approach]. *Comparative professional pedagogy*. No. 2. pp. 161–168. [in Ukrainian].
3. Horbenko, H.V. (2015). *Praktyko-orientovane navchannia u pidhotovtsi bakalavriv reklamy i zviazkiv z hromadskistiuv* [Practice-oriented training in the preparation of bachelors of advertising and public relations]. *Continuous professional education: theory and practice*. No. 4(45). pp. 64–69. [in Ukrainian].
4. Hrytsai, N.B. (2015). *Praktyko-orientovani tekhnologii metodychnoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv biolohii* [Practice-oriented technologies of methodical training of future biology teachers]. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*. No. 10 (54). pp. 33–40. [in Ukrainian].
5. Maikovska, V.I. (2016). *Praktyko-orientovane navchannia yak zasib profesionalizatsii pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv v Ukraini* [Practice-oriented training as a means of professionalizing the training of future specialists in Ukraine]. *Problems of engineering and pedagogical education*. No. 50–51. pp. 161–167. [in Ukrainian].
6. Opushko, N.D. (2024). *Praktyko-orientovane navchannia yak vazhlyvyi komponent dualnoi formy zdobuttia osvity* [Practice-oriented training as an important component of the dual form of education]. *Modern information technologies and innovative teaching methods in training specialists: methodology, theory, experience, problems*. No. 70. pp. 240–252. [in Ukrainian].
7. Radkevych, V. (2005). *Innovatsiini protsesy u suchasni profesiinii shkoli* [Innovative processes in a modern professional school]. *Vocational and technical education*. No. 1. pp. 9–11. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 01.07.2024

УДК 342.130.2

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.312263>

Оксана Ісаєва, доктор педагогічних наук, професор
кафедри педагогіки та інноваційної освіти
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету "Львівська політехніка",
професор кафедри латинської та іноземних мов
Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького
Ганна Шайнер, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Інституту гуманітарних і соціальних наук
Національного університету "Львівська політехніка"

РОЗВИТОК ГУМАНІТАРНИХ ЦІННОСТЕЙ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ У СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ

Роль гуманітарних цінностей у сфері медичної освіти набуває все більшої актуальності з огляду на розвиток медицини та інформаційно-комунікаційних технологій. Також реформування системи охорони здоров'я має особливе значення як для лікарів, так і для пацієнтів з урахуванням ціннісних орієнтацій. Реалізація спрямованості медичної освіти переважно на формування та розвиток професійних цінностей при недостатній увазі до гуманістичних цінностей стали надзвичайно актуальні в період війни.

Цінності, як і ціннісні орієнтації закладаються і розвиваються у процесі здобуття особистістю соціального досвіду і, відповідно, проявляються у певних цілях, переконаннях, інтересах, тобто особистість проходить процес адаптації і соціалізації.

Підвищення ролі культуротворчої складової освітнього середовища дає змогу забезпечити психолого-педагогічні умови розвитку гуманітарних цінностей професійної культури у майбутніх медиків у двох площинах освітньої діяльності: педагогічній та психологічній.

Таким чином, глобальні зміни, а саме фундаменталізація чи глобалізація, мають безпосередній вплив на становлення ціннісних орієнтацій особистості.

Ключові слова: цінності; гуманітарні цінності; професійна культура; професійна підготовка; студенти-медики.

Літ. 6.

Oksana Isayeva, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor of the
Pedagogy and Innovative Education Department,
Institute of Law, Psychology and Innovative Education,
Lviv Polytechnic National University,
Professor of the Latin and Foreign Languages Department,
Lviv Danylo Halytskyi National Medical University
Hanna Shayner, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the
Foreign Languages Department,
Institute of Humanities and Social Sciences,
Lviv Polytechnic National University

DEVELOPMENT OF HUMANITARIAN VALUES OF PROFESSIONAL CULTURE IN MEDICAL STUDENTS

The role of humanitarian values in the field of medical education is becoming more and more relevant due to the development of medicine and information and communication technologies. Similarly, reforming the health care system is of particular importance for both doctors and patients, considering value and value orientations. Therefore, the component of value orientations, which must be implemented in the process of professional training, is considered to be a significant potential of social and humanitarian disciplines in terms of the effective formation of future doctors' professional culture. Subsequently, there is a social requirement to develop the professional culture of future doctors during the war. The realization of the focus of medical education mainly on the formation and development of professional values with insufficient attention to humanitarian values became extremely relevant during the war years.

The purpose of the article is to consider the opportunities for basic humanitarian values formation in medical students at higher medical educational institutions.

Values, as well as value orientations, are established and developed in the training process by a person gaining social experience and, accordingly, are manifested in certain goals, beliefs, interests, that is, the individual undergoes the process of adaptation and socialization.

РОЗВИТОК ГУМАНІТАРНИХ ЦІННОСТЕЙ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ У СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ

Increasing the role of the cultural component in the educational environment makes it possible to ensure psychological and pedagogical conditions at two levels of educational activity for the development of humanitarian values in future doctors: the pedagogical level and the psychological level.

Thus, global changes, namely fundamentalization or globalization, have a direct impact on the formation of person's value orientations and values.

Keywords: values; value orientations; professional culture; professional training; medical students.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасна парадигма професійної освіти актуалізує низку проблем, пов'язаних з культурологічним підходом, що формується на основі розуміння майбутнього фахівця як "людини культури". Власне тому вища медична освіта в нинішніх умовах розглядається з позицій формування особистісного потенціалу майбутнього фахівця сфери охорони здоров'я, що забезпечує здатність здійснювати культуротворчу функцію, яка тісно взаємодіє з цінностями.

Роль гуманітарних цінностей у галузі медичної освіти набуває все більшої актуальності з огляду на розвиток медицини та інформаційно-комунікаційних технологій. Також реформування у системі охорони здоров'я має особливе значення як для лікарів, так і для пацієнтів з урахуванням ціннісних орієнтацій. Тому значним потенціалом соціально-гуманітарних дисциплін щодо ефективного формування професійної культури майбутніх лікарів розглядається складова цінностей та ціннісних орієнтацій, яку необхідно впроваджувати й у процесі професійної підготовки. Адже існує суспільна потреба у розвитку професійної культури майбутніх лікарів власне у період війни.

Водночас недостатнє вивчення у психолого-педагогічній науці теоретико-методологічних засад організації та формування гуманітарних цінностей професійної культури у студентів-медиків засвідчує, що дослідження є **актуальним** і важливим аспектом в умовах воєнного стану.

Мета статті – розглянути можливості закладення базових гуманітарних цінностей професійної культури у студентів-медиків вищих медичних закладів освіти.

Відповідно до мети дослідження означено такі **завдання**:

– визначити роль гуманітарних цінностей професійної культури для подальшої кар'єри студентів-медиків;

– схарактеризувати можливості формування гуманітарних цінностей професійної культури у студентів-медиків при підготовці фахівців у медичних закладах освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Взаємозв'язок становлення особистості і впливу цінностей чи ціннісних орієнтацій охарактеризували вчені Є. Барбіна, В. Вербець, В. Гриньова, В. Леонтєва, С. Рубінштейн, І. Зязюн, Л. Хомич, С. Шиянова; поняття цінності вивчають дослідники з різних галузей, а саме В. Андрущенко, Л. Бо-

жович, Л. Виготський, М. Головатий, Г. Дубчак, В. Козаков, О. Леонтєв, М. Пірен, С. Рубінштейн, М. Савчин; духовні цінності особистості визначив І. Бех; формування ціннісних орієнтацій студентської молоді розглянув А. Донцов; гуманістичні ціннісні орієнтації окреслив О. Норовий; ціннісні орієнтації, їх сутність, структуру і психологічні механізми розвитку виокремив і окреслив Л. Романюк.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Низка вчених та дослідників характеризують безліч проблем, пов'язаних з практичною підготовкою медиків, котрі стосуються як змістової, так і функціональної складової сучасної вищої освіти. Однією з таких проблем є реалізація спрямованості медичної освіти переважно на формування та розвиток професійних цінностей при недостатній увазі власне до гуманістичних цінностей, які стали надзвичайно актуальними в період війни. Адже цінності, як і ціннісні орієнтації, закладаються і розвиваються у процесі здобуття особистістю соціального досвіду, тобто в процесі навчання і, відповідно, проявляються у певних цілях, переконаннях, інтересах, тобто особистість проходить процес адаптації і соціалізації у період кар'єрного росту. Таким чином, глобальні зміни, а саме фундаменталізація чи глобалізація мають безпосередній вплив на становлення ціннісних орієнтацій особистості. Тож науковиця О. Целякова [5] виокремлює інструментальну дію цінностей, а саме:

- загальний напрям інтересів і прагнень особистості;
- ієрархія індивідуальних уподобань і прикладів;
- програми цілей та мотивації;
- рівень уподобань;
- уявлення про реальність та механізми відбору на підставі критеріїв значущості;
- готовність і рішучість для реалізації власного "проекту життя".

Загальновідомо, що "в науці поняття "ціннісних орієнтацій" співвіднесено з ціннісними стандартами групи, класу, нації, соціальної системи, з одного боку, а, з іншого – з мотиваційними орієнтаціями особистості" [1]. Власне тому сутність формування гуманістичних цінностей у майбутніх медиків стосується домінуючої установки, спрямованої на реалізацію розвивативної функції медичної освіти. Проте недостатнє розуміння важливості соціально-відтворювальної функції, пов'язаної із відтворенням власне культури призводить до

РОЗВИТОК ГУМАНІТАРНИХ ЦІННОСТЕЙ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ У СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ

порушення гармонійності соціального розвитку особистості. Тобто втрачається цілісність професійної підготовки – відсутність особистісної і професійної культури. Так формується “неналежний здобуток культури” і, відповідно, “незреалізована особистість”, що унеможливує розвиток гармонійної особистості лікаря.

Особливої уваги заслуговує твердження дослідниці А. Стасевської [4], яка визначає кореляцію між цінностями, інтересами та потребами. Поняття “цінність” розглядається як інтерес вищого ґатунку, тобто формується у певний спосіб, надаючи спрямованість та ціль власне інтересам. Також цінність виступає як узагальнене поняття для духовності, включаючи ідеали, моральність та моральні норми.

Зазначаємо, що в основу концепції формування гуманітарних цінностей професійної культури у студентів-медиків необхідно закласти базові провідні ідеї, а саме:

1) *особистісно-професійну культуру*, яка розглядається як складна соціальна характеристика лікаря, відображаючи його професійну позицію; є показником рівня його духовно-морального й інтелектуального розвитку, високого професіоналізму, розвиненості професійно значущих і морально-деонтологічних якостей, необхідних для успішного розв’язання професійних проблем;

2) *гуманітарну підготовку*, яка передбачає його формування як “людини культури”, акумулювання знань, умінь і якостей на основі культурологічного підходу, необхідних у професійній діяльності, засвоєння принципів і норм моралі, цілеспрямоване формування загальнолюдських цінностей, позитивних мотивів професійно-трудової й суспільної діяльності;

3) *культурологічний, аксіологічний, системний, компетентнісний, акмеологічний, особистісний, діяльнісний, деонтологічний підходи* та їх імплементацію у систему гуманітарної підготовки майбутнього лікаря з огляду на важливість кожного окремо;

4) єдність блоків, орієнтованих на формування у студентів системи цінностей: *професійних цінностей-знань, професійних цінностей-умінь, особистісних цінностей-властивостей і цінностей-відносин*, які забезпечують професійну діяльність, професійне зростання і професійне самовдосконалення лікаря, тобто забезпечується цілісність і системність процесу формування особистісно-професійної культури майбутнього лікаря.

Отже, система ціннісних орієнтацій є важливим регулятором активності людини, оскільки уможливує співвідносити індивідуальні потреби і мотиви з усвідомленими та прийнятими особистістю цінностями й нормами певного соціуму [2].

Значущість поділу цінностей на класи відомим німецьким філософом Г. Ріккертом [6] заслуговує

уваги і в період війни, визначаючи їхні різноманітні аспекти, які можливо досягнути в процесі гуманітарної підготовки:

– логічні цінності, що реалізуються у наукових досягненнях;

– естетичні цінності, які проявляються у мистецтві;

– містичні цінності, що існують у різних культурах;

– релігійні цінності, котрі супроводжують релігію;

– моральні цінності, які відображають мораль і моральність особистості та суспільства;

– особистісні цінності, які формують і розвивають особистість.

Уважаємо, що цілеспрямоване, спеціально організоване формування особистісно-професійної культури майбутніх лікарів передбачає гуманізацію цільових установок усіх суб’єктів освітнього процесу; насичення змісту гуманітарних дисциплін культурологічною інформацією, що відображають етико-деонтологічний характер майбутньої професійної діяльності; реалізацію суб’єкт-суб’єктних відносин між учасниками освітнього процесу, надання міжособистісним відносинам статусу культури; превалювання діалогічних навчальних ситуацій, які задіюють особистий досвід студентів і стимулюють вираження ними ціннісно-сенсового ставлення до інформації, що вивчається; створення атмосфери іншомовного міжкультурного спілкування, орієнтованого на оволодіння студентами соціокультурними нормами.

Отже, теоретичний аналіз проблем гуманізації освіти, підвищення ролі культуротворчої складової освітнього середовища дає підставу зробити висновки, що одним із завдань медичної підготовки, уможливаючи розв’язання тих проблем, є забезпечення психолого-педагогічних умов розвитку гуманітарних цінностей професійної культури у майбутніх медиків у двох площинах освітньої діяльності:

– *педагогічна площина* пов’язана з відбором змісту соціокультурного освітнього середовища, забезпечуючи долучення особистості до вже сформованих цінностей, норм, правил, знань тощо у суспільстві;

– *психологічна площина* повинна забезпечувати активізацію психологічних механізмів зміни та розвитку особистісно-сислової сфери (інтеріоризація, ідентифікація, асертивність, рефлексія), формування гуманітарних цінностей професійної культури з урахуванням абсолютної неповторності кожного студента як особистості.

Уважаємо, що формування цінностей – це складний “соціальний за своєю природою, тісно пов’язаний з характером діяльності та її процесуальними характеристиками, опосередкований

**РОЗВИТОК ГУМАНІТАРНИХ ЦІННОСТЕЙ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ
У СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ**

спілкуванням індивіда з індивідом, процес формування цінностей відображає смисложиттєву активність особистості (формування ідеалів)” [3].

Висновок. Теоретико-методологічні й концептуальні засади формування гуманітарних цінностей професійної культури у студентів-медиків на основі комплексного підходу до методологічних ідей і положень культурологічного, аксіологічного, системного, компетентнісного, акмеологічного, особистісного, діяльнісного, етико-деонтологічного підходів уможлиблює розв’язання означеної проблеми в сучасних умовах медичної підготовки. Створення реальних механізмів підвищення ефективності освітнього процесу тісно взаємодіє з високим потенціалом ЗВО у формуванні гуманітарних цінностей професійної культури студентів-медиків. Особливу увагу необхідно зацентрувати на значенні професійної культури як цілісного бінарного утворення, фрагментарно відображаючи її компоненти і гуманітарні цінності у змісті силабусів підготовки майбутнього лікаря. Також необхідно цілеспрямовано формувати гуманітарні цінності професійної культури майбутніх лікарів, не беручи до уваги відсутність теоретично обґрунтованої системи, що забезпечує цей процес.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у впливі глобалізаційних процесів на підготовку лікарів в умовах воєнного стану.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кислинська Д.М. Ціннісні орієнтації: теоретичний огляд. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2015. Вип. 18. С. 89–97.
2. Коберник Л.О. Роль та місце ціннісних орієнтацій у формуванні особистості. *Наука і освіта. Науково-практичний журнал південного наукового центру АПН України*. 208. № 4–5. С. 28–33.
3. Панчук Н. Ціннісні орієнтації як складова життєвих стратегій особистості. *Збірник наукових праць “Проблеми сучасної психології”*. 2019. № 27. DOI: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2015-27>.

4. Стасевська О.А. Система цінностей як основа буття сучасного українського суспільства. *Вісник Національного університету “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”*. 2014. № 1 (20). С. 62–76.

5. Целякова О.М. Духовність і ціннісні орієнтації студентської молоді України в трансформаційному суспільстві. *Гуманітарний вісник ЗДА*. 2009. Вип. 38. С. 222–233.

6. Heinrich Rickert. *The Limits of Concept Formation in Natural Science: A Logical Introduction to the Historical Sciences*. Cambridge University Press. 1986, 276 p.

REFERENCES

1. Kyslynska, D.M. (2015). Tsinnisni oriyentatsiyi: teoretychny ohlyad [Value orientations: theoretical overview]. *Problems of extreme and crisis psychology*. Vol. 18. pp. 89–97. [in Ukrainian].
2. Kobernyk, L.O. (2008). Rol ta mistse tsinnisnykh oriyentatsiy u formuvanni osobystosti [The role and place of value orientations in the formation of personality]. *Science and education. Scientific and practical journal of the Southern Scientific Center of the National Academy of Sciences of Ukraine*. No. 4–5. pp. 28–33. [in Ukrainian].
3. Panchuk, N. (2019). Tsinnisni oriyentatsiyi yak skladova zhyttyevykh stratehiy osobystosti [Value orientations as a component of life strategies of an individual]. *Collection of scientific works “Problems of modern psychology”*. No. 27. DOI: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2015-27> [in Ukrainian].
4. Stasevska, O.A. (2014). Systema tsinnostey yak osnova buttya suchasnoho ukrayinskoho suspilstva [The system of values as the basis of modern Ukrainian society]. *Bulletin of the National University “Law Academy of Ukraine named after Yaroslav Mudryi”*. No 1 (20). pp. 62–76. [in Ukrainian].
5. Tselyakova, O.M. (2009). Dukhovnist i tsinnisni oriyentatsiyi studentskoyi molodi Ukrayiny v transformatsiyному suspilstvi [Spirituality and value orientations of student youth of Ukraine in a transformational society]. *Humanitarian Bulletin ZDA*. Vol. 38. pp. 222–233. [in Ukrainian].
6. Heinrich Rickert (1986). *The Limits of Concept Formation in Natural Science: A Logical Introduction to the Historical Sciences*. Cambridge University Press, 276 p. [in English].

Стаття надійшла до редакції 19.07.2024

“Траця звільняє нас від трьох великих лих: нудьги, пороку і нестатків”.

*Вольтер
французький філософ*

“Не в кількості знань полягає освіта, а в повному розумінні й майстерному застосуванні всього того, що знаєш”.

*Адольф Дістервег
німецький педагог-демократ*

“Не той великий, хто ніколи не падав, а той великий – хто падав і вставав”.

*Конфуцій
давньоқытайський філософ*

Григорій Пустовіт, доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри теорії і методики виховання
Рівненського державного гуманітарного університету

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ПРОСТІР РОЗВИТКУ ДИТИНИ В СУЧАСНИХ ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті проаналізовано теоретико-прикладні засади створення соціально-педагогічного простору розвитку дитини в сучасних закладах позашкільної освіти. Доведено, що ці заклади мають всі необхідні умови ефективної освіти, виховання, розвитку і соціалізації дітей різного віку. У контексті цих процесів актуалізовано роль демократичних і гуманістичних засад організації соціально-педагогічного простору розвитку дитини як відкритої виховної системи. Наголошено на необхідності розв'язання проблеми об'єднання зусиль усіх соціальних інститутів у площині, де розвиток дітей здійснюється не стільки в інтелектуально-знаннєвому контексті, хоча це незаперечно важливо, а більше у психолого-педагогічному й соціально-педагогічному. Доведено, що сучасна позашкільна освіта має розглядатись як така, що виявляє найближчі перспективи розвитку зростаючої особистості саме у просторі її соціального життя у закладах позашкільної освіти, а тому вони мають стати центрами мотиваційного розвитку дітей, самореалізації їхніх уявлень про себе "Я-майбутнього".

Ключові слова: заклад позашкільної освіти; діти; освіта; виховання; розвиток; соціалізація; соціально-педагогічний простір; відкрита виховна система.

Лит. 11.

Hryhoriy Pustovit, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Professor of the Theory and Methods of Education Department,
Rivne State University for the Humanities

SOCIAL AND PEDAGOGICAL SPACE FOR CHILD DEVELOPMENT IN MODERN OUT-OF-SCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The article analyses the theoretical and applied foundations of establishing a social and pedagogical space for child development in modern out-of-school educational institutions. It has been proved that these institutions have all the necessary conditions for effective education, upbringing, development, and socialization of children of all ages. In the context of these processes, there has been updated the role of a modern out-of-school education institution, which builds its activities on democratic and humanistic principles, and therefore is considered an open educational system that ensures the effectiveness of the important current processes of children's socialization. The author stresses the necessity of solving the issue of uniting the efforts of all social institutions in the area where children's development is implemented within the intellectual and cognitive context, although this is undoubtedly important, but rather in the psychological, pedagogical, and socio-pedagogical context. It has been substantiated that modern out-of-school education should be considered as one that reveals the nearest perspectives of the development of a growing personality in the space of his/her social life in out-of-school education institutions. Consequently, these educational institutions should become centres for the motivational development of children and the self-realization of their self-image of the "I am the Future". In this case, the leading characteristic of the constructed socio-pedagogical space for child development in modern out-of-school educational institutions is to provide effective processes of child socialization. They are considered free from pressure, constant instructions, and strict regulation of the life of each child, thereby contributing to the satisfaction of their educational needs, motives, and desires, through the establishment of comfortable personal communication and cooperation.

Keywords: out-of-school educational institution; children; education; upbringing; development; socialization; socio-pedagogical space; open educational system.

Постановка проблеми. Аналіз теоретико-прикладних конструктів побудови життєтворчої діяльності дитини в сучасних закладах позашкільної освіти дає змогу констатувати, що протягом останніх років, незважаючи на значну кількість як об'єктивних, так і суб'єктивних негативних чинників, досить помітною є позитивна динаміка створення різновекторного соціально-педагогічного простору, спрямованого на розвиток дитини на кожному з етапів її

онтогенезу. А тому освітній процес у цих закладах передбачає обов'язкове врахування умов функціонування особливої соціальної сфери вільного часу дитини, у межах якого актуалізується предмет педагогічної взаємодії в учнівсько-педагогічному колективі закладу позашкільної освіти, що "...детермінує процес не стільки педагогічного керівництва всією сукупністю видів і форм життєдіяльності зростаючої особистості, скільки її соціально-педагогічної підтримки у спільному

визначенні власних життєвих цілей, індивідуальної траєкторії розвитку і саморозвитку. Провідною умовою ефективності цих процесів стає самостійне набуття дитиною системних наукових знань, а отже формування її наукового світогляду, відповідних умінь і навичок та соціального досвіду їх самостійного застосування у подоланні перешкод (розв'язанні особистісних проблем, суспільних викликів і загроз), що заважають їй самостійно досягати бажаних успіхів у навчанні, самовихованні, спілкуванні та взагалі у власній життєтворчій діяльності” [10].

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Актуальними в контексті досліджуваної нами проблеми є фундаментальні наукові праці з вивчення дитини як суб'єкта активної життєдіяльності на всіх етапах її онтогенезу в соціокультурному чи освітньому й виховному середовищі, обґрунтування психолого-педагогічних механізмів формування її провідних особистісних якостей, ставлень чи орієнтацій Г. Балла, І. Бежа, Н. Бібік, М. Боришевського, І. Булах, К. Журби, В. Лозової, С. Максименка, Р. Павелківа, В. Рибалки, К. Чорної та інших.

Соціально-педагогічні основи освітнього і виховного процесу як чинника соціального становлення зростаючої особистості у різних закладах освіти відображено у наукових працях С. Алексєєвої, Р. Вайноли, Р. Короткова, О. Кузьменко, В. Курила, Н. Лавриненко, О. Пометун, С. Савченка, О. Сухомлинської, Ж. Петровича, Г. Пустовіта, Т. Суценко та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми соціалізації дітей та молоді, обґрунтування теоретико-методичних засад їхнього соціального становлення відображено у наукових працях Т. Алексєєнко, О. Безпалько, І. Звереві, А. Капської, Л. Коваль, Н. Коляди, Г. Лактіонової, О. Литовченко, М. Лукашевич, В. Москаленко, О. Мудрика, В. Оржеховської, С. Савченка, А. Сбруєвої, М. Шакурова та ін.

Мета статті. На основі аналізу сучасних психологічних та педагогічних наукових підходів, наукових праць і результатів здійснених досліджень визначити характерні ознаки теоретичних засад створення соціально-педагогічного простору розвитку дитини в сучасних закладах позашкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Для сучасної системи позашкільної освіти особливої актуальності набуває процес індивідуалізації життєвого шляху зростаючої особистості. На думку С. Алексєєвої, “...нові цінності і ціннісні орієнтації сучасної освіти обумовили необхідність індивідуалізації навчання як системи засобів, що спрямовуються на підтримку й розвиток самобутності учнів з метою самостійного вибору власних смислів навчання й розвитку та саморозвитку. Метою такої індивідуалізації навчання є формування й розвиток особистіс-

них цінностей учнів, їх підтримка та захист, забезпечення механізмів самореалізації, саморозвитку, саморефлексії, саморегуляції, самозахисту, самоосвіти та самовиховання, необхідних для становлення особистісного “Я-образу”, створення оптимальних умов для розвитку і становлення особистості як суб'єкта діяльності та суспільних відносин” [1].

У такому контексті індивідуалізація процесу освіти, виховання, розвитку і соціалізації зростаючої особистості в сучасних закладах позашкільної освіти сприяє ефективному усвідомленню нею своїх відмінностей від інших, своєї нинішньої, можливо, слабкості і водночас своїх унікальних особистісних можливостей – інтелектуальних, духовних, моральних, творчих та фізичних. Таке усвідомлення необхідне для духовного прозріння дитини, її самостійного й успішного просування у диференційованій позашкільній освіті, вибору сенсу життя й власного життєвого шляху. Інакше висловлюючись, йдеться про допомогу дитині з боку педагога в царині особистісного самовизначення і самоствердження [5].

Отже, можемо констатувати, що саме індивідуалізація життєвого шляху зростаючої особистості в закладі позашкільної освіти розглядається нами як система знаннєво-виховних орієнтирів, форм, методик та засобів, що забезпечують їй якісне усвідомлення своїх відмінностей від інших, власного потенціалу. Таким чином, йдеться про те, що сьогодні дитиноцентричний, особистісно орієнтований, особистісно діяльнісний та компетентнісний за змістом і побудовою процес у закладах позашкільної освіти передбачає організацію особистісно значущих для учня педагогічно створених, контрольованих і керованих ситуацій, сутність яких спрямовується насамперед на розв'язання його життєво важливих проблем, допомогу у визначенні власної життєвої стратегії та особистісного розвитку, саморозвитку і самостановлення. А отже, теоретико-прикладною основою у визначенні головної мети (на кожному з етапів та рівнів здійснення позашкільної освіти) є передовсім соціальне замовлення суспільства, що екстраполюється в особистісні замовлення батьків на здобуття їхніми дітьми якісної позашкільної освіти залежно від їхніх інтересів, освітніх потреб і бажань. Останнє дає підстави стверджувати, що дитиноцентризм сьогодні виступає провідною домінантою і дієвим теоретико-прикладним концептом змісту позашкільної освіти, детермінуючи насамперед процеси індивідуалізації навчально-пізнавальної діяльності дитини. І як підтверджує аналіз педагогічної практики, поряд з індивідуалізацією освітнього процесу, особлива роль належить процесам диференціації його освітньої, виховної, розвивальної і соціалізуючої діяльності. Головною перевагою індивідуально обраного і водночас диференційованого змісту власної нав-

чально-пізнавальної діяльності є те, що це дає змогу дитині навчатися у самостійно обраному й найбільш комфортному для неї освітньому творчому середовищі та досягати вищих якісних особистісних результатів. Крім того, індивідуалізоване й диференційоване навчання детермінує формування і розвиток важливих особистісних процесів, таких як самоактуалізація, самонавчання, самореалізація та самоконтроль. Саме такі процеси, як зазначає І. Бех, набувають особливого значення у психологічній структурі особистості, забезпечуючи формування інтересів завдяки розвитку творчої активності свого внутрішнього “Я” з опорою на суспільні ідеї, ідеали, цінності й моральні норми [4, 34].

Тобто, за нашим висновком, прагнення перебудувати чи змінити власне “Я”, результати власної життєтворчості та своє ставлення до навколишнього світу саме на позитивно-конструктивне, зробити його зрілим відповідно до рівня свого розвитку актуалізується передовсім здібностями дитини. Отже, можемо зробити висновок, що в усьому розмаїтті динамічних процесів розвитку і становлення зростаючої особистості у закладі позашкільної освіти провідною є саме активізація його особистісного потенціалу, пов’язаного зі зміною способів сприйняття власного внутрішнього світу, впливу на нього зовнішніх чинників соціокультурного середовища та безпосередньо виховних впливів учнівсько-педагогічного колективу, батьків і громади, членами якої вони є. Підтвердженням доцільності нашого висновку є думка В. Сухомлинського, який наголошував на тому, що “...пізнаючи навколишній світ, дитина має пізнати сама себе, проїнятися почуттям глибокої поваги до себе. Самоповага – це мати самовиховання. У почутті власної гідності – одне з найсильніших джерел людської честі, доброго імені, здорового самолюбства” [9, 286].

Відтак аналіз зазначеного вище дає підстави для висновку, що джерелом особистісного інтелектуального й духовного та фізичного зростання дитини у закладі позашкільної освіти на всіх етапах її онтогенезу є активізація її творчого особистісного потенціалу, в основі якого лежать її природні можливості, що первісно містили в собі тенденції самодетермінації, самоактуалізації та самореалізації, завдяки яким особистість зростає зсередини, що й зумовлюється становленням власної “Я-концепції” [3].

На підтвердження доцільності такого методологічного підходу у побудові соціально-педагогічного простору розвитку дитини в сучасних закладах позашкільної освіти наведемо думку В. Сухомлинського, який стверджував, що “...підліток стає справжньою людиною лише тоді, коли він уміє пильно вдивлятися не тільки в навколишній

світ, а й у самого себе, коли він прагне пізнати не тільки речі і явища навколо себе, а і свій внутрішній світ, коли сили душі спрямовані на те, щоб зробити самого себе кращим, досконалішим” [9, 229].

У такому контексті провідною тенденцією у побудові соціально-педагогічного простору розвитку дитини в сучасних закладах позашкільної освіти є обов’язкове врахування психологічних механізмів формування “Я-концепції” зростаючої особистості у процесі здобуття нею позашкільної освіти. У розгляді сутнісних ознак цієї концепції актуальною є позиція К. Роджерса, який у її змісті виокремлював здорову і конструктивну “...тенденцію щодо самоактуалізації, самореалізації й самостановлення”, визначаючи у такий спосіб її провідною і водночас руйнівною силою життєдіяльності особистості у навколишньому соціумі [11, 345–366].

Отже, можемо констатувати, що сьогодні організація творчої життєдіяльності дітей у закладах позашкільної освіти набуває суттєвого соціально-педагогічного змісту, оскільки дає змогу педагогізувати весь спектр їхнього дозвілля завдяки залученню до організованих форм дозвілєвої діяльності у відповідних різновікових творчих об’єднаннях за інтересами. А тому організація на цих теоретичних засадах освітньої, виховної, розвивальної і соціалізуючої діяльності закладів позашкільної освіти є реальною альтернативою їхнього неорганізованого дозвілля. А тому освітній процес у закладах позашкільної освіти набуває сьогодні тенденцій щодо обов’язкового створення комфортного соціально-педагогічного простору розвитку дитини як особливої соціальної сфери їхнього вільного від навчання у школі часу.

Тоді у нас є всі підстави стверджувати, що “...у межах обґрунтованої і запровадженої у практику діяльності закладів позашкільної освіти парадигми педагогічного супроводу дозвілєвої діяльності учнів провідною стає відмова від вузького погляду на їхній розвиток, сутність якого переважно традиційно розглядається саме в контексті розвитку інтелекту, тоді як процеси соціального й морального становлення і такого важливого елемента освітнього та виховного процесу цих закладів як самоорганізація, самостановлення й самоствердження зростаючої особистості залишаються до кінця не вирішеними” [7, 15–17].

Тому сьогодні процеси освіти, виховання й розвитку дітей у цих закладах освіти необхідно розглядати не лише у логічному взаємозв’язку, а й через актуалізацію процесів їхньої адаптації до соціалізаційних викликів і загроз, характерних для сучасного українського суспільства. У такому контексті є підстави для висновку, що сучасна позашкільна освіта має розглядатись як така, що виявляє найближчі перспективи розвитку зростаючої особистості саме у просторі її соціального життя у закла-

дах позашкільної освіти. Тому ці заклади освіти "...мають стати центрами мотиваційного розвитку дітей, самореалізації їхніх уявлень про себе "Я-сьогоднішнього" і "Я-майбутнього", а отже, сприяти в кінцевому результаті їхньому соціальному становленню..." за рахунок "...створення соціально-педагогічного простору входження зростаючої особистості у загальний для всіх життєвий простір" [8, 9].

Розв'язання цієї актуальної проблеми, за нашим переконанням, полягає у необхідності побудови соціально-педагогічного простору розвитку дитини будь-якого віку в сучасних закладах позашкільної освіти, який має бути комфортним і дружнім до неї. Тоді цей простір набуває ознак відкритої педагогічно орієнтованої системи її соціалізації, що об'єднує зусилля закладу позашкільної і загальної середньої освіти, сім'ї та громадськості у формуванні інтелектуально й фізично розвиненої, духовно збагаченої та соціально активної особистості.

Відтак, ефективність соціалізації дітей у соціально-педагогічному просторі їхнього розвитку в сучасних закладах позашкільної освіти забезпечується тим, що вони, як ніякі інші заклади освіти, є найбільш адаптованими до моделі сучасного соціального світу. Оскільки саме в його стінах будь-яка діяльність дитини є насамперед добровільною, отже, такою, що відповідає її індивідуальним освітнім запитам і потребам, забезпечує умови ефективного задоволення інтересів і власних бажань. Відповідно такий підхід до побудови навчально-пізнавальної діяльності зростаючої особистості підвищує якість процесів засвоєння нею провідних законів і закономірностей навколишнього соціопродного середовища, а також норм і правил, за якими функціонує сучасне українське суспільство, способів соціально доцільної взаємодії і співпраці, міжособистісних і міжкультурних відносин, формує гуманне й толерантне ставлення до об'єктів і суб'єктів навколишнього соціуму. Водночас актуалізуємо увагу на тому, що соціалізація дітей у межах соціально-педагогічного простору їхнього розвитку в сучасних закладах позашкільної освіти здійснюється не стільки за рахунок бесід і співпраці з його педагогами і спеціалістами, участі у різноманітних різновікових творчих об'єднаннях і гуртках, у процесах спілкування з однолітками, проведенні спільних масових заходів, а переважно завдяки особливій атмосфері добровільності, доступності, комфортності співпраці в учнівсько-педагогічному колективі та, головне, можливості вільного самостійного вибору форм, методів і методик найбільш повного задоволення власних освітніх потреб та інтересів.

Своєю чергою, створення соціально-педагогічного простору розвитку дитини в сучасних закладах позашкільної освіти передбачає логічне поєднання процесів її освіти, виховання, розвитку та

соціалізації. Соціалізація зростаючої особистості у цих закладах освіти розглядається сьогодні як процес ефективного оволодіння нею соціальним досвідом і культурою громади чи суспільства загалом. Відповідно, суспільство розвивається у результаті соціально-культурологічних трансформацій, у межах яких передача новим поколінням історично вибудованого соціального досвіду є одним з пріоритетних напрямів його функціонування. Однак маємо зазначити, що процес соціалізації – це "...не стільки набуття і засвоєння дитиною соціального досвіду, скільки досвіду життєтворчості і життєздатності, завдяки формуванню життєстверджуючих якостей зростаючої особистості" [2, 407–410].

Таким чином, результатами екстраполяції цих процесів у педагогічну практику є визнання того, що "...сучасні заклади позашкільної освіти разом з іншими закладами освіти мають складати в регіонах України різнорівневу і водночас цілісну освітньо-виховну, розвивальну і соціалізуючу систему, що індивідуалізує інтелектуальний, духовний і фізичний, а головне, соціальний розвиток дитини в межах єдиного соціокультурного простору держави" [6].

Висновок. Отже, схарактеризовані теоретико-прикладні засади створення соціально-педагогічного простору розвитку дитини у сучасних закладах позашкільної освіти є одним з можливих напрямів удосконалення цієї освітньої галузі. Однак, ця стаття не розкриває всіх аспектів досліджуваної нами проблеми, а є лише означенням одного з ефективних підходів до її розв'язання. У подальших дослідженнях мають бути розглянуті проблеми формування цінностей і ціннісних орієнтацій дітей різного віку, формування їхньої соціальної активності та соціальної компетентності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева С. Індивідуалізація навчання у закладах загальної освіти як педагогічна проблема. Scientific Collection "InterConf", (42): with the Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference "Theory and Practice of Science: Key Aspects" (February 19–20, 2021). Rome, Italy: Dana, 2021. pp. 290–296. DOI: <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.02.2021.026>
2. Алексеевко Т.Ф. Соціально-педагогічна діяльність. *Енциклопедія позашкільної освіти* / гол. ред. Г.П. Пустовіт. Рівне : О. Зень, 2017. 525 с.
3. Бех І.Д. Виховання особистості : підручник для вищих навчальних закладів. Київ : Либідь, 2008. 840 с.
4. Бех І.Д. Виховання особистості : у 2 кн. : Особистісно орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади : навч.-метод. видання. Кн. 1. Київ : Либідь, 2003. 280 с.
5. Бех І.Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2012. 256 с.
6. Пустовіт Г.П. Гринькова Н.М. Теорія і практика позашкільної освіти. Практикум : навч.-метод. посіб. для здобувачів освітнього рівня доктора філософії (PhD) за

спеціальністю “011 Освітні, педагогічні науки”. Рівне : РДГУ. 2021. 184 с.

7. Пустовіт Г.П. Педагогічна складова дозвілленої діяльності дитини у позашкільних навчальних закладах: соціокультурні виклики. *Інноватика у вихованні*. Рівне : РДГУ, 2016. Вип. 3. С. 15–27.

8. Пустовіт Г.П. Позашкільна освіта і виховання: теоретико-дидактичний аспект: монографія. Книга 1. Видання друге доп. і випр. Миколаїв: Видавництво МДУ ім. В.О. Сухомлинського. 2010. 379 с.

9. Сухомлинський В.О. Статті. *Вибрані твори в 5 томах*. Т. 5. Київ: Радянська школа. 1977. 639 с.

10. Pustovit H. Theoretical and applied principles of social protection of children and student youth in extracurricular education institutions. *Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie*. “W trosce o rozwój i bezpieczeństwo dziecka we współczesnym świecie”. Aspekty Publikacja finansowana ze srodkow Firm GATES POLSKA Sp. Z o. O., Legnicka Specjalna Strefa Ekonomiczna S.A., Koleje Dolnoslaskie S. A. 2022. 467 S. 390–413.

11. Rodgers C.R., Stevens B. Person to person. The problem of being human. N.Y.: Simon and Schuster. 1967. Vol. 5. pp. 341–384. URL: <https://interconf.top/documents/2021.02.19-20.pdf> (дата звернення: 01.07.2024).

REFERENCES

1. Aliksieieva, S. (2021). Indyvidualizatsiia navchannia u zakladakh zahalnoi osvity yak pedahohichna problema [Individualization of learning in institutions of general education as a pedagogical problem]. Scientific Collection “InterConf”, (42): with the Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference “Theory and Practice of Science: Key Aspects” (February 19–20, 2021). Rome, Italy: Dana, Rr. 290-296. DOI: <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.02.2021.026> [in Ukrainian].

2. Aliksieienko, T.F. (2017). Sotsialno-pedahohichna diialnist [Social and pedagogical activity]. *Encyclopedia of extracurricular education*. (Ed.). H.P. Pustovit. Rivne, 525 p. [in Ukrainian].

3. Bekh, I.D. (2008). Vychovannia osobystosti : pidruchnyk dlia vyshchykh navchalnykh zakladiv [Personality education: a textbook for higher educational institutions]. Kyiv, 840 p. [in Ukrainian].

4. Bekh, I.D. (2003). Vychovannia osobystosti: u 2 kn.: Osobystisno oriientovanyi pidkhdid [Personality education: in 2 books : Personally oriented approach : theoretical and technological principles : educational method]. Edition. Book 1. Kyiv, 280 p. [in Ukrainian].

5. Bekh, I.D. (2012). Osobystist u prostori dukhovnoho rozvytku : navch. posib [Personality in the space of spiritual development: teaching. manual]. Kyiv, 256 p. [in Ukrainian].

6. Pustovit, H.P. & Hrynkova, N.M. (2021). Teoriia i praktyka pozashkilnoi osvity [Theory and practice of extracurricular education]. Workshop: educational method. manual for holders of the educational level of Doctor of Philosophy (PhD) in the specialty “011 Educational, pedagogical sciences”. Rivne, 184 p. [in Ukrainian].

7. Pustovit, H.P. (2016). Pedahohichna skladova dozvilievoi diialnosti dytyny u pozashkilnykh navchalnykh zakladakh: sotsiokulturni vyklyky [Pedagogical component of children’s leisure activities in extracurricular educational institutions: sociocultural challenges]. *Innovation in education*. Rivne, Vol. 3. pp. 15–27. [in Ukrainian].

8. Pustovit, H.P. (2010). Pozashkilna osvita i vychovannia: teoretyko-dydaktychnyi aspekt: monohrafiia [Extracurricular education and upbringing: theoretical and didactic aspect: monograph]. Book 1. Second edition, supplement. and ex., 379 p. [in Ukrainian].

9. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). Statti [Articles]. Selected works in 5 volumes. Vol. 5. Kyiv, 639 p. [in Ukrainian].

10. Pustovit, H. (2022). Theoretical and applied principles of social protection of children and student youth in extracurricular education institutions. *Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie*. “W trosce o rozwój i bezpieczeństwo dziecka we współczesnym świecie”. Aspekty Publikacja finansowana ze srodkow Firm GATES POLSKA Sp. Z o. O., Legnicka Specjalna Strefa Ekonomiczna S.A., Koleje Dolnoslaskie S. A. 2022. 467 S. 390–413. [in Polish].

11. Rodgers, C.R. & Stevens, B. Person to person. *The problem of being human*. N.Y.: Simon and Schuster. 1967. Vol. 5. pp. 341–384. Available at: <https://interconf.top/documents/2021.02.19-20.pdf> (Accessed 01 July. 2024). [in English].

Стаття надійшла до редакції 19.07.2024

“Два основних надбання людської природи – це розум і міркування”.

Плутарх
давньогрецький письменник, філософ

“Швір мистецтва – це куточок всесвіту, побачений крізь призму певного темпераменту”.

Еміль Золя
французький письменник

“Світло науки одне, і, якщо зробити його яскравішим в одному місці, воно стане яскравішим усюди”.

Айзек Азімов
американський письменник

**USE OF DISTANCE AND BLENDED EDUCATION TECHNOLOGIES
IN THE ORGANIZATION OF IMPROVING THE QUALIFICATIONS OF TEACHERS
IN POSTGRADUATE EDUCATION OF UKRAINE**

UDC 371.2: 378

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.312198>

*Nataliia Yevtushenko, Doctor of Sciences (Pedagogy), Associate Professor of the
Natural and Mathematical Disciplines,
Information and Communication Technologies in Education Department,
Chernihiv Kostyantyn Ushynskiy Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education*

**USE OF DISTANCE AND BLENDED EDUCATION TECHNOLOGIES
IN THE ORGANIZATION OF IMPROVING THE QUALIFICATIONS OF TEACHERS
IN POSTGRADUATE EDUCATION OF UKRAINE**

The article substantiates the importance of the use of distance and mixed learning technologies in the organization of professional development of teachers in postgraduate education of Ukraine. Emphasis is placed on the need to use in the learning process modern electronic resources to support the educational process, which has recently received considerable attention in pedagogical science and practice.

Different approaches to defining the concepts of “mixed learning” and “hybrid learning” are considered. An analysis of Ukrainian and foreign sources was carried out, which proved the ambiguity of the interpretation of the essence of these concepts in the context of their application for postgraduate education of specialists, in particular the organization of teacher training. It is also possible to note the importance of the schemes proposed by the author for the use of mixed and distance learning technologies in the organization of teacher training, which is designed to improve the quality of the provision of educational services and is based on the proposals outlined in the international publications “Strategies for blended TVET in response to COVID-19” of the intergovernmental organization Commonwealth of Learning (COL – Commonwealth of Learning).

The following schemes for the use of distance and mixed learning technology in the organization of professional development of Ukrainian teachers were highlighted: 1) reinforcement of learning outcomes with the help of digital technologies and mixed learning models; 2) conducting the educational process in remote mode with the application of blended learning; 3) training is carried out entirely remotely. In addition, examples of the best practices and ideas of constructive experience regarding the organization of teacher professional development are provided.

Keywords: *teacher; postgraduate pedagogical education; professional development of teachers; distance learning; blended learning; electronic educational and methodical support; Ukraine; foreign experience.*

Ref. 17.

**Наталія Євтушенко, доктор педагогічних наук, доцент
кафедри природничо-математичних дисциплін та
інформаційно-комунікаційних технологій в освіті
Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К.Д. Ушинського**

**ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ДИСТАНЦІЙНОГО І ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ
В ОРГАНІЗАЦІЇ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ
У ПІСЛЯДИПЛОМНІЙ ОСВІТІ УКРАЇНИ**

У статті обґрунтовано важливість використання технологій дистанційного і змішаного навчання в організації підвищення кваліфікації вчителів у післядипломній освіті України. Акцентовано на необхідності застосування у навчальному процесі сучасного електронного ресурсного забезпечення освітнього процесу, якому останнім часом у педагогічній науці та практиці надається значна увага.

Розглянуто різні підходи до визначення понять “змішане навчання” і “гібридне навчання”. Проведено аналіз українських та іноземних джерел, який засвідчив неоднозначність тлумачення сутності цих понять у контексті їх застосування для післядипломної освіти фахівців, зокрема організації підвищення кваліфікації вчителів. Також можна відзначити важливість запропонованих автором схем використання технологій змішаного і дистанційного навчання в організації підвищення кваліфікації вчителів, що покликано підвищити якість надання освітніх послуг та базується на пропозиціях, викладених у міжнародних публікаціях “Стратегії для змішаної П(ПТ)О у відповідь на Covid-19” міжурядової організації Співдружність у навчанні (COL – Commonwealth of Learning).

Виокремили такі схеми використання технологій дистанційного і змішаного навчання в організації підвищення кваліфікації українських вчителів: 1) підсилення результатів навчання за допомогою цифрових технологій та моделей змішаного навчання; 2) здійснення освітнього процесу в дистанційному режимі із застосуванням змішаного навчання; 3) навчання відбувається повністю дистанційно. Додатково наведено приклади найкращих практик та ідей конструктивного досвіду щодо організації підвищення кваліфікації вчителів.

Ключові слова: *вчитель; післядипломна педагогічна освіта; підвищення кваліфікації; дистанційне навчання; змішане навчання; електронне навчально-методичне забезпечення; Україна; іноземний досвід.*

**USE OF DISTANCE AND BLENDED EDUCATION TECHNOLOGIES
IN THE ORGANIZATION OF IMPROVING THE QUALIFICATIONS OF TEACHERS
IN POSTGRADUATE EDUCATION OF UKRAINE**

Introduction. The challenges accompanying the reform of secondary education “The New Ukrainian School” set high requirements for the organization of advanced training of Ukrainian teachers in postgraduate education of the country and require innovations that will make the training of specialists the most convenient and the most effective. The rapid development of digitization in various spheres of human activity, including education, contributes to the introduction of modern forms of organization of the educational process, one of which is blended learning, which combines digital distance technologies and contact communication between teachers and students.

The purpose of the article is to present constructive ideas regarding the use of distance and mixed learning technologies in the organization of teacher training in postgraduate education of countries.

Review of the sources. The conceptual provisions of the organization of postgraduate pedagogical education in Ukraine were revealed in the dissertation studies by G. Yelnykova, N. Klokar, S. Krysiuk, A. Kuzminsky, V. Oliynyk, N. Protasova, V. Sydorenko, T. Sorochan, and others. At the same time, under the influence of the development of modern technologies, new forms and methods of learning appear in education, and the content of educational programs for improving the qualifications of teachers also changes, which encourages the implementation of additional research in this direction. Studying the experience of using distance and mixed forms of education in the organization of professional development of Ukrainian teachers requires special attention in modern conditions. The topicality of the mentioned problem indicates the need to study the best practices of using distance and mixed learning technologies in the postgraduate education of the country, as well as their distribution in the Ukrainian educational space.

Presentation of the material. During the last two decades, individual and flexible forms of education have been spreading in the countries of the European Union. Recommendations in the field of professional education call for the implementation and use of educational and training programs in which teaching would be focused on the learner, offering access to traditional, digital or hybrid learning, as well as flexible and modular pathways based on the recognition of learning outcomes [16]. The best practices regarding the professional development of specialists are especially important for the development of the economy of Ukrainian society and the integration of the country’s education system into the European and world educational space. In particular, “the search for new forms of professional development, the constant diversification of methods encourages the study and generalization of the past experience of the content of

teacher professional development, the borrowing of really interesting ideas” [10].

The proposals outlined in the “Strategies for blended TVET in response to Covid-19” publication of the intergovernmental organization of Commonwealth of Learning (COL), which closely works with the UN and UNESCO on the issues of education [14], provide an opportunity to offer three schemes of application of mixed learning, distance and information-communication technologies in the organization of professional development of Ukrainian teachers in institutions of postgraduate pedagogical education, the activities of which are carried out with the appropriate license (institutes of postgraduate pedagogical education, academies of lifelong education, subdivisions of institutions of higher education), namely:

– advanced training of teachers is concentrated on the basis of educational institutions; the outcomes are reinforced through digital technologies and blended learning models;

– teacher training is carried out remotely by applying blended learning, in particular attending practical classes organized on the basis of institutions of general secondary education or postgraduate pedagogical education (demonstration events – lessons, master classes, trainings, etc.);

– advanced training is conducted entirely remotely, and specialists acquire practical skills independently in institutions of general secondary education at their place of work.

The importance of the development of distance education is emphasized in the state documents of Ukraine. In particular, the Regulation on the remote form of obtaining overall general secondary education (approved by the Order of the Ministry of Education and Culture of September 8, 2020 Vol. 1115) expands the possibilities for distance learning – both by the remote form of obtaining education and when using distance learning technologies in other forms of education. The concept of “distance learning” is defined as “an individualized process of acquiring knowledge, abilities, skills and ways of human cognitive activity, which takes place mainly through the mediated interaction of remote participants in the educational process of a specialized environment that functions on the basis of modern psychological and pedagogical and information-communication technologies” [13].

The use of remote forms can be considered as an educational process involving interaction with a teacher and a group of teachers (online only or in a mixed mode) or providing an opportunity to deepen their knowledge in the form of self-study [6]. So, distance learning of teachers on professional development issues can be understood as one of the forms of organizing the educational process, during which the classes are held in full or partial mode with the use of information and

**USE OF DISTANCE AND BLENDED EDUCATION TECHNOLOGIES
IN THE ORGANIZATION OF IMPROVING THE QUALIFICATIONS OF TEACHERS
IN POSTGRADUATE EDUCATION OF UKRAINE**

---

communication technologies provided that teachers and education seekers are geographically remote.

It should be noted that in the scientific and pedagogical literature, both Ukrainian and foreign, there are different approaches to defining the concepts of “blended learning” and “hybrid learning”. Thus, according to Ukrainian researcher M. Kabysh [4], blended learning is “an educational approach that combines learning with a teacher (face-to-face) and learning with the use of information technologies, as well as combining the advantages of classroom teaching and remote (electronic) learning, which necessarily includes an interactive component, students’ control over the place, time and individual trajectory of their training” [4]. Another Ukrainian researcher L. Oliynyk [9] considers the use of blended learning as a basis for developing a model of effective organization of advanced training courses in the postgraduate education system. In particular, “the mixed learning model assumes that the student of the courses attends “live” classes in the classrooms, but at the same time, the so-called computer-mediated activity is also widely used, i.e. the mediator of educational activity is the computer and online mode, mobile devices and special educational Internet resources” [9].

In foreign scientific sources, it is noted that the term “blended learning” means a mixed form that combines traditional (full-time) education and online solutions [6]. According to another source, “hybrid learning methods that combine traditional learning methods with methods that involve the use of a computer or mobile device are called blended learning or b-learning” [16].

The concepts of hybrid and blended learning are often considered synonymous in the scientific literature, but some sources point to significant differences between them. Thus, blended learning involves the use of online tools and materials, but at the same time involves direct contact with the teacher. The use of multimedia resources diversifies learning and at the same time allows students to independently manage part of the learning process, in particular, to adjust its pace according to individual needs. Hybrid learning involves the use of appropriate tools, such as the Learning Management System (LMS), to provide multimedia materials for use outside the classroom [16].

In the context of distance learning, it is also worth mentioning the FOLC model (The Fully Online Learning Community model), which emphasizes the importance of building knowledge, developing competencies for joint problem solving, as well as the importance of being in a community [3]. A key feature of the model is the assumption of an active engagement position, “being” in the virtual world, and active activity. In the context of today’s challenges in society and the increased need for distance learning, the concern for the construction of the educational process in such a way as to enhance interaction and social

connections can be extremely important. A number of studies have been written about the FOLC model, the most recent of which mentions, among other things, learning based on building creative interactive educational communities online [1].

It should be noted that the most important task in the formula of online solutions is the creation of high-quality educational and methodological support for the educational process, in particular, the construction of an educational course (material and type of work) in such a way as to preserve the opportunity to use as many advantages as possible in learning through direct contact and as many advantages as possible in the organization of self-education in remote communication.

A solution for distance learning can be individual tools or whole systems consisting of a number of specially designed tools. Implementation of the educational process in this way, using tools for distance learning can be synchronous (for example, audio-video meetings) and asynchronous (for example, newsgroups, e-mail and online courses). Educational and methodological support is divided into online materials that can be downloaded or are available only in the repository, publicly available or those that require authorization/creation of an account in the system of an educational institution.

Thus, the use of a virtual educational environment – a software system designed to help teachers manage a separate educational course, includes tools for distance learning, provides communication and reverse communication thanks to the placement of audio or video recordings, exchange of performances of group members in real time (online streaming), as well as in the form of chats and forums, surveys and tests, in the format of blogs or wiki pages. In e-learning solutions, it is possible to use the adaptive learning mechanism, which allows you to adapt (personalize) the content of the educational program to the individual needs / (and knowledge level) of a specific course participant and develop an individual learning trajectory.

Educational institutions of postgraduate pedagogical education can implement mobile applications (both educational and organizational). Also, online solutions allow the use of game elements, simulations, quick feedback exchange in order to improve the attractiveness of messages in communication between participants of the educational process and increase motivation for independent work, autonomous acquisition of knowledge by students. In this sense, the experience of using virtual laboratories is the most valuable for the organization of professional development of Ukrainian specialists.

Virtual labs and simulations in the form of applications can function as stand-alone programs that can be downloaded to a computer or online interactive simulators. In particular, in our opinion, it is expedient for science teachers to offer the use of English-

**USE OF DISTANCE AND BLENDED EDUCATION TECHNOLOGIES
IN THE ORGANIZATION OF IMPROVING THE QUALIFICATIONS OF TEACHERS
IN POSTGRADUATE EDUCATION OF UKRAINE**

---

language resources: *Physics Simulations, Lab, and Physical Sciences* with the involvement of Google Translate technology, which allows automatic translation into Ukrainian when browsing web pages. These virtual laboratories offer educational materials for modern teaching of physics and are designed for different levels of user training, from basic to university and further to “advanced”, which requires considerable knowledge of theory and understanding of the subject. The systematicity, clarity and accuracy of the materials posted on Internet resources, the convenient interface of the sites provide an opportunity to personally manage one's own learning process.

The main requirements for electronic educational materials are that they should be structured on the basis of learning theories and their format should contribute to the achievement of specific learning outcomes. The content is divided into modules that can be flexibly arranged and easily adapted to other courses and usage contexts as needed. Modules can be independent or forming a connected series. Also, the content of the materials should be diverse – contain various types of information presented using various multimedia, and support different learning styles, depending on the preferences of the listeners (visual, auditory, practical) [5].

For example, on the educational platform of the European Center named after Vergeland, mixed training is organized for teachers within the framework of the “Democratic School” Program with the participation of teachers of the MI LRC “Lviv Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education” [17]. On this resource, mixed distance learning is chosen as the organizational form of communication, which involves independent mastering of educational material, its approbation in practice, and joint discussion of the results of tasks during online classes with the support of a team of expert facilitators. A prerequisite for participation is the selection of participants, which is carried out on the basis of an open competition.

A mixed facilitated course “Development of civic competences in various subjects” was created for subject teachers. The course length is 60 hours (2 ECTS credits) / 45 hours (1.5 ECTS credits). The purpose of the training is to prepare teachers to implement the provisions of the New Ukrainian School (NUS) concept at the level of basic secondary education, in particular, to the cross-cutting development of key civic and social competencies. The course consists of educational modules for independent study and online meetings for joint work and reflections. The combination of individual, group and coaching interaction enables specialists to develop effective work models for the subject. The course involves individual study of the material, group performance of tasks and meetings with trainers online. A blended facilitated course “School life online: how to teach and learn with pleasure?” (the course length is 30 hours (1 ECTS

credit) is created for subject teachers who work in the 5th grades according to the NUS program. The purpose of the course is to increase the level of digital competence of educators and facilitate the development of online tools for synchronous and asynchronous online learning, as well as for online formative assessment [17].

Educational programs of online learning, which provide distance learning and the flexibility of advanced training of teachers in postgraduate education, primarily provide an opportunity to adapt the educational process to the current needs and expectations of teachers. Below are examples of distance and blended learning from selected open Internet sources.

EdEra Online Education for Professional Development is an online education studio (free certified online courses, interactive textbooks, educational special projects, models of integration of modern educational solutions into the traditional educational process) [2]. Among the offers of this resource are such courses as “Teachers 2.0: Online course on professional development and mentoring” (3 modules, lectures and additional materials, international experience, 30 hours (1 ECTS credit), “Teachers in the course: basic course for the development of digital skills of educators” (13 modules that form a complete vision of digital skills of teachers, lectures by experts and additional materials; practical advice and digital tools, 30 hours (1 ECTS credit), “Daring to teach: about teaching in times of crisis” (3 modules, templates and instructions for responding to various crises, interviews with educational opinion leaders, 6 hours), “Compensatory teaching of practical mathematics for children with intellectual disabilities” (3 modules, video lectures, tests, a paid certificate) etc.

One of the forms of online education conducted in the form of courses is massive open online courses (MOOC, Massive Open Online Courses). Studying at such courses does not require an official application, has no restrictions on the number of participants, and is free of charge. The participant receives access to a range of learning materials (videos, notes) on an online platform, and is also provided with an assessment of growth / performance (e.g. in the form of a test), all of which may lead to a certificate. Among the popular English-language educational platforms in professional education are Coursera, edX, Udacity, Udemy, Futurelearn. In particular, the Udemy platform developed a professional development course for English language teachers “ZNO. Teacher [12]. The course is designed for Ukrainian teachers who prepare students to pass the external independent assessment test. The content of the course includes 5 modules, 10 lectures with a total duration of 3 hours and 7 minutes. The course includes 3 hours of video on demand, 16 downloadable resources, mobile and TV access, full unlimited time access, a certificate of completion. Among the requi-

**USE OF DISTANCE AND BLENDED EDUCATION TECHNOLOGIES
IN THE ORGANIZATION OF IMPROVING THE QUALIFICATIONS OF TEACHERS
IN POSTGRADUATE EDUCATION OF UKRAINE**

---

rements for training participants are knowledge of the English language B2+, the desire to learn how to prepare students for the external independent assessment correctly and effectively, interest in the topic of teaching and the desire to develop [12].

To improve the qualifications of Ukrainian teachers, online training is offered in the form of short-term courses, which is carried out on the National Edutainment Educational Platform of current knowledge and skills [15]. Using the platform, everyone can gain important knowledge free of charge for their own successful development. The Diya Platform works under the leadership of the Ministry of Digital Information, NADS (National Agency of Ukraine for Civil Service). According to the results of the training, an electronic certificate is issued, confirming its successful completion. Among the courses offered, there are such basic courses as “Digital Skills for Teachers”, “Quarantine: Online Services for Teachers”, “Interactive Learning: Tools and Technologies”, “School without Bullying”, “Digitalgram for Teachers”. The courses have a volume of 0.2 ECTS credits (The European Credit Transfer and Accumulation System (ECTS)) [15].

It should be noted that the results of advanced training in the online form conducted not at entities of advanced training that have a license for advanced training or carry out educational activities under an accredited educational program require separate confirmation and recognition by the decision of the pedagogical council of the institution of general secondary education. The procedure for recognition of the results of pedagogical qualification improvement is established by the pedagogical councils of the relevant educational institutions [11].

So, it is quite obvious that the effective development of the professionalism of modern teachers occurs due to the use of various organizational forms of the educational process and the combination of systematic and purposeful use of the potential of various types of education (formal, informal and non-formal), namely, advanced training courses (formal education), and professional trainings, webinars offered by the methodical service (informal education), and self-educational activities of a person (non-formal education).

Conclusions and prospects for further research.

Today, the organization of advanced training of teachers in postgraduate education is in the field of special attention in order to ensure the highest quality of educational services. In educational institutions of different countries, there are general approaches in the organization of providing educational services for teachers. The leading place in modern conditions is occupied by distance and mixed forms of education. A characteristic feature of the use of such organizational forms of teacher training is the possibility of designing one’s own educational trajectory and learning in a

convenient way and time. Such an approach to planning the educational process in postgraduate pedagogical education will definitely contribute to greater students’ activity and the effectiveness of the relevant practice.

In the conditions of new challenges facing the system of professional development of teachers in postgraduate education of Ukraine, further scientific research regarding the prospects of implementing the practices of using distance and mixed learning technologies in postgraduate pedagogical education of our country considered in the article seems relevant.

REFERENCES

1. Barber, W. (2020). View of Building Creative Critical Online Learning Communities through Digital Moments. *The Electronic Journal of E-Learning*, Vol. 18(5), pp. 387–396. DOI: <https://doi.org/10.34190/JEL.18.5.002>. [in English].
2. Edera. “Studiia onlain-osvity”. URL: <https://www.edera.com/> (Accessed 15 Apr. 2024). [in Ukrainian].
3. Havenga, M. (2020). COVID-19: Transition to online problem-based learning in robotics – challenges, opportunities and insights. *International Symposium on Project Approaches in Engineering Education*, 10 (September), pp. 339–346. [in English].
4. Kabysh, M. (2023). Innovatsiini tekhnologii rozvytku pedahohichnoi maisternosti vykladacha zahalnoosvitnikh dystsyplin zakladu profesiinoi osvity [Innovative technologies for the development of pedagogical skills of a teacher of general education disciplines at a professional education institution]. *Knowledge, Education, Law, Management*. Lublin, Vol. 2 (54), pp. 3–9. [in Ukrainian].
5. Kybartaitė, A. & Nousiainen, J. (2007). Review of e-teaching / e-learning Practices and Technologies, 2005, pp. 1–25. [in English].
6. Monitoring trendów edukacyjnych. Jak kształcić na potrzeby gospodarki opartej na innowacjach? [Monitoring educational trends. How to educate for the needs of an innovation-based economy?]. Warszawa, 2021. 61 p. [in Polish].
7. Nauka onlain: onlain-laboratorii z khimii ta fizyki [Science online: online laboratories in chemistry and physics]. Chornomorsk National University named after Petro Mohyla. URL: <https://chmnu.edu.ua/nauka-onlain-onlain-laboratoriyyi-z-himiyi-ta-fizyki/> (Accessed 15 Apr. 2024). [in Ukrainian].
8. Naukovo-metodychni zasady kredytno-modulnoi orhanizatsii navchalnoho protsesu pry pidvyshchenni kvalifikatsii kerivnykh kadrov za ochno-dystantsiinoiu formoiu navchannia [Scientific and methodical principles of the credit-module organization of the educational process when improving the qualifications of managerial personnel by face-to-face and distance education]. (Eds.). Oliinyk, V.V., Hravit V.O., Liakhotska L.L. et al. Kyiv, 2012. 210 p. [in Ukrainian].
9. Oliinyk, L. (2016). Zmishane navchannia – model efektyvnoi orhanizatsii kursiv pidvyshchennia kvalifikatsii v systemi pislidyplomnoi osvity [Blended learning is a model of effective organization of professional development courses in the postgraduate education system]. *Innovation in education*. Kyiv, Vol. 1–2 (72–73), pp. 33–39. [in Ukrainian].
10. Pidvyshchennia kvalifikatsii pedahohichnykh pratsivnykiv [Improving the qualifications of teaching staff]. Free legal assistance. Available at: <https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php> (Accessed 15 Apr. 2024). [in Ukrainian].

ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У СТАРШОКЛАСНИКІВ ЧЕРЕЗ ПІДПРИЄМНИЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ

11. Polozhennia pro dystantsiinu formu zdobuttia povnoi zahalnoi serednoi osvity [Regulations on the distance form of obtaining a complete general secondary education]. Approved by the Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine dated September 8, 2020 No. 1115 "Some issues of distance learning organization". Official Herald of Ukraine. (2020). Vol. 81. p. 415. Art. 2645. [in Ukrainian].

12. Petroshchuk, N. & Matviichuk O. (2024). Rozvytok form ta zmistovoho napovnennia pidvyshchennia kvalifikatsii pedahohiv (kinets IXX st. – pochatok XXI st.) [The development of the forms and content of teacher training (end of the 19th century – beginning of the 21st century)]. *Youth & market*. Vol. 3 (223). pp. 128–132. [in Ukrainian].

13. Strategies for blended TVET in response to COVID-19 is made available under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 Licence (international). Available at: <https://www.thecommonwealth.io/wp-content/uploads/2020/07/StrategiesforblendedTVETCOVID19.pdf> (Accessed 15 Apr. 2024). [in English].

14. Tsyfrovi navychky dlia vchyteliv [Digital skills for teachers]. Action. Education. Available at: <https://osvita.dia.gov.ua/courses/serial-iz-tsyfrovoi-hramotnosti-dlia-vchyteliv> (Accessed 15 Apr. 2024). [in Ukrainian].

15. What is b-learning and why can it be of interest to you? *Samalane*. Available at: <https://samalane.com/blog/what-is-blended-learning/> (Accessed 15 Apr. 2024). [in English].

16. Zmishane navchannia v ramkakh Prohramy [Blended learning within the Program]. Educational reform support program in Ukraine "Democratic School". Available at: <https://www.schools-for-democracy.org/onlain-navchannia/zmishane-navchannia-v-ramkakh-prohramy> (Accessed 15 Apr. 2024). [in Ukrainian].

17. ZNO Vchytel [ZNO Teacher]. Udey. Available at: <https://www.udemy.com/course/znoteacher/> (Accessed 15 Apr. 2024). [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 08.07.2024

УДК 316.46-053.6:005.342

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.312267>

Світлана Іщенко, PhD, доцент,
доцент кафедри інженерії та технологій виробництва
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
Роман Колодій, аспірант
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У СТАРШОКЛАСНИКІВ ЧЕРЕЗ ПІДПРИЄМНИЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Актуальність формування лідерських якостей у старшокласників через підприємницьку діяльність зумовлена сучасними вимогами до випускників шкіл. Сучасний світ потребує лідерів, здатних приймати рішення, брати ініціативу та керувати командами. Підприємницька діяльність розвиває критичне мислення, навички подолання проблем, планування, організації та управління. Вона підвищує соціальну відповідальність і активність учнів, дозволяє застосовувати знання на практиці, готує до дорослого життя, підвищує конкурентоспроможність на ринку праці. Це сприяє всебічному розвитку особистості та успішній професійній діяльності.

Ключові слова: лідерські якості; старшокласники; підприємницька діяльність; критичне мислення; соціальна відповідальність; навички управління; практичне застосування знань.

Лит. 8.

Svetlana Ishchenko, PhD, Associate professor,
Associate professor of the Engineering and Production Technologies Department,
Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University
Roman Kolodii, Postgraduate Student,
Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University

FORMATION OF LEADERSHIP QUALITIES IN HIGH SCHOOL STUDENTS THROUGH ENTREPRENEURIAL ACTIVITY

The relevance of the topic of developing leadership qualities in high school students through entrepreneurial activity is due to the modern requirements for school graduates. In today's world, characterized by rapid change, globalization, and technological development, society needs not only highly qualified professionals, but also leaders who are able to make responsible decisions, take initiative, and effectively manage teams.

Entrepreneurial activity plays a key role in developing such leadership qualities in high school students. It promotes critical thinking and problem-solving skills. In the process of entrepreneurship, students learn to analyze situations, find effective solutions and take responsibility for their implementation, which develops their ability to make responsible and informed decisions.

Entrepreneurial activities also require students to plan, organize work and manage resources, which directly develops their management and organizational skills. They learn how to create and implement projects, which includes

ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У СТАРШОКЛАСНИКІВ ЧЕРЕЗ ПІДПРИЄМНИЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ

managing a team, assigning responsibilities, and monitoring the completion of tasks. This helps to develop important qualities such as responsibility, initiative and teamwork.

Involvement of high school students in entrepreneurial activities also contributes to the development of their social responsibility and active life position. They begin to understand the importance of contributing to the development of the community and society as a whole, which contributes to the formation of a responsible and socially active citizen.

Thus, the development of leadership skills in high school students through entrepreneurial activity is an urgent task of modern education. This contributes to the comprehensive development of the individual, raising the level of social activity and preparing for successful professional activities that meet the requirements of modern society.

Keywords: leadership qualities; high school students; entrepreneurship; critical thinking; social responsibility; management skills; practical application of knowledge.

Постановка проблеми. У сучасному світі, який характеризується швидкими змінами, глобалізацією та розвитком технологій, суспільство потребує не лише висококваліфікованих фахівців, а й лідерів, здатних приймати відповідальні рішення, брати на себе ініціативу й ефективно керувати командами. Проте чинна система освіти не завжди встигає адаптуватися до цих змін, що створює прогалини в підготовці учнів до реальних життєвих викликів.

Підприємницька діяльність є ефективним інструментом для розвитку критичного мислення, навичок розв'язання проблем, планування, організації роботи та управління ресурсами, що становлять ключові компоненти лідерських якостей. Водночас багато шкіл недостатньо уваги приділяють інтеграції підприємницької діяльності в освітній процес, що призводить до недостатнього розвитку лідерських навичок у випускників.

Отже, існує необхідність вивчення та впровадження методів, що сприяють формуванню лідерських якостей у старшокласників через підприємницьку діяльність. Це включає розробку нових підходів до навчання, створення умов для практичного застосування знань та розвиток соціальної відповідальності учнів. Розв'язання цієї проблеми сприятиме підготовці молоді до успішної професійної діяльності та активної участі у житті суспільства.

Аналіз основних джерел і публікацій. Проаналізувавши наукові праці українських вчених, ми дійшли висновку, що ця тема активно досліджується в Україні, зокрема через інтеграцію підприємницьких навичок в освітній процес для розвитку лідерських якостей у молоді. Відтак реалізація понять основ економічної грамотності та підприємництва відображено у працях С. Алексєєвої, Л. Базиль, В. Байдуліна, І. Гриценко, Л. Єршової, Д. Закатнова, В. Орлова, Г. Сохацької [7]. М. Ляшенко вивчає формування фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій [4]. Аналізу рівня підприємницької освіти та ролі шкільної освіти в розвитку молодіжного підприємництва присвячені наукові доробки Л. Боровіка та А. Карнаушенко [1]. О. Кравчина досліджує європейський досвід використання комп'ютерно орієнтованого навчального середовища для розвит-

ку підприємницької компетентності учнів [3]. Н. Ковчин розглядає шкільну економічну освіту як фактор формування підприємницької компетентності старшокласників [2]. Н. Семенченко студіює педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у позааудиторній діяльності [8].

Для вивчення підприємницької діяльності старшокласниками в сучасній школі передбачено дві навчальні програми з предмету "Технології": стандартного і профільного рівня. У навчальній програмі стандартного рівня "Основи підприємницької діяльності" представлено як один із десяти обов'язково-вибіркових навчальних модулів, з яких учні спільно з учителем обирають лише три для вивчення упродовж навчального року [6].

Навчальна програма для профільного навчання учнів 10–11-х класів за спеціалізацією "Підприємництво" призначена для підготовки старшокласників допрофесійного самовизначення та підприємницької діяльності, розвиток ініціативності та їхнього творчого потенціалу, формування ключових і предметних проектно-технологічної та підприємницької компетентностей [7].

Програма розрахована на два роки навчання. Тематичний план десятого класу представлений у вигляді трьох розділів: "Організаційно-правові основи підприємництва", "Економічні основи підприємницької діяльності" та "Фінансово-кредитне забезпечення підприємництва". А для одинадцятого класу запропоновано вивчення чотирьох розділів: "Бухгалтерський облік у підприємницькій діяльності", "Соціально-психологічні основи підприємництва", "Техніко-організаційні основи підприємництва", "Основи інноваційної діяльності з технологій". Для опанування цих тем відводиться 6 академічних годин на тиждень, відповідно – 210 годин на рік у кожному з класів. Вивчення кожної теми передбачає виконання практичних робіт [7].

Навчання учнів за спеціалізацією "Підприємництво" має забезпечувати формування позитивної мотивації навчання, можливість побудови власної освітньої траєкторії, усвідомлений вибір професії та підготовку до підприємницької діяльності, досягнення і об'єктивне самооцінювання очікуваних результатів [7].

Метою статті є дослідження того, як підприємницька освіта сприяє формуванню лідерських якос-

ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У СТАРШОКЛАСНИКІВ ЧЕРЕЗ ПІДПРИЄМНИЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ

тей у старшокласників через інтеграцію практичних занять та проєктної діяльності в освітній процес.

Виклад основного матеріалу. Підприємницька освіта є ефективним інструментом для розвитку лідерських якостей у старшокласників, який дає можливість набути навички, необхідні для успішного управління, командної роботи та стратегічного мислення, що є ключовими для лідерства. Вона базується на інтерактивних методах навчання, які включають практичні заняття та проєктну діяльність.

Насамперед, це розробка бізнес-планів. Учні часто залучаються до створення бізнес-планів для уявних або реальних підприємств. Цей процес включає аналіз ринку, фінансове планування, маркетингові стратегії та операційне управління. Робота над бізнес-планом вимагає від школярів критичного мислення, стратегічного планування і вміння працювати в команді. Вони навчаються ставити реалістичні цілі, оцінювати ризики та розробляти детальні плани дій для досягнення успіху [4].

Участь у створенні стартапів є ще одним важливим елементом підприємницької освіти. Старшокласники мають можливість працювати над реальними проєктами – від ідеї до реалізації. Вони вчаться розробляти інноваційні продукти або послуги, знаходити джерела фінансування, будувати команди й управляти ресурсами. Цей досвід допомагає їм розвинути лідерські якості, такі як ініціативність, рішучість, вміння приймати складні рішення.

Важливою складовою навчального процесу є участь у підприємницьких конкурсах, які мотивують учнів до розвитку своїх ідей та їхньої презентації перед експертами й потенційними інвесторами. Участь у таких заходах розвиває навички комунікації, переконання та публічного виступу, що є невід'ємними компонентами лідерства.

Учні також можуть залучатися до проєктів, які мають на меті розв'язання реальних проблем локальної бізнес-спільноти. Співпраця з місцевими підприємствами дає старшокласникам можливість здобути практичний досвід та застосувати свої знання на практиці, будувати мережі контактів, працювати в умовах реальних бізнес-викликів і знаходити ефективні рішення.

Формуванню лідерських якостей у старшокласників сприяє використання віртуальних симуляцій та бізнес-ігор, що допомагає учням моделювати різні бізнес-сценарії та приймати управлінські рішення в умовах, наближених до реальних. Це слугує розвитку у них навичок аналізу, планування та управління ресурсами. Вони вчаться працювати в команді, приймати відповідальність за результати і адаптуватися до змінних умов.

Отже, практичні заняття та проєктна діяльність у підприємницькій освіті створюють сприятливі

умови для розвитку лідерських якостей у старшокласників. Вони отримують можливість не лише здобувати теоретичні знання, але й застосовувати їх на практиці, розвиваючи при цьому ключові навички, необхідні для успішного лідерства в майбутньому.

Дослідження демонструють, що участь старшокласників у підприємницьких проєктах сприяє розвитку кількох ключових лідерських якостей, таких як критичне мислення, креативність, здатність приймати рішення.

Детальніше розглянемо, як саме ці аспекти розвиваються через підприємницьку діяльність [7]:

1. *Критичне мислення.* Воно базується на аналізі інформації та розв'язанні проблем:

– аналіз інформації. Під час роботи над підприємницькими проєктами учні вчаться аналізувати велику кількість інформації, зокрема ринкові дослідження, фінансові звіти та маркетингові дані. Вони навчаються виділяти головне, робити висновки на основі фактів та приймати обґрунтовані рішення;

– розв'язання проблем. Підприємницька діяльність часто передбачає розв'язання різноманітних проблем, таких як пошук фінансування, реагування на конкуренцію або адаптація до змін на ринку. Учні розвивають навички визначення проблем, пошуку альтернативних рішень та вибору найефективнішого з них.

2. *Креативність, що містить:*

– інноваційне мислення. Створення нових продуктів або послуг вимагає креативного підходу. Учні вчаться генерувати ідеї, знаходити нестандартні рішення та втілювати їх у життя. Вони розвивають здатність мислити поза рамками та пропонувати інноваційні підходи до виконання завдань;

– експерименти та прототипування: Підприємницькі проєкти часто включають експериментування з новими ідеями та створення прототипів. Цей процес дає змогу учням випробовувати різні підходи, навчатися на помилках та вдосконалювати свої ідеї, що сприяє розвитку креативності.

3. *Здатність приймати рішення.* Робота над підприємницькими проєктами включає розробку стратегічних планів, які визначають цілі та шляхи їх досягнення. Учні вчаться оцінювати різні варіанти, прогнозувати можливі результати, вибирати найкращі стратегії для досягнення успіху.

Підприємницька діяльність часто пов'язана з ризиками. Учні розвивають навички оцінки ризиків, прийняття рішень у невизначених умовах та розробки планів дій для мінімізації негативних наслідків. Це допомагає їм стати більш впевненими і відповідальними лідерами.

4. *Комунікація та співпраця* пов'язані насамперед із командною роботою. Підприємницькі проєкти зазвичай виконуються у команді. Учні вчаться

ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У СТАРШОКЛАСНИКІВ ЧЕРЕЗ ПІДПРИЄМНИЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ

ефективно співпрацювати, розподіляти ролі та відповідальність, врегулювати конфлікти та досягати спільних цілей. Це розвиває навички лідерства, необхідні для управління командою.

Не менш важливими є участь у презентаціях, конференціях та переговорних процесах, що допомагає учням розвивати навички публічних виступів, переконання та ведення перемовин. Це дає можливість чітко та впевнено висловлювати свої думки, аргументувати позиції та впливати на аудиторію.

5. *Емоційний інтелект.* Підприємницька діяльність допомагає учням розвивати емоційну стійкість, здатність керувати своїми емоціями та реагувати на стресові ситуації. Це дає можливість розуміти свої сильні та слабкі сторони, працювати над самовдосконаленням і підтримувати мотивацію.

Співпраця з різними людьми та робота в команді розвиває в учнів здатність розуміти та враховувати почуття і потреби інших, будувати довірливі стосунки, ефективно комунікувати та створювати сприятливу атмосферу для спільної роботи.

Загалом, підприємницька діяльність надає учням можливість розвивати широкий спектр навичок, які є ключовими для успішного лідерства. Вони здобувають практичний досвід, який допомагає їм стати впевненими, креативними й ефективними лідерами у майбутньому.

Впровадження підприємницької освіти в школах стикається з кількома ключовими перешкодами та викликами, які можуть заважати ефективному розвитку програми. Основні проблеми включають [2]:

1. Відсутність ресурсів. Багато шкіл мають обмежений бюджет, що не дає їм змоги придбати необхідні матеріали, обладнання або програмне забезпечення для реалізації підприємницьких проєктів. Це може також включати витрати на організацію практичних занять, конкурси та стажування.

Недостатня наявність сучасних технологій, таких як комп'ютери, спеціалізоване програмне забезпечення та навчальні матеріали, може обмежити можливість для проведення практичних занять і проєктів.

2. Недостатня підготовка вчителів. Учителі можуть не мати достатніх знань і навичок у сфері підприємництва, щоб ефективно навчати учнів. Це може бути через відсутність відповідної освіти або недостатню практику в цій галузі. Також відсутність спеціалізованих методичних посібників та тренінгів для вчителів може ускладнювати впровадження нових методів навчання.

3. Обмежена підтримка з боку адміністрації шкіл. Адміністрація шкіл може не бачити пріоритету в підприємницькій освіті, що може спричинити обмеження ресурсів і часу, виділених на ці

програми. Затримки в ухваленні рішень, відсутність чітких політик і процедур щодо впровадження підприємницької освіти можуть перешкоджати реалізації програм.

Для подолання цих перешкод необхідно:

1. Проводити спеціальні тренінги для вчителів, що зосереджені на підприємницьких навичках, методах навчання і актуальних тенденціях у цій галузі. Це може включати курси з підприємництва, управлінських навичок та використання сучасних технологій у навчанні. При цьому варто залучати експертів з підприємництва та успішних підприємців як менторів для проведення майстер-класів і консультацій для вчителів.

2. Збільшення фінансування підприємницьких програм, що передбачає:

а) гранти та спонсорство – це пошук і залучення фінансування через державні гранти, благодійні організації або спонсорство від бізнесів, що може включати кошти на придбання обладнання, організацію заходів та оплату додаткових навчальних матеріалів;

б) партнерство з бізнесом – співпраця з місцевими підприємствами для отримання ресурсів, експертної підтримки або матеріальної допомоги, що може включати як фінансову підтримку, так і практичні ресурси.

3. Створення чіткої стратегії та політики. Розробка та впровадження чітких політик і процедур для впровадження та підтримки підприємницької освіти у школах. Це може включати визначення цілей, критеріїв оцінювання та механізмів моніторингу програми. Важливою умовою є активне залучення адміністрації шкіл до планування і реалізації підприємницьких програм через презентації, звіти та демонстрацію потенційних вигод для учнів і школи загалом.

Висновки. Запровадження цих заходів може допомогти подолати основні перешкоди, з якими стикаються школи при реалізації підприємницької освіти, та забезпечити успішну інтеграцію програм в освітній процес. Це допоможе учням набути практичний досвід і розвивати важливі навички, які сприяють їхньому успішному розвитку в майбутньому.

З огляду на ці аспекти, підприємницька освіта має потенціал для значного позитивного впливу на формування лідерських якостей у молоді, що підготує їх до успішної кар'єри й активної участі в суспільному житті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боровік Л., Петренко В., Карнаушенко А. Роль шкільної освіти в розвитку молодіжного підприємництва 2021. URL : https://www.researchgate.net/profile/Liubov-Borovik/publication/350419141_THE_ROLE_OF_SCHOOL_EDUCATION_IN_THE_DEVELOPMENT_OF_YOUTH_ENTREPRENEURSHIP/links/63345f2d9cb4fe44f3e68697/TH

ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У СТАРШОКЛАСНИКІВ ЧЕРЕЗ ПІДПРИЄМНИЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ

E-ROLE-OF-SCHOOL-EDUCATION-IN-THE-DEVELOPMENT-OF-YOUTH-ENTREPRENEURSHIP.pdf (дата звернення: 01.08.2024).

2. Ковчин Н.А. Шкільна економічна освіта як фактор формування підприємницької компетентності старшокласників URL : <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/718127/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F%D0%9A%D0%BE%D0%B2%D1%87%D0%B8%D0%BD%20%D0%9D.pdf> (дата звернення: 01.08.2024).

3. Кравчина О.Є. Використання комп'ютерно-орієнтованого навчального середовища для розвитку підприємницької компетентності учнів (європейський досвід). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. Ужгород : Говерла, 2020. Вип. 1 (46), № Ч. 1, Ч. 2. С. 174–179. URL : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/46873> (дата звернення: 01.08.2024).

4. Ляшенко М.Ю. Формування фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 – теорія і методика навчання технологій / Нац пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2017. 236 с. URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/42858> (дата звернення: 01.08.2024).

5. Навчальна програма “Технології 10–11 класи (профільний рівень)”. *Освіта*. UA : веб-сайт. URL : <https://osvita.ua/school/program/program-10-11/58970/> (дата звернення: 01.08.2024).

6. Навчальна програма “Технології 10–11 класи (рівень стандарту)”. URL : <https://osvita.ua/school/program/program-10-11/58969> *Освіта*. UA : веб-сайт (дата звернення: 01.08.2024).

7. Основи економічної грамотності та підприємництва : навчальний посібник / Алексєєва С.В., Базиль Л.О., Байдулін В.Б., Гриценко І.А., Єршова Л.М., Закатнов Д.О., Орлов В.Ф., Сохацька Г.В. Житомир : “Полісся, 2021. 248 с.

8. Семенченко Н.О. Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у позааудиторній діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти”. Харків, 2005. 22 с.

REFERENCES

1. Borovik, L., Petrenko, V. & Karnaushenko, A. (2021). Rol shkilnoi osvity v rozvytku molodizhnoho pidpriemnytstva [The role of school education in the development of youth entrepreneurship]. Available at: https://www.researchgate.net/profile/LiubovBorovik/publication/350419141_THE_ROLE_OF_SCHOOL_EDUCATION_IN_THE_DEVELOPMENT_OF_YOUTH_ENTREPRENEURSHIP/links/63345f2d9cb4fe44f3e68697/THE-ROLE-OF-SCHOOL-EDUCATI

ON-IN-THE-DEVELOPMENT-OF-YOUTH-ENTREPRENEURSHIP.pdf (Accessed 01 Aug. 2024). [in Ukrainian].

2. Kovchyn, N.A. (2024). Vykorystannia kompiuterno oriientovanoho navchalnoho seredovysheha dlia rozvytku pidpriemnytskoi kompetentnosti uchniv (ievropeyskyi dosvid) [School economic education as a factor in the formation of entrepreneurial competence of high school students]. Available at: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/718127/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F_%D0%9A%D0%BE%D0%B2%D1%87%D0%B8%D0%BD%20%D0%9D.pdf (Accessed 01 Aug. 2024) [in Ukrainian].

3. Kravchyna, O.Ye. (2020). Vykorystannia kompiuterno oriientovanoho navchalnoho seredovysheha dlia rozvytku pidpriemnytskoi kompetentnosti uchniv (ievropeyskyi dosvid) [The use of computer-oriented learning environment for the development of student' entrepreneurial competence (European experience)]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University: Series: Pedagogy. Social work*. Uzhhorod: Hoverla. Vol. 1 (46), No. 1, Part 2. pp. 174–179. Available at: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/46873> (Accessed 01 Aug. 2024). [in Ukrainian].

4. Lyashenko, M.Y. (2017). Formuvannia fakhovoi kompetentnosti z osnov pidpriemnytstva u maibutnikh uchyteliv tekhnolohii [Formation of professional competence in the basics of entrepreneurship in future technology teachers]. *Candidate's thesis*. National Pedagogical Dragomanov University. Kyiv, 236 p. Available at: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/42858> (Accessed 01 Aug. 2024) [in Ukrainian].

5. Navchalna prohrama “Tekhnolohii 10–11 klasy (profilnyi riven)”. *Osvita.UA* : website [Educational programs in technology (professional level) for grades 10–11 of secondary schools]. Available at: <https://osvita.ua/school/program/program-10-11/58970/> (Accessed 01 Aug. 2024). [in Ukrainian].

6. Navchalna prohrama “Tekhnolohii 10–11 klasy (riven standartu)”. *Osvita.UA* : website [Technology curriculum (standard level) for grades 10–11 of secondary schools]. Available at: <https://osvita.ua/school/program/program-10-11/58969> (Accessed 01 Aug. 2024). [in Ukrainian].

7. Osnovy ekonomichnoi hramotnosti ta pidpriemnytstva [Fundamentals of economic literacy and entrepreneurship]. A textbook / Alekseeva S.V., Bazyl L.O., Baidulin V.B., Hrytsenok I.A., Yershova L.M., Zakatnov D.O., Orlov V.F., Sohatska H.V. Zhytomyr, 2021. 248 p. [in Ukrainian].

8. Semenchenko, N.O. (2005). Pedagogichni umovy formuvannia liderskykh yakosteï maibutnikh uchyteliv u pozaaudytornii diialnosti [Pedagogical conditions for the formation of leadership qualities of future teachers in extracurricular activities]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv, 22 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 02.08.2024

“Випробування лідерства – це бути сильним, але не грубим; добрим, але не слабким; хоробрим, але не нахабним; розважливим, але не лінивим; скромним, але не боязким; гордим, але не гордовитим; жартівливим, але без дурниці”.

Джим Рон
американський підприємець, письменник

Анатолій Мартинюк, доктор педагогічних наук,
професор кафедри музичного мистецтва і методики навчання
Університету Григорія Сковороди в Переяславі

ОСОБИСТІТЬ ПЕТРА ГОРОХОВА В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМИ ПОЛІКОМУНІКАТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ХОРМЕЙСТЕРА

У статті розкриваються витoki та джерела формування полікомунікативної компетентності Петра Горохова. Висвітлюється творча співпраця Петра Горохова з хоровою капелою Дніпропетровської обласної філармонії на засадах перепроектування системи її функціонування. Здійснено цілісний аналіз науково-педагогічної та музично-виконавської діяльності Петра Горохова як професора Донецького музично-педагогічного інституту з точки зору моделювання художньо-виконавських концепцій. Музично-виконавська діяльність Петра Горохова та її полікомунікативна змістова наповненість отримують наукову інтерпретацію як відзеркалення творчих інтенцій видатного диригента.

Ключові слова: диригент; хормейстер; композитор; хоровий твір; хор; моделювання; інтерпретація; комунікація; полікомунікативність.

Лит. 5.

Anatolii Martyniuk, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor of the
Music Art and Teaching Methods Department,
Hryhoriy Skovoroda University in Pereiaslav

PERSONALITY OF PETRO HOROKHOV IN THE CONTEXT OF THE PROBLEM OF POLYCOMMUNICATION OF THE CHOIRMASTER'S ACTIVITY

The article reveals the origins and sources of Petro Horokhov polycommunication competence. The features of kinship between the conductor's musical and performing activities on a communicative basis and the artistic aesthetics and traditions of the Odesa choral school are revealed. The conscious perception of musical material is defined as an important meaningful constant of communication in the choral classroom.

The article highlights the creative cooperation of Petro Horokhov with the choral chapel of the Dnipro Regional Philharmonic on the basis of redesigning the system of its functioning. The author identifies the content vectors of the rehearsal music performance process and the peculiarities of communication in the group. The repertoire palette of the choral chapel is revealed as a reflection of the conductor's creative searches.

A holistic analysis of the scientific-pedagogical and musical-performing activities of Petro Horokhov, professor of the Donetsk Music and Pedagogical Institute, is carried out in terms of modelling artistic and performing concepts. The article highlights the exceptional cultural mission of the choir under the direction of Petro Horokhov as an important source of formation of the regional choral school. The cooperation and main features of Petro Horokhov's communication with prominent conductors and artistic groups are revealed.

The musical and performing activities of Petro Horokhov and its polycommunication content are scientifically interpreted as a reflection of the creative intentions of the outstanding conductor and the artistic aesthetics and pedagogical principles of the Odessa Choral School. It is emphasized that creativity was the meaning of Petro Horokhov's life. The constant immersion in his inner world as a defining purely human trait of the conductor is noted. It is assumed that Petro Horokhov's introversion had a positive impact on the rehearsal process and the performance interpretation of the works.

Keywords: conductor; choirmaster; composer; choral work; chorus; modelling; interpretation; communication; polycommunication.

Постановка проблеми. У духовному житті українського суспільства в останнє десятиліття ХХ – першій чверті ХХІ ст. відбуваються суттєві зміни. Вони охопили всі його сфери та відзеркалюють процеси розбудови незалежної держави в Україні на шляху її інтеграції до європейської та світової спільноти.

Вагомим надбанням українського народу в царині духовності є музична культура. До її важливих складових належить хорове мистецтво. Його історична еволюція упродовж тривалого часу увінчалася виникненням у ХХ ст. сучасних диригентсько-

хорових шкіл, які є унікальним феноменом національної культури. У різних регіонах нашої країни ці мистецькі та освітні осередки виконують важливу світоглядну, культуротворчу і виховну місію, утверджують найвищі духовні цінності й морально-естетичні ідеали [3, 5].

До ушлявленого сузір'я діячів української хорової школи належить видатний хоровий диригент, педагог і вчений, професор Петро Горохов. Його надзвичайно плідна творча діяльність розгорталася упродовж багатьох років на теренах Наддніпрянщини та Сходу України. Вона має виняткове зна-

ОСОБИСТІТЬ ПЕТРА ГОРОХОВА В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМИ ПОЛІКОМУНІКАТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ХОРМЕЙСТЕРА

чення не лише в контексті музичної регіоналістики, а й у більш широкому культурному ареалі. Це зумовлює актуальність наукового вивчення життя та багатогранної праці Петра Горохова.

Аналіз останніх досліджень. Висвітлення життя і творчої діяльності професора Петра Горохова має своїм теоретико-методологічним підґрунтям низку ідей та положень, викладених в низці наукових праць, авторами та упорядниками яких є такі відомі українські вчені, як М. Бурбан, Р. Розенберг, О. Самоїленко, О. Сокол та ін. Особистість та багатогранна творча праця видатного митця, вченого і педагога розкриваються з винятковою повнотою в монографії, яку написав відомий діяч музичної культури та освіти, композитор і поет Віктор Рева [5]. Ця книга – чудовий приклад духовної взаємодії та спорідненості творчих інтенцій Вчителя та Учня.

Метою статті є висвітлення особистості Петра Горохова в контексті проблеми полікомунікативності діяльності хормейстера.

Виклад основного матеріалу. Петро Данилович Горохов народився 28 квітня 1925 р. (за іншими даними – 29 червня 1923 р.) в с. Кобиченко (на Луганщині) – помер 26 травня 1993 р. в Донецьку. Непересічні музичні здібності майбутнього хорового диригента виявилися у ранньому дитинстві. У його родині постійно лунала музика – батько Данило Єрмолайович грав на баяні, а мати Галина Іванівна – співала. Ймовірно, саме в цей час у нього зароджується мрія стати музикантом [1].

Мирний плін життя перервала війна, і юнак добровольцем стає до лав захисників країни. Його музичне обдарування розкрилося надзвичайно яскраво під час служби в складі військових ансамблів пісні і танцю спершу на Кавказі (1942–1944), а згодом в Одесі (1944–1947). Важливою віхою у житті Петра Горохова став 1949 р., коли він вступив до Одеської державної консерваторії імені А.В. Нежданової на спеціальність “Диригент хору”. Тут відбувалося формування художнього світогляду, комунікативної компетентності і самобутньої творчої індивідуальності Петра Горохова.

Концептуальне значення у формуванні полікомунікативної компетентності диригента відіграв хоровий клас. У роботі хорового класу простежувався тісний взаємозв’язок з такими освітніми компонентами, як: диригування, хорознавство, сольфеджіо, вокал, методика роботи з хором, читання хорових партитур, хорове аранжування, гармонія, історія української та зарубіжної музики тощо. Свідоме сприйняття музичного матеріалу визначаємо як провідну змістовну константу кожної репетиції хору. Такий підхід отримав найбільш повне практичне впровадження у процесі вивчення “Реквієму” В. Моцарта [4]. Довершена інтерпретація цього твору хором консерваторії під орудою

професора Костянтина Пігрова стала справжнім потрясінням для жителів міста. Ця визначна подія ознаменувала початок духовного відродження та повернення до мирного життя.

Мистецтво диригування Петро Горохов осягав в класі професора Дмитра Загрецького. На державному екзамені з хорового диригування у червні 1954 р. він виявив високий рівень музично-виконавської підготовки, що засвідчило майстерне диригентське прочитання ним низки хорових творів, зокрема таких, як “Щедрик” і “Дударик” М. Леонтовича, частин з ораторії “Пори року” Й. Гайдна.

Після завершення навчання Петро Горохов як один із талановитих випускників консерваторії отримує скерування на роботу художнім керівником і головним диригентом хорової капели Дніпропетровської обласної філармонії. У цей період там працювало два великі творчі колективи: симфонічний оркестр і хорова капела. З 1950 до 1954 р. капелю керував відомий композитор Леонід Усачов. У серпні 1954 р. художнім керівником та диригентом став Петро Горохов. Методологічним підґрунтям для нього були естетичні та педагогічні принципи Одеської хорової школи.

Відбулося оновлення мішаного хору за рахунок випускників музичного училища. Репетиційний процес у хоровій капелі Дніпропетровської філармонії під керуванням Петра Горохова охоплював такі основні змістовні константи: досягнення інтонаційної чистоти співу, ансамблевої злагодженості та виразності виконання. Художня комунікація в колективі передбачала вивчення та інтерпретацію найкращих зразків української і світової класики, а саме таких творів, як “Щедрик”, “Дударик”, “Пряля”, “Ой, сивая зозуленька” М. Леонтовича, “Чуєш, брате мій” К. Стеценка, “Вітер з полонини” Є. Козака, українська народна пісня “Ой, що ж то за шум” в обробці Д. Загрецького, “Шануймо щирий дар любові” А. Штогаренка, “Ave Maria” Й. Баха – Ш. Гуно, “Поговір”, Дж. Россіні, “Голубий Дунай” Й. Штрауса в аранжуванні Д. Загрецького тощо. Така парадигма функціонування колективу стала підґрунтям для зростання його виконавської майстерності.

У 1963 р. згідно з директивними документами відбулося скорочення професійних хорових колективів, і капела Дніпропетровської обласної філармонії була розформована. З 1963 до 1968 р. Петро Горохов працював художнім керівником Дніпропетровської обласної філармонії і за сумісництвом – викладачем хорових дисциплін в Дніпропетровському музичному училищі [2].

З 12 січня 1970 р. розгортається науково-педагогічна діяльність Петра Горохова в Донецькому музично-педагогічному інституті, спершу на посаді викладача кафедри народних інструментів, з 5 вересня цього ж року на посаді старшого викладача

ОСОБИСТІТЬ ПЕТРА ГОРОХОВА В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМИ ПОЛІКОМУНІКАТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ХОРМЕЙСТЕРА

кафедри хорового диригування. В 1971 р. його обрано за конкурсом на посаду доцента кафедри хорового диригування. В 1973 р. він захищає дисертацію, і йому було присвоєно науковий ступінь кандидата мистецтвознавства. У 1976 р. П. Горохова затверджено на посаді проректора з навчальної та наукової роботи. В 1988 р. він став завідувачем кафедри хорового диригування. Цього ж року П. Гороховому присвоєно почесне звання заслуженого діяча мистецтв УРСР, а 1989 р. – вчене звання професора кафедри хорового диригування.

Творчою лабораторією підготовки хорових диригентів та художньої комунікації на кафедрі став студентський хор. З 1970 по 1993 рр. його очолював Петро Горохов. Диригенту був притаманний демократичний стиль керівництва хором: репетиційний процес проходив у спокійній, невимушеній та доброзичливій атмосфері.

Непересічною подією в історії студентського хору під керівництвом Петра Горохова став виступ в концерті, який відбувся 15 грудня 1976 р. у великій залі Одеської консерваторії імені А.В. Нежданової. Цей концерт був важливою частиною програми науково-теоретичної конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження видатного діяча української хорової культури, професора Костянтина Пігрова. Надзвичайною глибиною вирізнялася інтерпретація диригентом і хором твору “Agnus Dei” / частина із “Реквієму” / В. Моцарта.

Одним із найвищих здобутків студентського хору під орудою Петра Горохова стало виконання втілення ораторії “Пори року” Й. Гайдна. Її здійснили хор та симфонічний оркестр Дніпропетровської обласної філармонії під керівництвом видатного диригента Гургена Карапетяна. Цей монументальний твір вперше прозвучав у Дніпропетровську 12 березня 1977 р. в Будинку науково-технічної пропаганди. У монографії В. Рєви висловлюється думка, що “В Ораторії відсутній драматичний розвиток змісту, вільне компоновання частин дало можливість автору виявити у фіналі філософський підтекст: пори року змінюються як періоди життя людини. Виконавцям удалося передати музичну свіжість, колорит, багатство мелодичних пластів, багатопланову поетику художніх образів твору” [5, 33].

Навесні того ж року цей шедевр світової музичної класики було вперше виконано в Дніпропетровську, що стало помітним явищем культурного життя міста. Висвітлюючи цю подію, відома музикознавиця Л. Царгородцева у своїй статті відзначила, що “... хор продемонстрував красиве звучання, гучність, рівність співвідношення груп. Чистота інтонування, чітка дикція, хороший ансамбль, темброве багатство фарб, сценічна і виконавська культура відрізняють цей колектив” [5, 33].

Надзвичайно плідною була співпраця Петра Горохова з видатним музикантом, диригентом симфонічного оркестру Харківської обласної філармонії Вахтангом Жорданія. Під орудою цього диригента, хор та оркестр здійснили в Харкові виконавську інтерпретацію “Німецького реквієму” Й. Брамса. У 1980 р. цей твір було виконано в Донецьку (диригент Сергій Ферульов) та Дніпропетровську (диригент Гурген Карапетян).

Надзвичайно близькою світовідчуттю Петра Горохова була духовна хорова музика. Визначною подією у цьому контексті став Другий міжнародний фестиваль української духовної музики, який проходив з 14 до 18 жовтня 1992 р. в Чернігові та Києві. В Борисоглібському соборі Чернігова хор натхненно виконав духовні твори А. Веделя, К. Стеценка, А. Гнатишина та інших композиторів. На заключному концерті в Києві хор студентів виконав твір К. Стеценка “Милість спокою”.

Музично-виконавська діяльність Петра Горохова сприяла розвою хорової культури на теренах Донецького краю. Низку цінних думок стосовно її перебігу та змісту містять спомини видатного симфонічного диригента Павла Кравченка. У них відтворено не лише творчу співпрацю диригента симфонічного оркестру обласної філармонії та художнього керівника студентського хору музично-педагогічного інституту, а й виразно простежується духовна спорідненість і спільність мистецьких пошуків цих непересічних особистостей. Під керівництвом Павла Кравченка і Петра Горохова було здійснено виконавську інтерпретацію низки вокально-симфонічних творів, зокрема таких шедеврів світової музичної класики, як “Реквієм” В. Моцарта і ораторія “Пори року” Й. Гайдна.

Павло Кравченко висловлює думку про високу виконавську культуру хору студентів та художню інтерпретацію творів. Наголошується на тому, що Петрові Горохову була притаманна спокійна манера проведення репетицій. Диригент окреслював основні змістовні константи у вивченні та інтерпретації творів, і це завжди давало позитивні результати [5, 34].

Яскравою сторінкою в історії музичного мистецтва Донбасу стала багатолітня творча співпраця Петра Горохова з видатним композитором Олександром Рудянським. Довершеним було виконавське втілення симфонічної поеми композитора “Донбас”, де хор був не провідним, а відіграв роль нової тембрової фарби в оркестровій палітрі. В цілісній музичній драматургії твору цей епізод – своєрідний реквієм. Він вирізняється своїм характером і звучить без супроводу з текстом. Композитор врахував думку диригента щодо використання середнього регістру голосів та ущільнення хорової тканини.

ОСОБИСТІТЬ ПЕТРА ГОРОХОВА В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМИ ПОЛКОМУНІКАТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ХОРМЕЙСТЕРА

Багатолітня творча праця Петра Горохова стала вагомим надбанням хорової культури Донбасу. Вона є важливим джерелом формування у цьому регіоні нашої країни самобутньої хорової школи. Позитивну динаміку її розвитку в останній третині ХХ ст. значною мірою визначила плідна співпраця Петра Горохова з відомими представниками мистецької еліти краю.

Серед них – видатний музикант і педагог Тарас Микитка – народний артист України, професор, головний диригент Донецького академічного театру опери та балету імені А.Б. Солов'яненка. З Петром Гороховим його поєднувало багато років плідної творчої співпраці. Спогади Тараса Микитки про Петра Горохова є цінним джерелом для вивчення життєдіяльності хорового диригента.

Визначною подією культурного життя Донецька стала виконавська інтерпретація “Реквієму” Дж. Верді, яку здійснили художні колективи театру опери та балету – оркестр, хор і студентський хор музично-педагогічного інституту. Прем'єра цього шедевр світової музичної класики відбулася в Донецькому українському музично-драматичному театрі. Хорові колективи проникливим співом передали характер хору – його скорботу і роздуми про сутність людського буття.

Згадуючи Петра Горохова, Тарас Микитка відзначив, що це був музикант високої культури. Він тяжів до камерного звучання хору, але якщо була в цьому потреба, досягав з хором наповненої темброво-динамічної палітри звуку [5].

Окреслюючи виконавський стиль Петра Горохова-диригента, професор Василь Василенко відзначає, що він як художник проникав у глибину істини, яка найбільш повно розкривалася у нього в межах тихої динаміки. У мистецтві диригента вражали тонкий психологізм у відтворенні образності твору, довершена інтонація та розмаїття темброво-динамічних барв.

Диригент цілісно бачив твір, відбудовуючи всю його палітру. Диригентське прочитання хорової музики було позначене індивідуальними рисами. Витончене нюансування, кришталева інтонація, відчуття стилю – саме таким було трактування хорових творів Петра Горохова. Своє бачення образності та музичної стилістики диригент прагнув донести до співвітчизників. Недаремно кожен його вихід до хору, як відзначає Василь Василенко, був як вихід на молитву, на сповідь. Творчість була сенсом його життя. У ньому легко було розпізнати непересічну особистість, унікальність, глибину якої не оцінили сучасниками повною мірою.

Цінною є думка щодо суто людських якостей Петра Горохова, відзначається, зокрема, що “Він був скритним, бо не хотів руйнувати свою творчу ауру, і в тому було його щастя” [5, 60].

Особистість Петра Горохова отримує всебічне висвітлення у споминах відомої хорової диригент-

ки та педагогині Людмили Скориченко. З почуттям великої шани вона згадує свого Вчителя, під орудою якого вона співала в студентському хорі. Висловлюється думка про те, що Петро Горохов був видатним хормейстером, педагогом, людиною порядною й інтелектуальною. Він вирізнявся дивовижним вокальним слухом. Диригент знаходив красиві темброві барви для кожної партії, майстерно вибудовував акорди.

Невід'ємним елементом кожної репетиції було розспівування. Точніше, це було не розспівування хору, а його настроювання. Основним для диригента була настройка співацького апарату і слуху студентів. Спів тетраходів із модуляцією через шостий низкий ступінь був для хору тим підґрунтям, яке виховувало контроль і точність інтонування [5, 64].

Для виконання вправ обиралася тиха динаміка та переважно середня теситура. Петро Горохов розглядав дикцію як важливий елемент хорового співу, але вона не була у нього предметом окремого опрацювання, а пов'язувалася з інтонаційно-ритмічним контекстом та цілісною виконавською концепцією.

Спомини містять низку думок стосовно репетиційного процесу в хорі під орудою Петра Горохова. Процес вивчення твору та художньої комунікації в колективі вирізнявся у нього самобутніми ознаками. Як відзначається далі, “...диригент знаходив ключове місце і довго над ним працював, відточуючи інтонацію і вибудовуючи акорди. І коли цей музичний епізод був вивчений, то при повторному виконанні звучала в хорі збалансована вся партитура” [5, 64].

Окреслюючи виконавський аспект хору, відзначається, що в роботі над фугою диригент досягав яскравості поліфонічного переплетіння голосів, а в хоральних творах – органного звучання. Виконавському стилю хору під керівництвом Петра Горохова були притаманні ритмічна узгодженість голосів, польотність звуку, пишність, глибина та змістовність, які віддзеркалювали традиції української хорової школи, а також непересічний талант і багатолітні творчі пошуки видатного диригента.

Висновки. Екстраполяція художньо-комунікативних пріоритетів професором Петром Гороховим мала своїм підґрунтям узагальнення досвіду української диригентсько-хорової школи і передбачала таку послідовність у вивченні хорових творів: засвоєння звуковисотного і метроритмічного аспекту музики, опрацювання елементів хорової звучності та засобів музичної і сценічної виразності. Музично-виконавський комунікативний процес у хорі під орудою диригента вирізнявся тісним зв'язком технологічного та художнього первнів з поступовим домінуванням останнього. Хоровій комунікації на різних етапах вивчення та інтерпретації музики було притаманне розмаїття проявів. Засоби комуні-

кації у диригента та хору виявляли тенденцію до поступового ускладнення суто художніх завдань. Перспективи подальших наукових розвідок передбачають розробку полікультурних аспектів комунікації хормейстера з мистецьким колективом в контексті традицій української музично-виконавської та педагогічної школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бурбан М. Українські хори і диригенти : монографія. Дрогобич : Просвіта, 2007. 586 с.
2. Дніпропетровська академія музики імені М. Глінки (1898–2018) : монографія / під заг. ред. Т. Медведнікової. Дніпропетровськ : Ліра, 2018. 272 с.
3. Мартинюк А.К. Диригентсько-хорова виконавська майстерність майбутнього вчителя музичного мистецтва : навчальний посібник. Переяслав (Київська обл.) : Домбровська Я.М., 2023. 232 с.
4. Одеській державній музичній академії імені А.В. Нежданової – 90 /упор. Сокол О.В., Розенберг Р.М., Самойленко О.І. та ін. Одеса : Друк, 2003. 224 с.
5. Рева В.Я. Петро Горохов – хормейстер, педагог, учений : монографія. Донецьк : Східний видавничий дім, 2009. 123 с.

REFERENCES

1. Burban, M. (2007). Ukrainski khory i dyryhenty: monohrafiia [Ukrainian choirs and conductors: monograph]. Drohobych, 586 p. [in Ukrainian].
2. Dnipropetrovska akademiia muzyky imeni M. Hlinky (1898–2018). [Dnipropetrovsk Academy of Music named after M. Hlinka (1898–2018)]. (Ed.). T. Medvednikova. Dnipropetrovsk, 2018. 272 p. [in Ukrainian].
3. Martyniuk, A.K. (2023). Dyryhentsko-khorova vykonavska maisternist maibutnoho vchytelia muzychnoho mystetstva: navchalnyi posibnyk [Conducting and choral performing skills of the future music teacher: a study guide]. Pereiaslav, 232 p. [in Ukrainian].
4. Odeskii derzhavnii muzychnii akademii imeni A.V. Nezhdanovoi – 90 [Odesa State Music Academy named after A.V. Nezhdanova]. (Ed.). Sokol O.V., Rozenberh R.M., Samoilenko O.I. et al. Odesa, 224 p. [in Ukrainian].
5. Reva, V.Ia. (2009). Petro Horokhov – khormeister, pedahoh, uchenyi [Petro Horokhov – choir master, teacher, scientist]. Donetsk, 123 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 07.08.2024

УДК 371.01“1867-1931”(437/83/86)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.312269>

Ореста Карпенко, доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
Марія Чепіль, доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ОСТАП МАКАРУШКА ПРО ПЕДАГОГІКУ ЯК НАУКУ ВИХОВАННЯ

У статті розкрито погляди українського педагога Остапа Макарушки на педагогіку як науку виховання, викладені у підручнику для шкіл і родин “Наука виховання”. Педагогіка – це мистецтво вести молодь до досконалості, забезпечуючи як фізичне здоров’я, так і духовне збагачення. Педагогіка навчає дорослих мистецтва виховання, яке передбачає глибоке розуміння дитячої психології та фізіології. Педагог повинен не тільки знати, чого хоче досягти, але й уміти передбачити потреби майбутнього суспільства, формувати освічених, моральних та свідомих особистостей. Акцентовано увагу на ідеях правди, добра і краси, які спонукають до постійного розвитку у самовдосконалення. Підручник є цінним внеском у розвиток теорії виховання.

Ключові слова: Остап Макарушка; підручник; наука виховання; цінності; діти; виховник.

Літ. 12.

Oresta Karpenko, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Professor of General Pedagogy and Preschool Education Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
Mariya Chepil, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Professor of General Pedagogy and Preschool Education Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

OSTAP MAKARUSHKA ON PEDAGOGY AS THE SCIENCE OF EDUCATION

The article explores the views of Ukrainian pedagogue Ostap Makarushka on pedagogy as the science of education, as presented in his textbook for schools and families, “The Science of Education”. Pedagogy is seen as the art of guiding young people toward perfection, ensuring both physical health and spiritual enrichment. Pedagogy is closely intertwined with other sciences (psychology, physiology, logic, ethics, and sociology), which help educators better understand child development processes, their needs, and characteristics. Pedagogy teaches adults the art of education, which requires a

deep understanding of child psychology and physiology. An educator must not only know what they want to achieve but also be able to anticipate the needs of future society, fostering educated, moral, and conscious individuals. The article emphasizes the ideas of truth, goodness, and beauty, which inspire constant development and self-improvement.

Makarushka's ideas about education as a process of transmitting social experience, the national character of education, conformity to nature, the formation of high moral qualities, character, a sense of patriotism and responsibility to society, the role of work as a means of self-knowledge, self-realization, and socialization of the individual, as well as the role of the educator as a leader and role model are highlighted. A teacher should not only impart knowledge but also cultivate in students a respect for knowledge, a desire for self-improvement, and a readiness for responsible civic life. An educator must not only be a master of their craft but also a person of high morals, capable of gaining the respect of students and parents. The task of an educator is to create such learning conditions that allow each student to reveal their potential. Individualization of learning is one of the most important principles of pedagogy. The article explores the age-related periodization of child development: childhood (from birth to seven years), adolescence (8-14), and youth (15-24). The textbook is a valuable contribution to the development of educational theory.

Keywords: *Ostap Makarushka; textbook; science of education; values; children; educator.*

Постановка проблеми. Педагогіка – це наука, що досліджує закономірності виховання людини, її становлення як особистості. Вона є невід’ємною частиною нашого життя. Педагогіка – це ключ до розуміння того, як формується особистість, які фактори впливають на її розвиток і як створити оптимальні умови для її розквіту. Актуальність дослідження педагогіки зумовлена постійними змінами в суспільстві, які вимагають від людини нових знань, умінь і компетентностей. Сучасний світ ставить перед освітою нові виклики, пов’язані з глобалізацією, інформатизацією, а також соціокультурними змінами. Тому вивчення педагогіки є необхідним для того, щоб зрозуміти, як адаптувати освітній процес до нових умов і підготувати молодь до життя у XXI ст.

Сучасні підручники з педагогіки значно відрізняються від підходів, представлених у підручнику О. Макарушки (1922). Його підручник – це справжній скарб для всіх, хто цікавиться педагогікою. Він писав простою і зрозумілою мовою про складні речі, допомагаючи вчителям та вихователям краще зрозуміти своїх учнів. Професор Макарушка вірив, що, незважаючи на всі зміни в суспільстві, існують вічні цінності, які потрібно передавати молоді. Його роботи – це джерело натхнення для всіх, хто прагне зробити світ кращим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливий інтерес до його праць виник наприкінці XX ст., коли вчені почали досліджувати особливості розвитку педагогічної думки в Україні в контексті соціокультурних трансформацій. Дослідження життєвого і творчого шляху українського педагога, культурно-освітнього діяча О. Макарушки, діяльність якого припадає на кінець XIX – першу третину XX ст., були і є предметом дослідження сучасних науковців. Окремі аспекти творчого доробку Макарушки висвітлено у працях науковців, які спеціалізуються на вивченні історії української педагогіки, теорії виховання, дидактики, історіографії української педагогічної думки. Це ідея національного виховання в педагогічному та просвітницькому доробку Г. Врецьони (М. Чепіль [10]), А. Лотоцького (Н. Дудник [4]), М. Галушинського

(М. Чепіль [11]), І. Петрів (І. Стражнікова [9]), І. Франка (Р. Вишнівський [2], [3] та М. Чепіль [12]), розвитку дидактичної думки в Галичині у міжвоєнний період (Т. Завгородня [5]) та ін. Педагогічні ідеї вченого досліджують О. Карпенко та Л. Бодак [6], провідні напрями діяльності у Руському педагогічному товаристві – Л. Бодак [1], проблеми виховання характеру дитини – Л. Левицька [7]. Сьогодні дослідження творчості Макарушки є актуальним, оскільки його ідеї про розвиток самостійності та ініціативи учнів мають безпосередньо стосуються сучасних концепцій особистісно орієнтованого виховання.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Педагогічні ідеї О. Макарушки і сьогодні викликають зацікавлення серед педагогів. Зміст сучасної освіти формується під впливом глобалізації, технологічного прогресу та нових соціальних викликів. Натомість підручник О. Макарушки відображає реалії початку XX ст., коли в Галичині не було підручника з педагогіки. Цей історичний контекст значною мірою визначав зміст і методи тогочасного виховання.

Мета статті – розкрити концептуальні ідеї змісту підручника з педагогіки “Наука виховання” Остапа Макарушки та їх значення для формування особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Остап Макарушка – український педагог, громадський, культурно-освітній діяч, чия діяльність охоплювала широкий спектр освітніх та наукових сфер. Він не лише викладав у гімназіях Львова (1894–1905) та Коломиї (з 1895), але й очолював Львівську учительську семінарію (1911–1921) та був інспектором середніх шкіл товариства “Рідна школа” (1921–1931). Паралельно з педагогічною роботою активно долучався до наукової діяльності, зокрема як професор та завідувач кафедри педагогіки в Українському таємному університеті (1921–1925). Його просвітницька діяльність була тісно пов’язана з роботою в Руському Педагогічному Товаристві та Науковому товаристві Шевченка, де обіймав різні керівні посади [6, 20–26].

Остап Макарушка – автор першого українського підручника з педагогіки “Наука виховання”

(Львів, НТШ, 1922 р.) [8]. У цій праці він не лише систематизував знання про виховання, але й запропонував власні оригінальні ідеї, зокрема щодо важливості врахування індивідуальних особливостей учнів. Підручник складається з дев'яти частин, які висвітлюють зміст поняття і мету виховання, періоди виховання, межі виховання, вдачі (темпераменти), вплив родини, школи і церкви на виховання, фізичне виховання, духовне виховання, особистісні якості вчителя, форми виховання.

О. Макарушка розглядав педагогіку як всеосяжну науку про гармонійний розвиток особистості. Педагогіка має на меті не лише готувати молодь до сьогодення, а й формувати особистостей, здатних успішно жити в майбутньому. Мета виховання, на думку вченого, полягає у формуванні освічених, моральних та свідомих особистостей, готових до життя в суспільстві [8, 3–4]. Її завдання – передбачати потреби суспільства та розвивати в молоді такі якості, як міцне здоров'я, моральність, чесність та відповідальність. Саме це розуміння сутності педагогіки стало основою для нових освітніх парадигм і підходів. За його визначенням, педагогіка – це мистецтво вести молодь до досконалості, забезпечуючи як фізичне здоров'я, так і духовне збагачення. При цьому педагогіка спирається на міцний фундамент теоретичних знань та практичного досвіду.

Педагог повинен не тільки знати, чого хоче досягти, але й уміти передбачити потреби майбутнього суспільства. Педагогіка, на його думку, навчає дорослих мистецтва виховання, що передбачає глибоке розуміння дитячої психології та фізіології. Саме тому, наголошував Макарушка, педагогіка тісно пов'язана з іншими науками, такими як психологія, фізіологія, логіка, етика та соціологія. Саме їх уважав теоретичними джерелами педагогіки. Знання з цих наук допомагають педагогові краще розуміти процеси розвитку дитини, її потреби й особливості. Завдяки цьому педагог може створити оптимальні умови для навчання і виховання підростаючого покоління. До практичних джерел відносив власні спостереження, усні педагогічні поради вчителів, педагогічні конференції, конгреси, студії педагогічних праць, вивчення передового педагогічного досвіду виховних й освітніх закладів, участь у педагогічних форумах [8, 4–5].

На початку ХХ ст. моральне виховання молоді часто обмежувалося релігійними догмами та настановами. Проте О. Макарушка пропонує інший підхід. Він переконує, що завдання вчителя полягає у допомозі учням пізнати світ, досліджувати його таємниці і шукати істину. За словами вченого, прагнення до істини є фундаментальним для людського мислення, воно спонукає нас до пошуку відповідностей між нашими уявленнями про світ і його реальністю [8, 48].

О. Макарушка виокремив найвищі ідеї – правди, добра, краси, що є вічними цінностями, які спрямовують нас до постійного розвитку та самовдосконалення. Прагнення до істини спонукає нас до наукових досліджень, творчості та пошуку нових знань. Доброта ж виступає основою міцних соціальних зв'язків і сприяє створенню справедливого суспільства. Кожен з нас може зробити свій внесок у створення кращого світу, допомагаючи іншим, проявляючи співчуття та розуміння. Він вірив, що кожна людина від народження має природну цікавість до світу і прагне пізнавати нове. Однак різноманітні фактори, такі як сумніви, невпевненість, проблеми з концентрацією уваги, можуть перешкоджати цьому процесу. Саме тому, на думку педагога, важлива роль у розвитку інтелекту належить як сім'ї, так і школі. Навчальний процес має бути побудований з урахуванням вікових особливостей дитини та її індивідуальних потреб. Завдання вчителя – створити такі умови, які стимулювали б в учнів бажання до пізнання і допомагали подолати труднощі у навчанні.

Через сприйняття краси, за його словами, формується естетичний смак і розвиваються почуття. Педагог вважає, що відчуття прекрасного закладено в кожній людині з народження і проявляється через взаємодію з природними творіннями. За його визначенням, ідея Краси є фундаментальною для естетики. Краса оточує нас всюди: у природі, мистецтві, людських стосунках. Вона надихає нас на творчість, допомагає нам бачити світ у яскравих фарбах і відчувати радість життя. Виховання на засадах правди, добра і краси допомагає молодим людям стати активними громадянами, відповідальними членами суспільства і щасливими людьми. Сприйняття краси – це індивідуальний досвід, який формується під впливом багатьох факторів: сім'ї, оточення, культурних традицій. Виховання естетичного смаку – це не просто передача знань про мистецтво, а й розвиток здатності бачити красу в різноманітних її проявах. Завдання педагога – допомогти кожному учневі розкрити свій творчий потенціал та знайти власні джерела натхнення [8, 48]. Сучасні технології відкривають нові можливості для виховання естетичного смаку. Віртуальні екскурсії в музеї, онлайн-курси з мистецтва, створення цифрового мистецтва – все це сприяє розвитку творчих здібностей учнів. Виховання естетичного смаку – це не просто знання про мистецтво, а й здатність створювати власні шедеври, бачити красу в повсякденному житті і сприяти створенню красивого світу навколо себе.

О. Макарушка пропонує використовувати різноманітні методи для виховання в учнів почуття милосердя і любові до ближнього. Крім власного прикладу, вчитель може використовувати літературу, розповідати історії з життя і організовувати

обговорення. За його словами, шкільна бібліотека – це невичерпне джерело цікавих творів, які можуть допомогти учням розвинути емпатію і співчуття. Також важливо розповісти дітям про реальні прояви доброти, які вони спостерігають у своєму оточенні [8, 74].

Автор підручника вважає, що формування національної свідомості молоді залежить від багатьох чинників. Особливу увагу він приділяє ролі рідної мови, громадської діяльності, поваги до батьків та відповідальності. Педагог підкреслює, що оточення дитини, зокрема її спілкування зі старшими, має значний вплив на формування характеру та поведінки. За його словами, товариство може як сприяти вихованню позитивних якостей, так і перешкоджати досягненню виховних цілей [8, 7]. При цьому важливо враховувати вікові особливості дитини, щоб виховні впливи були ефективними.

О. Макарушка був одним із перших педагогів, який звернув увагу на важливість вивчення темпераменту дітей. У своєму підручнику (четвертий розділ “Вдачі (темпераменти)”) він детально описує різні типи темпераментів та їхній вплив на поведінку дитини. При цьому підкреслював, що чисті типи темпераменту зустрічаються рідко, а в більшості випадків спостерігається їхнє поєднання. Педагог також наголошував на необхідності враховувати особливості темпераменту при організації навчального процесу. Його ідеї про вивчення природних задатків учнів були справжнім проривом у педагогіці початку ХХ ст.

Для розвитку пам’яті О. Макарушка пропонував використовувати метод повторення. Він переконував, що регулярне повторення матеріалу сприяє його міцному закріпленню в пам’яті. При цьому важливо, щоб повторення було свідомим і пов’язаним із розумінням матеріалу. Наприклад, географічні назви, історичні події чи правила граматики легше запам’ятовуються, коли учень має чітке уявлення про їхній зміст. Педагог рекомендував використовувати різноманітні методи повторення для закріплення знань, порівнюючи цей процес із заучуванням таблиці множення. Щоб пам’ять була тривалішою, варто часто повторювати, адже таблиця множення не забувається, так відповідно потрібно повторювати іншомовні слова, правила з української мови [8, 37].

Називаючи розвиток уяви одним із найважливіших завдань освіти, О. Макарушка стверджував, що за допомогою художньої літератури, історії та інших предметів можна стимулювати уяву учнів, розвивати їхнє критичне мислення та здатність до аналізу. Читання книг, вивчення історії та географії допомагає учням створювати в своїй свідомості яскраві образи, співпереживати героям і формувати власні судження. Він підкреслював, що ці дисципліни сприяють розвитку уяви, допомагають

учням встановлювати зв’язки між різними явищами та формувати власні висновки [8, 46–47].

Однією з основних проблем, на думку О. Макарушки, була відсутність у школярів достатньої уваги. Педагог підкреслював, що саме вчитель має допомогти учням розвинути здатність концентруватися, адже розсіяна увага перешкоджає ефективному навчанню. Учень, який не може зосередитися на одному предметі, не здатний повноцінно засвоювати навчальний матеріал. Він зазначав, що вчитель має створювати такі умови навчання, які сприяли б розвитку концентрації уваги учнів. Адже саме увага є основою успішного навчання [8, 33].

Педагог був переконаний, що навчання має бути не лише теоретичним, а й практичним. Тому він заохочував учителів використовувати різноманітні види наочності, щоб зробити уроки цікавішими й ефективнішими. Демонструючи карти, таблиці та посібники, вчитель допомагав учням краще зрозуміти складні поняття. Однак найкраще діти засвоюють новий матеріал, коли самі створюють щось своїми руками: малюють, ліплять, конструюють. Така активна участь у навчальному процесі допомагає розвивати у дітей творчі здібності, логічне мислення та пам’ять. Крім того, спостерігаючи за роботами учнів, вчитель може перевірити, наскільки добре вони зрозуміли вивчений матеріал. Для успішного навчання важливо залучати всі пізнавальні процеси дитини: сприйняття, пам’ять, мислення, уяву. Тому він активно використовував наочність на уроках. Демонстрація різних матеріалів допомагала учням краще запам’ятовувати інформацію, а створення власних робіт – розвивати аналітичні здібності та вміння порівнювати. Завдяки цьому учні не просто пасивно слухали вчителя, а й активно досліджували навколишній світ, виявляючи причинно-наслідкові зв’язки [8, 34].

О. Макарушка підкреслює важливість використання біографій відомих людей як наочних прикладів у навчальному процесі. Він стверджує, що такі приклади мають потужний виховний вплив на учнів, формуючи в них позитивні якості, такі як дисциплінованість, повага до старших, бажання наслідувати найкращі риси [8, 118].

Він пропонує комплексне розуміння характеру як результату взаємодії внутрішніх (нахили, здібності) і зовнішніх (виховання, оточення) факторів. Він підкреслює, що виховання має спрямовуватися на формування не просто доброї людини, а людини з розвинутою совістю, яка здатна самостійно приймати моральні рішення. Характер людини не є статичним, а постійно розвивається і змінюється протягом життя. Виховання відіграє важливу роль у формуванні характеру дитини. Головна мета виховання, за О. Макарушкою, формування шляхетного, морального характеру, заснованого на совісті. Совість не є вродженою рисою, а формується під

впливом виховання та оточення. Людина має керуватися моральним осудом (совістю) у своїх вчинках [8, 100].

Підкреслює О. Макарушка і необхідність формування у дітей чіткого розуміння своєї національної приналежності та знання типових рис українського характеру. Автор виділяє такі риси українців, як працьовитість, чесність, справедливість, оптимізм, релігійність, хоробрість та інші. Національний характер є важливим зразком для наслідування молодого покоління. Працелюбність є не лише засобом досягнення матеріального добробуту, але й важливою складовою морального характеру людини. Педагог підкреслює необхідність поєднання розумової та фізичної праці для гармонійного розвитку особистості, пропонує залучати дітей до різних видів діяльності, як розумової, так і фізичної, враховуючи їх індивідуальні особливості й інтереси. Автор наголошує на важливості залучення дітей до праці на природі, вважаючи, що це сприяє формуванню дбайливого ставлення до навколишнього середовища.

Особливого значення надавав О. Макарушка ролі педагога як лідера та взірця для наслідування. Він уважав, що вчитель повинен не тільки передавати знання, а й виховувати в учнів повагу до знань, прагнення до самовдосконалення та готовність до відповідального громадянського життя. Педагог, на його думку, має бути не лише знавцем своєї справи, а й людиною високої моралі, здатним завоювати авторитет учнів і батьків.

Він підкреслював, що кожна дитина є унікальною особистістю з власними здібностями, інтересами та потребами. Завдання педагога – створити такі умови навчання, які б дали змогу кожному учневі розкрити свій потенціал. Індивідуалізація навчання, на думку педагога, є одним з найважливіших принципів педагогіки.

Автор запропонував детальну вікову періодизацію розвитку дитини від народження до 24 років, виокремлюючи три основні етапи: дитячий (від народження до семи років; підлітковий (8–14); юнацький (15–24). Він підкреслював, що темпи фізичного та духовного розвитку індивідуальні для кожної дитини, особливо для хлопців та дівчат [8, 5–6]. Перші сім років життя дитини є важливими для формування її особистості. Цей період характеризується інтенсивним фізичним та психічним розвитком, а також початком соціалізації. Сім'я створює для дитини безпечне середовище, де вона вчиться взаємодіяти з оточенням, засвоює мову, культуру та цінності. Гра, за О. Макарушкою, є основним видом діяльності дитини в цей період, сприяючи її когнітивному, соціальному та емоційному розвитку. Гра для дитини – це не просто розвага, а й потужний інструмент всебічного розвитку. Вона сприяє не лише фізичному вдосконаленню, але й формуванню соціальних навичок,

розвитку уяви, творчості та емоційного інтелекту. Завдяки грі дитина вчиться взаємодіяти з однолітками, дотримуватися правил, співпрацювати та конкурувати, врегульовувати конфлікти, проявляти ініціативу та відповідальність. З переходом до дошкільної установи дитина розширює коло спілкування, набуває нових соціальних навичок та готується до шкільного навчання. Гра – це природний спосіб для дитини пізнавати світ і себе в ньому. Саме в грі закладаються основи соціальних навичок, які будуть необхідні дитині в подальшому житті.

Підлітковий вік – це період бурхливих фізичних і психологічних змін. Формується самосвідомість, виникає прагнення до самостійності, а також характерні підліткові конфлікти з дорослими. Школа і сім'я повинні співпрацювати, щоб допомогти підлітку успішно пройти цей складний етап. Важливо створити атмосферу довіри та взаєморозуміння, де підліток відчуватиме підтримку і зможе розвивати свої таланти. Соціальне середовище відіграє вирішальну роль у формуванні особистості підлітка. Взаємодія з однолітками, участь у шкільному житті, а також вплив засобів масової інформації формують цінності, погляди та поведінку підлітків. Завдання дорослих – допомогти підліткам орієнтуватися у цьому різноманітному світі, формувати критичне мислення. Однак його концепція, хоча й була новаторською для свого часу, потребує уточнення з урахуванням сучасних досліджень, які підтверджують значно більшу варіативність у темпах розвитку дітей. Сучасні дослідження підтверджують, що цей період характеризується не лише фізичними змінами, а й значними трансформаціями в психологічній сфері. Соціальні мережі, цифрові технології та глобалізація створюють нові виклики і можливості для підлітків.

Юнацький вік – це період формування самостійності, відповідальності, активного пошуку себе, свого місця в житті та професійної самореалізації. Педагогічні погляди О. Макарушки на вікову періодизацію розвитку дитини, зокрема, думка про те, що дівчата дозрівають швидше за хлопців, є характерними для своєї епохи. Сучасні дослідження доводять, що темпи розвитку кожної дитини є унікальними і залежать від багатьох факторів, таких як генетика, середовище, а також соціальні та культурні особливості. Тому спроби створити універсальну схему вікової періодизації, яка була б однаковою для всіх дітей, є досить умовними.

Підручник О. Макарушки “Наука виховання” є фундаментальною працею в галузі української педагогіки, цінним внеском у розвиток теорії виховання, оскільки він доводить стабільність певних моральних засад у мінливому світі. Автор не лише систематизував наявні знання, але й розробив оригінальну концепцію виховання, яка стала базовою для подальших досліджень багатьох поколінь педагогів, зокрема В. Левицького “Історія виховання і

навчання” (1925), Б. Заклинського “Національне виховання” (1927), С. Сірополка “Історія освіти в Україні” (1936), Ю. Дзєровича “Педагогіка” (1937) та ін.

Висновки. У підручнику “Наука виховання” О. Макарушка обґрунтував мету і завдання педагогіки, яку трактував як науку виховання. Його ідеї про виховання української молоді є актуальними й сьогодні. Це збереження національної ідентичності, передати молоді знання про історію, культуру і традиції українського народу; розвиток критичного мислення (виховання має сприяти розвитку самостійно мислити, аналізувати інформацію і приймати обґрунтовані рішення), формування громадянської позиції (виховувати в молоді почуття відповідальності за майбутнє своєї країни, заохочувати їх до участі в громадському житті), баланс між традиціями і сучасністю. Виховання має поєднувати у собі шанування традицій і відкритість до всього нового. Молодь має бути готовою до змін. У сучасному світі, де цінності часто відходять на другий план, особливо важливо приділяти увагу моральному вихованню підростаючого покоління. Ідеї О. Макарушки про розвиток особистості учня безпосередньо стосуються сучасних концепцій особистісно орієнтованого навчання.

Для подальших наукових студій необхідно провести поглиблений порівняльний аналіз змісту українськомовних підручників з педагогіки міжвоєнного періоду та сучасних навчальних посібників, з метою виявлення як спільних рис, так і відмінностей у їхніх концептуальних засадах та практичних рекомендаціях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодак Л. Провідні напрями діяльності О. Макарушки в Руському педагогічному товаристві (1890–1910). *Научен вектор на Балканите*. 2019. № 1 (3). С. 16–18.
2. Вишнівський Р. Іван Франко про роль вчителя у навчанні та вихованні учнівської молоді. *Молодь і ринок*. 2007. № 8. С. 114–118.
3. Вишнівський Р. Рідна мова і література як чинники виховання учнівської молоді у творчості Івана Франка. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2008. Т. 393. С. 7–13.
4. Дудник Н. Ідея національного виховання в педагогічному та просвітницькому доробку Антона Лотоцького. *Молодь і ринок*. 2005. № 4. С. 95–98.
5. Завгородня Т. Дидактична думка в Галичині (1919–1939 роки). Івано-Франківськ : Плай, 1998. 168 с.
6. Карпенко О., Бодак Л. Педагогічні ідеї Остапа Макарушки (1867–1931 pp.). Одеса : Олдіп+, 2022. 258 с.
7. Левицька Л. Остап Макарушка про виховання характеру дитини. *Наука і освіта*. 2004. № 1. С. 100–103.
8. Макарушка О. Наука виховання : підручник для шкіл і родин. Львів : Друк. НТШ, 1922. 152 с.
9. Стражнікова І. Іванна Петрів : педагог, громадський діяч, письменник. Івано-Франківськ : НАІР, 2016. 132 с.
10. Чепіль М.Г. Врецьона про зміст діяльності вчителя щодо формування національної свідомості учнів. *Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики*. 1999. Т. 3. С. 164–168.

11. Чепіль М. Українська ідея в педагогічній спадщині Михайла Галушинського. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: педагогіка*. 2000. № 8. С. 28–31.

12. Чепіль М., Вишнівський Р. “... яка молодь, таке й майбутнє народу”. Іван Франко про освіту та виховання. Київ : Видавничий Дім “Слово”, 2016. 420 с.

REFERENCES

1. Bodak, L. (2019). Providni napriamy diialnosti O. Makarushky v Ruskomu pedahohichnomu tovarystvi (1890–1910) [Leading directions of O. Makarushka’s activity in the Russian pedagogical society (1890–1910)]. *Scientific vector in the Balkans*, No. 1 (3), pp. 16–18. [in Ukrainian].
2. Vyshnivskiy, R. (2007). Ivan Franko pro rol vchytelia u navchanni ta vykhovanni uchnivskoyi molodi [Ivan Franko on the role of a teacher in teaching and educating the student youth]. *Youth & market*, No. 8, pp. 114–118. [in Ukrainian].
3. Vyshnivskiy, R. (2008). Ridna mova i literatura yak chynnyky vykhovannia uchnivskoyi molodi u tvorchosti Ivana Franka [Native language and literature as factors of education of student youth in the works of Ivan Franko]. *Scientific Bulletin of Chernivtsi University*, Vol. 393, pp. 7–13. [in Ukrainian].
4. Dudnyk, N. (2005). Ideia natsionalnoho vykhovannia v pedahohichnomu ta prosvitnytskomu dorobku Antona Lototskoho [The idea of national education in the pedagogical and educational works of Anton Lototskyi]. *Youth & market*, No. 4, pp. 95–98. [in Ukrainian].
5. Zavorodnia, T. (1998). Dydaktychna dumka v Halychyni (1919–1939 roky) [Didactic thought in Galicia (1919–1939)]. Івано-Франківськ, 168 p. [in Ukrainian].
6. Karpenko, O. & Bodak, L. (2022). Pedagogichni idei Ostapa Makarushky (1867–1931) [Pedagogical ideas of Ostap Makarushka (1867–1931)]. Одеса, 258 p. [in Ukrainian].
7. Levytska, L. (2004). Ostap Makarushka pro vykhovannia kharakteryny dytyny [Ostap Makarushka on the education of a child’s character]. *Science & Education*, No. 1, pp. 100–103. [in Ukrainian].
8. Makarushka, O. (1922). Nauka vykhovannia [The science of education]. *A textbook for schools and families*. Lviv, 152 p. [in Ukrainian].
9. Strazhnikova, I. (2016). Ivanna Petriv: pedahoh, hromadskiy diiach, pysmennyk [Ivanna Petriv: educator, public figure, writer]. Івано-Франківськ, 132 p. [in Ukrainian].
10. Chepil, M. (1999). Vretsona pro zmist diialnosti vchytelia shchodo formuvannia natsionalnoi svidomosti uchniv [Spindles about the content of the teacher’s activity in forming the national consciousness of students]. *Creative personality of the teacher: problems of theory and practice*, No. 3, pp. 164–168. [in Ukrainian].
11. Chepil, M. (2000). Ukrainska ideia v pedahohichnii spadshchyni Mykhaila Halushchynskoho [Ukrainian idea in the pedagogical heritage of Mykhailo Halushchynskyi]. *Scientific notes of Ternopil State Pedagogical University. Series: pedagogy*, No. 8, pp. 28–31. [in Ukrainian].
12. Chepil, M. & Vyshnivskiy, R. (2016). “... yaka molod, take i maibutnie narodu”. Ivan Franko pro osvitu ta vykhovannia [“... what kind of youth, such is the future of the people”. Ivan Franko on education and upbringing]. Kyiv, 420 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 23.08.2024

ЕМОЦІЇ ЯК ВЕКТОР УСПІШНОСТІ ОСВІТНЬО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ У ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

УДК 159.942.2:373.2.013(045)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.312262>

Вікторія Іванова, доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри дошкільної та спеціальної освіти
Мукачівського державного університету

ЕМОЦІЇ ЯК ВЕКТОР УСПІШНОСТІ ОСВІТНЬО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ У ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті здійснено аналіз наукових підходів зарубіжних та українських учених до визначення сутності і класифікації емоцій. Особливу увагу зосереджено на класифікаціях емоцій, які необхідно ураховувати в організації освітньо-виховного процесу в розрізі дошкільного дитинства. Емоції розглядаються як вікова цінність дошкільників і як вектор успішності освітньо-виховного процесу.

На основі теоретичного аналізу встановлено, що дошкільний вік є найсприятливішим періодом для здійснення емоційно-розвивальної освіти, оскільки він забезпечує оптимальні умови для формування базових емоційних і соціальних навичок, необхідних для подальшого успішного розвитку особистості. З'ясовано, що освіта в аспекті особистісного розвитку дітей, а також їхнього саморозвитку може бути ефективною лише тоді, якщо буде зорієнтована на їхні вікові цінності, однією з яких виступають емоційність, емоції дошкільнят.

Ключові слова: емоції; емоційність; емоційний розвиток; емоційна сфера; освітньо-виховний процес; дошкільник.

Літ. 14.

Victoriya Ivanova, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Professor of the Preschool and Special Education Department,
Mukachevo State University

EMOTIONS AS A VECTOR OF SUCCESS OF EDUCATIONAL PROCESS IN PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTION

Nowadays, especially in the field of preschool education, the necessity of developing new conceptual approaches to the upbringing and education of children that meet the needs of the individual and modern society has been particularly emphasized. The need to improve the quality of education and upbringing of children, starting from the first years of life, has been particularly emphasized, which should generally contribute to the growth and development of the child, including cognitive, physical, social, psychological and emotional development.

One of the vectors for improving the effectiveness of preschool education is considered to be such an age-related value in the educational process of preschool education institutions as emotions.

The author of the article has analyzed the scientific approaches of foreign and Ukrainian scientists to the definition and classification of emotions. Particular attention has been paid to the classifications of emotions that should be taken into account in the organization of the educational process in the context of preschool childhood.

In order to identify the central trends of modern education renewal, the author has analyzed various approaches to the organization of upbringing and education in terms of their impact on the emotional sphere, which are presented both in the concepts of entire scientific schools and in the works of individual scientists. Among them are the following: the search for vectors of individualization of upbringing and education, the disclosure of the inner forces of the individual, his or her intellectual and axiological potential within the framework of the implementation of a developmental, child-centered approach.

On the basis of theoretical analysis, it has been established that preschool age is the most favourable period for the implementation of emotional and developmental education, as it provides optimal conditions for the formation of basic emotional and social skills necessary for further successful personal development. It has been found that education in terms of children's personal development and self-development can be effective only if it is focused on the age-related values of preschoolers, one of which is emotionality and children's emotions.

Keywords: emotions; emotionality; emotional development; emotional sphere; educational process; preschooler.

Постановка проблеми. Нині цілою низкою документів державного та міжнародного рівнів (Закон України "Про дошкільну освіту", Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 рр. (2014), Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку (2020), Стандарт вищої освіти України перший (бакалаврський) рівень вищої освіти, спеціальність 012 Дошкільна освіта (2019), та ін.) підкреслюється необ-

хідність розроблення нових концептуальних підходів до виховання й освіти дітей, що відповідають потребам особистості та сучасного суспільства. Особливо наголошується на необхідності підвищення якості освіти та виховання дітей, починаючи з перших років життя, що загалом має сприяти їхньому зростанню та розвитку, включно з когнітивним, фізичним, соціальним, психологічним та емоційним розвитком.

Останнім часом наукові думки сходяться на необхідності розширення ступенів свободи дитини в освітньому процесі. Водночас у масовій практиці роботи закладів дошкільної освіти часто спостерігається сформований роками стереотипний підхід до виховання як цілеспрямованого впливу дорослих на дітей із вельми обмеженим урахуванням цінностей останніх. Одним із векторів підвищення ефективності дошкільної освіти в аспекті наукового осмислення змістової та процесуальної сторін убагаємо реалізацію в освітньо-виховному процесі такої вікової цінності, як емоції.

Її вибір обґрунтований тим, що емоційна сфера є “центральною ланкою” структури особистості дошкільнят (Л. Виготський), становить “лад душі людської” (К. Ушинський) і, у зв’язку з цим, можна сказати, належить до основних, базисних цінностей дошкільнят.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливі теоретичні положення емоційного розвитку в онтогенезі висвітлено в наукових працях І. Беха, О. Кононко. Окремим аспектам розвитку емоційної сфери, формуванню емоційної культури старших дошкільників засобами театралізованих ігор, музично-ритмічної діяльності присвячені наукові студії А. Блозви, Л. Макаренко, О. Мартиненко, О. Олійник, Є. Проворової, А. Шевчук, С. Хміляр та ін. У наукових публікаціях Н. Трофайли, які висвітлюють результати дослідження проблеми формування готовності майбутніх вихователів до емоційного розвитку дошкільників, розкрито особливості їхнього емоційного розвитку, обґрунтовано його значення в становленні особистості дітей дошкільного віку, схарактеризовано психолого-педагогічні умови ефективного розвитку їхньої емоційної сфери. Теоретично схарактеризовано загальні уявлення щодо сутності емоцій (В. Вілюнас, К. Ізард, О. Чебикін та ін.); розкрито емоційний розвиток у контексті особистісного розвитку (І. Бех, В. Котирло, О. Леонтьєв та ін.); визначено зв’язок емоційної сфери з окремими психічними структурами: самосвідомістю, мотивацією, когнітивними процесами (J. Haviland-Jones, M. Lewis, M. Sullivan, C. Stanger, M. Weiss та ін.). Водночас порівняльний аналіз прикладних досліджень дає підставу виділити певні особливості емоційної сфери дітей, що спостерігаються на різних вікових етапах (Л. Божович, Д. Ельконін, О. Запорожець, О. Ізотова, І. Головська, І. Кон, О. Нікіфорова, І. Сопрун та ін.); у специфіці функціонування її компонентів (О. Запорожець, Т. Кириленко, С. Максименко, О. Чебикін, P. LaFreniere, R. Lazarus та ін.); впливу соціально-психологічних умов життєдіяльності дитини на розвиток її емоційної сфери (Т. Вісковатова, О. Кульчицька, В. Мухіна та ін.).

Проте, незважаючи на багато розв’язаних проблем, залишається низка нерозв’язаних питань.

Мета статті – науково обґрунтувати необхідність врахування емоцій в освітньо-виховному процесі закладу дошкільної освіти з метою підвищення його ефективності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Емоції (від лат. *emovere*, франц. – *emotion*) – збуджувати, хвилювати. Складність цього феномена простежується вже під час аналізу визначень цього поняття. У біологічній теорії емоції розглядаються як “узгоджений перебіг центральних і периферичних процесів”, поєднання яких зумовлює різні типи емоційних виразів: сміх, сльози, гнів, радість.

За Т. Дуткевич емоції – це психічне відображення у формі безпосереднього пристрасного переживання людиною життєвого сенсу явищ та ситуацій, що зумовлене відношенням їх об’єктивних властивостей до потреб людини [2]. У теорії диференціальних емоцій К. Ізарда це психічне явище розкривається через властивості та функції кожної окремо взятої емоції, а також особливості відносин між різними емоціями [4].

Ми дотримуємося визначення, що належить до числа найбільш часто використовуваних і універсальних: емоції – психічне відображення у формі безпосереднього упередженого переживання життєвого сенсу явищ і ситуацій, зумовленого відношенням їхніх об’єктивних властивостей до потреб суб’єкта [13].

При аналізі наукових студій, в яких розкрито педагогічні аспекти впливу на емоції дітей, знаходимо різнобічне відображення їх особливостей, а саме: емоціям притаманний короткочасний, суб’єктивний характер перебігу, зв’язок із фізіологічними і психічними процесами особистості, регуляція та оцінка дій, вчинків, різних ситуацій [8; 9; 10].

Відомо, що емоції утворюють основну структуру одиницю емоційної сфери особистості. Крім них, до числа емоційних явищ належать афекти, стреси, настрої та почуття, що відрізняються один від одного ступенем переживання, впливу на внутрішнє психічне життя людини, її фізичний стан, а також тривалістю протікання [12]. Оскільки за своїм змістом усі вони є відображенням ставлення до дійсності, то об’єднуються в одну сферу – емоційну. Якісні характеристики емоцій (їхній знак, модальність, інтенсивність) знаходять відображення в емоційності – індивідуально-стійкій властивості особистості.

Фокус нашої уваги зосереджено на емоціях. Обґрунтуємо це тим, що насамперед емоції належать до початкових форм розвитку емоційної сфери, саме через них відбувається вираження суб’єктивного ставлення дітей до світу. Повноцінне становлення та розвиток почуттів як більш складних новоутворень у структурі емоційної сфери, ускладнюється за дифіцитарності власне емоцій, бідності та примітивності емоційних реакцій у роботі з

дітьми. Означена закономірність свідчить, що роботу з розвитку емоційної сфери доцільно починати з розвитку власне емоцій.

Аналіз психологічних і педагогічних праць (К. Ізард, С. Максименко, Л. Терещенко та ін.) засвідчує відсутність принципової різниці між емоціями і почуттями. “Емоція, – пише К. Ізард, – є щось, що переживається як почуття” [4]. “Почуття виникають як результат узагальнення емоційного досвіду” [2] і виражаються в емоціях. Їх об’єднує те, що вони є психічним відображенням у формі реагування, переживання. Вони завжди пов’язані з якимось об’єктом, явищем, вираженням ставлення до нього.

Чимало зарубіжних (Т. Браун, К. Ізард, Е. Тітченер, Г. Спенчер та ін.) і українських (І. Сікорський, М. Грот, М. Ланге, В. Зеньківський та ін.) вчених займалися проблемами виокремлення груп емоцій, їхнього теоретичного обґрунтування, серед яких спроби створити універсальні класифікації емоцій. Зупинимось більш детально на їх аналізі.

Так, К. Ізард у рамках теорії диференціальних емоцій виокремлює десять фундаментальних базових емоцій: інтерес, радість, здивування, сум, гнів, відраза, презирство, страх, сором, вина. Кожна з них розглядається окремо від інших як самостійний процес, що впливає на когнітивну сферу і на поведінку людини.

Г. Спенчер виділяв чотири класи відчуттів, пропонуючи розділяти емоції за ознакою виникнення. До першого класу віднесено презентативні почуття, стимулом безпосереднього виникнення яких є дії зовнішніх подразників. До другого – презентативно-репрезентативні – прості емоції (радість, страх тощо). До третього класу належать репрезентативні емоції, що викликаються поетичним словом як подразником. До четвертого класу віднесено вищі емоції, що утворюються без допомоги зовнішнього подразника, зсередини (наприклад, емоція справедливості).

Класифікуючи емоції, Е. Тітченер виокремлює емоції задоволення і незадоволення. На його думку, різноманітність емоцій створюється завдяки емоційному тону, який може супроводжувати незліченну кількість комбінацій відчуттів, утворюючи відповідне число відчуттів [14].

І. Кант поділяв емоції на дві групи – інтелектуальні та сексуальні.

Здійснивши аналіз наукових підходів до класифікації емоцій, робимо висновок, що створити їхню універсальну класифікацію узагалі неможливо, оскільки для розв’язання одного спектру завдань вона буде придатна, а для реалізації інших завдань може видатися недієвою.

У рамках нашого дослідження важливо зупинитися на класифікаціях емоцій, які, на наш погляд, необхідно враховувати в організації освітньо-виховного процесу.

К. Ушинський зазначав: “Вихователь не повинен залишатися байдужим щодо почуттів, що розвиваються в душі дитини”, і далі робить висновок: “Виховання, не надаючи абсолютного значення почуттям дитини, проте в напрямку їх має бачити головне своє завдання” [11]. З огляду на ці думки та висновки ученого виділення груп емоцій важливе з двох точок зору. По-перше, з точки зору вікових можливостей дошкільнят у осягненні сенсу емоційних проявів, диференціації емоцій як важливого аспекту їхнього емоційного розвитку. По-друге, з точки зору фокусування уваги педагогів на певних групах емоцій, які необхідно пробуджувати в дітях у процесі проведення освітньої роботи.

У першому випадку, говорячи про дошкільний вік, варто зауважити що сприйняття дітьми емоційних станів у плані розвитку уявлень про емоції, словника емоційної лексики, характеризується обмеженістю кількості та видів емоційних станів. Ми проаналізували всі наявні класифікації базисних емоцій. Учені виділяють різну кількість таких емоцій: від двох до десяти. Р. Плутчик виділяє вісім емоцій, К. Ізард – десять, П. Екман – шість. А. Оліпаннікова виокремлює п’ять основних модальностей емоцій – радість, страх, гнів, сум і здивування.

Розглянемо ці процеси в розрізі дошкільного дитинства. Так, на етапі молодшого дошкільного віку (3–4 роки) дітям притаманне розуміння чотирьох емоцій: радості, смутку, страху і злості. У середньому дошкільному віці до них додається емоція здивування. У старшому дошкільному віці модальний ряд розширюється, до нього включаються емоції образи, провини і сорому. Таким чином, у дошкільному віці дітям доступне сприйняття і розуміння восьми основних емоцій: радості, смутку, страху, злості, здивування, образи, провини та сорому, які з урахуванням вікових особливостей вводяться у певній послідовності.

Поняття “емоції” та “емоційність” не є тотожними. Коли йдеться про конкретний емоційний прояв, його зовнішнє рухове оформлення або словесне позначення у такому разі застосовується поняття “емоції”.

Щодо емоційності, то в сучасній літературі різні автори дають різні визначення цього поняття. Найчастіше у них виокремлюють такі категорії, як “відображення ставлення”, “значимість”, “особистісний зміст” ситуації [2; 3]. До найхарактерніших ознак емоційних явищ відносять зміни в перебігу фізіологічних процесів, емоційні переживання та зовнішні виразні рухи [8; 10]. Психологічний зміст емоційності визначається як здатність переживати емоції, “чутливість до емоціогенних ситуацій” чи “особливості реагування на емоційні стимули” [5].

Для виявлення центральних тенденцій оновлення сучасної освіти нами проаналізовано різні

ЕМОЦІЇ ЯК ВЕКТОР УСПІШНОСТІ ОСВІТНЬО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ У ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

підходи до організації виховання, освіти в аспекті впливу на емоційну сферу, які представлені як у концепціях цілих наукових шкіл, так і в роботах окремих учених. З-поміж них виділено такі: пошук векторів індивідуалізації виховання та освіти, розкриття внутрішніх сил особистості, її інтелектуального, аксіологічного потенціалу в рамках реалізації розвивального, дитиноцентричного підходу. Повністю поділяючи цю позицію, вважаємо дошкільний вік найбільш сприятливим періодом для здійснення емоційно-розвивальної освіти.

По-перше, у цей період відбувається інтенсивний розвиток мозку, що створює унікальні можливості для формування базових емоційних навичок. Нейропсихологічні дослідження показують, що раннє дитинство характеризується високою пластичністю мозку, що дає змогу легко засвоювати нову інформацію і адаптуватися до емоційних стимулів.

По-друге, особливою значущістю емоцій у житті дошкільнят. Емоції є первинною формою психічної активності, через яку діти сприймають навколишній світ і реагують на нього. У ранньому віці емоції допомагають їм встановлювати зв'язок із навколишнім середовищем та людьми, формуючи почуття безпеки й довіри. Емоції – невідмінний супутник дитячого життя, вони домінують у світопізнанні, спілкуванні, діяльності дитини, а також впливають на когнітивні процеси, такі як увага, пам'ять і мислення. Позитивні емоційні стани, такі як радість і зацікавленість, стимулюють пізнавальну активність, сприяючи кращому засвоєнню нової інформації. Це забезпечує сприятливі передумови для навмисних впливів, спрямованих на соціальне перетворення вираження емоцій, розширення й ускладнення знань про них тощо.

По-третє, дошкільний вік період становлення та розвитку різних видів діяльності, що зумовлюють емоційні реакції дітей і слугують сприятливими засобами розв'язання завдань емоційного розвитку. Дошкільники зазвичай орієнтуються на ті заняття, які приносять їм задоволення і позитивні емоції. Мотивовані позитивними емоціями, вони проявляють більше інтересу до навчання та нових видів діяльності, що сприяє їхньому всебічному розвитку.

Таким чином, дошкільний вік можна вважати сензитивним періодом розвитку емоційної сфери. Більш пізні періоди (старший шкільний вік, юнацький) втрачають цю можливість і тому розвивальна робота протікає з великими зусиллями, зі значним опором психологічних механізмів, що вже склалися. Відсутність належної уваги до емоційної сфери призводить до низки серйозних порушень у психічному житті дітей, до числа яких належить: емоційна незрілість (бідність і одноманітність емоційних реакцій, відсутність змін у вираженні емоцій залежно від ситуації, що змінилася, тощо), емо-

ційна загальмованість (безініціативність, пригніченість, індиферентність тощо), домінування негативних переживань (страх, розпач, тощо), що сприяє прояву таких рис особистості, як агресивність, боязкість, песимізм тощо.

У другому випадку під час виокремлення груп емоцій, які необхідно пробуджувати в дітях у процесі здійснення дитячих видів діяльності, ми зважали насамперед на вікові особливості та можливості дошкільнят. Звернення до робіт психологів (Л. Терещенко, І. Карабасва, Р. Павелків, Т. Дуткевич та ін.) дало змогу виокремити основні три групи емоцій, які яскраво проявляються у дошкільному віці та лежать в основі соціально зумовлених переживань дітей, розвитку їхніх вищих почуттів. До них належать моральні, інтелектуальні й естетичні. До моральних емоцій належать емоції сорому, обов'язку, провини, співчуття, гордості, любові тощо. До інтелектуальних – здивування, сумнів, радість, цікавість, допитливість тощо. До естетичних – насолода, милування, зачарування, захоплення тощо.

Орієнтація на ці групи емоцій дає змогу виконувати велике коло освітніх завдань, пов'язаних із соціокультурним розвитком, естетичним, моральним удосконаленням особистості, долученням до світу природи, розвитком інтелектуальних здібностей тощо. Вони регулюють діяльність, визначають широту і характер стосунків з навколишнім соціумом, оптимізують процес "входження в нову дійсність" [1]. Їх виокремлення озброює педагогів конкретними відомостями про те, які емоції доцільно пробуджувати в процесі засвоєння пізнавального матеріалу, залучення дітей до ігрової, трудової, рухової та інших видів діяльності.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, дошкільний вік є найсприятливішим періодом для здійснення емоційно-розвивальної освіти, оскільки забезпечує оптимальні умови для формування базових емоційних і соціальних навичок, необхідних для подальшого успішного розвитку особистості. Освіта в аспекті особистісного розвитку дітей, а також їхнього саморозвитку може бути ефективною лише тоді, якщо буде зорієнтована на вікові цінності дошкільнят. Однією з основних вікових цінностей виступають емоційність, емоції.

Для того, щоб ця вікова цінність оптимально враховувалася у освітньо-виховному процесі необхідно розкрити теоретичні засади реалізації емоційно-розвивального підходу, у чому вбачаємо перспективи подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вікова і педагогічна психологія : навчальний посібник / В.М. Поліщук. Суми : Університетська книга, 2019. 352 с.

ЕМОЦІЇ ЯК ВЕКТОР УСПІШНОСТІ ОСВІТНЬО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ У ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

2. Дуткевич Т.В. Загальна психологія. Теоретичний курс : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 388 с.
3. Ізард К.Є. Емоції людини. Харків : Просвітництво, 2000. 223 с.
4. Кириленко Т.С. Психологія: емоційна сфера особистості. Київ : Либідь, 2007. 256 с.
5. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості. Київ, 2008. 255 с.
6. Максименко С. Емоційний розвиток дитини / упоряд. С. Максименко, К. Максименко, О. Главник. Київ, 2003. 112 с.
7. Олипаннікова А.Є. Емоції і виховання. Харків : Просвітництво, 2003. 277 с.
8. Олійник О. Особливості емоційного розвитку та умови формування емоційної культури дітей старшого дошкільного віку засобами театралізованих ігор. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2013. Вип. 47. С. 167–173.
9. Терещенко Л.А., Карабаєва І.І. Психологічні особливості емоційної сфери дітей дошкільного віку. *Актуальні проблеми психології*: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Київ, 2019. Том 10. *Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія*, Вип. 33. С. 214–234.
10. Трофаїла Н.Д. Емоційний розвиток дітей дошкільного віку. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки*. 2014. Вип. 1.45. С. 155–158. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2014_1.
11. Ушинський К.Д. Теоретичні проблеми виховання і освіти. *Вибрані педагогічні твори: 2 т.* Київ: Радянська школа, 1983. 488 с.
12. Цевалюк Т. Особливості формування інтелектуальних почуттів у старшому дошкільному віці та молодшому шкільному віці в процесі навчальної діяльності. *Молодь і ринок*. 2015. № 9 (128). С. 153–157.
13. Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 640 с.
14. Titchener E.B. A primer of psychology. N.Y., 1899. P. 5–102.
4. Kyrylenko, T.S. (2007). *Psykhoholohiia: emotsiina sfera osobystosti* [Psychology: emotional sphere of personality]. Kyiv, 256 p. [in Ukrainian].
5. Kononko, O.L. (2008). *Sotsialno-emotsiynyi rozvytok osobystosti* [Social and emotional development of personality]. Kyiv, 255 p. [in Ukrainian].
6. Maksymenko, S., Maksymenko, S., Maksymenko, K. & Hlavnyk, O. (Comp.). (2003). *Emotsiynyi rozvytok dytyny* [Emotional development of the child]. Kyiv, 112 p. [in Ukrainian].
7. Olypannikova, A.Ye. (2003). *Emotsii i vykhovannia* [Emotions and upbringing]. Kharkiv, 277 p. [in Ukrainian].
8. Oliynyk, O. (2013). *Osoblyvosti emotsiynoho rozvytku ta umovy formuvannia emotsiynoi kultury ditei starshoho doshkilnoho viku zasobamy teatralizovanykh ihor* [Peculiarities of emotional development and conditions of formation of emotional culture of older preschool children by means of theatrical games]. *Psychological and pedagogical problems of the village school*. Vol. 47, pp. 167–173. [in Ukrainian].
9. Tereshchenko, L.A. & Karabaieva, I.I. (2019). *Psykhoholohichni osoblyvosti emotsiinoi sfery ditei doshkilnoho viku* [Psychological features of the emotional sphere of preschool children]. *Actual problems of psychology*. Vol. 10. *Psychology of learning. Genetic psychology. Medical psychology*, Vol. 33, pp. 214–234. [in Ukrainian].
10. Trofaial, N.D. (2014). *Emotsiynyi rozvytok ditei doshkilnoho viku* [Emotional development of preschool children]. *Scientific Bulletin of Mykolaiv State University named after V. O. Sukhomlynskyi. Series: Pedagogical sciences*. Vol. 1.45, pp. 155–158. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2014_1. [in Ukrainian].
11. Ushynskyy, K.D. (1983). *Teoretychni problemy vykhovannia i osvity* [Theoretical Problems of Atonement and Enlightenment]. *Selected pedagogical works*. Vol. 2. Kyiv, p. 488. [in Ukrainian].
12. Tsevaliuk, T. (2015). *Osoblyvosti formuvannia intelektualnykh pochuttiv u starshomu doshkilnomu vitsi ta molodshomu shkylnomu vitsi v protsesi navchalnoi diialnosti* [Peculiarities of the formation of intellectual feelings in senior preschool age and junior school age in the process of educational activity]. *Youth & market*. No. 9(128), pp. 153–157. [in Ukrainian].
13. Shapar, V.B. (2007). *Suchasnyi tлумачnyi psykhoholohichni slovnyk* [Modern explanatory psychological dictionary]. Kharkiv, 640 p. [in Ukrainian].
14. Titchener, E.B. (1899). *A primer of psychology*. N.Y., pp. 5–102. [in English].

REFERENCES

1. Polishchuk, V.M. (2019). *Vikova i pedahohichna psykhoholohiia : navchalnyi posibnyk* [Age and pedagogical psychology : training manual]. Sumy, 352 p. [in Ukrainian].
2. Dutkevych, T.V. (2016). *Zahalna psykhoholohiia. Teoretychnyy kurs* [General Psychology. Theoretical course]. Kyiv, 388 p. [in Ukrainian].
3. Izard, K.Ye. (2000). *Emotsiini liudyny* [Human emotions]. Kharkiv, 223 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 01.08.2024

“Духовний розвиток, духовне виховання людини зокрема і народу взагалі здійснюється не лише школою, а кількома великими вихователями: природою, життям, наукою і релігією”.

Костянтин Ушинський
український педагог

**ГУМАНІСТИЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
В УКРАЇНІ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

УДК 372.3: 373.21

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.312272>

Наталія Мачинська, доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри початкової та дошкільної освіти
Львівського національного університету імені Івана Франка

**ГУМАНІСТИЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
В УКРАЇНІ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

Стаття розкриває особливості виховання дітей дошкільного віку через призму історико-педагогічного контексту. Автор акцентує увагу на гуманістичній спрямованості виховання, зіставляючи погляди вітчизняних педагогів-класиків, філософів та державних і громадських діячів минулого зі сучасними викликами та завданнями педагогічної освіти (запропоновано огляд чинних нормативних документів з проблеми розвитку та реформування вітчизняної педагогічної освіти).

У статті запропоновано аналіз базових понять дослідження (гуманізм, гуманність, гуманна поведінка, гуманістична спрямованість), показано, що спільною змістовою характеристикою означених понять виступає цінність людини та її взаємовідносини як зі собою, так і з навколишніми.

Зазначено, що витоки гуманістичних ідей у виховання дітей та молоді в Україні датуються ще першими друкованими працями ("Слово про закон і благодать", "Повчання" Володимира Мономаха), гуманістичний напрям у вихованні був одним із важливих в Острозькій колегії та Києво-Могилянській академії.

Ключові слова: гуманізм; виховання; діти дошкільного віку; гуманістичний світогляд; гуманістична спрямованість; виховний процес.

Лит. 16.

Nataliia Machynska, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Head of the Preschool and Primary Education Department,
Ivan Franko National University of Lviv

**THE HUMANISTIC ORIENTATION OF PRESCHOOL CHILDREN EDUCATION
IN UKRAINE: HISTORICAL AND PEDAGOGICAL ASPECT**

The article reveals the peculiarities of preschool children's education through the prism of the historical and the pedagogical context. The author focuses on the humanistic orientation of education, comparing the views of local classical teachers, philosophers, state and public figures of the past with the modern challenges and tasks of pedagogical education (a review of the current normative documents concerning the development and reforming of local pedagogical education is offered).

The article offers an analysis of the basic research concepts (humanism, humaneness, humane behaviour, and humanistic orientation), it is shown that the common characteristics of these concepts are the value of a person and his/her relationship with himself/herself and others.

It is noted that the origins of children and youth education humanistic ideas in Ukraine date back to the first printed works ("The Word of Law and Grace", "Teachings" by Volodymyr Monomakh), the humanistic direction in education was one of the most important ones in the Ostroh College and the Kyiv-Mohyla Academy.

It is shown that humanism is a separate and coherent philosophical concept defined by such features as autonomy, universality, fundamentality of humanistic ideas, unity of goals and means (there is a description of every feature in the article). It is emphasized that the preschool age is sensitive to the formation of a humanistic worldview, which is interpreted as a generalized system of views, beliefs, and ideals; the pedagogical conditions of humanistic education of preschool children are also singled out. It is noted that a person is a system-forming factor and the basis of a humanistic worldview, where the most diverse attitudes to a person, society, and spiritual values are reflected. It has been proven that education will be most effective and will have a positive result when there is an established pedagogical interaction between the educational institution, the child and his/her parents.

Keywords: humanism; upbringing; children of the preschool age; humanistic worldview; humanistic orientation; educational process.

Постановка проблеми. Дошкільне дитинство – найбільш важливий та відповідальний віковий період розвитку та становлення особистості людини. У дошкільному віці закладаються основи світогляду, формуються риси характеру, визначаються цінності. На формування особистості дошкільника значний вплив має модель поведінки дорослого, стиль спілкування,

цінності. У цьому контексті ми акцентуємо увагу на гуманістичній спрямованості виховання дітей дошкільного віку. Актуальність обраної проблематики є незаперечною, беручи до уваги ті умови воєнного стану, в яких проживають сучасні діти.

Питання гуманізму, гуманності, гуманістичного підходу не є новими та малодослідженими у вітчизняній педагогічній наці. Гуманізм, гуманність –

основні характеристики поведінки людини, які визначають її ставлення до інших людей, до себе самої, до довкілля, тобто це риси гуманної поведінки.

Водночас наголошуємо, що вивчення історичних передумов появи гуманістичного підходу у вихованні дітей і молоді, зіставлення історичних тенденцій розвитку гуманістичної спрямованості виховних впливів зі сучасними викликами організації педагогічної системи, дадуть можливість для більш ефективної організації виховного процесу в умовах закладу дошкільної освіти (ЗДО), налагодження позитивної педагогічної взаємодії вихователів ЗДО та батьків у контексті виховання дітей дошкільного віку.

Аналіз останніх досліджень. В Українському педагогічному енциклопедичному словнику зазначено: гуманізм (від лат. *humanus* – людський, людяний) – система ідей і поглядів на людину як найвищу цінність; в історичному аспекті гуманізм – прогресивна течія західноєвропейської культури епохи Відродження, спрямована на утвердження поваги до гідності й розуму людини, її права на земне щастя, вільний вияв природних людських почуттів і здібностей [2, 107].

Як наголошує Н. Федорова, сучасний гуманізм – це філософська світоглядна система, яка репрезентує уявлення про людину не лише як вищу цінність і мету соціального розвитку, а й як суб'єкта всебічної відповідальності за наслідки своєї діяльності, свого буття. Саме тому гуманізм у сучасних умовах набуває значення методологічних засад освіти й виховання, стає духовною основою формування особистості [14, 19].

У контексті зазначеного, доцільно звернути увагу на гуманістичну педагогіку – напрям у сучасній теорії і практиці навчання й виховання, що виник наприкінці 50-х – на початку 60-х рр. у США. С. Гончаренко зазначає, що у центрі уваги гуманістичної педагогіки – унікальна цілісна особистість, яка прагне до максимальної реалізації своїх можливостей (самоактуалізації), відкрита для сприймання нового досвіду, здатна на свідомий та відповідальний вибір у різноманітних життєвих ситуаціях [2, 107].

Мега статті – виокремити ознаки гуманістичної школи виховання дітей дошкільного віку, спираючись на історико-педагогічний аспект досліджуваної проблематики та зіставляючи з вимогами сучасності.

Виклад основного матеріалу. Сучасна система дошкільного виховання базується на провідних принципах, серед яких чільне місце займає гуманістична спрямованість. Гуманістичний напрям виховання закладено у чинних нормативних документах, зокрема:

– гуманізація – один із основоположних принципів виховання, що передбачає створення умов

для особистісної самореалізації, формування людської, широї, доброзичливої, милосердної особистості (Концепція національного виховання) [5];

– перший пріоритет програми національно-патріотичного виховання – формування української громадянської ідентичності, що доцільно зреалізувати за такими напрямками: підвищення ролі української мови як національної цінності; сприяння утвердженню сімейних цінностей та активне залучення сім'ї до процесу національно-патріотичного виховання; подолання мовно-культурної меншовартості українців. (Концепція Державної цільової соціальної програми...) [4];

– Стратегія національно-патріотичного виховання передбачає формування національного мовно-культурного простору на основі утвердження державної мови, стійкості його ціннісної основи перед зовнішнім втручанням; формування активної громадянської позиції, утвердження національної ідентичності громадян на основі духовних цінностей українського народу, національної самобутності [11].

Ідеї гуманізму у вихованні дітей та молоді мають глибоке історичне минуле. Так, І. Цюпак виокремлює етапи появи перших писемних згадок, де акцентувалося на гуманістичному спрямуванні взаємовідносин у стосунках князів та підлеглих, милосердя та добродійності у взаємовідносинах між людьми, зокрема: це перші письмові пам'ятки давньоруської культури (Іларіон Київський, “Слово про закон і благодать”; “Повчання” Володимира Мономаха). Дослідниця зазначає, що в епоху великого національного Відродження (XVI – перша половина XVII ст.) формувалася самобутня система навчально-виховних закладів, у яких переважали демократичні та гуманістичні принципи роботи, виникали академії (Острозька – 1576 р., Києво-Могилянська – 1616 р.); традицій гуманізму, демократії дотримувалися у Запорізькій Січі, за Гетьманщини; вони були притаманні творам Г. Сковороди, Т. Шевченка, М. Костомарова, М. Грушевського; істотною ознакою теорії гуманізму є її спрямованість на перспективу [15, 167].

Григорій Сковорода – видатний український філософ, поет і просвітитель-демократ, прогресивний теоретик і практик педагогіки XVIII ст. – зазначав: “Живі проживаймо, друзі мої, наше життя, нехай проминають наші безтурботні дні й хвилини. Дбаймо про все потрібне для плину наших днів, та нехай найперша наша турбота буде про мир душевний, тобто про життя, здоров'я й спасіння її. Яка користь для нас здобути цілого Всесвіту володіння, а душу втратити?” [12, 126]. Мислитель обґрунтував важливі ідеї про людину, її щастя та шляхи його досягнення, утверджуючи істинно людське, духовне в людині як визначальний чинник формування її особистості.

ГУМАНІСТИЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УКРАЇНІ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Аналізуючи витоки гуманістичної спрямованості виховання дітей дошкільного віку в Україні, І.Цюпак стверджує, що перша третина ХХ ст. стала періодом реалізації нових прогресивних ідей гуманізму вітчизняних педагогів С. Васильченка, Г. Ващенко, М. Грушевського, І. Огієнка, С. Русової, які прагнули замінити схоластичну, авторитарно-догматичну систему на нову, гуманістичну, засновану на традиційних ідеалах українців: дружельності, побратимства, працьовитості, щирості та ін. [15, 168].

Актуально і сьогодні звучить думка С. Русової, що у моральному вихованні дітей дошкільного віку важливу увагу варто приділяти інстинкту дитини до соціального об'єднання, соціалізації. "Соціальний інстинкт має велике значіння для виховання. Першу увагу дитини викликають рухи тих осіб, що її оточують – підходять до її колиски, одходять, цілують, купають, колишуть. ...що дало людині змогу перемогти в її жорстокій боротьбі з природою – то це об'єднання її зусилля з іншими людьми" [10, 28].

Запозичимо ідеї І.Цюпак, яка наголошує, що фундаментом виховної системи І. Огієнка є основні принципи виховання гуманності дітей: гуманістичної спрямованості, природовідповідності, народності, виховання в праці, які, на думку педагога, відображають основні суперечності та тенденції становлення гуманної особистості в дитячому і юнацькому віці [15].

Як стверджують С. Марчук та І. Чемерис, серед провідних принципів педагогічної системи К.Д. Ушинського чільне місце належить принципу гуманізму. Проблеми виховання гармонійно розвинутої особистості на його засадах педагог розглядав у творах "Людина як предмет виховання", "Педагогічна подорож до Швейцарії", "Праця в її психічному і виховному значенні". Дослідники зазначають, що К. Ушинський визначив такі шляхи реалізації принципу гуманізму: розвиток гуманних рис людини; поведінка за правилом: "не роби іншим того, чим ти сам був би засмучений"; гуманне ставлення до людей, що нас оточують, привчити дитину проймається душевним станом інших людей; ставити себе на місце скривдженого і почувати те, що він повинен почувати [6, 40].

Гуманістичне виховання К. Ушинський дуже тісно пов'язує зі ставленням людини до праці. Він акцентував на праці, яка спрямована на користь, на духовний розвиток людини, на вільну працю. Така праця, на думку педагога, виховує гідність, повагу до людини. Виховання має дати дитині звичку до праці, повагу до людини, яка добре працює.

Гуманність і людська доброта є провідними напрямами виховання у педагогічній спадщині В. Сухомлинського. Педагог наголошує: навчати людяності – найскладніша і неймовірно важка

справа; це означає затвердити вже в маленькій дитині потребу в другові, дорожчє від якого немає у світі. Однією з найбільших радощів дитини має бути просто спілкування з дитиною: я прийшов до тебе тому, що не можу без тебе жити [12, 79].

Психологи та педагоги підкреслюють, що почуття дітей інтенсивно розвиваються саме і дошкільному віці:

– почуття проявляються у ставленні дитини і до самої себе (почуття власної гідності, переваги чи неувпевненості, відчаю...), і до інших людей (симпатія чи антипатія, співчуття, байдужість, почуття товариськості, провини, дружби...), до колективу, до мистецтва [16, 115];

– формуються ознаки гуманної поведінки, що уособлює в собі любов до людей, добре шанобливе ставлення до навколишніх, повагу до ближнього, до його діяльності; це породжує впевненість в собі, як в індивідуальності [3, 165].

Гуманістичне виховання дітей вимагає актуалізації особистісної позиції вихователя закладу дошкільної освіти. Як зазначає Т. Поніманська, сутність гуманізації виховання і навчання дітей старшого дошкільного віку полягає передусім у розробці основ цілісного педагогічного процесу. Дослідниця виокремлює такі педагогічні умови гуманістичного виховання дошкільників: наповнення змісту виховання і навчання гуманістичними смислами; створення умов для активної творчої діяльності кожного вихованця в усьому її різноманітті з урахуванням індивідуальних особливостей, інтересів, потреб; емоційний комфорт у спілкуванні та особистісну значущість особистості педагога для вихованців [8].

Виховання дитини – планомірний і цілеспрямований вплив на свідомість і поведінку дитини з метою формування у неї моральних понять і установок, принципів, ціннісних орієнтацій і навичок практичної поведінки, які створюють умови для її розвитку [13, 77].

Варто зазначити, що у формуванні особистості дитини дошкільного віку виховний вплив сім'ї є первинним. Дослідники наголошують, що сім'я – першоджерело впливу, а тому найсильніше. У сімейному колі процес виховання значно природніший, ніж у закладі освіти, тут ширші можливості для дитини бути суб'єктом діяльності, ніж у колективі ЗДО. Для побудови повноцінного виховного процесу ЗДО доцільно змінити свою позицію стосовно сім'ї – бачити у ній партнера, без найтіснішого узгодження з яким своїх вимог і виховних дій, особистісного суб'єктивного ставлення до дитини, педагоги не можуть розраховувати на успіх. А він передбачає мету: гуманізувати суб'єкт-суб'єкти взаємини доросло з дитиною, розкрити дитині смислове наповнення її індивідуального ціннісного простору і допомогти в пошуках свого місця в

соціальному світі як активного суб'єкта. Без цього, навіть наповнивши виховний процес ціннісним змістом, ми не зуміємо повноцінно спрямувати його на прищеплення дитині значимих базових цінностей [13, 40–41].

Гуманізм – окрема глобальна філософська система. І. Бех стверджує, що самостійність гуманізму визначається такими ознаками, як автономність, універсальність, фундаментальність гуманістичних ідей, єдність цілей і засобів. Так, наприклад:

– автономність гуманізму пояснюється тим, що його ідеї не можуть бути виокремлені з релігійних, історичних чи ідеологічних постулатів;

– універсальність гуманістичних ідей зумовлена їхнім застосуванням до всіх людей і будь-яких соціальних систем; у гуманістичному світогляді можливий вихід за рамки культурної відносності, національних, економічних, релігійних, расових та ідеологічних відмінностей;

– фундаментальність гуманістичних цінностей визначається тим, що вони не можуть розглядатись як щось другорядне; за своїм значенням вони належать до найбільш фундаментальних явищ соціальної структури;

– єдність цілей і засобів у гуманістичному світогляді означає недопущення будь-яких спроб будь-якими засобами добиватись своїх цілей; не можна поступатись гуманістичними принципами, мотивуючи це стратегічною необхідністю [1, 267].

Ми погоджуємося з точкою зору Є. Мулярчука, який наголошує, що гуманізм доцільно тісно поєднати з людяністю, яка не є однією з моральних чеснот, а такою якістю особистісного буття, що виявляється з їх поєднання. І коли відсутні необхідні у тій чи тій ситуації чесноти, це свідчить про нереалізований людський потенціал. Людяність повсякденно виявляється у спілкуванні, в атмосфері доброзичливості та поваги до особистості до себе й до інших [7, 92].

Висновки. Отож, аналіз вітчизняних джерел, тривалий практичний досвід дає можливість виокремити найбільш суттєві ознаки гуманістичної школи виховання. Ми виокремлюємо такі:

1. Ціннісне ставлення до вихованця, що передбачає визнання розвитку особистості як основне завдання закладу дошкільної освіти та становлення індивідуальності особистості як його основний результат.

2. Формування та реалізація виховної моделі, що передбачає створення такого освітнього середовища, у якому відбувається вільний вибір особистістю способів творчої самореалізації, її саморозвиток у гармонії із собою і суспільством.

3. Створення виховної системи, яка вирізняється творчим пошуком змісту, форм, методів і засобів виховання; гуманістична спрямованість виховної

системи передбачає свободу і творчість як вихованців, так і вихователів.

4. Роль педагога гуманістичної школи визначається у реалізації функцій наставника, партнера і друга дитини, котрий постійно враховує її потреби; допомагає набути природності (доброї, вільної, кмітливої), зреалізувати потенційні можливості кожного вихованця.

5. Формування та розвиток особистості вихованця передбачає формування гуманістичного світогляду, який характеризується системою поглядів, переконань, ідеалів; де знаходять відображення найрізноманітніші ставлення до людини та її духовних цінностей, а також до людини загалом як найбільшої цінності.

Гуманізм, як ідейно-цілісний комплекс, містить у собі всі вищі цінності, вироблені людством упродовж тривалого й суперечливого шляху розвитку, що отримали назву загальнолюдських, зокрема: людяність, відповідальність, свобода і справедливість, рівність, гідність, совість, працьовитість, братерство. Гуманістичні ідеї, пов'язані з розумінням людини як частини природи і самоцінності її особистості, створили основу провідної світової орієнтації прогресивних суспільних рухів.

Перспективи подальших наукових досліджень вбачаємо у розробці моделі професійної підготовки майбутніх вихователів ЗДО на засадах гуманної педагогіки, з урахуванням сучасних зразків вітчизняної та зарубіжної школи гуманного виховання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І., Ганнусенко Н., Чорна К. Концепція виховання гуманістичних цінностей учнів загально-освітньої школи. *Українське релігієзнавство*. 2005. № 36. С. 265–281. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukr_2005_4_51

2. Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Видання друге, доповнене й виправлене. Рівне: Волинські обереги, 2011. 552 с.

3. Кіреєва О.Д., Вахняк Н.В. Засоби виховання гуманної поведінки у дітей дошкільного віку на сучасному етапі розвитку педагогіки. *Становлення і розвиток педагогіки*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 23–24 грудня 2016 року). Херсон: Видавничий дім “Гельветика”, 2016. 188 с. С. 162–166. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/pe/19dec2016/19dec2016.pdf>

4. Концепція Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 жовтня 2020 р. № 1233-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1233-2020-%D1%80#Text>.

5. Концепція національного виховання студентської молоді, 2009. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr_2_4290-09#Text.

6. Марчук С. Гуманізм, народність та природовідповідність – визначальні принципи педагогічної системи К.Д. Ушинського / С. Марчук, І. Чемерис. *Педагогічний*

ГУМАНІСТИЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УКРАЇНІ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

часопис Волині. 2018. № 4. С. 38–44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pchv_2018_4_8

7. Мулярчук С. Філософія і педагогіка покликання : монографія. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2019. 344 с.

8. Поніманська Т.І. Підготовка педагога до виховання дітей старшого дошкільного віку в світлі гуманістичної парадигми. *Науковий вісник Донбасу*. 2013. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2013_4_46

9. Розмова п'яти подорожніх про справжнє щастя в житті (дружня бесіда про душевний спокій) / Скворода Григорій. *Скворода. Найкраще*; пер. Марії Кашуби, Галини Сварник, Назара Федорака. Львів : Видавництво Terra Incognita, 2018. 320 с.

10. Русова С.Ф. Теорія і практика дошкільного виховання. Прага : Укр. громад. вид. фонд, 1924. 123 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0002931

11. Стратегія національно-патріотичного виховання, атверджена Указом Президента України від 18 травня 2019 року № 286/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#n15>.

12. Сухомлинський В. Я розповім вам казку... Філософія для дітей / Уклад. Сухомлинська О.В. Харків : ВД "Школа", 2018. 576 с.

13. Сучасні діти – відображення цінностей дорослого світу : методичні рекомендації / Т.О. Пироженко, С.О. Ладивір, К.В. Карасова та ін.; за ред. Т.О. Пироженко. Київ – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 120с.

14. Федоров Н.В. Формування гуманістичної педагогічної позиції майбутніх логопедів : дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2019. URL: http://ispukr.org.ua/articles/19/19122314_d.pdf.

15. Цюпак І.М. Витоки гуманістичної спрямованості виховання дітей дошкільного віку в Україні. *Педагогічні науки : зб. наук. праць*. Херсон. 2010. Вип. 55. С. 166–171. URL: http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/31953_%D0%A6%D1%8E%D0%BF%D0%B0%D0%BA%20%D0%86.%D0%9C..pdf?sequence=1&isAllowed=y

16. Черепаня Н.І. Теоретичні аспекти гуманістичного виховання дітей дошкільного віку. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. 2016. Вип. 70 (1). С. 114–118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2016_70%281%2927.

REFERENCES

1. Bekh, I. Hannusenko, N. & Chorna, K. (2005). Kontsepsiia vykhovannia humanistychnykh tsinnosti uchniv zahalno-osvitnoi shkoly [Concept of education of humanistic values of secondary school students]. *Ukrainian religious studies*. No. 36. pp. 265–281. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukr_2005_4_51 [in Ukrainian].

2. Honcharenko, S.U. (2011). Ukrainskyi pedahohichni entsyklopedychni slovnyk [Ukrainian pedagogical encyclopedic dictionary]. *The second edition, supplemented and corrected*. Rivne, 552 p. [in Ukrainian].

3. Kirieieva, O.D. & Vakhniak, N.V. (2016). Zasoby vykhovannia humannoi povedinky u ditei doshkilnoho viku na suchasnomu etapi rozvytku pedahohiky [Means of educating humane behavior in preschool children at the current stage of pedagogic development]. *Stanovlennia i rozvytok pedahohiky. Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*

(m. Ivano-Frankivsk, 23–24 hrudnia 2016 roku) – Formation and development of pedagogy. Proceedings of the International Scientific and Practical Conference (Ivano-Frankivsk, December 23–24, 2016). Kherson, 188 p.; pp. 162–166. Available at: <http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/ped/19dec2016/19dec2016.pdf> [in Ukrainian].

4. Kontsepsiia Derzhavnoho tsilovoi sotsialnoi prohramy natsionalno-patriotychnoho vykhovannia na period do 2025 roku [Concept of the State targeted social program of national and patriotic education for the period until 2025]. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated October 9, 2020 No. 1233. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1233-2020-%D1%80#Text>. [in Ukrainian].

5. Kontsepsiia natsionalnoho vykhovannia studentskoi molodi, 2009 [Concept of national education of student youth, 2009]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr2_4290-09#Text. [in Ukrainian].

6. Marchuk, S. & Chemerys, I. (2018). Humanizm, narodnist ta pryrodovidpovidnist – vyznachalni pryntsypy pedahohichnoi systemy K. D. Ushynskoho [Humanism, nationalism and conformity to nature are the defining principles of the pedagogical system of K. D. Ushynskiy]. *Pedagogical journal of Volyn*. No. 4. pp. 38–44. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pchv_2018_4_8 [in Ukrainian].

7. Muliarchuk, Ye. (2019). Filosofia i pedahohika poklykannia : monohrafiia [Philosophy and pedagogy of calling: monograph]. Kyiv, 344 p. [in Ukrainian].

8. Ponimanska, T.I. (2013). Pidhotovka pedahoha do vykhovannia ditei starshoho doshkilnoho viku v svitli humanistychnoi paradyhmy [Preparation of a teacher for raising children of older preschool age in the light of the humanistic paradigm]. *Scientific Bulletin of Donbas*. No. 4. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2013_4_46 [in Ukrainian].

9. Rozмова piaty podorozhnikh pro spravzhnie shchastia v zhytti (druzhnia besida pro dushevnyi spokii) [A conversation between five travelers about true happiness in life (a friendly conversation about peace of mind)]. Skovoroda Hryhoriy. *Skovoroda. The best*; translation. Mariy Kashuba, Halyna Svamyk, Nazar Fedorak. Lviv, 2018. 320 p. [in Ukrainian].

10. Rusova, S.F. (1924). Teoriia i praktyka doshkilnoho vykhovannia [Theory and practice of preschool education]. Praha, 123 p. Available at: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0002931 [in Ukrainian].

11. Stratehiia natsionalno-patriotychnoho vykhovannia Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 18 travnia 2019 roku. № 286/2019 [Strategy of national and patriotic education by Decree of the President of Ukraine dated May 18, 2019 No. 286/2019]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#n15>. [in Ukrainian].

12. Sukhomlynskyi, V. (2018). Ya rozpovim vam kazku... Filosofiiia dla ditei [I will tell you a tale... Philosophy for children]. (Ed.). Sukhomlynska O.V. Kharkiv, 576 p. [in Ukrainian].

13. Suchasni dity – vidobrazhennia tsinnosti dorosloho svitu : metodychni rekomendatsii [Modern children – reflection of the values of the adult world: methodical recommendation]. T.O. Pirozhenko, S.O. Ladyvir, K.V. Karasova et al; (Ed.). T.O. Pirozhenko. Kyiv, 2014. 120 p. [in Ukrainian].

14. Fedorova, N.V. (2019). Formuvannia humanistychnoi pedahohichnoi pozytsii maibutnikh lohopediv [Formation of a

СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

humanistic pedagogical position of future speech therapists]. *Candidate's thesis*. Kyiv. Available at: http://ispukr.org.ua/articles/19/19122314_d.pdf. [in Ukrainian].

15. Tsiupak, I.M. (2010). Vytoky humanistychnoi spriamovanosti vykhovannia ditei doshkilnoho viku v Ukraini [Origins of humanistic orientation of education of preschool children in Ukraine]. *Pedagogical sciences: coll. of science works*. Kherson. Vol. 55. pp. 166–171. Available at: http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/3195/3_%D0%A6%D1%8E%D0%BF%D0%B0%D0%BA%20%D0%86.%D0%9C.pdf?sequence=1&isAllowed=y [in Ukrainian].

6%D1%8E%D0%BF%D0%B0%D0%BA%20%D0%86.%D0%9C.pdf?sequence=1&isAllowed=y [in Ukrainian].

16. Cherepania, N.I. (2016). Teoretychni aspekty humanistychnoho vykhovannia ditei doshkilnoho viku [Theoretical aspects of humanistic education of preschool children]. *Collection of scientific works of Kherson State University. Pedagogical sciences*. Vol. 70 (1). pp. 114–118. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpn_2016_70%281%2927. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 20.08.2024

УДК 001.891:159.922.73:373.2.013.42

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.312308>

Оксана Попович, доктор педагогічних наук, доцент,
декан педагогічного факультету
Мукачівського державного університету

СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

У статті представлено обґрунтування проблеми соціально-емоційного розвитку дітей дошкільного віку вітчизняними і зарубіжними науковцями. Соціально-емоційний розвиток авторка вважає однією із вагомих передумов повноцінного розвитку дитини-дошкільника, ефективної адаптації її до життя у соціумі, збереження фізичного та психічного здоров'я, підготовки до шкільного навчання. Враховуючи здобутки вітчизняних та зарубіжних наукових студій, соціально-емоційний розвиток трактується як здатність дитини дошкільного віку сприймати як власні емоції, так і емоції, думки, уподобання навколишніх, володіти навичками соціальної поведінки та спілкування з дорослими й однолітками.

Ключові слова: діти дошкільного віку; соціально-емоційний розвиток; емоційний розвиток; соціальний розвиток; соціалізація.

Літ. 10.

Oksana Popovych, Doctor of Sciences (Pedagogy), Associate Professor,
Dean of the Pedagogical Faculty,
Mukachevo State University

SOCIAL AND EMOTIONAL DEVELOPMENT OF PRESCHOOLERS AS A SCIENTIFIC PROBLEM

The author of the article has emphasized the importance of the child's social and emotional development, since during preschool childhood the formation of personality, development of speech and emotional sphere takes place, the foundations of ethics and morality are laid, and options for attitudes towards oneself and others are formed and strengthened, etc. The success of a preschooler's socialization largely depends on the level of development of his or her emotional sphere, since it is emotions that regulate cognitive processes, the nature of actions, etc. The relevance of the problem has been intensified by the fact that the emotional development of preschoolers, as a mental process, is an integral component of any form of child's activity, his or her behaviour in general, which is of interest to the social sphere. The analysis of recent researches and publications has shown the lack of a single definition of the concept of "social and emotional development of preschool children". However, the combination of the content of the definitions of "social" and "emotional" that make up it, taking into account the peculiarities of the preschool childhood period, makes it possible to characterize and prove the significance of this phenomenon. Taking into account the mentioned above, the purpose of our research is to present a substantiation of the problem of social and emotional development of preschool children by national and foreign scholars. The author considers social and emotional development to be one of the important prerequisites for the full development of a preschool child, effective adaptation to life in society, preservation of physical and mental health, and preparation for schooling. Taking into account the achievements of national and foreign scientific researches, the author has presented her own understanding of the phenomenon under research. The author interprets social and emotional development as the ability of a preschooler to perceive both his or her own emotions and the emotions, thoughts, and preferences of others, to have skills in social behavior and communication with adults and peers.

Keywords: preschoolers; social and emotional development; emotional development; social development; socialization.

Постановка проблеми. Вагомість соціально-емоційного розвитку дитини беззаперечна, оскільки у період дошкільного дитинства відбувається становлення особистості, розвиток мовлення, емоційної сфери, закладаються основи етики, моралі, формуються і зміцнюються варіанти ставлення до себе і навколишніх тощо. Успіх соціалізації дошкільника багато в чому залежить від рівня розвитку його емоційної сфери, оскільки саме емоції регулюють пізнавальні процеси, характер дій та ін. Актуальність проблеми посилюється тим, що емоційний розвиток дітей дошкільного віку як психічний процес, є невід'ємним компонентом будь-якої форми діяльності дитини, її поведінки загалом, що становить інтерес для соціальної сфери. Враховуючи вищезазначене, соціально-емоційний розвиток дітей дошкільного віку як наукова проблема потребує ґрунтовного вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав відсутність єдиного визначення поняття “соціально-емоційний розвиток дітей дошкільного віку”. Проте поєднання змісту дефініцій “соціальний” та “емоційний”, що його складають, врахування особливостей періоду дошкільного дитинства, дає змогу схарактеризувати і довести вагомість цього феномену. Так, розвиток емоційної сфери дитини-дошкільника досліджено О. Вовчик-Блакитною, Т. Кириленко, К. Крутій, Р. Павелківим, А. Ревть, Н. Трофайлою та ін. Науковці суголосні щодо вагомості емоційного розвитку як частини загального психічного розвитку дитини перших семи років. Різні аспекти проблеми соціалізації дитини дошкільного віку знайшли обґрунтування у працях Л. Артемової, А. Богущ, Н. Гавриш, О. Рейпольської, І. Рогальської-Яблонської, О. Кононко та ін. Констатуємо також посилення уваги науковців і практиків до питань, пов'язаних із формуванням соціальної компетентності у дитини-дошкільника (С. Бойко, А. Бочагова, Л. Карнаух, О. Кононко, О. Литвишко, С. Матвієнко та ін.). Доцільно також зазначити, що з квітня 2023 р. в українському дошкільлі у рамках проєкту “Сприяння освіті” впроваджується шведська програма соціально-емоційного розвитку “Веселі друзі”, яка ґрунтується на наукових дослідженнях, емпіричних і теоретичних знаннях соціального й емоційного інтелекту. Зміст концепції базується на методах незалежної дослідницької організації CASEL – Асоціація співпраці задля соціально-емоційного розвитку (англ. Collaborative Association for Social and Emotional Learning), а також на роботах психологині у сфері емоційного інтелекту Боділ Веннберг [5].

Мета статті – представити обґрунтування проблеми соціально-емоційного розвитку дітей дошкільного віку вітчизняними і зарубіжними науковцями.

Виклад основного матеріалу. Від народження і до моменту, коли дитина готується йти до школи, як вважають науковці, вона проходить складний період, у процесі якого засвоює певні правила соціальної поведінки, виробляє власну емоційну картину світу, тобто засвоює досвід людського спілкування, що продукувався століттями. Саме тому дошкільний вік вважається періодом початкового становлення особистості, в якому закладаються основи вихованості, розвиваються моральні уявлення, почуття, звички [4, 176]. За даними вітчизняних медико-психологічних досліджень, період переходу дитини від дошкільного до шкільного життя характеризується як особливо складний у плані його емоційно-особистісного розвитку. Особливого значення й гостроти набуває проблема “емоційного світосприймання та світовідчуття” дитини [7, 21]. Провідною діяльністю дошкільного дитинства стає гра, під час якої діти дошкільного віку опановують інші види діяльності, виникають важливі новоутворення у психічній та особистісній сферах, відбувається інтенсивний інтелектуальний розвиток дитини, формується її готовність до навчання у школі. Відповідно, як зазначають І. Гобот та Ю. Котяхова, “істотною особливістю дошкільного віку є виникнення різноманітних стосунків дитини з однолітками, утворення дитячої спільноти. Власній внутрішній позиції дошкільняти стосовно інших людей властиві розвиток усвідомлення власного Я і значущості своїх учинків, величезний інтерес до світу дорослих, їхньої діяльності, стосунків” [1, 37].

На етапі дошкільного дитинства важливого значення набуває проблема соціалізації особистості, адже цей вік виступає початковим етапом формування вихованця як активного суб'єкта діяльності, спілкування та пізнання. Це, на думку авторів монографії “Соціалізація дітей старшого дошкільного віку в умовах ДНЗ”, зумовлено тим, що вже в дошкільному віці особистість включається у важливі сфери життя суспільства. У цей період найбільш активно взаємозбагачуються її взаємовідносини з іншими людьми, відбувається засвоєння елементарних понять, формування умінь і навичок рольової поведінки, що імітують суспільні відносини [6, 5]. Процес соціалізації дитини дошкільного віку, як зазначає Т. Грицишина, “відбувається у період особистісного становлення та взаємодії з соціальним оточенням. Система соціальних зв'язків створює підґрунтя для активного засвоєння суспільного досвіду та конструювання образу соціального світу” [2, 15]. Соціальний розвиток особистості авторка трактує як “взаємопов'язаний процес соціалізації-індивідуалізації дитини дошкільного віку. З одного боку, він містить засвоєння соціокультурного досвіду у вигляді правил, норм, способів поведінки, еталонів дії та взаємодії людей у

соціумі, а з іншого – розвиває сутнісне “Я” дитини, індивідуальність та неповторність, надає певної автономності та незалежності від соціуму, здатності гармонійно та ефективно адаптуватися до нових умов постійно змінюваного соціального середовища” [2, 15].

Соціалізація триває протягом усього життя людини, а дошкільний вік – надзвичайно значущий період для входження дитини у світ соціальних відносин. Переконані, що соціальний розвиток – це процес, у ході якого дитина-дошкільник засвоює цінності, традиції свого народу, культуру суспільства, в якому живе. Соціальний розвиток дитини проходить за двома напрямками: через засвоєння правил взаємовідносин людей і через взаємодію дитини з предметами навколишнього світу. Уважаємо, що недостатньо просто забезпечити дитину знаннями про те, як влаштоване суспільство, як прийнято поводитися в ньому, а треба створити умови для набуття особистого соціального досвіду, оскільки соціалізація передбачає активну участь самої людини у оволодінні культурою людських відносин, засвоєння соціальних норм і ролей, вироблення психологічних механізмів соціальної поведінки.

Дошкільний вік Н. Трофаїла називає первинним етапом соціалізації дитини, періодом долучення до загальнолюдських цінностей, часом встановлення перших взаємин з людьми, періодом бурхливого розвитку емоційної сфери, яка має величезний вплив на особистісний розвиток дитини, на оволодіння нею різноманітними видами діяльності [9]. Дослідниця акцентує увагу на тому, що “дошкільник не вміє самостійно виражати свої почуття, емоційні переживання без спеціальної освіти, так як здатність доволі керувати своїми діями і емоціями складається протягом усього дошкільного дитинства. Емоції проходять шлях прогресивного розвитку, набуваючи все більш багатий зміст і все більш складні форми прояву під впливом соціальних умов життя і виховання. Емоційний розвиток дошкільника пов’язаний, насамперед, з появою в нього нових інтересів, мотивів і потреб. Інтенсивно починають розвиватися соціальні емоції і моральні почуття. Зміни в емоційній сфері пов’язані з розвитком не тільки мотиваційної, а й пізнавальної сфери особистості, самосвідомості” [9]. Погоджуємося з Н. Трофаїлою, що “розвинута сфера емоцій, почуттів дає змогу людині набувати власного досвіду пізнання соціального і предметного оточення і, відтак, вихователям і батькам необхідно постійно дбати про розвиток емоційної сфери дитини, зокрема у соціальному оточенні у природному довіклі, у різних видах організованої діяльності” [9].

Цінними є організаційно-методичні аспекти для забезпечення емоційного розвитку дитини, викремлені С. Тафінцевою. Це, зокрема: 1) прийняття

дитячих переживань: не обезцінювати емоції дитини. Дорослі схильні спілкуватися із дитиною як із об’єктом, “недорослим”, у такий спосіб ігноруючи її емоційні прояви або навіть табууючи їх прояв. Дитина у таких стосунках може навіть захищати дорослих від своїх власних емоцій та почуттів через страх їх засмутити ще більше або через те, що її лятимуть за них (якщо, наприклад, вона відчуває радість, коли інші члени сім’ї сумують та плачуть); 2) назвати емоцію: коли вона має ім’я – дитині легше справитися з ситуацією. Дитина сприймає значущих дорослих як фундамент свого комфортного життя. Але дорослі не завжди усвідомлюють, що також дитина дивиться на них, на доросле оточення з надією з’ясувати природу своїх почуттів та зрозуміти, як вгамувати емоції; 3) використання вправ для зняття емоційного напруження. Для того, щоб дитина могла позбутися негативних наслідків перевтоми та нервово-емоційної напруги, стабілізувати свій психічний і фізичний стан, рекомендовано використовувати спеціальні вправи; 4) використання ігор з емоціями. Оскільки для дитини є природною тенденція тілесної розрядки дискомфорту та напруги через гру, то саме такий вид діяльності оптимальним у психологічній практиці для її емоційного розвитку [8, 41–43].

Учена А. Ревть, досліджуючи емоційну сферу дитини дошкільного віку, зазначає, що емоційний розвиток у певному розумінні – процес соціальний: він іде від соціального до індивідуального. Емоції керують зв’язком дитини з навколишнім середовищем і спрямовують його. Життєвий досвід дошкільника лише певною мірою будеться на пізнанні і розумінні відповідних об’єктивних особливостей речей. В основному він ґрунтуються на переживаннях дитиною приємного чи неприємного [6, 191].

Вагомою для нас є думка Н. Ісмаїлової, згідно з якою у дітей дошкільного віку соціальні та емоційні якості розвиваються разом. Дитина регулює свій емоційний настрій, виходячи із норм соціального середовища, в якому живе. Погоджуємося з авторкою, що “через соціально-емоційний розвиток у дітей формується позитивне ставлення до людей, доброта, турбота, взаємодопомога, участь в чужому болі, вирішення конфліктів тощо. Діти набувають базових навичок ігрової, трудової та практичної діяльності, правил поведінки в колективі. У цей період виникають різні форми первинної взаємодії дітей з дорослими і однолітками” [3, 176]. Для підтримки соціально-емоційного розвитку дитини Н. Ісмаїлова рекомендує такі способи: завжди виражайте свої почуття мімікою та словами; заохочуйте дітей бачити зміни і мати позитивне ставлення до будь-яких змін, при цьому використовуйте бесіди про зміни в навколишньому середовищі та в родині; завжди будуйте стосунки з

дитиною на основі уваги, поваги та любові; залучайте дитину до рольових ігор, завжди даючи їй можливість виступити в іншій ролі і поводитися відповідно до неї. Очікуваними навичками у сфері соціально-емоційного розвитку дитини дослідниця виокремлює: дотримується простого етикету спілкування; висловлює бажання та почуття; виявляє навички співпраці (грає з однолітками і дорослими, веде дискусії тощо); цінує бажання інших; розуміє емоційний стан свій та іншого; намагається все робити сама, використовує вислови “Я зроблю це”, “Я це знаю”; формуються особистісні якості; розуміє вирази добра і зла, прекрасного й потворного, брехні і правди; висловлює свої емоції, радість, смуток, страх, хвилювання тощо, виражає свої почуття словами і показує їх своїми діями; робить вибір, пояснюючи, що їй подобається, а що ні; визнає й оцінює свої досягнення; чує зауваження дорослих і намагається їх реалізувати; толерантно ставиться до однолітків під час гри; може донести свої ідеї під час спілкування; може ділитися ролями з друзями в іграх [3, 180].

Зарубіжні науковці трактують соціально-емоційний розвиток як “поступовий інтеграційний процес, завдяки якому діти набувають здатності розуміти, переживати, виражати емоції та керувати ними і розвивати значущі стосунки з іншими; соціально-емоційний розвиток охоплює широкий спектр навичок, залучаючи, але не обмежуючись ними: самосвідомість, спільна увага, теорія розуму (або розуміння поглядів інших), самооцінка, регулювання емоцій, дружби і розвиток ідентичності” [10, 180]. Тобто, особистість, яка має виражену здатність до розуміння власних емоцій та емоцій інших людей, а також до управління емоційною сферою, характеризується адаптивністю й ефективністю у спілкуванні, взаємодії з навколишніми тощо.

На соціально-емоційний розвиток дитини, як зауважує О. Передрій, впливає низка “сімейних” чинників, а саме: емоційна атмосфера в сім’ї, освіта та рівень достатку батьків, система очікувань і цінностей батьків дитини, спілкування з прабатьками та його інтенсивність. Авторка переконана, що дошкільний вік є дуже важливим для як для соціального, так і для емоційного розвитку дитини, а тому головне завдання батьків розвивати їх правильно, адже від цього буде залежати подальша соціальна адаптація дитини [4, 192].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Соціально-емоційний розвиток вважаємо однією із вагомих передумов повноцінного розвитку дитини-дошкільника, ефективної адаптації її до життя в соціумі, збереження фізичного та психічного здоров’я, підготовки до шкільного навчання. Враховуючи здобутки вітчизняних і зарубіжних наукових студій, соціально-емоційний розвиток

визначаємо як здатність дитини дошкільного віку сприймати як власні емоції, так і емоції, думки, уподобання навколишніх, володіти навичками соціальної поведінки та спілкування з дорослими й однолітками. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні педагогічних умов формування соціальної компетентності дитини-дошкільника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гобот І.Ю., Котяхова Ю.М. Наступність роботи психологів дошкільного навчального закладу та школи. *Адаптація дітей до навчання у школі в діяльності психологічної служби : методичні рекомендації / за наук. ред. В.Г. Панка.* Електрон. дані. Київ : Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2013. С. 35–48.

2. Грицишина Т.І. Соціалізація дітей старшого дошкільного віку як соціально-педагогічна проблема. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*, 2016. № 12. С.12–15.

3. Ісмаїлова Н. Способи формування соціально-емоційного розвитку у дітей дошкільного віку. *Науково-теоретичний альманах “Грані”*. 2023. Том 26. № 3. С. 176–181.

4. Передрій О. Вплив сім’ї на соціально-емоційний розвиток дитини дошкільного віку. *Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2019. № 1 (64). С. 190–193.

5. Програма соціально-емоційного розвитку “Веселі друзі”. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/doshkilna-osvita-2/diyalnist-the-lego-foundation-u-doshkilli-ukraini/programma-sotsialno-emotsiynogo-rozvitku-veseli-druzi>

6. Ревть А.Б. Емоційна сфера дитини дошкільного віку. Scientific forum: theory and practice of research. March 10, 2023. Valencia, Kingdom of Spain. Collection of scientific papers “SCIENTIA”. P. 189–191.

7. Соціалізація дітей старшого дошкільного віку в умовах ДНЗ : монографія / Н. Гавриш, О. Рейпольська та ін. ; за заг. ред. О. Рейпольської. Київ – Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 280 с.

8. Тафінцева С. Емоційний розвиток дітей у психологічній практиці: організаційно-методичні аспекти. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Психологія*. 2022. Вип. 2 (55). С. 39–44.

9. Трофаїла Н.Д. Емоційний розвиток дітей дошкільного віку. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/2599/1/EMOCIJNY%60J%20ROZVY%60TOK%20DITEJ%20DOSHKIL%60NOGO%20VIKU.pdf>

10. Cohen J., Onunaku N., Clothier S., Poppe J. Helping young children succeed: Strategies to promote early childhood social and emotional development. (Research and Policy Report). Washington, DC: National Conference of State Legislatures, 2005. P. 1–20.

REFERENCES

1. Hobot, I.Yu. & Kotyakhova, Yu.M. (2013). Nastupnist roboty psykholohiv doshkilnoho navchalnoho zakladu ta shkoly [Continuity of work of preschool and school psychologists]. *Adaptation of children to study at school in the activities of the psychological service*. Kyiv, Ukrainian National Center of Practical Psychology and Social Work, pp. 35–48. [in Ukrainian].

ЦИФРОВІ МОСТИ ДО ЗНАТЬ ДЛЯ УЧНІВ П'ЯТОГО КЛАСУ НА УРОКАХ ТЕКСТОВОГО РЕДАГУВАННЯ

2. Hrytsyshina, T.I. (2016). Sotsializatsiya ditey starshoho doshkilnoho viku yak sotsialno-pedahohichna problema [Socialization of older preschool children as a socio-pedagogical problem]. *Education and development of a gifted personality*, Vol. 12, pp. 12–15. [in Ukrainian].

3. Ismailova, N. (2023). Sposoby formuvannya sotsialno-emotsiynoho rozvytku u ditey doshkilnoho viku [Ways of forming socio-emotional development in preschool children]. *Scientific and theoretical almanac "Grania"*, Vol. 26, pp. 176–181. [in Ukrainian].

4. Peredriy, O. (2019). Vplyv simyi na sotsialno-emotsiynyy rozvytok dytyny doshkilnoho viku [The influence of the family on the socio-emotional development of a preschool child]. *Scientific Bulletin of V. O. Sukhomlynskyi MNU*, Vol. 1 (64), pp. 190–193. [in Ukrainian].

5. Prohrama sotsialno-emotsiynoho rozvytku "Veseli druzi" [Program of socio-emotional development "Cheerful friends"]. Available at: <https://mon.gov.ua/osvita-2/doshkilna-osvita-2/diyalnist-the-lego-foundation-u-doshkilli-ukraini/programa-sotsialno-emotsiynoho-rozvytku-veseli-druzi> [in Ukrainian].

6. Revt, A.B. (2023). Emotsiyna sfera dytyny doshkilnoho viku [The emotional sphere of a preschool child]. *Scientific forum: theory and practice of research*. Valencia, Kingdom of

Spain. Collection of scientific papers "SCIENTIA", pp. 189–191 [in Ukrainian].

7. Gavriush, N. & Reipolska, N.O. (2018). Sotsializatsiya ditey starshoho doshkilnoho viku v umovakh DNZ [Socialization of children of older preschool age in the conditions of DNZ]. Monography. K.-Kropyvnytskyi, 280 p. [in Ukrainian].

8. Tafintseva, S. (2022). Emotsiynyy rozvytok ditey u psikhologichniy praktytsi: orhanizatsiyno-metodychni aspekty [Emotional development of children in psychological practice: organizational and methodological aspects]. *Scientific works of the Interregional Academy of Personnel Management*, Vol. 2 (55), pp. 39–44. [in Ukrainian].

9. Trofaiła, N.D. Emotsiynyy rozvytok ditey doshkilnoho viku [Emotional development of preschool children]. Available at: <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/2599/1/EMOCIJNY%60J%20ROZVY%60TOK%20DITEJ%20DOSHKIL%60NOGO%20VIKU.pdf> [in Ukrainian].

10. Cohen J., Onunaku N., Clothier S. & Poppe J. (2005). Helping young children succeed: Strategies to promote early childhood social and emotional development. (Research and Policy Report). Washington, DC: National Conference of State Legislatures, pp. 1–20. [in English].

Стаття надійшла до редакції 26.08.2024

УДК 371.64:004.9

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.307084>

Наталія Кушніренко, вчитель інформатики

*Преображенської гімназії "Основа" Преображенської сільської ради
Пологівського району Запорізької області*

Ганна Алексєєва, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
комп'ютерних технологій в управлінні та навчанні й інформатики
Бердянського державного педагогічного університету

Лариса Горбатюк, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
комп'ютерних технологій в управлінні та навчанні й інформатики
Бердянського державного педагогічного університету

Наталія Кравченко, кандидат фізико-математичних наук, завідувач кафедри
математики та методики навчання математики,

доцент кафедри комп'ютерних технологій
в управлінні та навчанні й інформатики

Бердянського державного педагогічного університету

Хосе Ігало Кортез, доктор, професор факультету обчислювальних наук,
Заслужений Автономний університет Пуебло, Мексика

ЦИФРОВІ МОСТИ ДО ЗНАТЬ ДЛЯ УЧНІВ П'ЯТОГО КЛАСУ НА УРОКАХ ТЕКСТОВОГО РЕДАГУВАННЯ

Стаття присвячена аналізу можливостей використання цифрових сервісів, таких як Padlet, Zoom та Google сервіси, в освітньому процесі 5-го класу з акцентом на навчання роботі з текстовими документами та текстовими процесорами, зокрема Microsoft Office Word, у складних умовах сучасної України. Автором розглядаються методи інтеграції цих інструментів для розвитку технічних і комунікативних навичок учнів, а також підвищення їхньої мотивації та залученості до навчального процесу. Висвітлюється роль сучасних освітніх технологій у формуванні критичного мислення, співпраці й ефективного комунікації, що сприяє комплексному розвитку особистості. Аналізується вплив інтерактивних завдань і проєктів на активну участь учнів у навчальному процесі, підкреслюючи значення технологічної підготовки в сучасній освіті. На основі проведеного уроку за темою "Текстовий документ і його об'єкти. Програми для опрацювання текстових об'єктів. Середовище текстового процесора Microsoft Office Word" демонструється, як учні можуть використовувати ці цифрові інструменти для розробки навчальних проєктів. Учні активно виконували завдання, демонструючи високий рівень взаємодії та швидко опановуючи нові навички роботи з текстовими процесорами. Вони ретельно дотримувалися

ЦИФРОВІ МОСТИ ДО ЗНАТЬ ДЛЯ УЧНІВ П'ЯТОГО КЛАСУ НА УРОКАХ ТЕКСТОВОГО РЕДАГУВАННЯ

інструкцій, з інтересом досліджуючи можливості цифрових інструментів, і усвідомлювали значущість свого внеску, що виражалось у підвищеній мотивації та відповідальності. Особлива увага приділяється важливості цієї методики для учнів 5-го класу, оскільки саме в цей період відбувається інтенсивне формування їхніх академічних і соціальних компетентностей.

Ключові слова: початкова освіта; цифрова освіта; текстові процесори; інтерактивне навчання; Microsoft Office Word.

Рис. 4. Літ. 19.

Natalya Kushnirenko, IT Teacher at Preobrazhenska Gymnasium "Osнова" of Preobrazhenska Village Council, Polohy District, Zaporizhzhia Region

Hanna Aliksieieva, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the Informatics and Computer Technologies in Management and Learning Department, Berdyansk State Pedagogical University

Larysa Horbatiuk, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the Informatics and Computer Technology for Management and Learning Department, Berdiansk State Pedagogical University

Nataliia Kravchenko, Ph.D. (Physical and Mathematical Sciences), Head of the Mathematics and Methods of Teaching Mathematics Department, Associate Professor of the Computer Technologies in Management and Education and Informatics Department, Berdiansk State Pedagogical University

Jose Italo Cortez, Doctor of Sciences, Professor of the Faculty of Computer Sciences, Emeritus Autonomous University of Pueblo, Mexico

DIGITAL BRIDGES TO KNOWLEDGE FOR FIFTH-GRADE STUDENTS IN TEXT EDITING LESSONS

The article is dedicated to analyzing the possibilities of using digital services such as Padlet, Zoom, and Google services in the educational process of fifth grade, with a focus on teaching how to work with text documents and text processors, particularly Microsoft Office Word, in the challenging conditions of modern Ukraine. The author examines methods of integrating these tools to develop students' technical and communication skills, as well as increase their motivation and engagement in the learning process. The role of modern educational technologies in forming critical thinking, collaboration, and effective communication is highlighted, contributing to the comprehensive development of personality. The article aims to present practical experience in integrating digital services into fifth-grade curricula to improve work with text documents under martial law conditions. The impact of interactive tasks and projects on students' active participation in the learning process is analyzed, emphasizing the importance of technological training in modern education. Based on a lesson conducted on the topic "Text Document and its Objects. Programs for Processing Text Objects. Microsoft Office Word Environment", it demonstrates how students can use these digital tools to develop educational projects. Students actively engaged in the tasks, showing a high level of interaction and quickly mastering new skills in working with text processors. They carefully followed instructions, explored the possibilities of digital tools with interest, and recognized the significance of their contributions, reflected in increased motivation and responsibility. Special attention is given to the importance of this methodology for fifth-grade students, as this period is crucial for the intensive formation of their academic and social competencies. The article also addresses the prospects for the development of digital education in Ukraine, including equal access to education for all students, the improvement of teaching methods, and the implementation of the latest technologies in the educational process.

Keywords: primary education; digital education; text processors; interactive learning; Microsoft Office Word.

Постановка проблеми. У сьогоденній Україні, де воєнний стан вносить додаткові виклики у звичайний життєвий і освітній процеси, особливо важливо адаптувати освітні стратегії до нестабільних умов. Часті перерви в електропостачанні, переміщення населення та необхідність забезпечення безпеки змушують освітні заклади шукати гнучкі й надійні рішення для дистанційного навчання. Це вимагає від освітян не тільки зміни підходів до викладання, але й постійного пошуку інноваційних інструментів, які можуть допомогти зберегти високу якість освіти навіть у непередбачуваних обставинах. Тому використання цифрових платформ стає не просто пи-

танням технологічної підтримки, а засобом забезпечення основного права кожної дитини на освіту в будь-яких умовах.

У сучасному освітньому процесі, особливо з огляду на постійно змінювані вимоги до дистанційної освіти, виникає необхідність адаптації традиційних методів навчання до новітніх технологічних рішень. Це особливо актуально для учнів молодших класів, таких як п'ятикласники, які ще формують базові навички користування інформаційними технологіями. Навчальні плани, які включають використання текстових документів та текстових процесорів, зокрема Microsoft Office Word, стикаються з викликом: як зробити ці заняття зро-

зумілими, доступними й ефективними в онлайн-форматі?

Проблема полягає не лише у виборі правильних інструментів для навчання, але й у тому, як мотивувати учнів залишатися залученими та активними під час онлайн-уроків. Існує потреба у методах та засобах, які давали б змогу вчителям легко інтегрувати інтерактивний контент, сприяти колаборації між учнями, а також адаптувати уроки до індивідуальних особливостей кожного учня. Такі підходи мають бути особливо зорієнтовані на забезпечення високого рівня залученості й інтерактивності, що є критично важливим для ефективного навчання дітей в умовах, коли традиційні класні заняття часто замінюються віртуальними.

Тому ключове питання, що стоїть перед освітянами, полягає у тому, як максимально ефективно використовувати цифрові платформи, такі як Padlet, Zoom, та Google сервіси, для реалізації навчальних цілей, зокрема у вивченні текстових документів та їхніх об'єктів у 5 класі.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Вивчення організації дистанційного навчання в освітніх закладах є предметом значної кількості наукових робіт. Серед відомих дослідників, які висвітлюють цю тему, можна виокремити Ю. Богачкова, В. Бикова, Л. Гаврілову, С. Гарну, Т. Дербу, І. Іванюка, В. Кухаренка, О. Майбороду, Н. Морзе, П. Ухань, а також міжнародних дослідників E. Fagbamiye, B. Kahn, F. King, G. Kiryakova, R. Richmond, M. Young та інших. Більшість наукових публікацій зосереджені на аналізі загальної організації дистанційного навчання або підготовці майбутніх фахівців із використанням дистанційних технологій.

Однак потреба в детальному огляді особливостей дистанційного навчання конкретних шкільних дисциплін, особливо з предмету “Інформатика”, залишається актуальною. Специфічні аспекти дистанційного викладання інформатики потребують розробки нових методик та підходів, які урахували б сучасні цифрові інструменти та виклики, перед якими стоїть сучасна освіта.

Метою статті є аналіз можливостей використання цифрових сервісів, таких як Padlet, Zoom та Google, в освітньому процесі 5-го класу з акцентом на навчання працювати з текстовими документами та текстовими процесорами, зокрема Microsoft Office Word, у складних умовах сучасної України.

Виклад основного матеріалу. Сучасна Україна переживає безпрецедентний період, що визначається не лише політичними та економічними викликами, а й значними змінами в освітній сфері. Особливо це стосується учнів п'ятого класу, чия освітня траєкторія перервана кризами та вимушеною міграцією, яка розкидала їх по різних кутках світу. Адаптація до нових реалій вимагає гнучкості та інновацій у підходах до навчання, особливо у

сфері інформатики та використання текстових редакторів. Це створює потребу в різноманітних формах та методах навчання, які могли б задовольнити потреби учнів, що навчаються в змішаних або повністю дистанційних форматах, забезпечуючи їм стабільність і якість освітнього процесу незалежно від їхнього місцеперебування.

На практичному досвіді розглянемо, як цифрові платформи Padlet, Zoom та Google сервіси можуть ефективно втілюватися у навчальний процес п'ятого класу, сприяючи залученню учнів до активного вивчення основ роботи з текстовими документами та текстовими процесорами.

На уроці 08.01.2024 р., який провела Наталя Кушніренко у 5-му класі, було обрано тему “Текстовий документ і його об'єкти. Програми для опрацювання текстових об'єктів. Середовище текстового процесора Microsoft Office Word”. У ході уроку учнів навчили формувати поняття про текстовий документ, текстовий редактор і текстовий процесор, а також нагадали основні правила введення та редагування текстів, розвиваючи вміння й навички роботи в середовищі текстового процесора. Як обладнання уроку використовувалися програма Microsoft Office Word, Google Документ, та сервіси Zoom і Jamboard. Частиною уроку також було виконання фізкультхвилинки з вправою для очей та проведення ігрової вікторини через сервіс WordWall.

Опишемо більш детально складові уроку та можливості використання цифрових технологій.

У сучасних умовах дистанційного навчання, особливо під час воєнного стану в Україні, сервіс Zoom стає незамінним інструментом для забезпечення навчального процесу. Завдяки можливостям відеороків та вебінарів з високою якістю звуку та зображення, учителі можуть створювати захищені відеозустрічі з широким набором функцій, таких як демонстрація екрана, обмін файлами, інтерактивні дошки, чат. Це дає змогу підтримувати зв'язок з учнями, незалежно від їхнього місця перебування.

Інтерактивні заняття з опитуваннями, вікторинами, використанням інтерактивних дошок і можливістю розподілу учнів на мінігрупи для роботи в Breakout Rooms сприяють активній участі та взаємодії під час уроків. Функція запису уроків дає можливість учням переглядати матеріал у зручний час, особливо для тих, хто має нестабільний доступ до Інтернету або потребує повторення матеріалу.

Обмін файлами та ресурсами через Zoom забезпечує учням зручний доступ до необхідних матеріалів і допомагає в організації навчального процесу. Крім того, чати, голосові повідомлення та можливість проведення особистих консультацій сприяють ефективній комунікації та оперативному розв'язанню питань, що особливо важливо для підтримки психологічного стану учнів під час війни.

ЦИФРОВІ МОСТИ ДО ЗНАТЬ ДЛЯ УЧНІВ П'ЯТОГО КЛАСУ НА УРОКАХ ТЕКСТОВОГО РЕДАГУВАННЯ

Zoom також уможливило легкий перехід учителів переходити між онлайн і гібридними форматами занять, адаптуючись до швидко змінюваних умов. Функції реакцій під час зустрічей, підняття руки, а також обговорення через чат допомагають учням активно брати участь в уроках і відчувати себе частиною класу. Zoom також може бути використаний для професійного розвитку вчителів, надаючи можливості для онлайн-семінарів та тренінгів, що допомагає їм оновлювати свої навички й

адаптувати новітні освітні практики.

Важливою особливістю є забезпечення емоційної підтримки та зв'язку, де учні можуть ділитися своїми переживаннями й отримувати підтримку від однолітків та вчителів через регулярні зустрічі, що відбуваються не тільки з навчальною метою. Крім того, Zoom відіграє ключову роль у забезпеченні континуїтету освіти, надаючи стабільний доступ до освітніх ресурсів навіть у найбільш непередбачуваних умовах (рис. 1.).

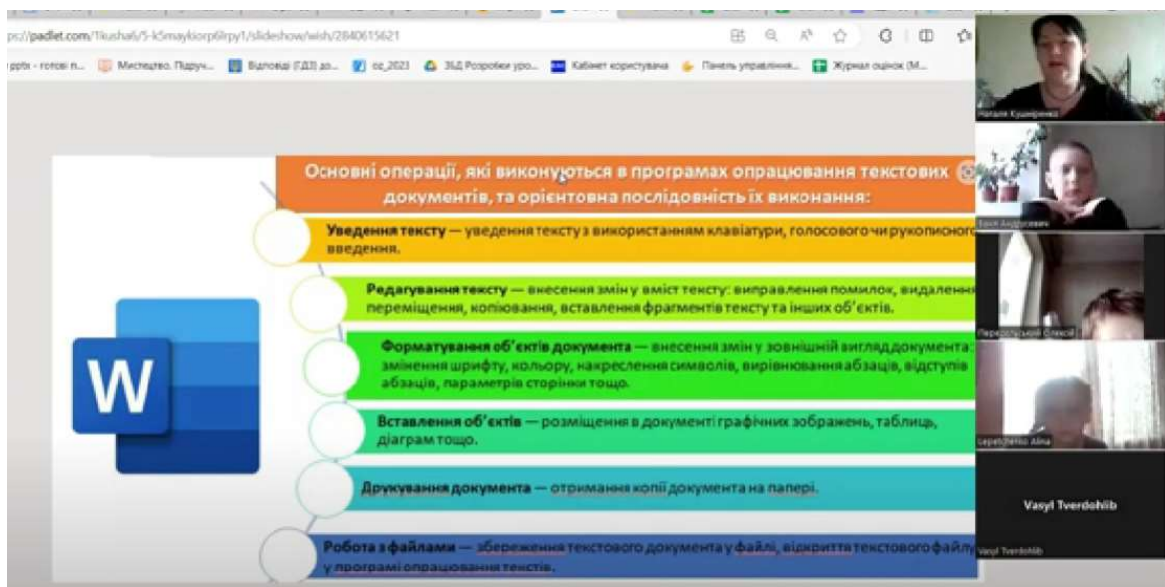

Рис. 1. Фрагмент уроку на платформі Zoom

Переходячи від можливостей Zoom, розглянемо, як використання платформи Jamboard від Google разом із WordWall може додати інтерактивності та поліпшити співпрацю серед учнів під час вивчення текстових документів та їх об'єктів. Сервіси Jamboard від Google разом із WordWall можуть бути потужним інструментом для уроків у 5-му класі, присвячених текстовим документам та їх обробці в середовищі Microsoft Office Word.

Учитель може інтегрувати інструменти Jamboard і WordWall у навчальний процес, що допоможе учням виявляти свої попередні знання про текстові процесори, використовуючи Jamboard для створення інтерактивних дошок. На цих дошках можна створити слайди з питаннями, наприклад "Що ви знаєте про Microsoft Office Word?", і дозволити учням додавати стікери з відповідями. Також використовуйте WordWall для створення інтерактивних вікторин або пазлів для перевірки і закріплення знань перед новою темою. Під час вивчення інструментів і функцій Microsoft Word використовуйте Jamboard для спільного створення документів, де учні можуть практично виконувати

завдання, такі як форматування тексту, вставлення зображень або створення таблиць, а також створювати розділи з інструкціями або прикладами, що допомагає візуально слідкувати за викладом. Існує можливість налаштування Jamboard для спільної роботи над проектами, що підходить для групових завдань; а WordWall підходить для збору відгуків від учнів через інтерактивні опитування або обговорення. Завершіть тему вікториною або тестом на WordWall, щоб оцінити розуміння учнями основних понять і навичок роботи в Microsoft Office Word і дозвольте учням представляти свої проекти або завдання через Jamboard, демонструючи навички використання текстових об'єктів, яких вони набули впродовж уроків. Застосування цих інструментів робить урок більш інтерактивним, сприяючи розвитку в учнів навичок спільної роботи і критичного мислення.

У рамках теми уроку в 5-му класі про текстові документи та середовище Microsoft Office Word ми успішно інтегрували використання WordWall разом із Google Документами для спільної роботи. Цей досвід уможливив створення єдиного Google До-

ЦИФРОВІ МОСТИ ДО ЗНАНЬ ДЛЯ УЧНІВ П'ЯТОГО КЛАСУ НА УРОКАХ ТЕКСТОВОГО РЕДАГУВАННЯ

кумента для всього класу, де кожен учень або група учнів отримали конкретне завдання. Наприклад, одна група досліджувала інструменти форматування тексту, інша зосередилася на методах вставлення зображень та таблиць. Усі учні мали можливість переглядати та редагувати роботи один одного в реальному часі, що сприяло взаємному навчанню і розвитку навичок критичного мислення і редагування.

Також ми використали WordWall для створення інтерактивних вікторин, де учні відповідали на питання про функції і можливості Google Документів. Це було ефективною перевіркою їх розуміння інструментів, таких як опції спільного доступу, коментування та історія редагувань. Окрім того, учні виконали завдання, де повинні були зіставити скріншоти інтерфейсу Google Документів з їх описами або функціями.

Як завершальний етап, учні створили колективний документ, де кожен вніс свою частину інформації, статтю або звіт про вивчені інструменти, що могло бути, наприклад, посібником користувача для новачків у Google Документах або Microsoft Word. Вони також використали Google Презентації для створення презентацій, які підсумовували їхні знахідки та навчання, а потім поділилися ними з класом через WordWall або інші платформи. Ці методи допомогли учням краще зрозуміти як основи роботи з текстовими документами, так і важли-

вість колаборації та комунікації у сучасному освітньому середовищі.

Після успішного використання Google Документів і WordWall для спільної роботи та інтерактивного навчання, ми перейшли до використання Padlet, щоб додати ще більше інтерактивності та візуальної складової до нашого уроку. Padlet є високоефективним інструментом для залучення учнів 5-го класу до вивчення теми "Текстовий документ і його об'єкти, програми для опрацювання текстових об'єктів, середовище текстового процесора Microsoft Office Word". Ця цифрова дошка дає змогу створювати інтерактивні, багатомедійні навчальні матеріали, що сприяє глибшому залученню учнів. Викладачі можуть організувати матеріали у вигляді текстів, зображень, посилань та відео, що допоможе учням краще зрозуміти інтерфейс і функції текстових процесорів, таких як Microsoft Word. Учні можуть додавати свої коментарі або відповіді на поставлені запитання прямо на Padlet, що сприяє більшій інтерактивності та колаборації між ними. Також учителі можуть використовувати Padlet для організації групових проєктів, де учні спільно працюють над документами, відтворюючи реальні завдання на створення і форматування текстів у Word. Використання Padlet дає можливість легко зібрати роботи учнів в одному місці, що полегшує оцінювання та надання зворотного зв'язку (рис. 2.).

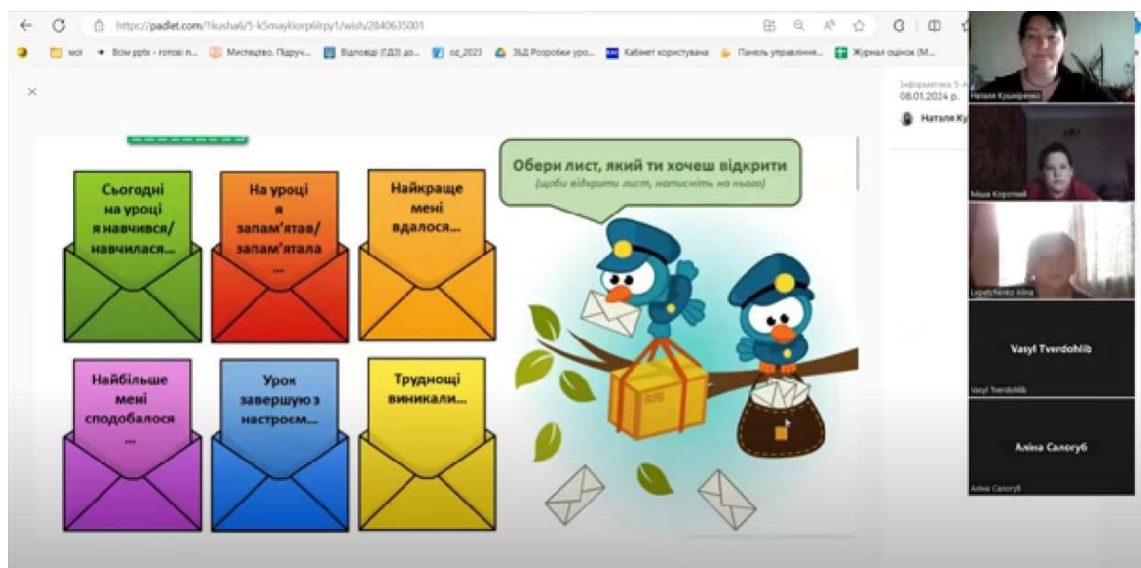

Рис.2. Фрагмент уроку з використанням Padlet

Після ефективною роботи з Google Документами для спільного виконання завдань, ми перейшли до використання WordWall, щоб додати інтерактивні елементи та перевірити засвоєння учнями основних функцій текстових процесорів. WordWall – це інтерактивний інструмент, який дозволяє створю-

вати різноманітні освітні ігри й активності, що можуть бути чудовим доповненням до уроків для 5-го класу на тему текстових документів та їх обробки. Наприклад, можна створити вікторину з множинним вибором, де учні повинні вибирати правильні відповіді на питання про основні функції

ЦИФРОВІ МОСТИ ДО ЗНАТЬ ДЛЯ УЧНІВ П'ЯТОГО КЛАСУ НА УРОКАХ ТЕКСТОВОГО РЕДАГУВАННЯ

та інструменти текстового процесора Microsoft Word, такі як призначення різних вкладок на стрічці інструментів або функції вирівнювання тексту, форматування шрифтів і вставлення зображень. Крім того, можна створити набір карток, де на одній стороні буде питання або термін, а на іншій – відповідь або пояснення, що допоможе учням краще запам'ятати інструменти та їх функції в Microsoft Word, такі як кнопка “Вирівняти по правому краю” або інструмент “Колонтитул”. Ще одним варіантом є створення гри, де учням потрібно зіставити скріншоти або іконки інструментів Word з їх функціями, що може бути веселим та взаємодійним способом вивчення інтерфейсу тек-

тового процесора. Також можна розробити кросворд або гру на відгадування слів, де учні повинні розшифрувати слова, пов'язані з темою текстових процесорів, такі як “маргінес”, “шрифт”, “параграф”. Використання WordWall для створення інтерактивних презентацій дозволить учням керувати темпом вивчення матеріалу, самостійно навігувати між слайдами, що пояснюють основи роботи з текстовими документами та особливості середовища Microsoft Word. Використання цих інструментів може значно підвищити залученість учнів і зробити процес навчання більш інтерактивним та веселим, що особливо важливо для молодших учнів.

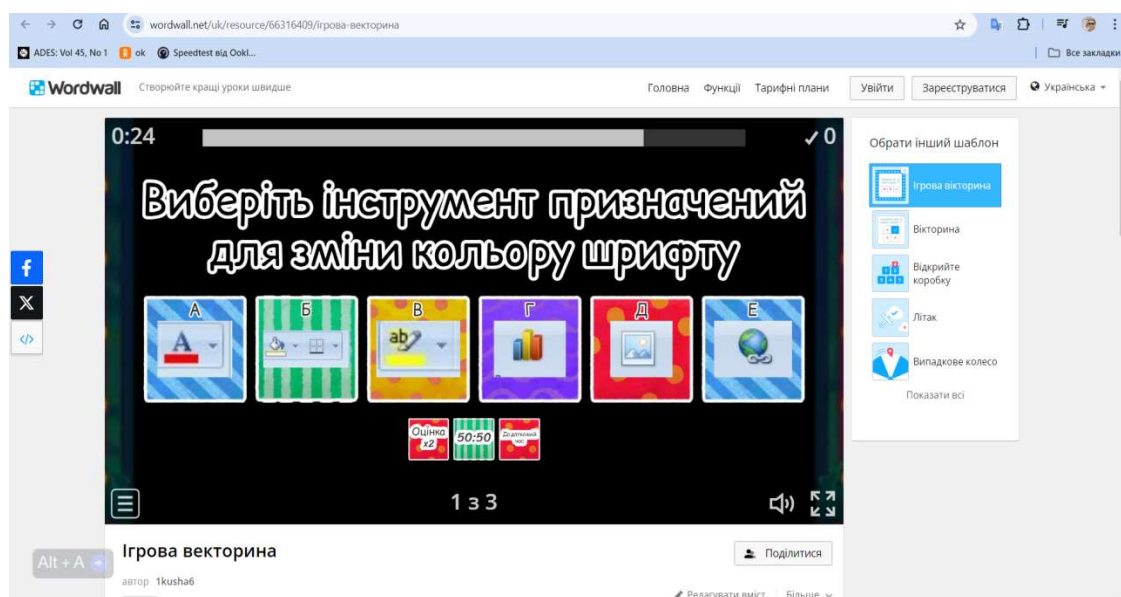

Рис. 3. Фрагмент ігрової вікторини для засвоєння матеріалу

Після інтерактивного вивчення та застосування нових знань за допомогою WordWall, важливо зробити перерву і провести фізкультхвилинку, зокрема вправу для очей. Це особливо важливо для учнів 5-го класу, оскільки тривала робота з комп'ютером може викликати напругу очей і загальну втому. Виконання фізкультхвилинки допоможе зняти напругу, відновити зорове фокусування, підтримати загальну активність і здоров'я учнів, що сприятиме кращій концентрації та ефективності подальшого навчання. Фізкультхвилинка на уроці є важливим елементом, який допомагає учням поліпшити фізичне та психічне здоров'я, особливо в умовах збільшеної кількості часу, який діти проводять, зосереджуючись на екранах.

Особливо важливою є вправа для очей, яка включає декілька простих кроків, що сприяють зниженню напруги в очах та підвищенню кровообігу. Учні сідають прямо, фокусують погляд на кінчику олівця, який тримають перед собою на

відстані витягнутої руки, потім повільно наближають олівець до носа, доки зір не почне “роздвоюватися”, і знову віддаляють його. Вони потирають долоні одна об одну, доки вони не стануть теплими, а потім легко прикладають їх до заплющених очей, що допомагає м'язам розслабитися. Учні виконують кругові рухи очима, спочатку за годинниковою стрілкою, потім проти, сприяючи рівномірному розподілу рідини по поверхні очей, що запобігає висиханню. Також вони дивляться вліво-вправо, вгору-вниз, фокусуючись на різних об'єктах на різній відстані, що допомагає тренувати гнучкість очних м'язів. Ці прості вправи можуть бути виконані безпосередньо на уроці без потреби в спеціальному обладнанні та займають всього кілька хвилин, але вони ефективно допомагають учням зберегти здоров'я очей та підвищити загальну концентрацію (https://drive.google.com/file/d/1eC_13Aj0Bnmt4DU9q1P2O9xE3GZ58qtk/view?usp=sharing).

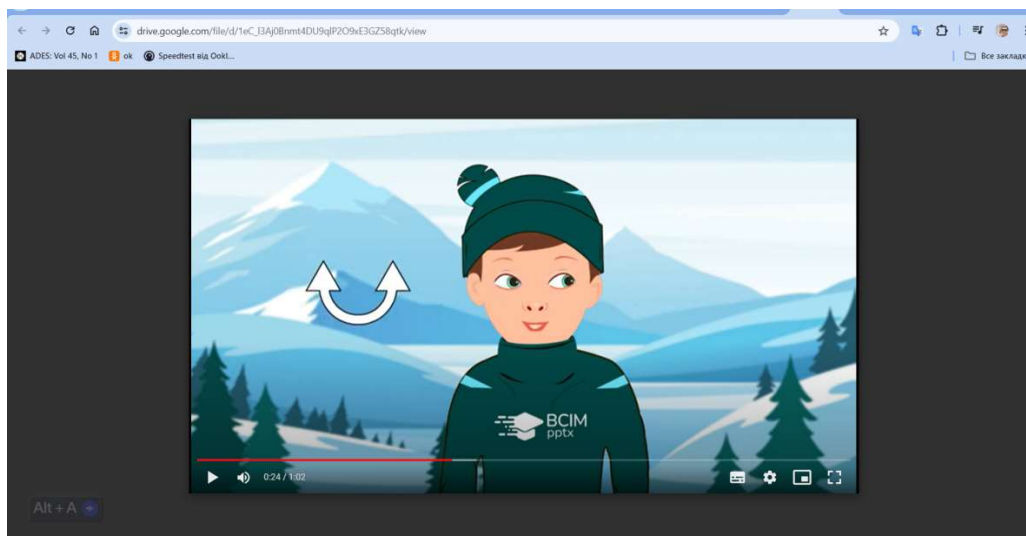

Рис. 4. Фрагмент вправи для очей

Основні викладки матеріалу показують, як інтеграція цифрових сервісів Padlet, Zoom, WordWall та Google у навчальний процес 5-го класу сприяє підвищенню якості освіти, розвитку критичного мислення та комунікативних навичок учнів, а також адаптації навчання до сучасних умов України.

Висновки. Отже, ми розкрили важливість процесу інтеграції цифрових інструментів, таких як Zoom, Padlet, WordWall та Google сервіси, у навчальні програми 5-го класу з акцентом на навчання працювати з текстовими документами та текстовими процесорами, зокрема Microsoft Office Word, у складних умовах сучасної України. Використання цих технологій дозволяє учням не лише отримувати сучасні навички роботи з текстовими документами, але й активно залучатися до інтерактивного навчання і співпраці. Це сприяє розвитку їхнього критичного мислення, комунікативних навичок та вміння працювати в команді. Впровадження таких інноваційних підходів значно підвищує якість освіти, адаптуючи її до сучасних умов та викликів, особливо в контексті дистанційного навчання. Застосування цифрових платформ не лише робить уроки більш інтерактивними, але й сприяє загальному розвитку учнів, готуючи їх до відповідної участі в житті суспільства й ефективного внеску у майбутнє країни.

Перспективи подальших наукових розвідок. Подальші наукові дослідження можуть зосередитися на розширенні можливостей використання цифрових сервісів у освітньому процесі, зокрема в умовах дистанційного навчання. Важливо вивчити вплив інтеграції таких платформ, як Padlet, Zoom, WordWall та Google сервіси, на навчальні досягнення учнів різного віку, особливо у контексті

навчання роботі з текстовими документами та текстовими процесорами. Одним із напрямів дослідження може бути розробка методик і рекомендацій для оптимізації використання цих інструментів у класі та під час дистанційного навчання. Крім того, варто дослідити психологічні аспекти впливу цифрових технологій на мотивацію та залученість учнів, а також їхній вплив на розвиток навичок критичного мислення, комунікації та колаборації. Особливу увагу необхідно приділити вивченню адаптації навчальних програм до специфічних умов сучасної України, враховуючи виклики воєнного стану та необхідність забезпечення неперервності освіти в нестабільних умовах. Розробка та впровадження інноваційних освітніх технологій може значно підвищити ефективність навчання і підготувати учнів до майбутніх викликів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева Г.М. Інтерактивні комп'ютерні технології навчання. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2012. № 6. С. 28–31.
2. Алексеева Г.М. Використання інформаційно-комунікаційних технологій в процесі професійної підготовки студентів педагогічних вузів. *Актуальні питання природничо-математичної освіти*. Суми, Україна : ВВП "Мрія", 2014. С. 184–191.
3. Гавриленко Н.В. Роль цифровізації у правовому регулюванні окремих функцій органів державної влади і управління. *Вчені записки таврійського національного університету імені В.І.Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2023. Том 34 (73) № 5. С. 1–6. DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2023.5/01>
4. Гриневиц Л., Морзе Н., Вембер В., Бойко М. Роль цифрових технологій у розвитку освітньої екосистеми STEM. *Журнал "Інформаційні технології та засоби навчання"*. 2021. Вип. 83 (3). DOI: <https://doi.org/10.33407/itl.v83i3.4461>.

5. Карабін О.Й. Інформаційно-цифрові технології як засоби для проведення досліджень в STEM-проектах. Topical issues of the development of modern science: *Abstracts of IV International Scientific and Practical Conference. Sofia, Bulgaria, 11.12.2019–13.12.2019*. С. 698–702.
6. Корицька Г.Р., Долга У.І. Активізація пізнавальної діяльності здобувачів освіти засобами STEAM/ESTEAM. *Українські студії в європейському контексті*. 2023. № 7. С. 253–259.
7. Кравченко Н., Алексєєва Г., Горбатюк Л., Хоменко С. Організація виховної роботи закладу освіти під час карантину засобами інформаційно-комп'ютерних технологій. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2022. С. 177–188.
8. Литвинова С.Г. Інформатизація і цифровізація загальної середньої освіти: ініціативи й освітні впровадження. *Інформаційно-цифровий освітній простір України: трансформаційні процеси і перспективи розвитку: методологічний семінар НАПН України*. Київ, 4 квітня 2019 р. С. 130–137.
9. Медведєва М.О., Остапенко О.В. Використання платформи Blender при вивченні тривимірного моделювання. *Сучасні інформаційні технології в освіті і науці: V Всеукраїнська науково-практична конференція*, м. Умань, 16–17 листопада 2023 р. Умань, 2023. С. 90–92.
10. Методичні рекомендації щодо впровадження STEM-освіти у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах України на 2017/2018 н.р. URL: <https://drive.google.com/file/d/0B3m2TqBM0APKekwZFdhWXJuODg/view> (дата звернення: 20.06.2023).
11. Морзе Н.В., Гладун М.А., Дзюба С.М. Формування ключових і предметних компетентностей учнів робототехнічними засобами STEM-освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2018. Т. 65. № 3. С. 37–52. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/2041/1348> (дата звернення: 20.06.2024).
12. Остополець І.Ю., Педченко О.В., Резнікова О.А., Свіденська Г.М. Взаємозв'язок соціальних страхів та тривожності у юнацькому віці. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи*. № 3 (62), Том 2. 2023. С. 148–156 DOI: 10.33216/2219-2654-2023-62-3-2-148-156
13. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти) до 2027 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.01.2021 р. № 131-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-sh-a131r> (дата звернення: 26.06.2024).
14. Про схвалення Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти): Розпорядження Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 р. № 960-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2020-p#Text> (дата звернення: 26.06.2024).
15. Проект концепції STEM-освіти в Україні. URL: http://mk-kor.at.ua/STEM/STEM_2017.pdf (дата звернення: 20.06.2024).
16. Kleinbach-Sauter H. & Fraser E. STEM 2.0: An Imperative for Our Future Workforce. URL: <https://www.stemconnector.com/wp-content/uploads/2016/12/STEM-2pt0-Publication-2nd-Edition-1.pdf> (дата звернення: 26.06.2024).
17. Martynovych N., Boichenko E., Vivchar O., Myskova N., Popovych O., Kasianenko O. “Formation of Educational Level of the Population of Ukraine in the Conditions of Formation of Information Society”. *International Journal of Engineering and Advanced Technology*. 9.1 (2019) : 6406–6410. DOI: 10.35940/ijeat.A2205.109119.
18. Nestorenko T., Nestorenko O., Peliova J. Displaced and Fake Universities – Experience of Ukraine. Economic, Political and Legal Issues of International Relations. 2017. 9–10 June 2017, Virt, Volume of Scientific Papers. *Ekonomická univerzita v Bratislave, Fakulta medzinárodných vzťahov*, 2017, pp. 265–271. URL: <https://11l.inlink/MP0jV> (дата звернення: 26.06.2024).
19. STEM-освіта. Інститут модернізації змісту освіти. URL: <https://imzo.gov.ua/stem-osvita> (дата звернення: 26.06.2024).

REFERENCES

1. Aliksieieva, H. M. (2012). Interaktyvni komp'uterni tekhnologii navchannia [Interactive computer learning technologies]. *Computer at School and Family*, No. (6), pp. 28–31. [in Ukrainian].
2. Aliksieieva, H.M. (2014). Vykorystannia informatsiino-komunikatsiinykh tekhnologii v protsesi profesiinoi pidhotovky studentiv pedahohichnykh vuziv [The use of information and communication technologies in the professional training of pedagogical university students]. *Actual Issues of Natural and Mathematical Education*, Sumy, pp. 184–191. [in Ukrainian].
3. Havrylenko, N.V. (2023). Rol tsyfrovizatsii u pravovomu rehuliuванні okremykh funktsii orhaniv derzhavnoi vlady i upravlinnia [The role of digitalization in the legal regulation of certain functions of state authorities and management]. *Scientific Notes of Tavriia National University Named After V.I. Vernadsky. Series: Legal Sciences*, Vol. 34(73) No. (5), pp. 1–6. DOI: <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2023.5/01> [in Ukrainian].
4. Hrynevych, L., Morze, N., Vember, V. & Boiko, M. (2021). Rol tsyfrovyykh tekhnologii u rozvytku osvitnoi ekosystemy STEM [The role of digital technologies in the development of the educational STEM ecosystem]. *Journal of Information Technologies and Learning Tools*, Issue 83(3). DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v83i3.4461> [in Ukrainian].
5. Karabin, O.Y. (2019). Informatsiino-tsifrovi tekhnologii yak zasoby dlia provedennia doslidzhen v STEM-proiektakh [Information-digital technologies as tools for conducting research in STEM projects]. In *Topical issues of the development of modern science: Abstracts of IV International Scientific and Practical Conference, Sofia, Bulgaria, December 11–13*, pp. 698–702. [in Ukrainian].
6. Korytska, H.R. & Dolha, U.I. (2023). Aktyvizatsiia poznnavanoi diialnosti zdobuvachiv osvity zasobamy STEAM/ESTEAM [Activation of cognitive activity of educational applicants by means of STEAM/ESTEAM]. *Ukrainian Studies in European Context*, No. (7), pp. 253–259. [in Ukrainian].
7. Kravchenko, N., Aliksieieva, H., Horbatyuk, L. & Khomenko, S. (2022). Orhanizatsiia vykhovnoi roboty zakladu osvity pid chas karantynu zasobamy informatsiino-komp'uternykh tekhnologii [Organization of educational work in an educational institution during quarantine using information and computer technologies]. *Scientific Notes of Berdyansk*

State Pedagogical University, Series: Pedagogical Sciences, pp. 177–188. [in Ukrainian].

8. Lytvynova, S.H. (2019). Informatyzatsiia i tsyfrovizatsiia zahalnoi serednoi osvity: initsiatyvy i osvithnie vprovadzhenia [Informatization and digitalization of general secondary education: initiatives and educational implementation]. In *Information-digital educational space of Ukraine: transformation processes and development prospects: Methodological seminar of the NAPS of Ukraine*, Kyiv, April 4, pp. 130–137. [in Ukrainian].

9. Medvedieva, M.O. & Ostapenko, O.V. (2023). Vykorystannia platformy Blender pry vyvchenni tryvymirnoho modeliuvannia [Use of the Blender platform in studying three-dimensional modeling]. In *Modern Information Technologies in Education and Science: V All-Ukrainian Scientific and Practical Conference*, Uman, November 16–17, pp. 90–92. [in Ukrainian].

10. Metodichni rekomendatsii shchodo vprovadzhenia STEM-osvity u zahalnoosvitnikh ta pozashkilnykh navchalnykh zakladakh Ukrainy na 2017/2018 n. r. [Methodological Recommendations for the Implementation of STEM Education in General and Extracurricular Educational Institutions of Ukraine for the 2017/2018 Academic Year]. Available at: <https://drive.google.com/file/d/0B3m2TqBM0APKekwtZFdhWXJuODg/view> (Accessed 20 June 2023). [in Ukrainian].

11. Morze, N.V., Gladun, M.A. & Dziuba, S.M. (2018). Formuvannia kliuchovykh i predmetnykh kompetentnosti uchniv robototekhnichnymy zasobamy STEM-osvity [Formation of Key and Subject Competencies in Students Using Robotic Tools for STEM Education]. *Information Technologies and Learning Tools*, Vol. 65(3), pp. 37–52. Available at: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/2041/1348> (Accessed 20 June 2024). [in Ukrainian].

12. Ostapolets, I.Yu., Pedchenko, O.V., Reznikova, O.A. & Svidenska, G.M. (2023). Vzaimozv'язok sotsialnykh strakhiv ta tryvozhnosti u yunatskomu vitsi [The Interrelation of Social Fears and Anxiety in Adolescence]. *Theoretical and Applied Problems of Psychology and Social Work*, No. 3(62), Vol. 2, pp. 148–156. DOI: 10.33216/2219-2654-2023-62-3-2-148-156. [in Ukrainian].

13. Pro zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo realizatsii Kontseptsii rozvytku pryrodnycho-matematychnoi osvity

(STEM-osvity) do 2027 roku. [Approval of the Action Plan for the Implementation of the Concept for the Development of Natural Science Education (STEM Education) until 2027]. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 13.01.2021 No. 131-r. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-sh-a131r> (Accessed 26 June 2024). [in Ukrainian].

14. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku pryrodnycho-matematychnoi osvity (STEM-osvity). Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 05.08.2020 r. № 960-r. [Approval of the Concept for the Development of Natural Science Education (STEM Education)]. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 05.08.2020 No. 960-r. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2020-p#Text> (Accessed 26 June 2024). [in Ukrainian].

15. Proiekt kontseptsii STEM-osvity v Ukraini [Project Concept of STEM Education in Ukraine]. Available at: http://mk-kor.at.ua/STEM/STEM_2017.pdf (Accessed 20 June 2024). [in Ukrainian].

16. Kleinbach-Sauter, H. & Fraser, E. STEM 2.0: An Imperative for Our Future Workforce. Online Resource. Available at: <https://www.stemconnector.com/wp-content/uploads/2016/12/STEM-2pt0-Publication-2nd-Edition-1.pdf> (Accessed 26 June 2024). [in English].

17. Martynovych, N., Boichenko, E., Vivchar, O., Myskova, N., Popovych, O. & Kasianenko, O. (2019). Formation of Educational Level of the Population of Ukraine in the Conditions of Formation of Information Society. *International Journal of Engineering and Advanced Technology*, 9.1, 6406–6410. DOI: 10.35940/ijeat.A2205.109119. [in English].

18. Nestorenko, T., Nestorenko, O. & Peliova, J. (2017). Displaced and Fake Universities – Experience of Ukraine. *Economic, Political and Legal Issues of International Relations*. 9–10 June 2017, Virt, Volume of Scientific Papers. *Ekonomická univerzita v Bratislave, Fakulta medzinárodných vzťahov*, pp. 265–271. Available at: <https://ill.ink/MP0jV> (Accessed 26 June 2024). [in English].

19. STEM-osvita. Instytut modernizatsii zmistu osvity [STEM Education. Institute for the Modernization of the Content of Education]. Available at: <https://imzo.gov.ua/stem-osvita> (Accessed 26 June 2024). [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 27.06.2024

“Наука – це організовані знання, мудрість – це організоване життя”.

*Іммануїл Кант
німецький філософ*

“Знання є сила, сила є знання”.

*Френсіс Бекон
англійський філософ, історик,*

“Єдиний шлях, що веде до знання, – це діяльність”.

*Джордж Бернард Шоу
ірландський драматург і публіцист*

ОСОБЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ОПОРНИХ ЗАКЛАДІВ – НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИХ КОМПЛЕКСІВ У РАМКАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

УДК 373.018.43:373.091.12.011.3-051

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.312259>

Анна Жукова, PhD за спеціальністю Освітні, педагогічні науки,
викладач кафедри іноземних мов та військового перекладу
Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного
Ірина Марчук, директор опорного закладу – навчально-виховного комплексу
“Загальноосвітня школа I-III ступенів – дошкільний навчальний заклад –
позашкільний навчальний заклад – гімназія”
Асканія-Нова селищної ради Херсонської області

ОСОБЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ОПОРНИХ ЗАКЛАДІВ – НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИХ КОМПЛЕКСІВ У РАМКАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

У статті досліджено особливості педагогічної компетентності вчителів опорних закладів навчально-виховних комплексів, що виконують свою професійну діяльність в умовах дистанційної освіти. Актуальність статті полягає у вивченні педагогічної компетентності, яка виступає одним із головних чинників високої ефективності освітнього процесу під час дистанційного навчання. У сучасних умовах в нашій країні виникає особлива потреба в дистанційному навчанні. У зв'язку з модернізацією освіти та створенням опорних закладів виникає проблема вивчення впровадження у них дистанційної форми навчання. На базі Опорного закладу навчально-виховного комплексу “Загальноосвітня школа I-III ступенів – навчальний дошкільний заклад – позашкільний навчальний заклад – гімназія” ми провели дослідження особливостей роботи педагогів. Для цього було проведено онлайн дослідження, за яким визначено основні форми взаємодії учасників навчального процесу під час дистанційного навчання. Ми дослідили форми роботи вчителів, аспекти удосконалення їх педагогічної майстерності. З огляду на спостереження та спілкування з працівниками опорного закладу освіти висвітлили основні моменти педагогічної діяльності в умовах окупації та в контексті дистанційного навчання.

Ключові слова: педагогічна діяльність; дистанційне навчання; дистанційна освіта; освітня система; технології дистанційного навчання; опорний заклад освіти; філія; онлайн-навчання.

Табл. 1. Літ. 13.

Anna Zhukova, PhD in the Specialty Educational, Pedagogical Sciences,
Lecturer of the Foreign Languages and Military Translation Department,
Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy
Iryna Marchuk, Director of the Educational Complex
“Secondary School of I-III levels – Preschool Educational Institution –
Out-of-school Educational Institution – Gymnasium”
Askania-Nova Urban-Type Settlement Council, Kherson Region

PECULIARITIES OF PEDAGOGICAL ACTIVITY OF TEACHERS OF SUPPORTING INSTITUTIONS – EDUCATIONAL COMPLEXES IN THE FRAMEWORK OF DISTANCE LEARNING

The article examines the peculiarities of the pedagogical competence of teachers of supporting institutions of educational complexes who carry out their professional activities in the context of distance education. The relevance of the article lies in the study of pedagogical competence, which is one of the main factors of high efficiency of the educational process in distance learning. The purpose of the article is to study the peculiarities of pedagogical activity of teachers of supporting institutions of educational complexes operating within the framework of distance education. This goal involves a number of tasks, in particular, determining the peculiarities of pedagogical activity in the context of distance learning; teacher competence and the impact of distance education on it; difficulties in pedagogical activity in distance learning. The article studies the role of distance learning, its basic principles and advantages, including flexibility. In today's world, there is a special need for distance learning in our country. Due to the modernisation of education and the creation of hub institutions, the problem of studying the introduction of distance learning in these institutions arises. We conducted a study of the peculiarities of teachers' work on the basis of the supporting institution of the educational complex “Secondary school of I-III degrees – preschool educational institution – out-of-school institution – gymnasium”. To do this, we conducted an online survey that identified the main forms of interaction between participants in the educational process during distance learning. We studied the forms of teachers' work and aspects of improving their pedagogical skills. Based on observations and communication with the staff of the hub educational institution, we highlighted the main points of pedagogical activity under occupation and in the context of distance learning.

Keywords: pedagogical activity; distance learning; distance education; educational system; distance learning technologies; hub educational institution; branch; online learning.

Вступ. Одним із найбільш глобальних в умовах сучасності є процес інформатизації суспільства. Сучасні інноваційні технології проникають й поширюються у всі сфери людської діяльності, зокрема в галузь освіти. Сфера освіти також відображає глобальні трансформації, вступивши в нову еру інформатизації та інформаційних технологій. Освіта почала залучати до свого інструментарію нові технології навчання. Одним із напрямів модернізації, реформування та впровадження новітніх технологій є дистанційне навчання, що здатне забезпечувати безперервність та якість навчання навіть в кризових умовах. Особливо це стосується сьогодення, коли Україна перебуває в умовах війни. Нині дистанційне навчання поширене по всій країні й вимагає від працівників освітньої сфери адаптації до нових складних умов праці, адже воно здатне захистити учнів та педагогів від загроз для їхнього життя. У зв'язку з теперішніми умовами проблема дистанційних форм навчання стає надзвичайно актуальною [8, 99]. Крім того, набуває актуальності педагогічна діяльність, яка виступає одним із головних чинників високої ефективності освітнього процесу під час онлайн-навчання.

В останні роки проблема дистанційного навчання привертає увагу значної кількості науковців. Його теоретичними, методичними та методологічними аспектами займалися такі дослідники: С. Вітвицька, О. Тищенко, А. Петров, В. Олійник, В. Кухаренко, Є. Полат, П. Стефаненко та ін. Проблеми підготовки вчителів до організації дистанційного навчання в закладах освіти була стала предметом студювання В. Бикова, В. Олійника, П. Стрільця, Г. Кравцової, Б. Шуневича, В. Ясулайтіс, Н. Гузій, В. Солдаткіної та багатьох інших.

Мета та завдання дослідження. Метою статті є дослідження особливостей педагогічної діяльності вчителів опорних закладів навчально-виховних комплексів, який діє у рамках дистанційної освіти. Досягнення зазначеної мети передбачає виконання таких завдань: 1) визначення особливостей педагогічної діяльності вчителів опорних закладів навчально-виховних комплексів в умовах дистанційного навчання; 2) виділення основних характеристик дистанційної освіти, які впливають на компетенцію вчителя; 3) дослідження труднощів педагогічної діяльності вчителів в умовах дистанційної освіти.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети в ході дослідження були використані як теоретичні, так і емпіричні методи. Зокрема, застосовувалися методи спостереження та опису, а також такі методи, як порівняння, узагальнення, аналогія, моделювання та інші.

Результати дослідження. В Україні останні роки значного поширення набув інформаційний простір. Це пов'язано передовсім зі світовою пандемією, а з недавнього часу ще й з початком повномасштабної війни. Ці кризові умови зумовили перехід багатьох сфер життя у режим онлайн.

Водночас постала проблема якісного та безпечного навчання, адже освіта має бути доступною усім й за будь-яких умов. Усе в сукупності сформулювало потребу модернізації освіти та її реформування, одним із напрямів якого є запровадження дистанційного навчання. Дистанційна форма освітнього процесу сьогодні є найбільш обґрунтованою та безпечною. Вона дає змогу поєднувати синхронний та асинхронний режими навчання шляхом використання інформаційно-комунікаційних технологій.

Насамперед виникає необхідність розкрити сутність дистанційного навчання. Відповідно до нормативних документів, дистанційне навчання регулюється Наказом Міністерства освіти і науки України № 466 “Про затвердження Положення про дистанційне навчання”, який визначає основні принципи та порядок організації цього процесу. Тут зазначено, що дистанційне навчання є індивідуалізованим процесом набуття знань, навичок, умінь та способів людської пізнавальної діяльності, що відбувається під час навчального процесу у віддалених один від одного учасників [12].

Однак попри свою відмінність від традиційних форм, дистанційне навчання характеризується таким самим компонентним складом – цілі, методи, зміст, засоби навчання, організаційні форми. До специфічних рис відносять креативний, телекомунікативний та особистісний характер навчального процесу. Його характерними ознаками є гнучкість, індивідуалізація навчання, інтерактивність, паралельність, якість, економічність [1, 4]. Дистанційне навчання передбачає наявність для учасників процесу доступу до всесвітньої мережі Інтернет та технічне забезпечення у вигляді смартфона, планшета чи комп'ютера. Не менш важливим є володіння вчителем технологій дистанційного навчання [9, 40].

Дистанційна форма навчання може реалізуватися у синхронному та асинхронному режимах. У першому випадку відбувається навчання в реальному часі, учні й педагог мають можливість співпрацювати один з одним. Натомість в іншому мається на увазі навчання, що реалізується за графіком, зручним учителям, та відбувається за допомогою груп у соціальних мережах, дощок обговорень, різних засобів інформації. Тобто ця форма навчання є відкритою та доступною для всіх, незалежно від місця та проживання.

Головною перевагою такої форми навчання вважається незалежність її від часу та простору, а та-

ОСОБЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ОПОРНИХ ЗАКЛАДІВ – НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИХ КОМПЛЕКСІВ У РАМКАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

кож її екстериторіальність, тобто відсутність прив'язки до території, що особливо актуально для України в умовах війни. Водночас завданнями дистанційного навчання виступає розвиток творчих та інтелектуальних здібностей учнів завдяки відкритому і вільному користуванню сучасними освітніми ресурсами. Дистанційне навчання дає можливість реалізувати такі принципи [2, 112]:

- доступності навчання, що сприяє розширенню аудиторії, подоланню фізичних можливостей;
- індивідуальній спрямованості, що полягає у врахуванні індивідуальних особливостей учнів, створенні індивідуального темпу навчання;
- соціалізації навчання, а також врахування особистісних і комунікаційних особливостей учнів;
- розвитку інформаційної культури.

Усі зміни, які зумовило дистанційне навчання, стосуються не тільки технологічного забезпечення, вони торкнулися й ролі вчителя. Дистанційна форма навчання ставить перед педагогами нові цілі та завдання. На ефективність і результативність навчання передовсім впливає компетентність вчителя [9, 41].

Для того, щоб успішно навчати учнів в умовах дистанційного навчання, учитель повинен володіти комбінацією знань, навичок та умінь у сфері цифрових технологій. Ця компетентність визначає його вміння соціалізуватися та проводити успішну педагогічну діяльність за допомогою інформаційно-комунікативних технологій. У межах цієї компетентності виділяють їхні підвиди, тобто навички вчителя опрацювати інформацію, працювати з технологічними пристроями та програмним забезпеченням, розуміти роль дистанційного навчання і сучасних технологій в ньому [3, 10]. Саме вчителю належить керівна роль при дистанційному навчанні, тому їм необхідно володіти організаторськими і кваліфікаційними якостями. Вчителі мотивують учнів, діляться власним досвідом, контролюють навчальний процес.

Однак проблемі педагогічної діяльності вчителя в умовах дистанційного навчання у сучасних дослідженнях приділяється недостатньо уваги. Перед педагогом постають нові задачі, актуальним стає питання планування і реалізації навчального процесу, методичної, профорієнтаційної роботи тощо. Тобто вчителю потрібно адаптуватися до нових умов навчального процесу. Крім того, важливою складовою педагогічної діяльності є постійний саморозвиток та вдосконалення власних професійних компетентностей [10, 52]. Звичайно, це завдання не просте.

Особливо нелегким викликом організувати дистанційне навчання є для опорних закладів освіти, що почасти суперечить їх засадничим принципам. Успішність функціонування опорних закладів осві-

ти полягає у забезпеченні рівного доступу навчання для усіх осіб, що збігається із принципом дистанційного навчання. Однак проблема полягає у складній системі функціонування опорного закладу, на базі якого може діяти багато філій. Крім того, опорні заклади є відносно новим утворенням, яке ще формується та вдосконалює свою роботу і функціонування, тому необхідно розуміти, що таке є опорний заклад.

Опорний заклад освіти – це юридична особа, яка забезпечує право на здобуття повної загальної освіти. Головним завданням закладу є створення комфортних та безпечних умов для здобуття знань учнями. Опорний заклад складається з філій, які потребують якісного управління [13; 2]. Тобто опорний заклад має повний цикл класів, а його філії можуть мати як повний, так й обмежуватися, наприклад, початковими класами [5, 5].

Нові виклики для опорних закладів спричинила війна, деякі з них потрапили під окупацію, що, здається, зробило навчання неможливим. Однак сучасна система освіти знайшла вихід, на допомогу прийшло дистанційне навчання. Одним з опорних закладів, який сьогодні продовжує працювати в надзвичайно важких умовах є Опорний заклад – навчально-виховний комплекс “Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів – дошкільний навчальний заклад – позашкільний навчальний заклад – гімназія” Асканія-Нова селищна рада Херсонської області [11]. Цей заклад був на кінцевому етапі реорганізації, проте, зважаючи на обставини окупації, реорганізацію призупинили. Однак школа існує в складних умовах, намагається боротися з викликами, хоче давати дітям якісні освітні послуги.

Основною формою організації навчання в умовах окупації та воєнного стану, в комплексі, що досліджується, стало дистанційне навчання. В умовах дистанційного навчання ОЗ НВК Асканія-Нова – гімназія використовують асинхронне та синхронне дистанційне навчання. Педагогічна діяльність вчителів комплексу має практично-орієнтоване спрямування та направлена на кінцевий якісний продукт навчання.

Під час дослідження особливості роботи вчителів школи в умовах дистанційного навчання ми провели онлайн-опитування для визначення найпоширеніших форм взаємодії між учасниками навчального процесу. Результати опитування представлені в таблиці 1.

Звідси, бачимо, що найчастіше вчителі для спілкування та навчання під час дистанційного навчання обирають месенджер, самостійний перегляд матеріалів, електронну пошту тощо. Для оцінювання педагоги використовують самостійні письмові роботи, тестування, захист проєктних робіт.

Таблиця 1

Форми взаємодії учнів та педагогів при дистанційному навчанні в Опорному закладі – навчально-виховному комплексі Асканія-Нова

Показник	Частота використання, %
<i>Способи зв'язку вчителів з учнями під час організації дистанційного навчання</i>	
Месенджери (Viber, Telegram, WhatsApp та ін.)	90,2
Відеозв'язок через Zoom, Skype	63,5
Спеціальні навчальні програм (Google Class)	55
Електронна пошта	75,5
Самостійний дистанційний перегляд учнями презентаційних матеріалів з предметів за темами, які підготував вчитель	86,5
<i>Форми оцінювання навчальних досягнень учнів ЗЗО при онлайн-навчанні</i>	
Самостійні письмові роботи	90,5
Тестування на онлайн-платформах	91
Аудіо- чи відеовідповіді учнів	52,5
Опитування в онлайн-режимі або телефонному режимі	50,2
Захист проєктних робіт в онлайн-режимі	88,5

Виходячи з результатів опитування, важливо зазначити, що вчителями закладу освіти проводиться значний обсяг роботи, адже за будь-яких обставин вчитель готує урок, підбирає матеріали, готує та розробляє оцінювання.

Учителі школи постійно вдосконалюють свою педагогічну майстерність навіть в умовах окупації. Звичайно більша частина педагогів покинули окуповані території задля своєї безпеки, як і більшість учнів. Проте це не заважає педагогам брати участь у різних конференціях та вебінарах для поліпшення своїх педагогічних навичок.

На регулярній основі між педагогами відбуваються конференції, де вони обмінюються власним досвідом, проводять лекції-навчання з навчальних дисциплін, здобувають можливість набути нові фахові уміння. Час від часу проводяться семінари-практикуми, “круглі столи”, цікаві методичні заходи. Також творчою групою вчителів було розроблено майстер-клас “Сучасні можливості для дистанційної роботи”.

Засобом стимулювання учнів вчителі називають ведення власного блогу. Педагоги вказують на те, це полегшує взаємозв'язок між ними та учнями. Так учні можуть систематизовано брати необхідний матеріал.

Також вчителі активно використовують проєктні технології в умовах дистанційного навчання. На базі опорного закладу проводиться дослідницько-пошукова робота учнів з багатьох шкільних предметів і на інтегративній основі.

Дистанційне навчання та технології, за допомогою яких воно здійснюється, відкриває перед педагогами та їх діяльністю різноманітність методів, форм та засобів проведення уроків. Тому вчителі ОЗ НВК Асканія-Нова – гімназія намагаються обирати ті форми та методи, які найкраще розвивають здібності учнів, їх інтелект, навички тощо.

Учителі школи створюють комфортні умови для дистанційного навчання учнів. Це проявляється у підборі відповідного змісту, розширенні інформаційного кола, міжпредметної інтеграції.

Адміністрація закладу освіти намагається підтримувати рівень навчання на високому рівні, хоча й в онлайн-режимі. Для цього директор та адміністрація влаштовує діагностувальну роботу вчителів, проводить атестацію освітян, підвищення кваліфікації педагогів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, проведене дослідження засвідчує, що організація педагогічної діяльності в умовах дистанційного навчання є досить складною. В умовах сьогоденної ситуації у країні питання дистанційного навчання стоїть дуже гостро. Особливо це стосується тих закладів, які розміщені на окупованих територіях. Таким закладом є ОЗ НВК Асканія-Нова – гімназія. У статті було проведено дослідження педагогічної роботи закладу, досліджено аспекти дистанційної форми навчання. Також ми приділили увагу висвітленню питань професійної діяльності, підвищенню педагогічної майстерності. Окрім того, було проведено опитування стосовно питань взаємодії учнів та педагогів при дистанційному навчанні в опорному закладі, досліджено форми оцінювання, які застосовують вчителі. На основі цього вбачаємо доцільність вивчення проблем дистанційного навчання та пошуку їх розв'язання, подолання труднощів, з якими можуть зустрітись вчителі під час своєї педагогічної діяльності в контексті дистанційного навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адамова І., Головачук Т. Дистанційне навчання: сучасний погляд а переваги та проблеми. *Витоки педагогічної майстерності*. 2012. № 10. С. 4–6.
2. Гетта В.Г., Єрмак С.М., Джевага Г.В., Шульга О.М., Повечера І.В., Носовець Н.М., Коляда А.М. Дистанційне

ОСОБЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ОПОРНИХ ЗАКЛАДІВ – НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИХ КОМПЛЕКСІВ У РАМКАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

навчання: дидактика, методика, організація : монографія. 2017. 286 с.

3. Гончарук В.В., Гончарук В.А. Дистанційне навчання у контексті викликів сьогодення. *International scientific and practical conference "Pedagogy and Psychology in the Modern World: the art of teaching and learning": conference proceedings* : "Baltija Publishing", 2021. С. 104–107.

4. Дутчак І. Інноваційні форми роботи в закладах освіти в умовах воєнного стану. *Проблеми освіти*. 2023. № 1 (98). С. 280–298.

5. Єрмак Н.В. Опорний заклад загальної середньої освіти: організація роботи щодо забезпечення якісної освіти. *Педагогічні обрії*. 2020. № 5 (113). С. 4–12.

6. Когут У., Сікора О., Вдовичин Т. Виклики навчання та викладання в умовах війни. *Молодь і ринок*. 2022. № 6 (204). С. 83–88.

7. Кухаренко В.М., Бондаренко В.В. Екстремне дистанційне навчання в Україні. Харків : Міська друкарня. 2020. 409 с.

8. Махиня Л.М., Гнезділова Я.В., Гнатенко В.М. Дистанційне навчання в умовах локдауну і війни в Україні. *"PLANTA+. НАУКА, ПРАКТИКА ТА ОСВІТА"* : матеріали IV Науково-практичної конференції з міжнародною участю, до 20-річчя кафедри фармакогнозії та ботаніки Національного медичного університету імені О.О. Богомольця. 2023. № 2. С. 98–100.

9. Олексюк О., Теряєва Л., Тераєв В. Особливості організації освітнього процесу в умовах дистанційного навчання. *Освітологічний дискурс*, № 1 (40). 2023. С. 40–58. DOI: <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2023.13>.

10. Овчарук О. Цифрова компетентність учителя: міжнародні тенденції та рамки. *Нова педагогічна думка*. 2019. № 4. С. 52–55.

11. Опорний заклад – навчально-виховний комплекс Асканія-Нова "Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів – дошкільний навчальний заклад – позашкільний навчальний заклад – гімназія" Асканія-Нова селищної ради. URL: <https://an.school.org.ua/administraciya-nz-17-45-15-14-02-2020/>

12. Положення про дистанційне навчання : наказ Міністерства освіти і науки України від 25 квітня 2013. 466. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text>.

13. Попович Л.М. Організація управління опорним закладом освіти в умовах дистанційного навчання. The 4th International scientific and practical conference "Science and education: problems, prospects and innovations". 2020. С. 550–555.

REFERENCES

1. Adamova, I. & Gholovachuk, T. (2012). Dystancijne navchannja: suchasnyj pohljad a perevaghy ta problemy [Distance learning: a modern view and advantages and problems]. *Origins of pedagogical skill*. No. 10, pp. 4–6. [in Ukrainian].

2. Ghetta, V.Gh., Jermak, S.M., Dzhevagh, Gh.V., Shuljgha, O.M., Povechera, I.V., Nosovec, N.M. & Koljada, A.M. (2017). Dystancijne navchannja: dydaktyka, metodyka, orghanizacija: monoghrafija [Distance learning: didactics, methodology, organization: monograph]. 286 p. [in Ukrainian].

3. Ghoncharuk, V.V. & Ghoncharuk, V.A. (2021). Dystancijne navchannja u konteksti vyklykiv sjoghodennja [Distance learning in the context of today's challenges]. International scientific and practical conference "Pedagogy and Psychology in the Modern World: the art of teaching and learning": conference proceedings: "Baltija Publishing", pp. 104–107. [in Ukrainian].

4. Dutchak, I. (2023). Innovatsiini formy roboty v zakladakh osvity v umovakh voiennoho stanu [Innovative forms of work in educational institutions under martial law]. *Problems of education*. No. 1 (98). pp. 280–298. [in Ukrainian].

5. Iermak, N.V. (2020). Opornyj zaklad zahalnoi serednoi osvity: orhanizatsiia roboty shchodo zabezpechennia yakisnoi osvity [The main institution of general secondary education: organization of work to ensure quality education]. *Pedagogical horizons*. No. 5 (113). pp. 4–12. [in Ukrainian].

6. Kohut, U., Sikora, O. & Vdovychyn, T. (2022). Vyklyky navchannia ta vykladannia v umovakh viiny [Challenges of learning and teaching in the conditions of war]. *Youth & market*, No. 6 (204). С. 83–88. [in Ukrainian].

7. Kukhareno, V.M. & Bondarenko, V.V. (2020). Ekstre- ne dystantsiine navchannia v Ukraini [Emergency distance learning in Ukraine]. Kharkiv, 409 p. [in Ukrainian].

8. Makhynia, L.M., Hnezdilova, Ya.V. & Hnatenko, V.M. (2023). Dystantsiine navchannia v umovakh lokdaunu i viiny v Ukraini [Distance learning in the conditions of lockdown and war in Ukraine]. *"PLANTA+. НАУКА, ПРАКТИКА ТА ОСВІТА"* *Materialy IV Naukovo-praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu, do 20-richchia kafedry farmakohnozii ta botaniky Natsionalnoho medychnoho universytetu imeni O.O. Bohomoltsia – PLANTA+. SCIENCE, PRACTICE AND EDUCATION"*: Proceedings of the 4th scientific and practical conference with international participation, for the 20th anniversary of the Department of Pharmacognosy and Botany of the National Medical University named after O.O. Bohomolets. No. 2. pp. 98–100. [in Ukrainian].

9. Oleksiuk, O., Teriaieva, L. & Teraiev, V. (2023). Osoblyvosti orhanizatsii osvitnoho protsesu v umovakh dystantsiinoho navchannia [Peculiarities of the organization of the educational process in the conditions of distance learning]. *Educational discourse*, No. 1(40). pp. 40–58. DOI: [tps://doi.org/10.28925/2312-5829.2023.13](https://doi.org/10.28925/2312-5829.2023.13). [in Ukrainian].

10. Ovcharuk, O. (2019). Tsyfrova kompetentnist uchytelia: mizhnarodni tendentsii ta ramky [Teacher digital competence: international trends and frameworks]. *A new pedagogical thought*. No. 4, pp. 52–55. [in Ukrainian].

11. Opornyj zaklad – navchalno-vykhovnyi kompleks Askaniia-Nova "Zahalnoosvitnia shkola I-III stupeniv – doshkilnyi navchalnyi zaklad – pozashkilnyi navchalnyi zaklad – himnaziia" Askaniia-Nova selyshchnoi rady [The main institution is the educational and educational complex Askaniya-Nova "General school of grades I-III – preschool educational institution – extracurricular educational institution – gymnasium" of the Askaniya-Nova settlement council]. Available at: <https://an.school.org.ua/administraciya-nz-17-45-15-14-02-2020/>. [in Ukrainian].

12. Polozhennia pro dystantsiine navchannia: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 25 kvitnia 2013. 466 [Regulations on distance learning: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated April 25, 2013. 466]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text>. [in Ukrainian].

13. Popovych, L.M. (2020). Orhanizatsiia upravlinnia opornym zakladom osvity v umovakh dystantsiinoho navchannia [Organization of the management of the main educational institution in the conditions of distance learning]. The 4th International scientific and practical conference "Science and education: problems, prospects and innovations". pp. 550–555. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 30.07.2024

УДК 373.51

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.307820>

Ганна Твердохліб, кандидат педагогічних наук, докторант
кафедри освітології та інноваційної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ЦИФРОВЕ ЧИТАННЯ ЯК СУЧАСНИЙ ОСВІТНІЙ ТРЕНД

У статті розглянуто особливості цифрового читання, що визначено як процес читання цифрових текстів за допомогою електронних пристроїв, таких як електронні книги, комп'ютери чи смартфони. Досліджено вплив електронних текстів на розвиток особистості. Виявлено, що цифрове читання вимагає спеціальних розширених навичок, таких як пошук і навігація, опрацювання великих обсягів тексту та критичне оцінювання інформації. Акцентовано на тому, що за допомогою цифрових технологій у користувачів є постійний доступ до широкого спектра джерел інформації та швидкої обробки даних. Визначено проблеми, що виникають під час цифрового читання, а саме відволікання і потреба в постійній багатозадачності, які можуть вплинути на якість уваги та пам'яті. З'ясовано нові форми та методи роботи з текстами, як електронними, так і друкованими, а також нові підходи до цифрового читання.

Ключові слова: цифровізація; освіта; читання; електронний текст; електронні книги; цифрове читання.

Літ. 14.

**Hanna Tverdokhlib, Ph.D. (Pedagogy), Doctoral of the
Education and Innovative Pedagogy Department,
Hryhoriy Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University**

DIGITAL READING AS A MODERN EDUCATIONAL TREND

The article examines the features of digital reading, which is defined as the process of reading digital texts using electronic devices such as e-books, computers or smartphones. The influence of electronic texts on personal development is investigated. It is found that digital reading requires special advanced skills, such as search and navigation, processing large amounts of text and critical evaluation of information. It is emphasised that digital technologies provide users with constant access to a wide range of information sources and fast data processing. The problems that arise during digital reading are identified, namely distraction and the need for constant multitasking, which can affect the quality of attention and memory.

The necessary skills and abilities for effective digital reading are described: skills of searching for information on the Internet; skills of converting information from one format to another; skills of critical evaluation of information; skills of searching for books in electronic libraries, catalogues, repositories, online stores, etc.; skills of exchanging information on the Internet (web forums, social networks, groups in messengers, etc.).

Examples of popular search engines are given: Google, Microsoft Bing, Baidu, DuckDuckGo, Ask, Naver, AOL, Seznam, Ecosia, and others. Information is provided on the use of digital libraries, catalogues, repositories, online stores, etc. New forms and methods of working with texts, both electronic and printed, as well as new approaches to digital reading are explored. Recommendations and advantages of e-books are given: compactness and practicality, wide selection, convenient settings, energy saving, eye comfort, etc. Techniques for effective reading of electronic texts are presented.

Keywords: digitalization; education; reading; electronic text; e-books; digital reading.

Постановка проблеми. Динамічні темпи розвитку технологій та інновації за останні десятиліття надали великі можливості для доступу до інформації, спілкування і творчості. Зростаюча кількість комп'ютерних екранів та планшетів у школах і вдома означає, що досвід навчання грамоти дітей і підлітків, від оповідань до читання складніших розповідей та інформаційних текстів, стає все більш цифровим. Виникла проблема визначення відмінностей між цифровим та друкованим читанням і їхнього впливу на розвиток читацької грамотності здобувачів.

Дослідження показують, що діти віком до восьми років проводять в середньому 2,5 години на день за екранами медіа, з них 35 % – за мобільними пристроями. Для порівняння, згідно з тими ж дос-

лідженнями, діти цього віку витрачають лише близько 30 хвилин на день на читання друкованих книжок або взаємодію з ними. Це означає, що діти нині приділяють екранним текстам майже в п'ять разів більше часу, ніж друкованим. У зв'язку з цим науковці почали вивчати вплив цифрового тексту на розвиток читацьких навичок дітей.

Взаємодія з текстом на цифрових пристроях, включаючи електронні книги й інтерактивні програми з динамічними візуальними ефектами, привабливими елементами та іграми, створює потенційно сприятливе середовище для раннього розвитку читацької грамотності. Проте раннє знайомство з цифровим форматом читання може суттєво вплинути на мовленнєвий розвиток дітей, їхнє сприйняття інформації. Якщо основна взаємодія з елект-

ронним текстом відбувається візуально через екран, через інтерактивні елементи, то діти сприймають цифрове читання як розважальні або ігрові активності, що вимагає лише поверхової обробки інформації та пасивної уваги. Тому спосіб взаємодії дітей з цифровими медіа може стати визначальним фактором їхнього підходу до цифрового читання в майбутньому. Це підкреслює важливість розуміння, які саме функції та досвід можуть сприяти концентрованому, зосередженому читанню як у цифровому, так і в традиційному форматі.

Отже, раннє читання цифрових текстів впливає на мовлення дітей та їх досвід читання як негативно, так і позитивно.

Аналіз основних досліджень і публікацій.

Аналіз досліджень наукової літератури свідчить про значний інтерес до проблеми цифрового читання та його вплив на розвиток особистості. Зазначимо, що про важливість читання наголошується в Стратегії розвитку читання на 2021–2025 роки “Читання як життєва стратегія” [10]. Під читанням у Стратегії розуміють читання книг у будь-якому форматі: друкованому або електронному. Звертається увага на популярність читання текстів у соціальних мережах або на платформах, але користувачі не готові до критичного сприймання інформації, знижується концентрація уваги тощо.

Проблему читацької грамотності в Україні вивчали Н. Бондаренко [2], В. Вишківська [3], І. Гавриш [1], О. Гич [4], О. Гоголенко [5], О. Ілішова [3], О. Ісаєва [6], В. Кизилова [7], Л. Піскозуб [9], Є. Прокоф'єв [3], Т. Собченко [14], Н. Смолянюк [14], Л. Ткаченко [11] та інші; у контексті вивчення іноземних мов: Д. Король [8], І. Постоленко [8] та інші; цифровізацію читання в галузі книгорозповсюдження розвинутих країн: В. Шуайтянь [12], L. Annisette, K. Lafreniere [13] та інші; огляд електронних, цифрових та віртуальних бібліотек Л. Підкозуб [9] та інші.

Науковці визначили відмінності щодо процесу читання тексту з екрана та на папері. L. Annisette, K. Lafreniere висловили занепокоєння тим, що збільшення взаємодії з цифровими текстами, які заохочують до швидкого читання, багатозадачності та фрагментарної уваги, сприяють більш поверховому підходу до цифрового читання [13]. Це є наслідком відмінностей у методології, таких як варіації у представленні тексту чи оцінках розуміння, або відмінності у тому, які фактори, пов'язані з читанням, обрано як фокус дослідження. Дослідники порівнювали читання друкованого тексту на папері та з екрана. Було з'ясовано, що коли тексти були великого обсягу, то респонденти надають перевагу друкованому тексту, а коли навпаки, короткі – то електронному. Але, незважаючи на високу продуктивність роботи з друкованими виданнями, респонденти назвали більше переваг щодо цифрових

текстів. Таким чином, збільшення читачів електронних текстів на телефонах, планшетах або комп'ютерах підкреслює для науковців, педагогів та вчителів значущість цифрового читання в освітньому процесі.

Метою статті є вивчення особливостей цифрового читання та дослідження його впливу на розвиток особистості.

Виклад основного матеріалу. Читання – це один із видів мовної діяльності, яка розвивалася разом із технологіями протягом тисячоліть. Історично знайомство починалося із друкованої книги, її фізичним форматом обкладинок і паперових сторінок. Сьогодні електронні тексти чи документи можна читати без паперу, що підтримується такими технологіями, як цифрове (або електронне) читання.

Цифрове читання – це процес читання цифрових текстів за допомогою електронних пристроїв, таких як електронні книги, комп'ютери чи смартфони. Під час цифрового читання у користувача є доступ до інформації, яка подана в різних форматах: текст, гіпертекст, зображення, відео або анімації. Тому цифрове читання вимагає спеціальних розширених навичок, таких як пошук та навігація, аналіз і синтез інформації, його критичне оцінювання тощо.

Оскільки у користувачів є постійний доступ до великого обсягу інформації, що розміщена в Інтернеті, виникають проблеми, а саме: відволікання від змісту інформації, потреба в постійній багатозадачності, що впливає на якість уваги і пам'яті. Для подолання зазначених проблем необхідні нові форми та методи роботи з текстами – як електронними, так і друкованими, а отже, нові підходи цифрового читання [8].

Для ефективного цифрового читання, коли електронні книги подані у різних форматах (PDF, HTML або ePUB), необхідна навичка сформованості комп'ютерної грамотності:

- 1) пошуку інформації в Інтернеті (або навігації вебсторінками);
- 2) перетворення інформації з одного формату на інший, наприклад, перетворення текстової інформації на анімацію, або зображення на текст тощо;
- 3) критичної оцінки інформації (наприклад, оцінка достовірності інформації на вебсторінці та оцінка якості коментаря із соціальної мережі тощо);
- 4) уміння пошуку книг в електронних бібліотеках, каталогах, репозитаріях, інтернет-магазинах тощо;
- 5) уміння обмінюватися інформацією в Інтернеті (наприклад, вебфоруми, соціальні мережі, групи в месенджерах тощо).

Так, для пошуку інформації в Інтернеті використовують пошукові системи (Google, Microsoft Bing, Baidu, DuckDuckGo, Ask, Naver, AOL, Seznam,

Ecosia та інші). За допомогою ключових слів можна знаходити певний електронний текст, файли певних форматів, відео, зображення тощо.

Для критичної оцінки інформації використовують стратегії медіаграмотності, які допомагають перевірити правдивість інформації, достовірність сайтів, розпізнавання фейків тощо.

Електронні бібліотеки надають доступ до електронних версій книг, журналів, збірок тощо. Цифрові бібліотеки складаються із сукупності цифрових ресурсів, які були створені в цифровому форматі або були перетворені з друкованої форми на цифрову. Доступ до цих ресурсів надається через комп'ютерну мережу. Такі бібліотеки мають багато переваг у тому, що можуть оновлюватися щодня та миттєво надавати доступ користувачам. Крім того, вони не мають фізичних обмежень, можуть зберігати більше інформації та пропонувати доступ до кількох ресурсів одночасно.

Цифрові бібліотеки можуть істотно відрізнитися за розміром, обсягом і призначенням, підтримуватися установами, організаціями або навіть окремими особами. Надпопулярними є електронні бібліотеки e-bookua.org.ua, libruk.in.ua, chtyvo.org.ua, javalibre.com.ua, ukrlib.lviv.ua та інші.

Репозитарії – цифрова колекція книг. Найчастіше книги у ньому зберігаються у вигляді файлів. У репозитарій розміщують дисертаційні та магістерські роботи, монографії, автореферати, наукові збірки тощо. Наприклад, Philosophy Documentation Center – ресурс, який забезпечує доступ до наукових матеріалів з прикладної етики, філософії, релігієзнавства та суміжних дисциплін; астрофізична інформаційна система НАСА – репозитарій публікацій з астрофізичної тематики, один із найбільших у світі. Репозитарії програмного забезпечення: GitLab, GitHub, Bitbucket та інші.

Amazon є яскравим прикладом інтернет-магазину. Тут можна придбати улюблені книги в цифровому форматі, які також дешевші, ніж друковані. Крім того, користувачі можуть легко їх читати на своїх портативних пристроях.

Цифрова трансформація освіти змусила переоцінити поняття “читацька грамотність” та “текст”. Традиційно текст визначають як групу речень, об'єднаних між собою темою, головною думкою та граматично. З текстом ми зустрічаємося в книгах, журналах, газетах та інших джерелах. Сьогодні текстом визнається набагато більше, ніж написані слова чи зображення. За допомогою цифрових технологій розширилися типи текстів, з якими здобувачі постійно зустрічаються під час навчання. Особливої уваги заслуговують електронні книги.

Електронні книги (e-books) – це версії книг у цифровому форматі. Вони зроблені у зручному форматі для читання на електронних пристроях, таких як електронні книги, планшети, смартфони та

комп'ютери. Електронні книги можна придбати в інтернет-магазинах, наприклад, Bookclub, Knizhki та інші. При читанні електронних книг важливо використовувати стратегії активного читання, такі як створення нотатків, маркування тексту, ставлення на паузу тощо.

Електронні книги мають низку переваг перед паперовими:

- компактність та практичність: електронні книги мають мінімальний розмір і маленьку вагу, що робить їх зручними для перенесення;

- широкий вибір: можна завантажити велику кількість книг;

- зручні налаштування: є можливість регулювати розмір шрифту, яскравість екрана, а на деяких моделях – підсвічування;

- економія енергії: використовується електронне чорнило, завдяки якому букви на екрані нагадують звичайні друковані літери. Такий дисплей не випромінює світло. Ця технологія електронного чорнила забезпечує колосальну економію заряду пристрою, оскільки енергія споживається лише в моменти перегортання сторінок;

- комфорт для очей: завдяки принципу формування зображення за рахунок відбитого світла, екран електронної книги більш комфортний для очей і не так втомлює зір, на відміну від звичайного дисплея.

Для ефективного читання електронних книг використовують певні техніки, які допомагають зосередитися на поданій інформації та поліпшують розуміння тексту:

- використання параметрів налаштування електронних книг: функції для підсвічування тексту, команди для пошуку слів, зміна розміру шрифту тощо;

- створення нотатків: під час читання є можливість маркувати текст, підкреслювати головне, складати короткий план або робити коментарі;

- використання візуальних допоміжних засобів: діаграми, графіки та зображення для кращого розуміння і запам'ятовування інформації;

- читання вголос, яке може допомогти краще зосередитися на матеріалі та поліпшити розуміння тексту;

- можливість робити перерви, що допомагає запобігти втомі та збільшити концентрацію уваги на тексті.

Сучасні цифрові платформи та ресурси надають великі можливості для ефективного цифрового читання. Наявні можливості браузерів дають змогу гнучко налаштувати режим перегляду тексту та медіа на сторінках відповідно до індивідуальних потреб і вподобань користувача. Одним із таких інструментів є “Засіб занурення в текст” (також Immersive Reader) у браузері Microsoft Edge. За замовчуванням він доступний у найновіших вер-

сіях браузера. Цей інструмент надає користувачам розширені можливості для налаштування параметрів відображення вмісту вебсторінок, таких як налаштування розміру тексту, стовпців, вибору шрифтів, фону тощо. Також цей режим блокує рекламу та інші зайві елементи зі сторінки аби не відволікатися від читання наукової статті чи новин. При цьому зберігається форматування зображень.

Загалом інструмент поділений на три основні розділи: читання вголос, параметри тексту та параметри читання. Функція “Прочитати вголос” може озвучувати текст різними мовами, різними голосами (по декілька голосів для кожної з мов) та з різною швидкістю, тож будь-хто може налаштувати автоматичне читання під свої вподобання.

У вкладці “Параметри тексту” можна налаштувати розмір тексту – збільшити або зменшити інтервал (збільшений інтервал може збільшити швидкість читання), обрати інший шрифт, ширину стовпця та колір сторінки – від світлої та різнокольорової, до темної.

Вкладка “Параметри читання” допоможе сфокусуватися на уривку тексту – одному чи декількох – затемнюючи при цьому всі інші рядки тексту сторінки. Іншомовні сторінки можна перекладати за допомогою вбудованого перекладача – без необхідності використовувати сторонні сервіси чи розширення.

При читанні онлайн-сторінок варто правильно налаштувати розмір тексту. Загалом, рекомендується так налаштувати відображення тексту: розмір шрифту має бути 16–18 кегль для основного тексту; висота рядка – в 1,5 раза більша за розмір шрифту; довжина рядка має становити від 50 до 75 символів. Для екранів краще використовувати шрифти без засічок, такі як Arial або Verdana – вони виглядають чіткіше на цифрових дисплеях і легше сприймаються оком. Важливо також встановити високий контраст між текстом і фоном, наприклад, чорний текст на білому тлі. При цьому варто уникати використання складних візерунків або зображень як фону, віддаючи перевагу однотонним кольорам. Вирівнювання тексту по лівому краю є найбільш природним для читання у більшості мов, включаючи українську. Так очам буде легше знаходити початок кожного нового рядка, що особливо важливо при тривалому читанні.

Таким чином, навчання цифрового читання є складним процесом, який потребує певних умов, формування спеціальних навичок, наявність ефективних форм та технік читання електронних текстів. А популярність цифрового читання вказує на формування зазначених навичок вже з дошкільної освіти. До перспективних подальших розвідок у цьому напрямі визначено розробка технології формування навичок цифрового читання в межах дисциплін мовної освітньої галузі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойчук Ю., Гавриш І. Якість освіти в контексті постнекласичної парадигми як відповідь на виклики сьогодення. *Вісник НАПН України*. 2021. В. 3(2), С. 2–9. DOI: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2021-3-2-11-4>.
2. Бондаренко Н. Читацька грамотність українського учнівства: акценти PISA – 2018. *Український педагогічний журнал*. 2020. № 2. С. 95–103.
3. Вишківська В., Прокоф'єв Є., Лішова О. Технологія проєктування освітнього процесу: аналіз теоретичних передумов і алгоритм реалізації. *Молодь і ринок*. 2024. № 3/223. С. 86–91. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308/634.2024.301907>
4. Гич Г. Нова читацька практика учнів у технологічному полі сучасної шкільної освіти. *“Вересень”*. 2021. Вип. 4 (91). С. 55–63.
5. Гоголенко О. Вплив засобів масової інформації на формування читацької культури підростаючого покоління. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2019. № 38. Том 3. С. 41–44.
6. Ісаєва О. Вивчення літератури в цифрову епоху: про реалії сьогодення і перспективи в майбутньому. *Всесвітня література в школах України*. 2016. № 1 (415). С. 3–8.
7. Кизилова В. Читацька грамотність як освітня мета сучасного цифрового суспільства. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика*: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 16–18 березня 2023 р.). Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди. 1162 с., С. 777–780.
8. Король Д., Постоленко І. Цифрове читання VS. Читання на папері у контексті вивчення англійської мови. *Сучасні філологічні дослідження: традиції та інновації*: матеріали V Всеукр. студ. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Умань, 17 берез. 2023 р.). Умань: Візаві. 2023. 497 с. С. 243–246.
9. Піскозуб Л. Засоби популяризації книг у цифрову епоху. VI Тикторівські читання “Видавничка справа в Україні: на перехресті традицій та інновацій”: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 20–21 травня 2021 року. Львів: Українська академія друкарства, 2021. С. 113–116.
10. Стратегія розвитку читання на 2021–2025 роки “Читання як життя стратегія”. URL: <https://kompkd.rada.gov.ua/uploads/documents/34027.pdf> (дата звернення: 04.06.2024).
11. Ткаченко Л. Шляхи розбудови ефективного освітнього середовища початкової школи у період воєнного стану. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика*: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., Харків: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2023. С. 986–987.
12. Шуайтян В. Цифровізація читання як стимул інноваційної діяльності в галузі книгорозповсюдження у КНР. *Вісник Книжкової палати*. 2023. В. 8. С. 41–46.
13. Annisette L., Lafreniere K. Social media, texting, and personality: A test of the shallowing hypothesis. *Personality and individual differences*. 2017. В. 115, С. 154–158.
14. Bashkir O., Sobchenko T., Smolianiuk N. The creation of inclusive educational space in higher educational institutions of Ukraine: teachers experience analysis. *Молодь і ринок*. № 4/224. 2024. С. 16–20. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.300282>

REFERENCES

1. Boichuk, Yu. & Havrysh, I. (2021). Yakist osvity v konteksti postneklasychnoi paradyhmy yak vidpovid na vyklyky sohodennia [The quality of education in the context of the post-nonclassical paradigm as a response to the challenges of today]. *Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*. Vol. 3 (2), pp. 2–9. DOI: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2021-3-2-11-4>. [in Ukrainian].
2. Bondarenko, N. (2020). Chytatska hramotnist ukrainskoho uchnivstva: aktsenty PISA – 2018 [Reading literacy of Ukrainian students: PISA 2018 emphasis]. *Ukrainian Pedagogical Journal*. No. 2. pp. 95–103. [in Ukrainian].
3. Vyshkivska, V., Prokofiev, Ye. & Ilshova, O. (2024). Tekhnolohiia proiektuvannia osvitnoho protsesu: analiz teoretychnykh peredumov i alhorytm realizatsii [Technology for designing the educational process: analysis of theoretical prerequisites and algorithm of implementation]. *Youth & market*. No. 3 (223). pp. 86–91. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308/634.2024.301907> [in Ukrainian].
4. Hych, H. (2021). Nova chytatska praktyka uchniv u tekhnolohichnomu poli suchasnoi shkilnoi osvity [New reading practice of students in the technological field of modern school education]. “*September*”. Vol. 4 (91). pp. 55–63. [in Ukrainian].
5. Hohulenko, O. (2019). Vplyv zasobiv masovoi informatsii na formuvannia chytatskoi kultury pidrostaiuchoho pokolinnia [The influence of mass media on the formation of the reading culture of the younger generation]. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Philology*. No. 38. Vol. 3. pp. 41–44. [in Ukrainian].
6. Isaieva, O. (2016). Vyvchennia literatury v tsyfrovu epokhu: pro realii sohodennia i perspektyvy v maibutnomu [Studying Literature in the Digital Age: About the Realities of the Present and Prospects for the Future]. *World Literature in Ukrainian Schools*. No. 1 (415). pp. 3–8. [in Ukrainian].
7. Kyzyl'ova, V. (2023). Chytatska hramotnist yak osvitnia meta suchasnoho tsyfrovoho suspilstva [Reading literacy as an educational goal of the modern digital society]. *Psychological and Pedagogical Problems of Higher and Secondary Education in the Context of Modern Challenges: Theory and Practice: Materials of the VII International Scientific and Practical Conference (Kharkiv, 16–18 March 2023)*. H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. pp. 777–780. [in Ukrainian].
8. Korol, D. & Postolenko, I. (2023). Tsyfrove chytannia VS. Chytannia na paperi u konteksti vyvchennia anhliiskoi movy [Digital reading vs. Reading on paper in the context of English language learning]. *Modern philological research: traditions and innovations: materials of the V All-Ukrainian student scientific and practical conf. Internet conference (Uman, 17 March 2023)*. Uman. Vizavi. 497 p., pp. 243–246. [in Ukrainian].
9. Piskozub, L. (2021). Zasoby populiaryzatsii knyh u tsyfrovu epokhu [Means of promoting books in the digital age]. VI Tiktor's Readings “Publishing in Ukraine: at the Crossroads of Tradition and Innovation” : materials of the International Scientific and Practical Conference on 20–21 May 2021. Lviv: Ukrainian Academy of Printing. pp. 113–116. [in Ukrainian].
10. Stratehiia rozvytku chytannia na 2021–2025 roky “Chytannia yak zhyttieva stratehiia” [Reading Development Strategy for 2021–2025 “Reading as a Life Strategy”]. Available at: <https://kompkd.rada.gov.ua/uploads/documents/34027.pdf> (Accessed 04 June 2024). [in Ukrainian].
11. Tkachenko, L. (2023). Shliakhy rozbudovy efektyvnoho osvitnoho seredovyshcha pochatkovoї shkoly u period voiennoho stanu [Ways to develop an effective educational environment in primary schools during martial law]. *Psychological and Pedagogical Problems of Higher and Secondary Education in the Context of Modern Challenges: Theory and Practice: Proceedings of the VIII International Scientific and Practical Conference, Kharkiv: H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University*. pp. 986–987. [in Ukrainian].
12. Tshuaitian, V. (2023). Tsyfrovizatsiia chytannia yak stymul innovatsiinoi diialnosti v haluzi knyhorozpovsiudzhennia u KNR [Digitalisation of reading as a stimulus for innovation in book distribution in China]. *Bulletin of the Book Chamber*. Vol. 8. pp. 41–46. [in Ukrainian].
13. Annisette, L. & Lafreniere, K. (2017). Social media, texting, and personality: A test of the shallowing hypothesis. *Personality and individual differences*. 2017. Vol. 115, C. 154–158. [in English].
14. Bashkir, O., Sobchenko, T. & Smolianiuk, N. (2024). The creation of inclusive educational space in higher educational institutions of Ukraine: teachers experience analysis. *Youth & market*. No. 4/224. 2024. pp. 16–20. DOI : <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.300282> [in English].

Стаття надійшла до редакції 04.07.2024

“Почніть робити те, що потрібно. Потім робіть те, що можливо. І ви раптом виявите, що робите неможливе”.

Святий Франциск Ассізьський
італійський християнський чернець

“Наша найбільша слабкість полягає в тому, щоб здаватися. Найнадійніший спосіб досягти успіху – це спробувати ще раз”.

Томас А. Едісон
американський науковець, винахідник

Ольга Трегуб, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри технологічної освіти
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
Юрій Скібчик, аспірант
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

STEM-ОСВІТА У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ

У статті детально розглядається важливість STEM-освіти для майбутніх учителів професійного навчання, що вимагає не лише засвоєння знань і навичок, але й готовності до їх впровадження в освітній процес. Особлива увага приділяється інтеграції наукових дисциплін (науки, технології, інженерії і математики, відомих як STEM) у підготовку майбутніх педагогів. Це сприяє розширенню їхніх знань та підготовці до ефективного застосування сучасних педагогічних підходів і технологій у навчальній практиці.

Ключові слова: STEM-освіта; професійне навчання; проєктні технології; освітній процес; вебресурси; творчі здібності; критичне мислення.

Лім. 7.

Olga Tregub, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the
Technological Education Department,
Mykhaylo Drahomanov Ukrainian State University
Yuriy Skibchuk, Postgraduate Student,
Mykhaylo Drahomanov Ukrainian State University

STEM EDUCATION IN THE PREPARATION OF FUTURE VOCATIONAL EDUCATION TEACHERS

The article delves into the significance of STEM education for future vocational training teachers, emphasizing that it requires not only the acquisition of knowledge and skills but also the readiness to implement them in the teaching process. Special attention is given to the integration of scientific disciplines (science, technology, engineering, and mathematics, known as STEM) into the preparation of future educators. This fosters the expansion of their knowledge and prepares them for the effective application of modern pedagogical approaches and technologies in teaching practice.

The article underscores that STEM education opens new opportunities for future vocational training teachers to integrate theory and practice through project-oriented learning and research activities. It promotes the development of their creative and innovative abilities, skills in analyzing information and solving complex tasks and problems, which are crucial in an information society.

A particular focus is placed on the comprehensive preparation of future teachers, which includes familiarization with legal aspects, methodological principles, and the use of modern educational technologies. It is noted that access to web resources and contemporary educational platforms is essential in ensuring a high-quality level of preparation for future vocational training teachers. STEM education serves as the foundation for their professional preparation and a key element in their adaptation to the current demands of the educational process and in developing student competencies in the context of a modern information society.

This integrated approach ensures that future educators are well-prepared to meet the challenges and opportunities presented by the evolution of educational technologies, ultimately enhancing the quality of the learning experience and outcomes for their students.

Keywords: STEM education; vocational education; project-based learning; educational process; web resources; creative abilities; critical thinking.

Постановка проблеми. У сучасному світі, де технологічний прогрес відбувається з неймовірною швидкістю, освіта стає фундаментальною складовою формування майбутнього суспільства. Особливу роль у цьому контексті відіграє STEM-освіта, яка охоплює науку (Science), технології (Technology), інженерію (Engineering) та математику (Mathematics). Це міждисциплінарний підхід до навчання, який виховує критичне мислення, інноваційність та технічні

компетенції, необхідні для розв'язання складних завдань у різних сферах життя.

Зростаюча важливість STEM-освіти пов'язана з потребою у кваліфікованих фахівцях, які здатні впроваджувати інноваційні рішення у відповідь на глобальні виклики, такі як зміна клімату, енергетична безпека, охорона здоров'я та цифрова трансформація. Країни, що роблять акцент на розвиток STEM-освіти, демонструють високі темпи економічного зростання та соціального прогресу, стають

лідерами у впровадженні новітніх технологій і наукових досягнень

Аналіз основних досліджень і публікацій. Різні аспекти впровадження STEM-технологій у закладах освіти розкрили українські вчені: О. Барна, О. Бутурліна, Д. Васильєва, О. Воронкін, Н. Гончарова, О. Дзюба, В. Жукова, С. Кириленко, О. Кузьменко, О. Лозова, Н. Морзе, Н. Поліхун, І. Сліпучіна, В. Хмуренко та ін.

Отже, педагогічна проблема підготовки майбутніх учителів вже розглядається в науковій літературі, але вона набуває нового значення у зв'язку з викликами інформаційного суспільства. Це пов'язано зі швидким впливом технологій на всі сфери життя сучасної людини, підвищенням вимог суспільства до технологічної обізнаності кожної людини незалежно від її професії, зростаючою потребою на ринку праці у фахівцях технічного й інженерного напрямів, а також зміною освітніх потреб покоління сьогоденних учнів. Усі ці питання можна було б розв'язати шляхом інтеграції STEM-технологій в освітній процес закладів освіти.

Незважаючи на значний інтерес науковців до професійної підготовки майбутніх учителів загалом, проблема підготовки майбутніх учителів професійного навчання до використання STEM-технологій як у теоретичному, так і в практичному аспекті є недостатньо дослідженою.

Мета статті. Розглянути вплив STEM-освіти на різні аспекти розвитку сучасного суспільства. Проаналізувати компетенції та навички, які формуються у студентів завдяки STEM-освіті у підготовці майбутніх учителів професійної освіти.

Виклад основного матеріалу. STEM-освіта відіграє ключову роль в економічному розвитку, забезпечуючи суспільство висококваліфікованими фахівцями, здатними впроваджувати інноваційні рішення та технології. У сучасній економіці, яка швидко змінюється під впливом технологічного прогресу, потреба у працівниках з навичками у галузі науки, технологій, інженерії та математики постійно зростає. Інвестиції в STEM-освіту сприяють підвищенню конкурентоспроможності країн на глобальному ринку, стимулюючи розвиток високо-технологічних галузей та створення нових робочих місць [1].

Крім того, STEM-освіта сприяє розвитку підприємницьких навичок й інноваційного мислення, що є важливим фактором для економічного зростання. Випускники STEM-програм часто стають засновниками стартапів та інноваційних компаній, що створюють нові продукти і послуги, які задовольняють потреби сучасного ринку. Ці інновації не тільки підвищують якість життя, але й створюють додану вартість, стимулюючи економічний розвиток і підвищуючи рівень добробуту населення. Таким чином, STEM-освіта є фундаментом

для економічного процвітання та стійкого розвитку суспільства.

Професійна діяльність майбутніх учителів професійного навчання в умовах STEM-освіти головним чином спрямована на розвиток інтелектуальних і особистісних якостей учнів загальної середньої освіти, які визначають їхню здатність освоювати перспективні спеціальності у STEM-галузях [2]. Це включає формування здатності та готовності майбутніх випускників розв'язувати комплексні задачі, що можливе за умови розвитку критичного мислення, творчості, когнітивної гнучкості, вміння працювати в команді, а також здатності до дослідницької діяльності. Такий підхід сприяє формуванню цілісного розуміння світу, усвідомленню практичної цінності знань з математики, фізики, інженерії та інших STEM-дисциплін, а також розвитку навичок, необхідних для інформаційного суспільства.

Саме тому науково-дослідницька діяльність є одним із найефективніших способів реалізації STEM-освіти для майбутніх учителів професійного навчання. Ця діяльність здійснюється через виконання проєктів, у рамках яких майбутні вчителі можуть самостійно шукати інформацію за темою проєкту, аналізувати й систематизувати її, використовуючи різноманітні інформаційні технології. Це дає їм змогу виявляти і врегульовувати певні проблемні ситуації, що, по суті, є дослідницькою діяльністю. Такий підхід також дає змогу повністю оволодіти технологічним алгоритмом, починаючи від зародження інноваційної ідеї і закінчуючи створенням комерційного продукту – стартапу, який вони повинні навчитися презентувати у своїй роботі.

Проєктна діяльність має низку важливих характеристик, що роблять її ефективним підходом до навчання. По-перше, міждисциплінарність є ключовою рисою STEM-освіти, оскільки вона інтегрує знання з різних предметів, таких як технології, інженерія та математика, створюючи цілісне навчання. Це дозволяє учням бачити взаємозв'язки між різними галузями знань і застосовувати їх у комплексних проєктах [4].

По-друге, співпраця є невід'ємною частиною STEM-освіти. Учні активно залучаються до комунікації та командної роботи, що сприяє розвитку їхніх соціальних навичок і здатності ефективно працювати у групах. Це готує їх до майбутньої професійної діяльності, де вміння працювати в команді є надзвичайно важливим.

По-третє, проєктна діяльність у STEM-освіті орієнтована на досягнення конкретного результату. Учні мають можливість застосовувати свої науково-технічні знання у реальних життєвих ситуаціях, що робить навчання більш практичним і значущим. За таких умов учні можуть бачити результати своєї роботи і відчувати задоволення від досягнень.

Крім того, STEM-освіта сприяє розвитку навичок критичного мислення та розв'язання проблем. Учні навчаються аналізувати інформацію, ставити правильні запитання, шукати альтернативні рішення і приймати обґрунтовані рішення. Це розвиває їхню здатність мислити стратегічно і знаходити вихід зі складних ситуацій.

Креативні та інноваційні підходи до створення проєктів є ще однією важливою характеристикою STEM-освіти. Учні заохочуються до експериментування, розробки нових ідей і впровадження інноваційних рішень. Це сприяє розвитку їхніх творчих здібностей та інноваційного потенціалу.

Нарешті, STEM-освіта готує учнів до технологічних нововведень у житті. Вона допомагає їм бути готовими до швидких змін у світі технологій і надає інструменти, необхідні для успішної адаптації до нових умов. Це забезпечує їхню конкурентоспроможність на ринку праці і здатність успішно розвиватися у своїй професійній кар'єрі.

STEM-освіта відіграє важливу роль у підготовці майбутніх учителів професійної освіти. Вона забезпечує учнів необхідними компетенціями та навичками, які дозволяють ефективно впроваджувати сучасні освітні підходи та технології у свою професійну діяльність. Розглянемо основні компетенції та навички, які формуються завдяки STEM-освіті:

Технічні та наукові знання. Глибоке розуміння предметних областей у STEM-освіті передбачає не лише поверхові знання, а й детальне та всебічне оволодіння науковими концепціями, технологічними процесами, інженерними принципами та математичними теоріями. Це розуміння включає кілька ключових аспектів, які є критично важливими для майбутніх учителів професійної освіти. Учні отримують глибокі знання основних принципів та теорій у галузях науки, технологій, інженерії і математики. Вони вивчають фундаментальні закони фізики, хімії та біології, що дає їм змогу зрозуміти природні явища та процеси. Також вони оволодівають основами інженерних дисциплін, включаючи механіку, електроніку та матеріалознавство, що є основою для розробки і впровадження технічних рішень.

STEM-освіта сприяє міждисциплінарному підходу, що дає змогу учням інтегрувати знання з різних предметних областей для виконання комплексних завдань. У проєктній діяльності вони можуть поєднувати фізичні принципи з математичним моделюванням та інженерним дизайном, що сприяє розвитку цілісного розуміння проблем та пошуку ефективних рішень. Глибоке розуміння предметних областей включає здатність застосовувати теоретичні знання у реальних ситуаціях. Учні навчаються використовувати наукові методи та інструменти для проведення експериментів, аналізу даних і розробки технічних проєктів. Це сприяє

розвитку їхньої здатності розв'язувати практичні проблеми, використовуючи наукові підходи й інноваційні технології.

Глибоке розуміння предметних областей у STEM-освіті є фундаментальною складовою підготовки майбутніх учителів професійної освіти. Це розуміння охоплює знання фундаментальних концепцій, інтеграцію знань з різних дисциплін, застосування теоретичних знань на практиці, актуалізацію знань відповідно до сучасних тенденцій і розуміння методології наукових досліджень. Усі ці аспекти сприяють формуванню висококваліфікованих фахівців, які здатні ефективно впроваджувати інноваційні освітні підходи та технології у свою професійну діяльність [3].

Практичні навички. Практичні навички, сформовані завдяки STEM-освіті, відіграють важливу роль у підготовці майбутніх учителів професійної освіти. Вони допомагають учням застосовувати теоретичні знання у реальних ситуаціях, розвивають їхні технічні здібності та готують до викладання складних науково-технічних дисциплін.

Учні навчаються працювати з різноманітними технологічними пристроями та інструментами, такими як лабораторне обладнання, робототехніка, 3D-принтери та інше. Вони застосовують свої знання для проведення експериментів, тестування гіпотез й отримання реальних даних, що сприяє розумінню наукових принципів на практиці.

Учні планують та здійснюють проєкти, які включають міждисциплінарні підходи та реальні технічні завдання. Вони розробляють інноваційні рішення для конкретних проблем, що сприяє розвитку креативності й інженерного мислення.

Учні отримують навички програмування, які є важливими для роботи з сучасними технологіями, включаючи розробку програмного забезпечення і автоматизацію процесів. Вони навчаються створювати технічні креслення, моделі та прототипи, що є основою для розробки нових технологічних рішень, розвивають здатність аналізувати технічні проблеми, визначати причини несправностей, розробляти ефективні стратегії їх вирішення. Вони набувають навичок застосовувати науково-технічні знання для знаходження практичних рішень, що підвищує їхню готовність до роботи в реальних умовах.

Практичні навички, сформовані завдяки STEM-освіті, є невід'ємною частиною підготовки майбутніх учителів професійної освіти. Вони включають роботу із сучасним технологічним обладнанням, проєктну діяльність, технічні навички, навички усунення проблем, управління та організації, лабораторні навички, а також використання інформаційних технологій. Вони дозволяють учням застосовувати теоретичні знання на практиці, розвивають їхню професійну компетентність та готують

до викладання складних науково-технічних дисциплін у сучасному освітньому середовищі [6].

Креативність та інноваційність є важливими аспектами, які формуються в учнів завдяки STEM-освіті. Ці якості – критичні для успішного розв'язання сучасних проблем і впровадження новаторських підходів у науці, технологіях, інженерії та математиці.

STEM-освіта активно сприяє розвитку творчого мислення учнів через залучення сучасних інформаційних технологій, віртуальної реальності та інших інноваційних засобів для удосконалення процесу навчання та залучення учнів до активного вивчення.

Креативність та інноваційність, які розвиваються через STEM-освіту, є критичними для підготовки майбутніх учителів професійної освіти. Ці якості сприяють розвитку творчого мислення, застосуванню інноваційних підходів у навчанні та розвитку ключових навичок для вирішення сучасних технологічних викликів. Розвиток інноваційних умінь і підприємницького мислення дозволяє випускникам STEM-освіти успішно інтегруватися у сучасне технологічне середовище та сприяти його подальшому розвитку.

Інноваційним засобом, який забезпечує ефективно впровадження STEM-освіти, є освітня робототехніка. Поєднання основ робототехніки з вивченням інформатичних дисциплін та проектно-дослідницькою діяльністю значно розширює тематику навчальних проєктів, які можуть виконуватися учнями. Особливо цікавими є проєкти, пов'язані з технологіями створення та розвитку штучного інтелекту, обробкою великих даних, нанотехнологіями та біоінженерією, інтернетом речей тощо.

Варто зазначити, що найближчим часом прогнозується перехід від “настільної” робототехніки до хмарної, за принципом Інтернету речей (IoT). Діяльність майбутніх учителів професійного навчання в умовах впровадження STEM-освіти не обмежується лише освітнім процесом у закладі освіти, але й охоплює позашкільну діяльність у формі екскурсій, квестів, конкурсів, практикумів тощо [4].

Педагогічна структурна складова готовності майбутніх учителів професійного навчання до застосування STEM-технологій включає розуміння наукових і методичних основ впровадження STEM-освіти в практику, а також вміння реалізовувати проєкти та застосовувати STEM-технології у професійній діяльності. У цьому контексті важливо, щоб учитель міг організувати роботу учнів над проєктом у групі, правильно спланувати роботу та розподілити ролі й завдання між учасниками групи. Загалом, педагогічна діяльність майбутніх учителів професійного навчання має сприяти формуванню в учнів цілісної наукової картини світу, усвідомлення практичної цінності знань з математики, фізики,

інженерії та інших дисциплін, а також розвивати навички, необхідні для життя в інформаційному суспільстві.

Ефективність і результативність системи підготовки майбутніх учителів професійного навчання до застосування STEM-технологій досягається завдяки створенню відповідних організаційно-педагогічних умов.

Одним із ключових напрямів, що сприяє поліпшенню якості підготовки фахівців, є їхня готовність до самостійної творчої діяльності, яка формується протягом навчання у закладі освіти. Самостійна робота учнів має бути спрямована на реалізацію таких взаємопов'язаних завдань, як розвиток самостійності, вміння здобувати знання та здатність самостійно застосовувати їх у практичній діяльності.

Велику роль в організації процесу підготовки майбутніх учителів професійного навчання до застосування STEM-технологій відіграє комплексно-методичне забезпечення. Це включає визначення нормативно-правової основи, а також інформаційного та матеріально-технічного забезпечення освітнього процесу.

Наступним елементом комплексно-методичного забезпечення, з яким ознайомлюються майбутні вчителі професійного навчання під час підготовки до застосування STEM-технологій у професійній діяльності, є вебресурси для підтримки STEM-освіти – важлива складова комплексно-методичного забезпечення, з яким майбутні вчителі професійного навчання ознайомлюються під час підготовки до застосування STEM-технологій у своїй професійній діяльності. Ці ресурси надають доступ до безлічі навчальних матеріалів, інструментів і платформ, які сприяють розвитку навичок у галузі науки, технологій, інженерії та математики [5].

Майбутні вчителі професійного навчання мають навчитися ефективно інтегрувати ці вебресурси в освітній процес.

Це включає: розробку навчальних планів; організацію проєктної роботи; інтерактивні заняття; оцінку та зворотний зв'язок.

Використання вебресурсів у підтримці STEM-освіти для майбутніх вчителів професійного навчання виявляється ключовим чинником їхньої підготовки до ефективного впровадження сучасних технологій в освітній процес. Ці ресурси не лише забезпечують доступ до актуальної інформації та методичних матеріалів, але й сприяють розвитку у майбутніх вчителів креативності, самостійності й технологічної компетентності. Використання вебресурсів дозволяє зробити освітній процес для всіх учасників цікавішим, інтерактивнішим та більш доступним, сприяючи підготовці учнів до успішного функціонування в інформаційному суспільстві [7].

Висновки. STEM-освіта відіграє важливу роль у підготовці майбутніх учителів професійного навчання, сприяючи їхній готовності до сучасних викликів технологічної ери. Ця освітня парадигма акцентує увагу на інтеграції науки, технологій, інженерії і математики в освітній процес, щоб підготувати учнів до життя в інформаційному суспільстві.

Майбутні вчителі професійного навчання, які отримують STEM-освіту, набувають глибоких знань і навичок. Вони засвоюють ключові концепції науки, технологій і інженерії, що дозволяє їм ефективно впроваджувати сучасні технології в освітній процес.

Завдяки STEM-освіті майбутні вчителі професійного навчання готують учнів до майбутніх викликів і можливостей, що пропонує сучасний технологічний світ, сприяючи їхньому професійному успіху та особистісному розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончарова Н. Понятійно-категоріальний апарат з проблеми дослідження аспектів STEM-освіти. *Наукові записки Малої академії наук України. Серія: Педагогічні науки.* 2017. № 10. С.104–114.
2. Державні стандарти професійної освіти: теорія і методика : монографія / за ред. Н.Г. Ничкало. Хмельницький : ТУП, 2002. 334 с.
3. Трегуб О.Д. “STEM-освіта у підготовці майбутніх учителів”. Київ : Видавництво “Наука”. 2020. С. 3–4.
4. Кіт І.В., Кіт О.Г. Розвиток STEM-освіти в школі. *Комп'ютер у школі та сім'ї.* 2014. № 4. С. 3–4.
5. Коваленко В.С., Стець Н.В., Варлалюк В.Ф. Інтеграція природничих знань як неодмінна складова STEM-освіти. *Імідж сучасного педагога.* 2019. № 3 (186). С 10–13.
6. Морзе Н., Струтинська О., Умрик М. Освітня робототехніка як перспективний напрям розвитку STEM-освіти. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету.* 2018. № 5. С. 178–187.

7. Юрженко В.В. Технологічна освіта і STEM-освіта: їх протилежності й феноменологічні паралелі. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Педагогічні науки.* 2019. № 177 (2). С. 163–167.

REFERENCES

1. Honcharova, N. (2017). Poniatiino-katehorialnyi aparat z problemy doslidzhennia aspektiv STEM-osvity [Conceptual and Categorical Apparatus for the Study of STEM Education Aspects]. *Scientific Notes of the Junior Academy of Sciences of Ukraine. Series: Pedagogical Sciences*, No. 10, pp. 104–114. [in Ukrainian].
2. Derzhavni standarty profesiinoi osvity: teoriia i metodyka : monohrafiia [State Standards of Vocational Education: Theory and Methodology: Monograph]. Edited by N.G. Nychkalo. Khmelnytskyi, 2002. 334 p. [in Ukrainian].
3. Tregub, O. (2020). “STEM-osvita u pidhotovtsi maibutnix uchyteliv” [STEM Education in the Preparation of Future Teachers]. Kyiv, pp. 3–4. [in Ukrainian].
4. Kit, I. & Kit, O. (2014). Rozvytok STEM-osvity v shkoli [Development of STEM Education in Schools]. *Computer in School and Family*, No. 4, pp. 3–4. [in Ukrainian].
5. Kovalenko, V., Stets, N. & Varlalyuk, V. (2019). Intehratsiia pryrodnychkh znan yak neodminna skladova STEM-osvity [Integration of Natural Science Knowledge as an Essential Component of STEM Education]. *The Image of a Modern Teacher*, No. 3 (186), pp. 10–13. [in Ukrainian].
6. Morze, N., Strutynska, O. & Umryk, M. (2018). Osvitnia robototekhnika yak perspektyvnyi napriam rozvytku STEM-osvity [Educational Robotics as a Promising Direction for the Development of STEM Education]. *Open Educational E-Environment of a Modern University*, No. 5, pp. 178–187. [in Ukrainian].
7. Yurzenko, V. (2019). Tekhnolohichna osvita i STEM-osvita: yikh protylezhnosti y fenomenolohichni paraleli. [Technological Education and STEM Education: Their Contradictions and Phenomenological Parallels]. *Scientific Notes of the Central Ukrainian State Pedagogical University named after Volodymyr Vynnychenko. Series: Pedagogical Sciences*, No. 177(2), pp. 163–167. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 01.07.2024

“Не важливо, як повільно ти просуваєшся, головне, що ти не зупиняєшся”.

Конфуцій
давньокитайський філософ

“Завдання книги – полегшити, прискорити пізнання життя, а не замінити його”.

Януш Корчак
польський лікар, педагог, письменник

“Книги – морська глибина: хто в них пірне аж до дна,
Той, хоч і труду мав досить. Дивнії перлини виносить”.

Іван Франко
видатний український поет

Наталія Стеца, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри педагогіки, освітнього менеджменту та соціальної роботи
Рівненського державного гуманітарного університету

НАУКОВІ ПОГЛЯДИ НА СОЦІАЛЬНУ РОБОТУ ЯК НА СУСПІЛЬНИЙ ФЕНОМЕН

Досліджуються наукові підходи до розуміння соціальної роботи як складного соціального феномена. Зокрема, розглядаються основні закономірності та принципи цієї діяльності на основі досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених. Автори аналізують взаємозв'язок соціальних процесів у суспільстві, соціальної політики та практики соціальної роботи, а також висвітлюють роль професіоналізму й етичних принципів у роботі соціальних працівників. Крім того, звертається увага на різноманітність підходів до визначення принципів соціальної роботи та їхню значущість у конкретних ситуаціях.

Ключові слова: наукові погляди; соціальна робота; суспільний феномен; наукові дослідження; теоретичний аналіз; соціальна теорія; суспільні взаємовідносини.

Лім. 14.

**Nataliya Stetsa, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the
Pedagogy, Educational Management and Social Work Department,
Rivne State Humanitarian University**

SCIENTIFIC VIEWS ON SOCIAL WORK AS A SOCIAL PHENOMENON

Scientific approaches to understanding social work as a complex social phenomenon are studied, social work is considered as a complex and dynamic process aimed at helping people overcome life's difficulties and improve the quality of their lives. The main scientific approaches to social work, in particular, institutional, psychological, socio-pedagogical and socio-economic, are investigated within the scope of this topic.

In particular, the main regularities and principles of this activity are considered based on the research of domestic and foreign scientists. The authors analyze the relationship between social processes in society, social policy and the practice of social work, and also highlight the role of professionalism and ethical principles in the work of social workers. In addition, attention is drawn to the variety of approaches to defining the principles of social work and their significance in specific situations.

Concepts of social work as a profession, and its role in strengthening social justice and ensuring social integration are considered. The contribution of social workers to the support of the most vulnerable segments of the population, such as children, the elderly, the disabled and the unemployed, is analyzed. Attention is drawn to the ethical principles and values that underlie social work, as well as to the need for continuous professional development and an interdisciplinary approach to solving social problems.

Social work as a social phenomenon is an important element of the modern social environment aimed at ensuring well-being and social justice. Scientific views on social work demonstrate its versatility and necessity in the conditions of a constantly changing society. Thanks to a comprehensive approach that covers institutional, psychological, socio-pedagogical and socio-economic aspects, social work provides effective support to the most vulnerable segments of the population.

Keywords: scientific views; social work; social phenomenon; scientific research; theoretical analysis; social theory; social relations.

Актуальність проблеми полягає у тому, що зростає складність сучасного суспільства і збільшується число людей, яким потрібні підтримка та допомога. Зміни у демографічній структурі, економічній ситуації, технологічному процесі, а також соціальні та культурні зміни породжують нові виклики і проблеми, які потребують відповідних стратегій та методів соціальної роботи. Наприклад, зростаюча кількість старшого населення, велика кількість мігрантів, проблеми зайнятості, наркотиків, або насильства у сім'ї – це лише деякі, що потребують уваги соціальних працівників. Крім того, соціальна робота також стикається з новими викликами, пов'язаними

зі змінами у вимогах до якості й ефективності послуг, змінами в законодавстві та політиці соціального захисту, а також із розвитком нових технологій, які можуть бути використані для поліпшення роботи в цій галузі.

Аналіз досліджень та публікацій. Демонструється різноманітність підходів та концепцій, які використовуються в українських дослідженнях у цій області. Українські вчені, зокрема І. Зверева, І. Козубовська, В. Полтавець, М. Лукашевич, Т. Семігіна, І. Мигович, В. Жмир, М. Колотило та інші, внесли значний вклад у розуміння та розвиток соціальної роботи як суспільного феномену. Одним із ключових аспектів їхніх досліджень є виділення

різних груп понять у сфері соціальної роботи, таких як запозичені, загальні та специфічні. Це дозволяє краще розуміти та систематизувати теоретичні основи і поняття, що використовуються в означеній галузі. Порівняно зі світовими дослідженнями, українські вчені активно вивчають роль соціальної роботи у підтримці соціальної справедливості та захисту найбільш вразливих верств суспільства. Вони також досліджують поняття соціальної роботи як професійної діяльності, спрямованої на розв'язання соціальних проблем і сприяння соціальним змінам.

Постійний розвиток понять та методології соціальної роботи в Україні підтримується активною діяльністю науковців, що сприяє поступовому вдосконаленню практики та підвищенню ефективності соціальної роботи в українському суспільстві.

Мета статті полягає в осмисленні ролі та значення соціальної роботи у сучасному суспільстві через призму наукових досліджень і публікацій, спрямоване на розкритті різноманітних поглядів вчених на сутність, завдання, методи й ефективність соціальної роботи як інструмента соціальних змін і поліпшення добробуту громадян.

Соціальна робота відтворюється у формі соціальної допомоги, пристосованої до конкретного історичного контексту та умов національно-культурного, соціально-політичного розвитку і політики країни. Ця сфера діяльності вимагає не лише спеціалізованих знань управління, педагогіки, права та психології, а й вищих моральних якостей, щоб уникати маніпуляцій у корисливих цілях.

Сьогодні стає очевидним, що проблема соціальної роботи як важливого елемента суспільства стає нагальною. Протягом тривалого періоду різні професіонали здійснювали соціальну роботу в межах своїх відомств, не завжди дбаючи про загальну політику соціального захисту.

На початку ХХ ст. соціальна робота виокремилася як самостійна професія, проте і далі точаться дискусії щодо того, чи вона є окремою професією чи лише сферою діяльності інших спеціалістів.

У сучасному світі, особливо в країнах Східної Європи, і також в Україні, соціальна робота стає невід'ємною складовою системи підтримки населення. Спеціалісти у цій галузі допомагають тим, хто потребує соціальної допомоги, усувати проблеми, що виникають у їхньому житті, а також беруть участь у розробці законодавства, спрямованого на захист інтересів населення.

Сучасне розуміння соціального розвитку підкреслює важливість створення умов для гідного життя та вільного розвитку людини, а це – охорона праці, здоров'я, гарантована оплата праці, державна підтримка родини, дітей, інвалідів та літніх громадян, розвиток системи соціальних послуг та інші

заходи соціального захисту. Україна, переходячи до ринкової економіки, стикається з потребою подальшого розвитку системи соціальної роботи, враховуючи свої специфічні умови і фактори, такі як економічний розвиток, культурне середовище та соціальна диференціація. Досвід зарубіжних країн у сфері соціальної роботи може стати важливим джерелом навчання і вдосконалення системи соціального захисту в Україні. У зв'язку з прийняттям низки законів та положень, що стосуються соціальної роботи в Україні (“Про соціальну роботу з дітьми та молоддю, 2021”, “Про соціальну роботу, 2021” [5], “Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії, 2022” та інші) [6], виникла потреба у вивченні і розвитку професійної соціальної роботи, це знову піднімає питання історії соціальної роботи, її теоретичних основ, а також ролі та функцій її учасників [4].

Сьогодні увага вчених і практиків зосереджена на таких проблемних аспектах, як неоднозначність у визначенні понять у сфері соціальної роботи, їхня семантична складність та взаємозв'язок з іншими соціальними явищами. Розуміння термінів, таких як бідність, відчуженість, девіантна поведінка, викликає суперечки, оскільки вони мають історично змінні конотації, залежно від культурного та історичного контексту. Складність та багаторівневість взаємозв'язків між “індивідом – суспільством”, “групою – суспільством” та “групою – індивідом”, які постійно змінюються і сьогодні вивчаються в рамках різних методологічних підходів, таких як феноменологія допомоги та феноменологія діяльності. Проблема професійної ідентичності соціальних працівників: вони виступають як представники державної влади, але водночас зобов'язані захищати права й інтереси найменш захищених верств суспільства. Вплив соціальних уявлень та знань соціальних працівників на суспільство. Їхня робота може мати значний вплив на суспільну свідомість та соціальний контроль. На відміну від благодійності, де акцент стоїть на особі, яка надає допомогу, у сфері соціальної роботи основну роль відіграє клієнт, а головною метою є його звільнення від необхідності у соціальному працівникові, сприяння самопідтримці та самопомозі [10].

Початок нового етапу у формуванні наукової парадигми соціальної роботи в Україні відбувся у 90-х рр. Прийняття Закону України “Про соціальну роботу” [5], свідчить про визнання нової професії – соціальний працівник, та введення нової спеціальності в закладах вищої освіти – соціальна робота, це спонукало до розвитку наукової думки, спрямованої на практичні аспекти у сфері соціального обслуговування та створення нових соціальних інфраструктур [3].

Сучасне розуміння соціальної роботи передбачає розгляд цього явища з таких поглядів, як склад-

ного соціального феномена, що відображає роль суспільства у збереженні та розвитку людини; як науки, що має свій об'єкт, предмет, закони, принципи та методи дослідження; як професійної діяльності, пов'язаної з наданням певних видів допомоги різним групам населення у розв'язанні їхніх проблем; як комплексу навчальних предметів, які становлять основу формування професійного самовизначення визначених фахівців [8].

Українські дослідники І. Зверева та І. Козубовська виділили три основні групи понять у сфері соціальної роботи:

- запозичені – терміни та концепції, що не є характерними для теорії соціальної роботи, оскільки вони розглядаються іншими науками;

- загальні – терміни та концепції, що належать переважно до теорії соціальної роботи, але використовуються також в інших галузях знань. До цієї групи належать поняття: соціальна реабілітація, соціальна адаптація, соціальний захист, соціальний інститут, соціальна діагностика, соціальне інспектування та ін [7]. У своєму відмінному від інших підходів визначенні суті соціальної роботи можна виділити групу специфічних понять і категорій, які властиві саме теорії соціальної роботи. Вони відображають основні аспекти інституту соціальної роботи, описують його різні вияви і характеризують якість його виконання. З-поміж них можна відзначити: соціальний працівник, соціальний педагог, соціальне обслуговування, соціальний супровід, соціальне страхування, волонтерський рух та інші. Авторки також розглядають у цій групі понять такі терміни, як соціум, соціальне середовище, соціальні відносини, соціалізація, соціальна активність, соціальне виховання та інше [11].

При оцінці різних підходів до визначення суті соціальної роботи, важливо зауважити, що дослідники акцентують увагу на різних аспектах соціальної взаємодії. Проте в наукових працях до кінця 90-х рр. не було загального системно-інтегративного підходу.

Можна стверджувати, що з поглибленням розуміння суті соціальної роботи відбувається розширення уявлень про неї в цілому. Протягом ХХ – початку ХХІ ст. теорія та сутність соціальної роботи активно розроблялися такими вченими, як А. Капська, І. Козубовська, Г. Лактіонова, М. Лукашевич, В. Полтавець, В. Поліщук, Т. Семигіна, С. Харченко та інші [7].

Одне з перших визначень поняття “соціальна робота” було запропоновано українським вченим В. Полтавцем (2000), який визначив її як “...системну теоретичних знань, на якій базується практика, мета якої – забезпечення соціальної справедливості шляхом підтримки і захисту найменш захищених верств суспільства та протидії факторам соціального виключення” [2]. У 2001 р. Міжнародна феде-

рація соціальних працівників (МФСП) та Міжнародна асоціація шкіл соціальної роботи (МАШСР) визначили соціальну роботу як професійну діяльність, що сприяє соціальним змінам, розв'язанню проблем у людських стосунках, а також наснаженню та звільненню людей для поліпшення їхнього добробуту. Використовуючи теорії поведінки людини та теорії соціальних систем, соціальна робота здійснює втручання у сферу взаємодії людей з їхнім оточенням. Принципи дотримання прав людини та соціальної справедливості є головними для соціальної роботи [2].

Це визначення було розширене у 2014 р. та тепер має такий вигляд: “соціальна робота – це професійна діяльність та академічна дисципліна, яка сприяє соціальним змінам та розвитку, соціальній згуртованості, активізації та звільненню людей. Основні принципи соціальної справедливості, прав людини, колективної відповідальності та поваги до різноманітності є основою соціальної роботи. Заснована на теоріях соціальної роботи, соціальних і гуманітарних наук, а також місцевих знань, соціальна робота залучає людей і структури для вирішення життєвих проблем та підвищення добробуту” [11].

У 2015 р. українські науковці М. Лукашевич та Т. Семигіна розширили розуміння суті соціальної роботи, визначивши її як “професійну діяльність соціальних інституцій, державних та недержавних організацій, груп та окремих осіб, спрямовану на надання допомоги у забезпеченні успішної соціалізації осіб чи груп людей у випадках, коли недостатність умов у суспільстві або особистих проблем утруднюють чи призупиняють соціалізацію або приводять до її негативних наслідків”. І. Мигович та В. Жмир розглядають соціальну роботу як процес, спрямований на підтримання та надання кваліфікованої допомоги будь-якій людині, групі або громаді. Ця допомога має на меті розширення або відновлення їхньої здатності до соціального функціонування та сприяє реалізації громадянських прав, запобігаючи соціальному виключенню [1].

При врахуванні сучасного рівня розвитку поняття соціальної роботи можна розглядати її як процес сприяння формуванню і реалізації сил індивідуальної та соціальної суб'єктності людини, а також виявлення й актуалізацію ресурсів для їх ефективного функціонування й відновлення.

З-поміж різних визначень поняття “соціальна робота” особливо переконливим є тлумачення, запропоноване А. Капською: соціальна робота полягає у створенні та забезпеченні умов для гідного, комфортного існування людини як соціального суб'єкта [8].

Враховуючи різноманітність розуміння соціальної роботи та її головну мету, ми пропонуємо розглядати це поняття у двох аспектах: широкому і вузькому. У широкому розумінні соціальна робо-

та – це вплив громадськості, професіоналів та індивідів на соціальну політику, спрямований на створення умов для життєдіяльності кожної людини, сім'ї і громади. У вузькому – це професійна діяльність, що здійснюється кваліфікованими спеціалістами і спрямована на надання індивідуальної допомоги людині, сім'ї або групі осіб, які опинилися у складних ситуаціях, за допомогою консультування, психологічної підтримки та інших інструментів. При аналізі сутності й організації соціальної роботи важливо зазначити, що вона є складним і різнобічним видом діяльності. Під час такого розгляду необхідно враховувати загальноприйняте розуміння філософських та психологічних аспектів діяльності, а також специфіку і фактори, що визначають об'єкт вивчення.

Якщо розглядати соціальну роботу як форму діяльності, то важливо уточнити предмет її діяльності, оскільки він змінюється у процесі розвитку теорії та практики. Запропоноване визначення предмета може бути широким, але воно є необхідною основою для організації діяльності через форми професійної та непрофесійної роботи.

Загалом, можна погодитися з філософською точкою зору О. Кравченка (2020), що діяльність є способом існування та розвитку суспільства і людини, процесом трансформації навколишньої природної та соціальної реальності. Також, Г. Каплан (1998) виокремлює різні види діяльності та основні елементи, що характеризують її структуру [1].

Щодо психологічного підґрунтя діяльності, важливо зазначити, що М. Колотило (2018) детально розглядає дії як процеси, які впливають із усвідомлених потреб та цілей. Його аналіз включає структуру людської діяльності, її окремі види та їх мотиви, а також розбіжності між суспільним і особистим значенням дій. Суттєвою частиною соціальної роботи є практика та досвід у впорядкуванні суспільного життя людини, подоланні суперечностей між ним та середовищем, а також удосконаленні системи спілкування і спільної діяльності різних груп населення. Професіоналізм та майстерність у сфері соціального управління, якість мережі соціальних служб як ефективних громадських інституцій, а також кваліфікаційна підготовка соціальних працівників, що реалізують державну соціальну політику на місцях (наприклад, служби зайнятості, соціальні педагоги, практичні психологи і т. д.), мають вирішальне значення [12].

Із цієї перспективи можна аналізувати діяльність фахівців у сфері соціальної роботи як поєднання конкретних процедур та операцій: соціальної (за метою, завданнями, змістом), психолого-педагогічної (за формою), організаторської (за функціями), професійної (за впливом на об'єкт). Це свідчить про наявність складної і мінливої структури діяльності. Тим не менше, важливо розрізнити ко-

жен вид діяльності, оскільки, як зазначає В. Поліщук (2003), всі вони можуть бути класифіковані за головним об'єктом: природа, техніка, люди, знакові системи, художні образи.

Такий підхід до аналізу діяльності соціальних працівників виправданий у зв'язку з багатогранністю їхніх видів діяльності. При цьому важливо враховувати, що психологічні та педагогічні аспекти переважають у роботі соціальних працівників, які працюють з сім'ями, на виробництві або в інших групах, тоді як організаційна робота більш характерна для керівників центрів соціальної допомоги або управлінців в регіональних органах.

Варто також визначити основні принципи і закономірності соціальної роботи як основні ідеї та правила, які керують діяльністю у сфері соціального захисту й підтримки населення, а також відповідають вимогам інноваційної практики.

У літературі рекомендується розрізнити дві групи закономірностей соціальної роботи: функціонування та розвитку суб'єктів соціальної роботи, а також суттєві зв'язки між суб'єктом та об'єктом соціальної діяльності та їх діалектику. Такий підхід, на думку І. Звереві, є більш обґрунтованим. На основі досліджень вчених (В. Бех, І. Зверева, А. Капська, М. Лукашевич, А. Мудрик, Т. Семигіна та інші) можна виділити ключові закономірності в соціальній роботі. Серед них – зв'язок між соціальними процесами у суспільстві, соціальною політикою та практикою соціальної роботи; адаптація змісту, форми і методів соціальної роботи до конкретних умов життя різних груп людей; розв'язання соціальних проблем на основі потреб та інтересів клієнтів; залежність результативності від професіоналізму і моральних якостей спеціалістів, а також можливостей соціальної системи. Ці закономірності становлять методологічну основу для визначення принципів соціальної роботи [7]. Принципи – це об'єктивні зв'язки, які керують діяльністю у сфері соціального захисту та підтримки населення. Етичний кодекс спеціалістів соціальної роботи визначає такі принципи, як повага до гідності кожної людини, пріоритетність її інтересів, толерантність, довіра та співпраця, доступність послуг, конфіденційність та дотримання професійних етичних норм.

Отже, різні автори вказують на різноманітність принципів соціальної роботи. Деякі виділяють соціально-політичні, організаційні та соціально-психолого-педагогічні принципи, інші – акцентують увагу на клієнтоцентризмі, опорі на власні сили клієнта, толерантності та конфіденційності. Усі вони мають важливе значення у роботі соціального працівника, оскільки враховують різні аспекти соціальної діяльності та потреби клієнтів. Важливо зазначити, що вибір принципів для конкретної ситуації залежить від контексту, потреб клієнта та мети соціальної роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білозерова М.В. Поняття “поліпрофесійна мобільність” майбутнього соціального працівника в наукових дослідженнях. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: Педагогічні науки*. 2018. № 8 (322) листопад. Ч. 1. С. 179–185.

2. Василенко О.М., Синюк Н.В., Овод Ю.В., Романовська Л.І., Фурдуй С.Б., Шеремет А.М., Якубова Л.А. Теоретичні та методичні аспекти соціальної діяльності: монографія / відп. ред. Л.О. Данильчук, Л.І. Романовська. Хмельницький: Фоп Цюпак А.А., 2020. Т. 2. 336с.

3. Інтегрована програма з формування сприйнятливості до АРТ у клієнтів ВІЛ – сервісних організацій та розвитку їхньої економічної самостійності. Частина 1. Інтеграція програми формування прихильності до АРТ та розвитку економічної самостійності / О. Гальчинська, Т. Семигіна. Київ: Поліграф плюс, 2017. 28 с

4. Закон України “Про соціальну роботу з сім’ями, дітьми та молоддю”. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text>.

5. Закон України “Про соціальні послуги”. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.

6. Закон України “Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії”. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text>.

7. Закон України “Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях”. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2193-20#Text>.

8. Зверєва І.Д., Козубовська І.В., Керецман В.Ю., Пічкарь О.П. Соціальна робота з дітьми та молоддю (теоретико-методологічні аспекти): у 2-х ч. / Ужгород: УжНУ, 2000. Ч. 1. 192 с.

9. Капська А.Й. Деякі теоретичні аспекти соціальної роботи. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2004. № 2. С. 5–14.

10. Карпенко О.Г., Романова Н.Ф. Теорія та практика соціальної роботи: навч. посіб. для студентів ВНЗ. Київ: Слово, 2015. 402 с.

11. Колотило М.О. Філософія сучасної соціальної роботи у контексті громадянського суспільства. *Гілея: науковий вісник*. 2018. Вип. 132. С. 224–227.

12. Семигіна Т.В. Міжнародна соціальна робота: глобальні пріоритети соціального розвитку і нове визначення соціальної роботи. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2015. № 1–2. С. 6–11.

13. Слезанська Г.І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2018. 382 с.

14. Соціальна робота в Україні: навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / І.Д. Зверєва та ін.; ред. І.Д. Зверєва, Г.М. Лактіонова; Луганський держ. педагогічний ун-т ім. Тараса Шевченка, Християнський дитячий фонд. Київ: Науковий світ, 2003. 234 с.

REFERENCES

1. Bilozerova, M.V. (2018). Poniattia “poliprofesiina mobilnist” maibutnoho sotsialnoho pratsivnyka v naukovykh

doslidzhenniakh [The concept of “multiprofessional mobility” of the future social worker in scientific research]. *Bulletin of Taras Shevchenko Luhansk National University: Pedagogical Sciences*. No. 8 (322). part.1. pp. 179–185. [in Ukrainian].

2. Vasylenko, O.M., Syniuk, N.V., Ovod, Yu.V., Romanovska, L.I., Furdui, S.B., Sheremet, A.M. & Yakubova, L.A. (2020). *Teoretychni ta metodychni aspekty sotsialnoi diialnosti: monohrafiia* [Theoretical and methodical aspects of social activity: monograph]. (Eds.). L.O. Danylchuk, L.I. Romanovska. Khmelnytskyi, Vol. 2. 336 p. [in Ukrainian].

3. Intehrovana prohrama z formuvannia spryiniatlyvosti do ART u kliientiv VIL – servisnykh orhanizatsii ta rozvytku yikhnoi ekonomichnoi samostiinosti [An integrated program for the formation of susceptibility to ART among clients of HIV – service organizations and the development of their economic independence]. Part 1. / O. Halchynska, T. Semyhina. Kyiv, 2017. 28 p. [in Ukrainian].

4. Zakon Ukrainy “Pro sotsialnu robotu z simiamy, ditmy ta moloddu” [Law of Ukraine “On social work with families, children and youth”]. Official website of the Parliament of Ukraine. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text>. [in Ukrainian].

5. Zakon Ukrainy “Pro sotsialni posluhy” [Law of Ukraine “On Social Services”]. Official website of the Parliament of Ukraine. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>. [in Ukrainian].

6. Zakon Ukrainy “Pro derzhavni sotsialni standarty ta derzhavni sotsialni harantii” [Law of Ukraine “On State Social Standards and State Social Guarantees”]. Official website of the Parliament of Ukraine. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text>. [in Ukrainian].

7. Zakon Ukrainy “Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo nadannia sotsialnykh posluh u razi vvedennia nadzvychainoho abo voiennoho stanu v Ukraini abo okremykh yii mistsevostiakh” [The Law of Ukraine “On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding the Provision of Social Services in the Event of the Introduction of a State of Emergency or Martial Law in Ukraine or Some of Its Localities”]. Official website of the Parliament of Ukraine. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2193-20#Text>. [in Ukrainian].

8. Zvierieva, I.D., Kozubovska, I.V., Keretsman, V.Iu. & Pichkar, O.P. (2000). *Sotsialna robota z ditmy ta moloddu (teoretykometodolohichni aspekty): u 2-kh ch.* [Social work with children and youth (theoretical and methodological aspects): in 2 h]. Uzhhorod, part. 1. 192 p. [in Ukrainian].

9. Kapska, A.Y. (2004). *Deiaki teoretychni aspekty sotsialnoi roboty* [Some theoretical aspects of social work]. *Social work in Ukraine: theory and practice*. No. 2. pp. 5–14. [in Ukrainian].

10. Karpenko, O.H. & Romanova, N.F. (2015). *Teoriia ta praktyka sotsialnoi roboty: navch. posib. dlia studentiv VNZ* [Theory and practice of social work: teaching. manual for university students]. Kyiv, 402 p. [in Ukrainian].

11. Kolotylo, M.O. (2018). *Filosofiiia suchasnoi sotsialnoi roboty u konteksti hromadianskoho suspilstva* [Philosophy of modern social work in the context of civil society]. *Gileia: Scientific Bulletin*. Vol. 132. pp. 224–227. [in Ukrainian].

12. Semyhina, T.V. (2015). *Mizhnarodna sotsialna robota: hlobalni priorytety sotsialnoho rozvytku i nove vyznachennia sotsialnoi roboty* [International social work: global priorities of social development and a new definition of social work]. *Bulletin of the Academy of Labor and Social*

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ У МАЛІЙ АКАДЕМІЇ НАУК ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Relations of the Federation of Trade Unions of Ukraine. No. 1–2. pp. 6–11. [in Ukrainian].

13. Slozanska, H.I. (2018). *Sotsialna robota v terytorialnii hromadi: teorii, modeli ta metody : monohrafiia* [Social work in the territorial community: theories, models and methods: monograph]. Ternopil, 382 p. [in Ukrainian].

14. *Sotsialna robota v Ukraini : navch. posib. dlia stud. vyshch. ped. navch. zakl.* [Social work in Ukraine: teaching

manual for students higher ped. education closing]. I. D. Zverieva et al; (Eds.). I.D. Zvierieva, H.M. Laktionova ; Luhansk State Pedagogical University named after Taras Shevchenko, Christian Children's Fund Kyiv, 2003. 234 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 05.06.2024

УДК 37.04

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.312178>

Тарас Галатюк, магістр фізики, учитель фізики та інформатики
Рівненської гімназії № 6

Михайло Галатюк, кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки, освітнього менеджменту та соціальної роботи
Рівненського державного гуманітарного університету

Юрій Галатюк, кандидат педагогічних наук, професор,
професор кафедри фізики, астрономії та методики викладання
Рівненського державного гуманітарного університету

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ У МАЛІЙ АКАДЕМІЇ НАУК ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТАРШОКЛАСНИКІВ

У статті проаналізовано зміст науково-дослідницької діяльності учнів, акцентовано увагу на її особливостях, структурі, прямому і побічному продукті. Колективом авторів розроблено логіко-стратегічну модель науково-дослідницької діяльності учнів. Запропонована модель складається з восьми компонентів, які коротко схарактеризовані в цій статті. Модель передбачає досягнення конкретної цілі, якою є розвиток методологічної культури старшокласників можливостями освітнього простору Малої академії наук учнівської молоді.

Ключові слова: дослідження; діяльність; методологічна культура; розвиток; модель; учні; знання; процес; творчість.

Рис. 1. Літ. 11.

Taras Halatiuk, Master of Physics,
Teacher of Physics and Computer Science,
Rivne Gymnasium No. 6

Mykhailo Halatiuk, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor,
Associate Professor of the Pedagogy, Educational Management and Social Work Department,
Rivne State University of Humanities

Yurii Halatiuk, Ph.D. (Pedagogy), Professor,
Professor of the Physics, Astronomy and Teaching Methods Department,
Rivne State University of Humanities

SCIENTIFIC RESEARCH ACTIVITY AT THE JUNIOR ACADEMY OF SCIENCES AS A FACTOR IN DEVELOPMENT OF METHODOLOGICAL CULTURE OF SENIOR PUPILS

The article focuses on the problem of organization and management of scientific research activities of senior pupils. In the process of scientific research and analysis of the practice of involving senior pupils in research activities at the Junior Academy of Sciences, the authors defined didactic conditions for the realization of the creative potential of schoolchildren. Adherence to didactic conditions will help ensure the productivity of subject-subject interaction of all participants in scientific research activities in the educational space Junior Academy of Sciences for schoolchildren.

The article analyzes the content of research activities of pupils, attention is focused on its features, structure, direct and by-products. Installed, that the scientific research activity of pupils is a creative process resulting in a new achievement. As a rule, a new achievement has its objective (subjective) novelty and originality.

The team of authors of the article developed a logical-strategic model of pupils' scientific and research activities. The proposed model consists of eight components, which are characterized in this article. The model provides for the achievement of a specific goal, which is the development of the methodological culture of senior pupils, the possibilities of the educational space Junior Academy of Sciences for schoolchildren.

Based on the analysis of scientific literature outlined the concept of “methodological culture”. The authors noted that methodological culture is a culture of thinking, characteristic scientific outlook of the pupil. The basis of the methodological culture of the pupil – this is methodological knowledge, the ability to apply it during the performance of scientific and research tasks, as well as in the process of life. To the criteria for assessing, the level of development of the methodological culture includes knowledge of scientific research methods, ability to apply them, ability to methodological reflection, etc.

Keywords: research; activity; methodological culture; development; model; pupils; knowledge; process; creativity.

Постановка проблеми. Упродовж багатьох років Мала академія наук України (далі – МАН) є флагманом популяризації науки серед учнів. Щорічно на системному рівні МАН залучає учнівську молодь до науково-дослідницької роботи, створює необхідні умови для реалізації творчого потенціалу учнів у вітчизняному та світовому науковому просторі. У теперішній час МАН (JAS, Україна) поєднує цілу низку різноманітних форм науково-дослідницької роботи. До них належать: наукові гуртки і секції, конкурси й олімпіади, наукові лабораторії та музеї, онлайн-проекти, наукові івенти, школи і бізнес-інкубатор, діджитал-платформа освіти з науково-популярним контентом та багато іншого. Важливою особливістю відзначених форм науково-дослідницької діяльності є сприяння розвитку особливого виду культури старшокласників, яка асоціюється з культурою діяльності особистості в соціумі і називається методологічною культурою.

Глобальні процеси швидкого оновлення інформації, вдосконалення технологій і засобів виробництва, особливості трансформації ринкової економіки вимагають від сучасної молодої людини бути професійно мобільною. У недалекій перспективі перевагу матимуть фахівці, які вміють здобувати знання, володіють методологічною культурою, здатні підвищувати самостійно свій рівень професійної компетентності впродовж життя, мають високий рівень культури діяльності. На нашу думку, існує суперечність між необхідністю розвивати методологічну культуру учнів (старшокласників) і відсутністю гнучкого механізму системного вдосконалення проблемно-змістового забезпечення науково-дослідницької діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Будь-який вид діяльності має мету, завдання, методи і засоби дій, а також результати. У психолого-педагогічному і філософському контексті будь-яку діяльність доцільно розглядати як суспільно-культурне явище, або феномен культури. Як правило, діяльність має свою методологію, знання та їх реалізацію, характеризує рівень розвитку методологічної культури суб'єкта діяльності.

Оскільки, методологічна культура – це результат діяльності, то в контексті нашої наукової розвідки виступає результатом науково-дослідницької діяльності старшокласників у освітньому просторі Малої академії наук. У процесі нашого дослідження з'ясовано, що методологічна культура старшокласників є системним утворенням. До її

структурних компонентів належать: предметні та загальнонаукові (загальнопредметні) знання; уміння і навички здійснювати науково-дослідницьку діяльність; володіння механізмами цілепокладання, планування, аналізу та рефлексії своїх дій.

Результати наукових розвідок [2; 3; 4; 7; 11] засвідчують, що методологічна культура є інтегративною багаторівневою системою, яка поєднує предметні, міжгалузеві, загальнонаукові й філософські знання, спеціальні компетенції, які полягають у готовності визначати, розробляти універсальні стратегії, плани-орієнтири, процедури науково-дослідницької діяльності.

Як зазначає Т. Галатюк, продуктивним засобом формування методологічної культури виступає проблемно-змістове забезпечення навчально-пізнавальної діяльності учнів, яке поєднує творчі задачі (дослідницькі та частково-пошукові) і залучення старшокласників до науково-дослідницької діяльності. Автор стверджує: відповідь на запитання про те, що називають методологічною культурою учнів, необхідно шукати серед понять “культура”, “методологія” та “діяльність”. Згідно з науковими висновками дослідника, методологічна культура учня – це готовність самоорганізовувати та здійснювати свою навчально-пізнавальну діяльність, окремим видом якої є науково-дослідницька [3].

Аналіз наукових джерел засвідчує, що поняття “науково-дослідницька діяльність учнів” не має однозначного визначення. Воно використовується у сучасній педагогічній науці поряд з іншими, що є схожими за змістом і перебувають у генетично-змістових зв'язках. До цих понять належать: “навчально-дослідницька діяльність”, “творча навчально-пізнавальна діяльність”, “дослідницька діяльність”, “наукова діяльність” та інші.

Автор “Українського педагогічного енциклопедичного словника” С. Гончаренко відзначає, що наукова діяльність – це особлива форма самовираження учня (студента), яка створює можливості самоствердитись, проявити автентичність. Наукова діяльність розвиває творчі здібності, уміння здійснювати наукову рефлексію, аналітико-синтетичне мислення, уміння перекодовувати інформацію, її відшукувати та змінювати відповідно до поставленої мети і завдань наукового дослідження [4].

На думку С. Гончаренка, до важливих особливостей наукової діяльності належать: підпорядкованість цілей наукової діяльності цілям навчальним; пріоритетним мотивом є пізнавальний; наукова діяльність неможлива без наставника – вчи-

теля, наукового керівника. Під час наукової роботи у старшокласників розвивається методологічна культура, виявляються здібності до певного виду майбутньої професійної діяльності, розвивається здатність до творчого пошуку і творчого виконання завдань. Крім того, наукова діяльність учнів допомагає поглибити відомості щодо успішного врегулювання організаційних, освітніх та інших проблемних ситуацій, які можуть виникати під час майбутньої професійної діяльності. Залучення учнів (старшокласників) до наукової діяльності сприяє вихованню самостійності під час виконання не лише теоретичних, але й практичних завдань [4].

У наукових дослідженнях стверджується [8; 9; 10], що навчально-дослідницька діяльність є окремим видом навчальної діяльності, що здійснюється в урочний і позаурочний час як процес відкриття учнем суб'єктивно нових знань і способів дій на основі пізнавальної самостійності та творчої суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Особливість науково-дослідницької діяльності – це підпорядкованість її мети цілям навчання, а внутрішній мотив – пізнання, яке передбачає процес пошуку та конструювання нових знань, інакше кажучи – процес розвитку методологічної культури учнів [8].

У процесі аналізу психолого-педагогічних основ дослідницької діяльності старшокласників під час вивчення української літератури з'ясовано, що це процес спільної роботи учня і вчителя, мета якої – виявити сутність досліджуваних явищ і процесів. Основним завданням суб'єкт-суб'єктної взаємодії є створення умов для розвитку творчої особистості, її самовизначення та самореалізації [9].

На основі наукових розвідок, які стосуються проблем і особливостей організації освітнього процесу з історії, встановлено, що дослідницька діяльність – це вид навчальної діяльності, який ґрунтується на певній самостійності учнів під час розв'язання творчого (дослідницького) завдання із наперед невідомим рішенням. Результатом дослідницької діяльності є розвиток методологічної культури учня, відкриття учнем на особистісно-суб'єктивному рівні нових знань і способів дій [10].

Мета статті: запропонувати логіко-стратегічну модель науково-дослідницької діяльності старшокласників у Малій академії наук України, результатом якої є розвиток методологічної культури учнів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Науково-дослідницька діяльність учня – це вид діяльності, який передбачає процес створення інтелектуального продукту (прямого і побічного), що супроводжується внутрішніми змінами в ціннісно-світоглядній сфері учня та розвитком його творчого потенціалу. Під прямим інтелектуальним продуктом будемо розуміти розвиток методологічної культури й аналітико-синтетичного мислення учня, підсилення внутрішніх мотивів до науково-дослід-

ницької діяльності, а також поглиблення його ціннісно-світоглядної сфери. До побічного продукту належать: досягнення мети, виконані завдання науково-дослідницької діяльності, теоретична і практична значущість, рівень новизни реалізованого дослідження.

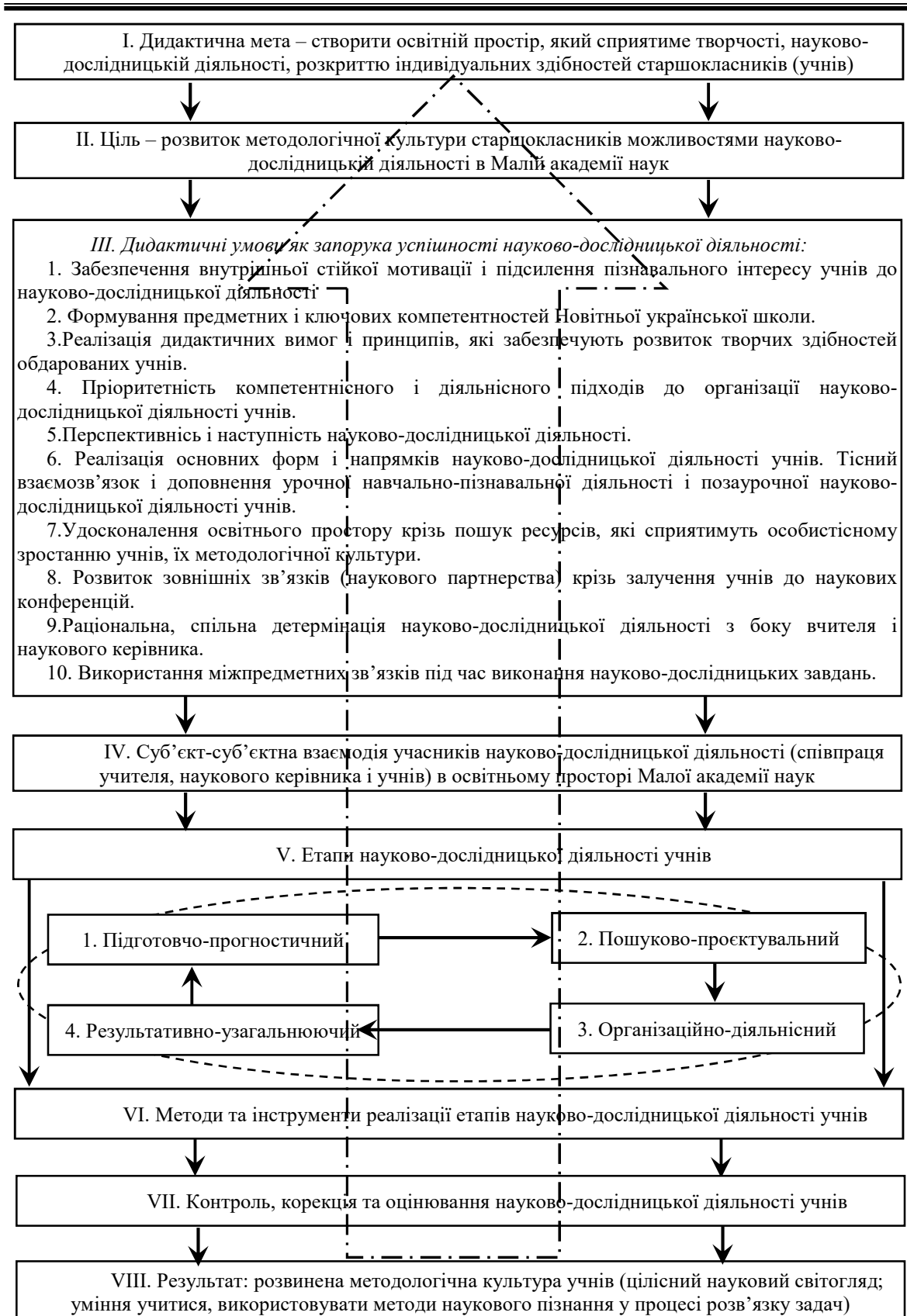
До загальної структури науково-дослідницької діяльності учня як системи входять такі компоненти: мета та ціль; процес науково-дослідницької діяльності, її результат (прямий і побічний продукт); особистість учня та вчителя; освітній простір (ліцей, МАН); умови в яких здійснюється науково-дослідницька діяльність. Усі відзначені компоненти конкретизуються у структурі логіко-стратегічної моделі науково-дослідницької діяльності учнів, яка зображена на *рисунку 1*. Зупинимось детальніше на компонентному складі запропонованої логіко-стратегічної моделі.

Перший компонент (дидактична мета) є системоутворювальним чинником, який визначає результат. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови відзначається, що мета є тим, до чого прагне людина, чого хоче вона досягти. Інакше кажучи, мета – це наперед намічене людиною завдання, або замисел [1, 661]. З огляду на це визначення, а також завдань щодо навчання, які вирішують МАН і Нова українська школа, схарактеризуємо зміст мети в структурі логіко-стратегічної моделі науково-дослідницької діяльності учнів.

Як відомо, МАН здійснює освітню і науково-дослідницьку діяльність у позаурочний час, а організація освітнього процесу в МАН (використання змісту, форм, методів, засобів навчання) має особливості в контексті розвитку умінь і навичок культури здійснення наукового дослідження. Узагальнюючи викладене, ми вважаємо, що мета суб'єкт-суб'єктної взаємодії полягає у створенні інтегрованого освітнього простору, який сприятиме розкриттю індивідуальних здібностей, обдарованості учнів, залученню їх до пошукової і дослідницької роботи у вибраних галузях науки та техніки. Під суб'єкт-суб'єктною взаємодією будемо розуміти діяльність учня в інтегрованому просторі Новітньої української школи і МАН, що здійснюється під управлінням вчителя і викладача закладу вищої освіти, який є керівником науково-дослідницької роботи учня.

Другий компонент логіко-стратегічної моделі науково-дослідницької діяльності учня є конкретизацією першого. Його зміст полягає у усвідомленні образу кінцевого результату науково-дослідницької діяльності учня, інакше кажучи, – це ціль [1]. Однією із важливих цілей організації науково-дослідницької діяльності є розвиток методологічної культури старшокласників крізь стимулювання їх продуктивної творчої активності за допомогою інструментів Малої академії наук учнівської молоді.

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ У МАЛІЙ АКАДЕМІЇ НАУК ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ
МЕТОДОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТАРШОКЛАСНИКІВ**

**Рис. 1. Логіко-стратегічна модель науково-дослідницької діяльності учнів
(наша розробка)**

У наукових джерелах віднаходимо, що продуктивну творчу активність називають творчою діяльністю, окремим видом якої є науково-дослідницька діяльність учня [4; 5; 9]. Йдеться про те, що науково-дослідницька діяльність учня є творчим процесом, унаслідок якого виникає нове досягнення, яке може мати як об'єктивну, так і суб'єктивну новизну й оригінальність. На підставі цих міркувань сформулюємо визначення творчої особистості учня. Отже, творча особистість учня – це особистість, яка внаслідок впливу зовнішніх чинників і пізнавальної активності набула важливих для актуалізації свого творчого потенціалу внутрішніх мотивів, індивідуальних утворень, здібностей, що сприяють досягненню творчих результатів у науково-дослідницькій діяльності [5].

Для того, щоб науково-дослідницька діяльність учня супроводжувалася розвитком методологічної культури учня, необхідно забезпечити реалізацію дидактичних умов як запоруки створення продуктивного освітнього простору. Відзначені дидактичні умови успішної суб'єкт-суб'єктної взаємодії – це *третьою компонентом* логіко-стратегічної моделі науково-дослідницької діяльності учнів.

У науковій літературі відсутнє чітке розуміння поняття “дидактичні умови”. Вчені дотримуються думки, що дидактичні умови – це певні наперед задані обставини процесу навчання, які є результатом цілеспрямованого відбору, моделювання та застосування складових змісту, методів, засобів і принципів, організаційних форм навчання для досягнення поставлених освітніх цілей [2; 4; 7].

У контексті нашого дослідження під дидактичними умовами будемо розуміти впорядковану систему дидактичних вимог, дотримання яких є запорукою успішної науково-дослідницької діяльності учнів.

Наші наукові розвідки, які стосуються проблеми й особливостей розвитку методологічної культури старшокласників, засвідчують, що для забезпечення успішної науково-дослідницької діяльності учнів необхідно виділити принаймні десять дидактичних умов, які доповнюють одна одну. Ці дидактичні умови подані на *рисунку 1* (див. *III-й компонент*), їх повинні дотримуватись суб'єкти науково-дослідницької діяльності (див. *рис. 1, IV-й компонент*).

Суб'єкт-суб'єктна взаємодія у межах запропонованих нами дидактичних умов – це форма педагогічної співпраці між науковим керівником, учителем і учнями (гуртківцями МАН), у процесі якої всі учасники науково-дослідницької діяльності об'єднані одним освітнім простором, який допомагає реалізувати творчий потенціал і досягти успіхів у саморозвитку, продемонструвати власні здібності та таланти кожному з учасників науково-дослідницької діяльності, а також розвинути методоло-

гічну культуру і поглибити особистісний світогляд. Таким чином, суб'єкт-суб'єктна взаємодія на рівні співпраці наукового керівника, вчителя та учнів формує позитивне ставлення учнів до науково-дослідницької діяльності, освітнього простору (гуртка, секції). Учні самостійно здійснюють цілепокладання, планування, аналіз, оволодівають механізмами методологічної рефлексії науково-дослідницької діяльності, її результатів.

Якщо розглядати науково-дослідницьку діяльність як процес і вид навчально-пізнавальної діяльності з орієнтованістю на розвиток методологічної культури учнів, то доцільно виділити в ній чотири етапи: підготовчо-прогностичний, пошуково-проектувальний, організаційно-діяльнісний та результативно-узагальнювальний (*V-й компонент* запропонованої нами моделі). Виконання кожного з відзначених етапів є реалізацією спрощеної традиційної схеми наукового пізнання (розвитку науки). Ця схема передбачає розгортання науково-дослідницької діяльності за траєкторією: встановлення фактів (емпірично) → первинне емпіричне узагальнення → виявлення відхилень фактів від відомих наукових теорій, концепцій, законів → розробка теоретичної моделі-гіпотези, її нова аргументація → формулювання логічних висновків з моделі-гіпотези (дедукція), їх перевірка на істинність [2; 6; 11].

Для реалізації кожного з етапів науково-дослідницької діяльності необхідно застосовувати відповідні методи пізнання, інструменти наукового пошуку, аналізу й інтерпретації результатів наукового дослідження (*VI-й компонент на рис. 1*). До методів наукового пізнання належать емпіричні (спостереження, експеримент та ін.), теоретичні (аналіз, синтез, індукція та ін.) і загальнонаукові (до прикладу – системний і синергетичний підходи).

Щоб підсилити продуктивність виконання усіх чотирьох етапів дослідження, доцільно використовувати такі інструменти науково-педагогічного супроводу, як: сучасні технічні засоби навчання учнів, наукові онлайн-ресурси та інше. Наприклад, серед багатьох онлайн-ресурсів великої популярності набула освітня платформа МАН (режим доступу: <https://platform.man.gov.ua/>), яка вміщує науково-популярний контент для учнів, педагогів і всіх, хто бажає поглибити свої знання і науковий рівень. На сайті освітньої платформи МАН розміщені медійні статті, цікаві інтерв'ю, відеопроєкти, онлайн-курси та інше.

Важливим дидактичним завданням під час підготовки науково-дослідницької роботи є управління творчими і пошуковими діями учнів. Науковий керівник має контролювати процес виконання усіх етапів науково-дослідницької діяльності, надавати підтримку, коригувати і спрямовувати діяльність учня (*VII-й компонент на рис. 1*). До завдань наукового керівника належать: перевірка результа-

тів науково-дослідницької діяльності учня, надання консультації (допомоги), а також аналіз і обговорення виконаних завдань дослідження.

На нашу думку, щоб підсилити ефективність управління науково-дослідницькою діяльністю потрібно застосовувати систему навчальних впливів. До засобів здійснення навчального впливу належать плани-орієнтири, наперед задані стратегії дій, інструкції, евристичні приписи та задачі. Науковий керівник (вчитель) самостійно конструє орієнтувальну основу науково-дослідницької діяльності учня. Тут потрібно враховувати мету, складність поставлених завдань науково-дослідницької діяльності, рівень підготовки учня, його пізнавальний інтерес і мотивацію. Відзначимо, що з підвищенням рівня розвитку методологічної культури учня, рівень надання навчальної допомоги має знижуватися. Таким чином, забезпечується високий рівень самостійності та творчих дій під час виконання учнем науково-дослідницьких завдань.

Останній – VIII-й компонент логіко-стратегічної моделі науково-дослідницької діяльності – це результат, яким є розвинена методологічна культура учнів (цілісний науковий світогляд; уміння учитися та використовувати методи наукового пізнання у процесі виконання дослідницьких завдань і розв'язування творчих навчально-пізнавальних задач).

На рис. 1 показано зв'язок (великою пунктирною стрілочкою) результату і дидактичної мети (VIII-й компонент → I-й компонент). Цей зв'язок характеризує вплив результату на дидактичну мету, що полягає у можливості коригувати мету відповідно до отриманих результатів науково-дослідницької діяльності. З іншого боку, учневі потрібно проаналізувати отримані результати дослідження, здійснити методологічну рефлексію. Саме так відбувається процес самооцінки рівня виконаних завдань, які конкретизують мету дослідження.

Важливим продуктом реалізації зв'язку між I-м і VIII-м компонентами дидактичної моделі є розвиток методологічної культури учнів. На нашу думку, основою методологічної культури виступають методологічні знання, уміння їх використовувати під час виконання завдань наукового дослідження. Методологічна культура надає можливість науково обґрунтовувати отримані результати дослідницької діяльності, сприймати їх критично та порівнювати. Методологічна культура – це культура мислення, характеристика наукового світогляду учня, яка допомагає висловлювати власну точку зору, аргументовано її доводити.

Зрозуміло, що запропонована логіко-стратегічна модель є ідеальною і її функціональну спроможність можна довести тільки в процесі педагогічного експерименту. Тим не менше, в проаналізованій моделі, зв'язках між її компонентами прослідко-

вуються ознаки системи. У зв'язку з цим, у подальших своїх наукових розвідках, вважаємо за необхідність застосувати системний підхід для глибшого вивчення феномена науково-дослідницької діяльності учнів Малої академії наук. На нашу думку, саме системний підхід, його аналітико-синтетична спроможність є тим пізнавальним механізмом, який допоможе схарактеризувати зміст науково-дослідницької діяльності, її значущість під час розвитку методологічної культури учнів.

Висновки. Отже, в умовах теперішніх викликів життя важливе значення має розвиток методологічної культури учнів, їх дослідницької поведінки, яка має бути складовою стилю життя кожної сучасної людини, а не лише учнів і науковців. Ми вважаємо, що науково-дослідницька діяльність учнів Малої академії наук є важливою особливістю психічної і когнітивної сфер особистості. Саме ці внутрішні сфери людини допомагають реалізуватися як особистість у професійному колі однодумців, а також реалізувати свій інтелектуальний, духовний та емоційний потенціал.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці проблемно-змістового механізму (планів-орієнтирів, стратегій наукового пошуку та інструкцій-приписів), які спростять процес управління науково-дослідницькою діяльністю старшокласників, підсилять пізнавальний інтерес, сприятимуть самостійності, розкриттю творчих здібностей учнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 / уклад. та голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
2. Галатюк М.Ю., Галатюк Ю.М. Науково-дослідницька діяльність як засіб розвитку методологічної культури майбутнього вчителя. *Актуальні питання у сучасній науці. Серія "Педагогіка"*. Київ, 2024. № 6 (24). С. 777–786.
3. Галатюк Т.Ю., Галатюк Ю.М. Формування методологічної культури учнів у процесі розв'язування творчих фізичних задач. *Фізико-математична освіта: науковий журнал*. Суми, 2017. № 2 (12). С. 51–56.
4. Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Видання друге. Рівне, 2011. 552 с.
5. Карпенко Н.А. Психологія творчості : навч. посібник. Львів, 2016. 156 с.
6. Ковальська Н.М., Галатюк М.Ю. Структурно-логічна модель проектування програми розвитку загальноосвітнього навчального закладу. *Молодь і ринок*. Щомісячний науково-педагогічний журнал. 2017. № 12. С. 17–23.
7. Лаврентьева О.О. Розвиток методологічної культури майбутніх учителів природничих дисциплін у процесі професійної підготовки: теоретико-методичний аспект : монографія. Київ, 2014. 456 с.
8. Мієр Т.І. Дидактичні засади організації навчально-дослідницької діяльності молодших школярів : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02. Інститут педагогіки НАПН України. Київ, 2014. 594 с.

9. Міхно О.П. Організація дослідницької діяльності старшокласників у процесі вивчення української літератури : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Інститут педагогіки НАПН України. Київ, 2010. 209 с.

10. Мороз П.В., Мороз І. В. Дослідницька діяльність учнів у процесі навчання всесвітньої історії в основній школі : методичний посібник. Київ, 2018. 96 с.

11. Цехмістрова Г.С. Основи наукових досліджень. Київ, 2004. 240 с.

REFERENCES

1. Busel, V.T. (Ed.). (2005). Velykyi tlumachnyi slovnyk sushasnoi ukrainskoi movy: 250 000 sliv [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language: 250,000 words]. Kyiv, Irpin. 1728 p. [in Ukrainian].

2. Halatiuk, M.Yu. & Halatiuk, Yu.M. (2024). Naukovodoslidnytska diialnist yak zasib rozvytku metodolohichnoi kultury maibutnoho vchytelia [Research activity as a means of developing the methodological culture of the future teacher]. *Current issues in modern science ("Pedagogy")*. Kyiv, Vol. 6 (24), pp. 777–786. [in Ukrainian].

3. Halatiuk, T.Yu. & Halatiuk, Yu.M. (2017). Formuvannya metodolohichnoi kultury uchniv u protsesi rozviazuvannya tvorchykh fizychnykh zadach [Formation of methodological culture of students in the process of solving creative physical problems]. *Physical and mathematical education: scientific journal*, Vol. 2 (12), Sumy, pp. 51–56. [in Ukrainian].

4. Honcharenko, S.U. (2011). Ukrainskyi pedahohichnyi entsyklopedychnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical encyclopedic dictionary]. Rivne, 552p. [in Ukrainian].

5. Karpenko, N.A. (2016). Psykholohiia tvorchosti: navch. posibnyk [Psychology of creativity: a study guide]. Lviv, 156 p. [in Ukrainian].

6. Kovalska, N.M & Halatiuk, M.Yu. (2017). Strukturnolohichna model proektuvannya prohramy rozvytku zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu [The structural-logical model of designing a program of development of general educational institution]. *Youth & market*. Monthly scientific-pedagogical journal. Drohobych, Vol. 12 (165), pp. 17–23. [in Ukrainian].

7. Lavrentieva, O.O. (2014). Rozvytok metodolohichnoi kultury maibutnikh uchyteliv pryrodnychkh dystsyplin u protsesi profesiinoi pidhotovky: teoretyko-metodychnyi aspekt [Development of methodological culture of future science teachers in the process of professional training: theoretical and methodological aspect]. Kyiv, 456 p. [in Ukrainian].

8. Miier, T.I. (2014). Dydaktychni zasady orhanizatsii navchalno-doslidnytskoi diialnosti molodshykh shkoliariv [Didactic principles of the organization of educational and research activities of junior high school students]. *Doctor's thesis*. The Institute of Pedagogy of the NAPS of Ukraine. Kyiv, 594 p. [in Ukrainian].

9. Mikhno, O.P. (2010). Orhanizatsiia doslidnytskoi diialnosti starshoklasnykiv u protsesi vyvchennia ukrainskoi literatury [Organization of research activities of high school students in the process of studying Ukrainian literature]. *Candidate's thesis*. The Institute of Pedagogy of the NAPS of Ukraine. Kyiv, 209 p. [in Ukrainian].

10. Moroz, P.V. & Moroz, I.V. (2018). Doslidnytska diialnist uchniv u protsesi navchannia vsesvitnoi istorii v osnovnii shkoli: metodychnyi posibnyk [Research activities of students in the process of learning world history in primary school: methodical guide]. Kyiv, 96 p. [in Ukrainian].

11. Tsekhmistrova, H.S. (2004). Osnovy naukovykh doslidzen [Basics of the scientific research]. Kyiv, 240 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.07.2024

“Робота педагога полягає не стільки в навчанні всьому, чому можна навчитися, а у вихованні любові і поваги до знань”.

*Джон Локк
англійський філософ*

“Доброта – це найблагородніша зброя”.

*Томас Фуллер
англійський церковний діяч, історик*

“Критика вимагає куди більше культури, ніж творчість”.

*Оскар Уайльд
ірландський поет, драматург*

“Слідувати голосу власної совісті зручніше, ніж голосу розуму, адже при поганому результаті у совісті завжди знайдеться виправдання і розрада”.

*Фрідріх Ніцше
німецький філософ*

Анна Слатвінська, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
Володимир Товстоган, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри теорії й методики виховання,
психології та інклюзивної освіти
Комунального вищого навчального закладу
“Херсонська академія неперервної освіти”
Тетяна Острянюк, кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Відкритий міжнародний університет розвитку людини “Україна”

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті створення інклюзивного освітнього середовища, результатом функціонування і розвитку якого є освітні послуги нової якості, розглядається як один зі стратегічних напрямів реформування і вдосконалення вітчизняної системи освіти. Проаналізовано ключові особливості сучасної інклюзивної освіти та схарактеризовано ознаки інклюзивного освітнього середовища. Визначено організаційні, психолого-педагогічні та соціокультурні чинники, які впливають на організацію і функціонування інклюзивного освітнього середовища.

Ключові слова: інклюзія; інклюзивна освіта; інклюзивне освітнє середовище; суб'єкти освітнього процесу.

Літ. 11.

Anna Slatvinska, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the
Special and Inclusive Education Department,
Uman Pavlo Tychyna State Pedagogical University
Volodymyr Tovstohan, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the
Theory and Methodology of Education Psychology and Inclusive Education Department,
Communal Higher Educational Establishment
“Kherson Academy of Continuing Education”
Tetiana Ostrianko, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor,
Associate Professor of the Psychology Department,
Open International University of Human Development “Ukraine”

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS OF ORGANIZING AN INCLUSIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT

The article considers the creation of an inclusive educational environment as one of the strategic directions of reforming and improving the national education system.

The key features of modern inclusive education are analyzed: it allows to consider such a phenomenon as “diversity” as a new reality in all its manifestations; guarantees equal access to quality education, providing maximum freedom of choice to each student, affirming the principle of individualization of the learning process and giving students the opportunity to achieve higher educational results; organization of cooperation with families, state and public organizations; promoting academic success, maintaining a philosophy of acceptance of each child and flexibility in approaches to learning.

It has been proven that the creation of an inclusive educational environment aims not only to organize the educational activities of a child with special needs, but also to socialize him as a priority of the inclusion process. It was found that the essential basis of the functioning of the inclusive. in the educational environment, there is an emphasis on humanistic philosophy, according to which any form of atypicality should be considered as a condition for enriching educational activities and positive communication with all subjects of inclusion, the formation of tolerance in all participants of the educational process.

The organizational and psychological-pedagogical conditions that affect the functioning of an inclusive educational environment are defined: the organization of a system of effective psychological-pedagogical support for the process of inclusive education through the interaction of diagnostic-consultative, corrective-developmental, treatment-prophylactic, and social-labor areas of activity; ensuring the diagnosis of the effectiveness of the processes of correction, adaptation and socialization of children with developmental disabilities at the stage of school education; overcoming negative features of the emotional and personal sphere through the inclusion of children in successful activities; increasing the child's motivation to study based on his personal interest and through a conscious attitude to positive activities; creating conditions for positive social adaptation.

Keywords: inclusion; inclusive education; inclusive educational environment; subjects of the educational process.

Постановка проблеми. Реформування системи освіти, створення універсального освітнього середовища, що формується на принципах суб'єктності, зумовили появу нових "освітніх реалій", до яких належить і інклюзивне освітнє середовище. Його поява зумовлена низкою передумов: збільшенням чисельності дітей з емоційними, інтелектуальними, аутистичними та ін. порушеннями у поєднанні з їхньою потребою у здобутті освіти; вимогами суспільства у поліпшенні якості та доступності освіти; впровадженням ідей гуманізації та демократизації суспільства; необхідністю суб'єктного включення батьків до освітнього процесу та ін.

У кризових соціальних умовах інклюзивна освіта виправдовує інтенсивну модернізацію, спрямовану на створення комфортного соціально-психологічного середовища, покликаною перебудувати свідомість учасників освітнього процесу зі стану віктимності на пізнавальну активність, життєве самовизначення та самоствердження, на усвідомлення власної значущості, своїх орієнтирів і масштабів майбутніх досягнень у суспільному житті та в житті держави. А отже, інклюзивне освітнє середовище передбачає адекватну організацію навчальної діяльності, що задовольняє освітні потреби кожної дитини, значно розширюючи можливості її соціалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні питання реформування освіти, зміни її ціннісної складової досліджували Н. Бібік, В. Кремень, М. Вашуленко, О. Савченко та ін.

Наукові розвідки деяких науковців (Ю. Бондаренко, К. Зелінська-Любченко, А. Колупаєва, Г. Скиба, Н. Софій та ін.) розкривають сутнісне значення терміна "інклюзивна освіта" та особливості її запровадження.

Суть освітнього середовища та його функції розглядали як зарубіжні (Т. Браун, Дж. Гібсон, У. Мейс, Т. Менг), так і вітчизняні (І. Бех, О. Гора, С. Дерябо, Т. Кузьменко, В. Семиченко, С. Сисоєва, А. Цимбалару та інші) вчені.

Концептуальні засади навчання осіб із особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому середовищі розробили І. Гудим, А. Колупаєва, В. Козуля, К. Кольченко, О. Мартинчук, А. Поліхроніді, Л. Талдонова, П. Таланчук, О. Чеботарьова та ін.

Теоретико-практичні аспекти організації інклюзивного освітнього середовища закладів освіти розкрито у працях зарубіжних (Елен Р. Данієлс, Кей Стаффорд, Памела А. Кахлін) та вітчизняних (М. Андреева, Г. Груць, Т. Гура, І. Калініченко, Л. Коваль, І. Малишевська, О. Мехед, О. Позняк, Т. Скрипник, А. Цимбалару та ін.) науковців.

Мета статті – проаналізувати ключові особливості сучасної інклюзивної освіти, схарактеризу-

вати ознаки інклюзивного освітнього середовища; визначити організаційні, психолого-педагогічні та соціокультурні чинники, які впливають на організацію і функціонування інклюзивного освітнього середовища.

Виклад основного матеріалу. Нині в українському суспільстві все ґрунтовніше переосмислюється ставлення до людей з особливими потребами, усвідомлюється необхідність забезпечення рівних з усіма іншими людьми прав у різних сферах життя, включаючи освіту. А тому активно розробляються і вдосконалюються теоретичні і практичні засади інклюзивної освіти.

Так, З. Шевців розглядає інклюзію "як залучення до освітнього процесу не лише дітей з обмеженими можливостями здоров'я, а й з іншими відмінностями, несхожістю, унікальністю, неповторністю" [11, 44].

Л. Лавріненко виокремлює такі характерні особливості інклюзивної освіти:

– інклюзія – це процес, спрямований на постійний пошук шляхів вдосконалення змістового і методичного забезпечення освітнього процесу з метою задоволення індивідуальних особливостей дітей;

– інклюзія передбачає розробку індивідуальних програм розвитку кожної дитини (з обов'язковим проведенням комплексної оцінки реального стану і перспектив розвитку дитини);

– інклюзія передбачає присутність, участь та досягнення. "Присутність" означає можливість навчатися в закладі загальної середньої освіти, адаптованому до потреб дитини; "участь" – набуття дитиною позитивного досвіду соціалізації; "досягнення" – комплексний результат навчання;

– моральна відповідальність перед "групами ризику" та гарантування їм можливості участі в освітньому процесі (інклюзивна освіта заперечує будь-яку дискримінацію дітей, гарантує однакове ставлення до всіх і створює спеціальні умови для дітей з особливими освітніми потребами) [5, 7].

Зі свого боку, М. Лопатіна інклюзивну освіту характеризує через: - доступність освіти для всіх дітей та молоді; - наявність необхідних умов для організації освітнього процесу з урахуванням потреб та інтересів учнів, передусім тих, що мають вади здоров'я; - забезпеченість освітнього процесу відповідними навчальними, науково-методичними матеріалами та педагогічними працівниками, готовими працювати в умовах інклюзії; - утворення в суспільстві адекватного ставлення до осіб з особливими потребами, зокрема й освітніми, що дозволить гармонізувати суспільні відносини та сприяти гуманізації освітнього простору [6, 182].

Слушними вважаємо узагальнення Н. Бібік, яка зауважує, що "основу інклюзивної освіти складає підхід, в основі якого – забезпечення права на

освіту усіх дітей, включно із соціально вразливими групами. Також вчена наголошує, що на такому явищі як “багатоманітність”, яке сучасний соціум має сприймати як позитивне, “усуваючи усі можливі фізичні, інформаційні, інституційні бар’єри та упереджене ставлення до інакшості”), а індивідуальні особливості дітей – як ресурс, забезпечуючи при цьому їм максимальну активність в освітньому процесі [10, 116].

Беручи до уваги вищевикладене, можна визначити деякі особливості сучасної інклюзивної освіти. По-перше, ця освіта дає підставу розглядати таке явище, як “різноманітність”, новою реальністю у всій повноті проявів. Сучасна школа має бути готова до навчання дітей, що належать різним культурам, мають різний соціальний та економічний статус, здібності, інтереси, можливості і цілі навчання. Тому школа має бути готова запропонувати учням різні навчальні програми, які вони могли б опанувати в індивідуальному режимі і з визначеними різнорівневними кінцевими досягненнями.

По-друге, інклюзивна освіта має гарантувати рівний доступ до якісної освіти, надаючи максимальної свободи вибору кожному учневі, утверджуючи принцип індивідуалізації процесу навчання і надаючи дітям можливість досягти більш високих освітніх результатів. При цьому важливо також організувати взаємодію та співпрацю спеціалістів різних профілів, що уможливить різнобічний розвиток кожної дитини.

По-третє, для інклюзивної школи є дуже важливою організація співробітництва з сім’ями, державними та громадськими організаціями, адже залучення до освітнього процесу усіх зацікавлених сторін (забезпечення учнів медичними, соціальними й іншими послугами) посилює ефективність навчання, забезпечує “гнучкість” шкільної структури. У цьому контексті доцільно зауважити і про необхідність системної еволюції інклюзивної освіти за рахунок впровадження сучасних інноваційних технологій, вдосконалення навчальних програм та методичного забезпечення.

По-четверте, інклюзивна освіта має сприяти досягненню успіхів у навчанні, підтримуючи філософію “прийняття кожної дитини та гнучкості у підходах до навчання”. Водночас інклюзивна освіта неможлива без цілої низки спеціальних та корекційних занять з різними фахівцями (логопедами, дефектологами, психологами тощо), які сприяють максимально можливому компенсуванню психофізичних порушень у дітей з особливими освітніми потребами.

Основними умовами організації та проведення таких занять є:

- широке застосування високотехнічних досягнень сучасної медицини та допоміжних технічних засобів;

- комплексна діагностика й інтенсивна корекційно-розвивальна робота фахівців, супровід ними дитини з особливими освітніми потребами до повної соціальної стійкості у шкільному середовищі;

- системний моніторинг результатів корекційних заходів;

- партнерство учнів та педагогів закладу загальної освіти щодо організації роботи з особливою дитиною, включеною до шкільного середовища.

Отже, логічною та науково обґрунтованою є думка А. Колупасової про те, що “інклюзивна освіта передбачає створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку” [8].

Розглянемо різні підходи до визначення поняття “інклюзивне освітнє середовище”.

Як сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб і можливостей визначається інклюзивне освітнє середовище у Законі України “Про освіту” [2].

Т. Єжова поняття “інклюзивне освітнє середовище” тлумачить “як середовище, в якому діти можуть взаємодіяти, спілкуватися і розвиватися відповідно до своїх можливостей” [3, 59].

Виходячи із загального розуміння поняття “середовище” (безпосереднє оточення особистості, сукупність різних умов її функціонування і життєдіяльності, міжособистісних відносин з людьми, що комплексно впливає на розвиток людини), інклюзивне освітнє середовище І. Малишевська трактує “як певну технологію інклюзивного навчання, спрямовану на досягнення кінцевого результату – успішну соціалізацію дітей і молоді з особливими освітніми потребами” [7, 21]. Вчена переконує, що “інклюзивне освітнє середовище” ґрунтується на принципах інклюзії, враховує об’єктивні та суб’єктивні чинники ефективного розвитку особистості в межах відкритої соціально-педагогічної системи [7, 21].

Як специфічне середовище закладу освіти, спрямоване на забезпечення сприятливих умов для навчання і всебічного розвитку учнів (студентів) з різним рівнем здоров’я та освітніми потребами, розглядає інклюзивне освітнє середовище В. Козуля [4, 135], наголошуючи, що “інклюзивне середовище” передбачає не окрему роботу з учнями чи студентами з особливими освітніми потребами, а з усім колективом, надаючи освітні послуги і реалізуючи освітні потреби кожного вихованця [4, 133].

Поділяємо думку Н. Гонтаровської, яка трактує освітнє середовище як суттєвий елемент соціуму, цілеспрямовану, організовану, керовану, багатofункційну, відкриту педагогічну систему, у межах якої учень загальноосвітньої школи усвідомлює себе соціально розвиненою цілісністю [1, 13].

Ю. Сороколiт називає такі ознаки iнклюзивного освітнього середовища: спланований i організований фізичний простір; наявність сприятливого соціального та емоційного клімату; створення умов для спільної роботи дітей, а також надання один одному допомоги в досягненні позитивного результату [9, 45].

Проаналізовані визначення поняття “iнклюзивне освітнє середовище” засвідчують, що його створення має на меті не тільки організацію освітньої діяльності дитини з особливими потребами, а i її соціалізацію як пріоритет процесу iнклюзії. Дитина має навчитися брати активну участь у всіх видах діяльності, проявляти себе, висловлювати свою думку, розвивати міжособистісні стосунки, навчити інших приймати себе такою, якою вона є. Тому для організації iнклюзивного освітнього середовища значущими є соціокультурні фактори, що визначають ступінь готовності учнів та їхніх батьків до соціальної взаємодії, толерантного спілкування та формування iнклюзивної культури. Підготовка до навчання в iнклюзивних класах повинна вестись як з учнями з особливими потребами, так i з усіма іншими. У зв’язку з цим досить актуальним є питання інформованості нормотипових учнів та їхніх батьків про цінності, цілі, напрями розвитку, наслідки реалізації iнклюзивної освіти.

Таким чином, ми розуміємо аналізовану дефініцію як вид освітнього середовища, яке передбачає вирішення питання освіти дітей з особливими освітніми потребами не лише через адаптацію освітнього простору (перепланування навчальних кабінетів, наявність спеціального обладнання тощо) до потреб кожної дитини, а головним чином, через надання можливості всім учасникам освітнього процесу саморозвиватися. У цьому середовищі, зі свого боку, відбувається оновлення освітнього процесу: він стає гнучким, впроваджуються нові навчальні методики та технології, що сприяють як поліпшенню засвоєння навчального матеріалу та виробленню нових навичок та умінь, так i розкриттю особистісного потенціалу всіх учнів.

Відповідно, можна конкретизувати такі основні завдання “iнклюзивного освітнього середовища” як єдиного психологічно комфортного освітнього середовища для дітей, які мають різні стартові можливості:

– організація системи ефективного психолого-педагогічного супроводу процесу iнклюзивної освіти через взаємодію діагностико-консультативного, корекційно-розвивального, лікувально-профілактичного, соціально-трудоного напрямів діяльності;

– забезпечення діагностування ефективності процесів корекції, адаптації та соціалізації дітей з особливостями розвитку на етапі шкільного навчання;

– компенсація недоліків дошкільного розвитку; подолання негативних особливостей емоційно-

особистісної сфери через включення дітей до успішної діяльності;

– поступове підвищення мотивації дитини до навчання на основі її особистої зацікавленості та через усвідомлене ставлення до позитивної діяльності;

– створення умов для позитивної соціальної адаптації.

Структуру iнклюзивного освітнього середовища як складної функціональної системи, iнтегрованої єдності елементів системи, спрямованих на вирішення змістовних i процесуальних завдань, можна представити такими компонентами:

– архітектурна доступність;

– змістово-технологічний компонент (адаптовані навчальні програми та належне матеріально-технічне забезпечення);

– професійний компонент. Ідея iнтегрованої освіти висуває особливі вимоги до професійної та особистісної підготовки фахівців, яка має включати як загальнопрофесійну педагогічну підготовку (предметні, психолого-педагогічні, методичні знання, вміння та навички), так i спеціальну (розуміння особливостей iнклюзивної освіти; знання психологічних закономірностей та особливостей вікового й особистісного розвитку дітей в умовах iнклюзивного освітнього середовища; знання методів психологічного та дидактичного проектування освітнього процесу; вміння реалізувати різні способи педагогічної взаємодії між усіма суб’єктами iнклюзивного освітнього середовища (з учнями, батьками, колегами-вчителями, спеціальними фахівцями, керівництвом).

За необхідне вважаємо зауважити, що характерною особливістю iнклюзивного освітнього середовища є не конкретний склад його елементів, а сам результат його функціонування та розвитку – освітні послуги нової якості. Значущим є i характер відносин між його учасниками – продуктивна взаємодія, партнерство, спрямовані на саморозвиток, самовдосконалення суб’єктів освітнього процесу за рахунок врегулювання суперечностей між потребами та здібностями, цінностями та цілями й іншими компонентами особистості. Така взаємодія ініціює діалог, співробітництво, “зустрічний рух” особистісних смислів суб’єктів освіти, спрямований на розвиток особистості дитини та дорослого; характеризується включенням батьків до iнклюзивного освітнього процесу, суб’єктною позицією педагогів та учнів, індивідуально-диференційованим підходом до навчання дітей.

Висновки. Сутнісною основою функціонування iнклюзивного освітнього середовища виступає акцент на гуманістичній філософії, відповідно до якої будь-які форми нетиповості треба розглядати як умову для збагачення освітньої діяльності та позитивної комунікації з усіма суб’єктами iнклюзії,

формування толерантності в усіх учасників освітнього процесу. Інклюзивне освітнє середовище характеризується включенням різних за рівнем та здібностями дітей (у тому числі з особливими освітніми потребами) до загального освітнього процесу; має здатність до поступового перетворення шляхом збагачення матеріальними, освітніми, кадровими й інформаційними ресурсами за рахунок гнучкої, варіативної структури, інтегративності процесів, відкритості інноваційним видам діяльності.

Інклюзивне освітнє середовище як таке, що характеризується різним рівнем підготовленості його учасників, різним рівнем їхніх інтелектуальних здібностей, мотивації до розвитку в навчанні, вектором ціннісно-сміислової орієнтації, психологічної стабільності, інтернальності, розвитку комунікативних якостей, може розвиватися через прийняття сучасної інклюзивної культури, вибудовування інклюзивної практики в закладі освіти з урахуванням освітніх потреб усіх учасників освітнього процесу, а також через різноманітність ресурсного наповнення та налагодження продуктивної, гуманістично спрямованої взаємодії педагогів і фахівців супроводу освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гонтаровська Н.Б. Теоретичні і методичні засади створення освітнього середовища як фактору розвитку особистості школяра : дис. ... докт. пед. Наук : 13.00.07 / Ін-т пробл. виховання НАПН України. Київ, 2012. 474 с.
2. Закон України "Про освіту" (від 05.09.2017 № 2145-VIII). URL: <https://www.osvitakonotop.gov.ua/zakon-ukraini-vid-05-09-2017-2145-viii-pro-osvitu.html>
3. Сжова Т.Є. Толерантне освітнє середовище інклюзивного навчального закладу як умова соціальної реабілітації дітей з обмеженими можливостями життєдіяльності. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі: тези доповідей*. Київ : Університет "Україна", 2011. С. 59–61.
4. Козуля В. Інклюзивне освітнє середовище: сутність та особливості. *Молодь і ринок*. 2020. № 5 (184). С. 131–136.
5. Лаврінченко Л.І. Школа для кожного (окремі аспекти інклюзивної освіти) : навч.-метод. посібник. Чернівці : Чернігівський національний технологічний університет (ЧНТУ), 2017. 168 с.
6. Лопатина М. Сутність феномену "інклюзивна освіта". *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 39. С. 179–183.
7. Малишевська І.А. Інклюзивне освітнє середовище: генеза поняття. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2016. № 3. С. 19–26.
8. Основи інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. А.А. Колупасової. Київ : "А.С.К.", 2012. 308 с.
9. Сороколі Ю. Інклюзивне освітнє середовище як один з аспектів соціальної адаптації дітей з особливими освітніми потребами. С. 44–48. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/16127/1/13SOROKOLIT%20Y uLIYa.pdf> (дата звернення: 25.06.2024).
10. Нова українська школа: порадник для вчителя / за заг. ред. Н.М. Бібік. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.

11. Шевців З. Теорія і методика професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в інклюзивному середовищі загальноосвітнього навчального закладу : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04. Рівне, 2017. 608 с.

REFERENCES

1. Hontarowska, N.B. (2012). Teoretychni i metodychni zasady stvorennia osvithnoho seredovyshecha yak faktoru rozvytku osobystosti shkoliara [Theoretical and methodological principles of creating an educational environment as a factor in the development of a student's personality]. *Doctor's thesis*. Kyiv, 474 p. [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy "Pro osvitu" [Law of Ukraine "On Education"] (vid 05.09.2017 № 2145-VIII). Available at: <https://www.osvitakonotop.gov.ua/zakon-ukraini-vid-05-09-2017-2145-viii-pro-osvitu.html> [in Ukrainian].
3. Iezhova, T.Ye. (2011). Tolerantne osvithne seredovysheche inkluzivnoho navchalnoho zakladu yak umova sotsialnoi reabilitatsii ditei z obmezhenymy mozhlyvostyamy zhyttiediialnosti [The tolerant educational environment of an inclusive educational institution as a condition for the social rehabilitation of children with disabilities]. *Actual problems of teaching and educating people in an integrated educational environment: abstracts of reports*. Kyiv, pp. 59–61. [in Ukrainian].
4. Kozulia, V. (2020). Inkluzivne osvithne seredovysheche: sutnist ta osoblyvosti [Inclusive educational environment: essence and features]. *Youth & market*. No. 5 (184). pp. 131–136. [in Ukrainian].
5. Lavrinenko, L.I. (2017). Shkola dlia kozhnoho (okremi aspekty inkluzivnoi osvity) [School for everyone (some aspects of inclusive education)]. *Educational method. manual*. Chernihiv, 168 p. [in Ukrainian].
6. Lopatina, M. (2021). Sutnist fenomeny "inkluzivna osvita" [The essence of the "inclusive education" phenomenon]. *Innovative Pedagogy*. Vol. 39. pp. 179–183. [in Ukrainian].
7. Malyshevska, I.A. (2016). Inkluzivne osvithne seredovysheche: heneza poniattia [Inclusive educational environment: the genesis of the concept]. *A special child: education and upbringing*. No. 3. pp. 19–26. [in Ukrainian].
8. Osnovy inkluzivnoi osvity [Basics of inclusive education]. Educational method. manual. (Ed.). A.A. Kolupaieva. Kyiv, 2012. 308 p. [in Ukrainian].
9. Sorokolit, Yu. Inkluzivne osvithne seredovysheche yak odyn z aspektiv sotsialnoi adaptatsii ditei z osoblyvymy osvithnyimi potrebamy [Inclusive educational environment as one of the aspects of social adaptation of children with special educational needs]. pp. 44–48. Available at: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/16127/1/13_SOROKOLIT%20Y uLIYa.pdf (Accessed 25 June 2024). [in Ukrainian].
10. Nova ukrainska shkola: poradnyk dlia vchytelia [New Ukrainian school: a teacher's guide]. (Ed.). N.M. Bibik. Kyiv, 2018. 160 p. [in Ukrainian].
11. Shevtziv, Z. (2017). Teoriia i metodyka profesiinoy pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly do roboty v inkluzivnomu seredovyshechi zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu [Theory and methodology of professional training of future primary school teachers to work in an inclusive environment of a comprehensive educational institution]. *Doctor's thesis*. Rivne, 608 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 01.07.2024

УДК 37.015.31:613

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.312195>

Надія Дудник, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
Світлана Береза, старший викладач
кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ІННОВАЦІЇ В ПРОЦЕСІ ОРГАНІЗАЦІЇ ВАЛЕОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ

У статті проаналізовано актуальність здоров'язбережувальних напрямів розвитку особистості у організації виховного процесу. Для розгляду подано проблему налагодження співпраці освітніх закладів та громадськості з використанням інноваційних методів. Уточнено зміст понять "валеологічне виховання", "ментальне здоров'я", "здоров'язбережувальні заходи" з урахуванням досліджень сучасних науковців та педагогів-практиків. Висвітлено завдання валеологічного виховання, які мають актуальність для гармонійного розвитку особистості, виокремлено думки відомих психологів, педагогів щодо особливостей дитячого мислення, усвідомлення валеологічних цінностей. Подано для обговорення способи використання інновацій в процесі організації розвивального середовища, підкреслено важливість системного застосування практичних і теоретичних методів виховання.

Ключові слова: валеологічне виховання; організація виховного процесу; ментальне здоров'я; STEM-освіта.

Лім. 12.

Nadiia Dudnyk, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the
General Pedagogy and Preschool Education Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
Svitlana Bereza, Senior Lecturer of the
General Pedagogy and Preschool Education Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

INNOVATIONS IN THE PROCESS OF ORGANISATION OF VALEOLOGICAL EDUCATION

The article analyses the relevance of health-preserving directions of personality development in the organisation of the educational process. The problem of establishing cooperation between educational institutions and the public using innovative methods is presented for consideration. The content of the concepts of "valeological education", "mental health", "health-preserving measures" is clarified with due regard for the research of modern scientists and practitioners. The article highlights the tasks of valeological education that are important for the harmonious development of the individual, highlights the opinions of well-known psychologists and pedagogues on the peculiarities of children's thinking and awareness of valeological values. The ways of using innovations in the process of organising a developmental environment are presented for discussion, the importance of systematic application of practical and theoretical methods of education is emphasised. The study identifies the advantages of introducing new nutritional requirements according to the E. Klopotenko system in educational institutions, applying the project "Play, don't be afraid" as an activity-based approach to improving children's mental health, and using STEM education techniques in working with preschool children. Attention is drawn to the partial programme "Education for Sustainable Development of Preschool Children" in order to find ways to combine the achievements of technical and informational progress with the need to take into account the individual development needs of each child in the conditions of preschool education. The study presents ways of establishing cooperation between educational institutions and the public in the process of improving both the conditions of organisation of the developmental environment and the ways of interaction of all participants in the educational process on the way to forming the valeological competences of the preschool age personality. The prospect of pedagogical influence on the process of improving the developmental environment by introducing innovations in education, supplementing the content with new partial programmes in order to preserve children's health, develop their worldview towards the harmonious coexistence of nature and human, taking care of their own health, strengthening physical and mental state in crisis conditions is presented.

Keywords: valeological education; organisation of the educational process; mental health; STEM education.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Кризові зміни у політичному житті нашої країни, економічні труднощі, соціальна напруга позначилися на психологічному здоров'ї кожної родини, тому завдання валеологічного характеру стають актуальними. Взаємодія людини й природи, підтримка та зміц-

нення фізичного стану, збереження ментального здоров'я у дітей ставлять перед педагогами і батьками завдання у розвитку філософії буття людини, де валеологічні цінності формуються з ранніх років.

Сучасна освіта звертає увагу на використання досягнень фізіологів, психологів, педагогів для забезпечення цілісного підходу здоров'язбережуваль-

них технологій, у впровадження інновацій щодо підтримки ментального здоров'я дітей в кризових умовах. Зміст Базового компонента дошкільної освіти, програма “Я у Світі” виокремлює напрями розвитку “Особистість дитини”, “Дитина у природному довкіллі”, в яких приділено увагу валеологічному вихованню. Адже з дошкільного віку важливо закладати основи світогляду особистості, формувати корисні звички, розвивати знання, вміння про гармонію співіснування людини та природи.

Активізація самостійного мислення, усвідомлення своєї значимості у соціумі та світі тварин й рослин у дошкільному дитинстві служить основою у самовихованні. “Дитина прагне більшої автономності, для неї важливо продемонструвати оточенню свої зрілі можливості, вона пишається своїми вдалими діями” [2, 183]. Педагогічні умови систематичного і цілісного підходу у процесі виховання сприяють розвитку світоглядних засад валеологічних цінностей. Програми для малюків структуровані відповідно до календарних змін, враховують регіональні особливості розвитку господарства, диференційовані відповідно до когнітивних та фізичних можливостей малюків, циклічно доповнюють знання від простого до складного у пізнавальній та дослідницькій діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами наукових досліджень валеологічної культури у царині педагогіки, психології та медицини займалися вітчизняні та зарубіжні вчені: Н. Гавриш [5], Л. Берне, М. Амосов, О. Богомолец, Е. Торндайк, Т. Андрюшенко [1], В. Бусленко, Г. Беленька, Ю. Бойчук [6], В. Вернадський, М. Єфименко, В. Нестеренко [8], О. Кононко [12], М. Машовець, М. Монтессорі [9], Р. Павелків [10], О. Пометун [5], Т. Піроженко [11] та ін. Філософ і мудрець Авіцена (980–1037) зазначав: “Головним скарбом життя є здоров'я і щоб його зберегти, треба багато що знати” [3, 7]. Дослідження теорії розумового розвитку дітей дошкільного віку відомого американського психолога Едварда Торндайка (1874–1949) визначають послідовні етапи (три закони) ефективного здобуття знань як суб'єктивної потреби індивіда: закон готовності (фізіологічної, потреби у здобутті знань), закон вправи (теорія і практика, дослідження, експериментування), закон ефекту (відкриття) [1, 67]. Отже, питання валеологічного характеру мають для людства глобальне значення, а дошкільний вік у вихованні індивіда є ключовим, бо закладає основи світогляду людини, яка розуміє цінність власного здоров'я, володіє знаннями про його збереження, формує прихильне ставлення до гармонійного співіснування з природним довкіллям.

М. Монтессорі (1870–1952) у праці “Освіта і мир” звертає увагу на те, що науковці та педагогіки практики доклали зусиль до створення розвиваль-

ного середовища для дітей дошкільного віку і “дитина не сказала “дякую”, але вона відкрила нам прихований скарб людської душі. У дитині збережена “велич та сила людства, застереження і надія” [9, 91]. Педагогиня вважає дитину “вінцем Господа” і закликає людство звернути увагу на створення спеціальних розвивальних майданчиків для самостійної дослідницької діяльності дошкільників, які розвиваються у гуманних умовах індивідуального поступу як у розумовому, так і соціальному напрямі. М. Монтессорі підкреслювала важливість спільної діяльності педагогів, батьків, громадськості у вихованні дитини: “Завдання захищати дитину водночас є завданням виховувати й перевищувати дорослих, – зусилля, спрямоване на охорону нашого найбільшого скарбу. Кожне нове відкриття, що поліпшує життя дорослого, повинно бути присвячене й життю дитини” [9, 98]. М. Монтессорі бачила велику місію відбудови гуманних взаємин людей та світу природи у співпраці людства над проблемами створення спеціального розвивального середовища для дітей.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Спеціалісти, які займаються вивченням здоров'я людини та розробляють стратегії його збереження і зміцнення з періоду дошкільного розвитку (медики, психологи, педагоги, фізіологи, філософи), співпрацюють з метою створення освітніх стратегій та програм, які допоможуть дитині розвинути знання, сформувати навички, закласти основи світогляду, де валеологічні цінності становитимуть основу світорозуміння особистістю власного життя у гармонії з природою. Важливим завданням є комплексний підхід до створення сучасного розвивального середовища, де дитині подаються знання про світ природи, екологію, гігієну, фізичну культуру, біологію людини, починаючи з дошкільного віку. Діяльнісний підхід до практичного застосування здоров'язберезувальних педагогічних технологій створює передумови подальшого розвитку і прогресу людства, де особистість відчуватиме щастя від свого буття у кожен період зростання, починаючи з дошкільня.

Метою нашої статті є виокремлення напрямів валеологічного виховання в організації діяльності педагога з дітьми дошкільного віку в умовах ЗДО, актуалізація організації розвивального середовища з використанням інновацій.

Виклад основного матеріалу. Для вироблення у дошкільників валеологічних знань, умінь, а згодом і компетенцій, які допоможуть підтримувати власне здоров'я, доглядати за своїм тілом, орієнтуватися у власних фізіологічних змінах організму, допомагають педагоги та батьки. Валеологічні знання у наступності їх передачі та практичній діяльності набувають смислу і сприймаються як здоров'язберезувальні правила організації життє-

діяльності. Виховання позитивного ставлення з дитячих років до валеологічних цінностей у наступні періоди шкільного життя набувають усвідомленості, систематизуються, стають світоглядними.

Ментальне здоров'я – “це стан щастя та добробуту, в якому людина реалізує свої творчі здібності, може протистояти життєвим стресам, продуктивно працювати та робити внесок у суспільне життя” [6, 50]. У психології термін “здоров'я” як металічне має трактування суб'єктивного відчуття індивіда, під час якого може реалізуватися власний потенціал, уможливує здатність впоратися із життєвими стресами, продуктивно і плідно здійснювати самореалізацію. У фізіологічних показниках термін “здоров'я” містить медичні ознаки функціонування психіки і тіла людини у “не тільки відсутності хвороб (болю та безсилля), а й наявності у неї достатньої кількості енергії, ентузіазму і настрою для виконання чи завершення розпочатої справи” [6, 25].

У дошкільній педагогіці розглядається термін “здоровий спосіб життя” як поняття цілеспрямованої раціонально організованої діяльності, що спрямована на збереження та зміцнення здоров'я і має моральну складову у бажанні до самовдосконалення. Завданнями педагогіки є процес налагодження заходів у реалізації ідеї здорового способу життя у педагогічно створеному середовищі у період сензитивний (найсприятливіший). В. Нестеренко пише: “Дошкільний період є найбільш сприятливим для формування здорового способу життя. У дошкільному дитинстві закладаються основи здоров'я, виховуються основні риси особистості дитини, закладається певна база знань і практичних навичок здорового способу життя” [8, 140].

Психологи зауважують на важливості формування здорового способу життя дитини у комплексному підході, де поєднано спостереження за діяльністю дорослих, добірка інформації для пізнання світу і себе в ньому з метою вироблення свідомого ставлення до навколишньої дійсності. Педагоги презентують дітям знання людства про природу, її закономірності, виховують бережливе ставлення до неї, відчуття спільності людини та природи. Поступово формуються знання про власне здоров'я, вміння досліджувати світ навколо, розуміти свої фізичні можливості, розвивати свідоме ставлення до змін у природі, вміння вести спостереження за рослинами, тваринами.

Важливо, щоб пізнавальна діяльність дошкільників застосовувалася у практиці, переосмислювалася і формувала компетенції у валеологічному світогляді. Адже сучасні діти мають низку проблем зі здоров'ям як вродженого, так і набутого характеру через екологічні проблеми, генетичні та спадкові хвороби. Педіатри фіксують збільшення дитячих захворювань: алергії, психо-соматичні відхи-

лення, проблеми з опорно-руховою системою, серцево-судинною тощо. Дошкільникам необхідні спеціальні умови та профілактичні заходи у підтримці якості власного здоров'я, знання зі створення умов для власної безпеки, цінності здорового харчування, вироблення звички перебувати на свіжому повітрі, вміння одягатися відповідно до сезону і погоди, відчувати смак поживної їжі, радість руху, розуміння доцільності режимних моментів у життєдіяльності.

Наука валеологія (лат. valeo – бути здоровим і грец. logos – учення, наука) працює над формуванням, збереженням та зміцненням здоров'я людини у духовному, психічному, фізичному і соціальному плані. Валеологія об'єднала досягнення медицини, фізіології, психології, гігієни, спеціальної педагогіки, теорії та практики дошкільного виховання, сімейної педагогіки тощо. Особливість валеології у сучасному освітньому процесі полягає в актуалізації знань особистості з раннього віку про стан власного здоров'я, вміння зберігати і підтримувати фізичне, емоційне, психологічне благополуччя. А ще розвиток самосвідомості людини, вироблення світоглядних орієнтирів, філософії гармонійного буття людини у світі людей та природи.

Збереження і зміцнення власного здоров'я вимагає спеціальних знань та оволодіння способами створення умов для урівноваженого співжиття людини у природному довкіллі. У вихованні дитини дошкільного віку є певні передумови для розвитку усвідомлення норм здорового способу життя: в ранньому та молодшому дошкільному віці – через зовнішній вплив дорослих та прийняття режимних моментів. У середньому та старшому віці дошкільнята за допомогою практичних навичок, розвитку мислення формують світоглядні засади, усвідомлюють користь здоров'язбережувальних заходів.

Освітні програми для ЗДО як першої освітньої ланки людини планують цілеспрямовані за змістом та циклічністю проведення заходів популяризації здорового способу життя, формуючи світоглядну стратегію людини, починаючи з дошкільного дитинства. Так, освітня лінія “Особистість дитини” з комплексної програми розвитку дитини раннього та дошкільного віку “Я у Світі” завданнями розвитку дитини п'ятого року життя вбачає формування таких компетенцій: “Обізнаність із будовою свого тіла, гігієнічними навичками за його доглядом; належністю до певної статті; продуктами харчування; основними показниками власного здоров'я, цінністю здоров'я для людини; уміння виконувати основні рухи та гімнастичні вправи; застосовувати здобуті знання, вміння і навички щодо збереження здоров'я, не зашкоджуючи як власному, так і здоров'ю інших людей; дотримання правил безпеки життєдіяльності” [2, 160].

Освітня лінія “Дитина у природному довкіллі” передбачає поступальні стосовно віку завдання з “формування уявлень про природу планети Земля та Всесвіт, розвиток емоційно-ціннісного та відповідального екологічного ставлення до природного довкілля” [2, 192]. Спрямованість знань дитини у підготовці до самостійного буття визначає завдання для педагога, який “спрямовує освітній процес на освоєння дитиною правил безпечної поведінки у природі, уміння їх дотримуватися... у дитини формується цілісне уявлення про довкілля та взаємозв’язки людини і природи” [2, 184]. У вихованні якостей характеру дитини програма виокремлює: сприйнятливність, допитливість, самостійність, самовладання, гідність, справедливість, відповідальність, креативність.

Одним із інноваційних напрямів у валеологічного вихованні дітей в нашій країні у 2020 р. стала створена і реалізована програма реформи харчування в освітніх закладах. Починаючи з 2022 р. зміни харчування торкнулися і ЗДО: впроваджується нове меню, розроблене провідними спеціалістами української кулінарії під керівництвом відомого експерта Є. Клопотенка. Новації щодо вдосконалення якості харчування мають на меті формування валеологічних цінностей через розширення палітри смаків дітей, введення корисних продуктів у раціон для вироблення здорових звичок у споживанні їжі в період сенсорної активності.

“Реформа шкільного харчування – не лише про те, що наші діти їстимуть у садочках і школах. Вона має більш глобальну мету: допомогти тим, від кого залежить майбутнє країни, бути здоровими, щодня робити вибір на користь збалансованого харчування і достатньої фізичної активності, відмовлятися від шкідливих звичок”, – зазначила О. Зеленська у щорічному звіті щодо впровадження реформи системи харчування в Україні [7]. О. Зеленська курує процес впровадження нового підходу до способів залучення дітей до здорового харчування в освітніх закладах, вивчаються можливості та вдосконалюються умови матеріального і технологічного забезпечення ЗДО.

Громадськість по-різному реагує на зміни, проте тенденція пропагування здорової їжі є стратегічно важливою з урахуванням проблеми розвитку новацій у кулінарії, де здешевлення продуктів харчування призводить до використання харчових добавок, термічної обробки їжі, що шкідливо впливає на здоров’я. Медики б’ють на сполох через зростання захворювань з раннього віку дітей, які пов’язані з нездоровими звичками у харчуванні. Педагоги як організатори освітнього процесу відіграють важливу роль у розвитку світогляду дитини, адже закладають основи мислення, розвивають сенсоріку, формують звички. Спільна просвітницька діяльність ЗДО та батьків, громадськості до-

поможуть виробити стратегію популяризації валеологічних цінностей.

Організація життєдіяльності дитини у ЗДО повинна містити не тільки теоретичний матеріал про здоров’язбереження, а й долучати дитину до процесу саморозвитку, пояснювати важливість фізичної активності, раціонального харчування, дбайливого ставлення до власного здоров’я. Дорослим необхідно популяризувати корисні звички на особистому прикладі, застосовувати здоров’язберувальні правила у життєдіяльності.

За умови системності використання правил здорового харчування, фізичної активності, дбайливого ставлення до природи, у дітей сформується світогляд, у якому домінуватимуть валеологічні цінності. Р. Павелків зазначає важливість розвитку мотиваційної сфери у формуванні самосвідомості дитини дошкільного віку відповідно до потреб та інтересів: “Протягом дошкільного дитинства мотиви поведінки суттєво змінюються: спонукування, які діяли епізодично і розрізнено, перетворюються на певну систему мотивів, ... починають розвиватися суспільні мотиви – бажання принести користь людям” [10, 270]. Психолог диференціює процес розвитку мотивів поведінки, яка включає валеологічні цінності у родинній традиції ведення життя, проведення спільних здоров’язберувальних заходів у ЗДО педагогами, медиками, психологами, що дають змогу усвідомити та прийняти “розуміння доцільності та значущості біологічних та матеріальних потреб та стимулів, коли вибудовується світогляд дитини на основі “Я-концепції” [10, 271].

У загальних напрямках розвитку дитини дошкільного віку О. Кононко виокремлює перший, який спрямований на “набуття дитиною загальних уявлень про своє тіло; основні його функції; розвиненість рухової активності, вміння оцінювати свою вправність; вміння орієнтуватися в показниках свого здоров’я-нездоров’я, знання засобів самозбереження та самопомоги” [12, 63]. Отже, для створення індивідуальних умов у колективній діяльності дітей в ЗДО педагог повинен враховувати знання та уміння кожного вихованця, поступально розширювати поле знань себе щодо доцільності дотримання правил гігієни, здорового харчування, фізичної активності в гармонії співжиття і спостереження за природою як довкіллям, яке потрібно берегти і любити.

У процесі формування компетенцій дитини дошкільного віку, крім знань про власне здоров’я, система валеологічних знань включає інформацію про життя на планеті Земля, раціонального використання її ресурсів, вміння милуватися красою природи, любити і берегти рідний край. Другий аспект валеологічних цінностей “встановлює залежність здоров’я (власного та рідних) від стану

природи довкілля, може прогнозувати позитивні і негативні наслідки своєї діяльності для природного довкілля” [2, 194]. У вихованні дітей середнього та старшого дошкільного віку стає важливим розвиток волі, формування рис характеру, які дають відчуття щастя і задоволення від раціонального вибору продуктів, розуміння користі діяльності людини у природному довкіллі.

В останні роки дошкільна освіта все активніше застосовує новачки, які мають на меті сформувати компетенції дитини. Так, стає популярною STEM-освіта, яка передбачає поєднання нових досягнень у технологіях, активне використання Інтернет-ресурсів та практичну діяльність дітей, які можуть аналізувати знання, комбінувати їх для самостійного, творчого застосування.

Проблеми екології, здоров'я людини набувають важливості у стратегії розвитку людства. В освітній практиці щораз більш популярним стає курс “Освіта для сталого розвитку дошкільнят”, який реалізує стратегію гуманістичної педагогіки “емпауермент” (з англ.) – надихання до дії. Діяльнісний підхід до процесу виховання дошкільників автори програми подають у трьох лініях розвитку: перша має на меті формувати соціальні взаємини у життєдіяльності, друга – у розвитку економічної грамотності, а третя полягає в екологічній культурі: “В усвідомленні старшими дошкільниками необхідності збереження ресурсів Землі та особистої причетності до майбутнього суспільства і природи” [5, 16]. У розв'язанні валеологічних завдань виховання дітей з дошкільного віку автори курсу орієнтуються на кращий досвід провідних європейських країн, де програма сталого розвитку успішно впроваджується з початку ХХІ ст.

Парціальна програма “Сталий розвиток для дошкільників” (О. Пометун, Н. Гавриш, О. Саприкіна) актуалізує проблеми валеологічного виховання. “Освітній процес покликаний допомогти дітям не тільки уявляти своє бажане майбутнє, а й активно його наближати. Бажання й надалі піклуватися про власне довкілля та оточення виникає на основі інформації про значення власних дій та оцінку результатів” [5, 15]. Програма робить акцент на подачі педагогом проблеми, яка знайде емоційний відгук у дітей, потім вихователь допомагає сформулювати завдання для усунення проблеми у доступних дітям засобах, методах дій, надихає дошкільників, скеровує зусилля, спонукає до самостійного вибору рішень.

Програмні завдання та рекомендації в організації дитячого розвитку передбачають вивчення природи, основи функціонування організму людини, виокремлення знань про користь їжі, сну, фізичних вправ, що з дошкільного віку формує світогляд дитини у напрямі здорового способу життя. У вихованні дошкільників, починаючи із середнього

дошкільного віку, коли уможливується критичне мислення, важливо звертати увагу на розвиток екологічної свідомості та формування позитивного ставлення до здорової їжі, активності у фізичній культурі, бережливому ставленню до світу природи. Виховний процес здійснюється як на спеціальних заняттях, так і під час прогулянок, ігор, спостережень за працею дорослих, у догляді за тваринами й рослинами у куточку живої природи. Під час діяльності образно-логічне мислення стає наочно-дійовим, відбувається практичне засвоєння, уточнення, розширення, систематизація та узагальнення емпіричних уявлень дітей.

У цьому році інноваційним проектом у валеологічному вихованні була медіаініціатива “Гратися і не боятися”, яка організована представництвом Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні разом зі співачкою Світлоною Тарабаровою, психологінею Світлоною Ройз та експерткою дошкільної Соломією Бойкович в межах ініціативи Першої леді України з впровадження Всеукраїнської програми ментального здоров'я “Ти як?”. Медіапартнери проекту 1+1 media та медіасервіс MEGOGO [4].

Педагоги ознайомилися з матеріалами та методичними рекомендаціями проекту “Гратися і не боятися” в організації музичних ігрових занять для дошкільників, які мали цільове призначення у підтримці ментального здоров'я. Вони розроблені у співпраці з ВГО “Асоціація працівників дошкільної освіти” за підтримки Міністерства освіти і науки України. Заняття охоплювали такі теми: “Ми всі різні, але маємо спільні ознаки”, “Мої та твої емоції”, “Рухаємося і завмираємо”, “Спостерігаємо та творимо”, “Ми – одна дружня сім'я”.

Проект “Гратися і не боятися” адресований дошкільникам і покликаний поліпшувати їхнє ментальне здоров'я у складний час розвитку нашого суспільства, коли тривоги і загроза небезпеки дестабілізують емоційний стан дорослих та дітей. Доречними були відеоматеріали, які мали музичний супровід, рухливі ігри, соціальні вправи педагога і дітей як спільну розвагу.

Розвивальні вправи допомогли вихователям та батькам дітей створити приємне дозвілля, об'єднати у спільних розвагах, навчити приймати і регулювати прояви емоцій, розвивати навички соціальної взаємодії, не стресувати під час повітряних тривоги, вчитися керувати власними емоціями, довіряти друзям. Такі вправи педагоги використовували щоденно в першій половині дня з метою створення позитивної психо-емоційної атмосфери у дитячому колективі, допомагали виробити корисні звички у фізичній активності на початку робочого дня, сформувати навички та вміння для підтримки ментального здоров'я.

У забезпеченні ефективності виховної діяльності педагоги обирали індивідуальні методи впливу

на дитину, показувати функціональність спеціальних спортивних знарядь для заняття спортом (м'ячі, халахуб, кегля, скакалка, перекладаина, драбина), вчити дитину раціонально одягатися (бавовняна тканина одягу, вільні рухи) та носити правильне взуття (кросівки, чешки). Педагог повинен володіти знаннями про використання сучасних засобів, використовувати новації, зокрема програму "Гратися, не боятися", проводити заняття за системою STEM-освіти.

Висновки. Цінність здоров'я, вироблення свідомого ставлення до його збереження закладає основи ментального здоров'я, яке в сучасних умовах є важливим показником загального благополуччя дитини дошкільного віку для подальшого розвитку її валеологічної культури. Залучення педагогів до інтерактивних занять на свіжому повітрі, проведення рухливих ігор, популяризація здорового харчування стає основою у формування валеологічних цінностей, які закладаються у дошкільному дитинстві. Дитина краще аналізує організацію власної життєдіяльності з раціональним використання природних ресурсів, розвитком можливостей організму, отриманням задоволення від фізичних вправ, перебування на свіжому повітрі. Дошкільники середнього віку потребують керівництва діяльністю з боку дорослих. В умовах організації в ЗДО діти мають сформувати навички режимних моментів, під час занять з фізичної культури, на прогулянках, у рухливих іграх оздоровлюватися, здобувати знання про можливості власного організму, прагнути вдосконалити себе, отримувати задоволення від фізичної активності та володіти знаннями щодо переваг здорового способу життя, формуючи власну валеологічну культуру.

Сучасні освітяни застосовують інноваційні технології, парціальні програми, де валеологічні компетенції формують світогляд дітей з метою поліпшення якості життєдіяльності як у фізичному, так і моральному, соціальному напрямі. Гра дітей дошкільного віку є природним середовищем пізнання дійсності і себе у ній, в якій моделюється реальність, апробуються різні схеми виконання творчих завдань, знаходяться шляхи реалізації моделей соціальної поведінки. Розвивальні функції гри стають важливими способом вироблення світогляду, а довольна участь дітей у грі мотивує до розумової діяльності, у ній активізується аналітичне мислення, виховуються культурологічні цінності здорового збережувального спрямування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрющенко Т.К. Формування ціннісного ставлення до власного здоров'я в дітей старшого дошкільного віку : дис. ... канд. пед. наук :13.00.08. Київ, 2007. 258 с.
2. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку "Я у світі" / наук. кер. та заг. ред. О.Л. Кононко. 5-те вид., виправл. Київ : Світоч, 2021. 456 с.

3. Вислови видатних людей про здоров'я та здоровий спосіб життя. URL: <http://hptu14.com.ua/news/315-vyslovy-vydatnykh-liudei-pro-zdorov-ia-ta-zdorovy-sposib-zhyttia.html>

4. Гратися і не боятися: дієві поради для вихователів та батьків дошкільнят (2024). URL: <https://numo.mon.gov.ua/gratisya-i-ne-boyatisya>

5. Дошкільнятам – освіта для сталого розвитку : навч.-метод. посіб. для дошкільних навч. закладів / авт.: Н. Гавриш, О. Саприкіна, О. Пометун ; за заг. ред. О. Пометун. Дніпропетровськ : "ЛІРА", 2014. 120 с.

6. Загальна теорія здоров'я та здоров'язбереження : колективна монографія / за заг. ред. проф. Ю.Д. Бойчука. Харків : Вид. Рожко С.Г., 2017. 488 с.

7. Зеленьська О. Чого вдалося досягти у реформуванні системи харчування в освіті (2023). URL: <https://moz.gov.ua/uk/2023-chogo-vdalosja-dosjagti-u-reformuvannja-sistemi-harchuvannja-u-zakladah-osviti>

8. Нестеренко В.В. Проблема виховання у дошкільників навичок здорового способу життя. *Наука і освіта*. № 9. 2015. С. 138–143.

9. Освіта і мир. Праці Марії Монтесорі. Київ : 7ЦБ, 2023. 166 с.

10. Павелків Р., Цигипало О. Дитяча психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2011. 375 с.

11. Програма "Освіта для сталого розвитку". URL: <https://oplatforma.com.ua/article/2343-programa-doshkilyatam-osvitu-dlya-stalogo-rozvitku>

12. Формуємо у старших дошкільників цілісне світобачення : навчально-методичний посібник / авт. кол-в: Кононко О.Л., Луценко В.О., Нечай С.П., Плохий З.П. та ін. Київ : "Імекс-ЛТД", 2013. 260 с.

REFERENCES

1. Andryushchenko, T.K. Formuvannya tsinnisnogo stavlennya do vlasnoho zdorovya v ditey starshoho doshkilnoho viku [Formation of value attitude to own health in children of senior preschool age]. *Candidate's thesis*. Kyiv, 2007. 258 p. [in Ukrainian].

2. Bazova prohrama rozvytku dytyny doshkilnoho viku "Ya u sviti" [Basic programme of preschool child development "I am in the world"]. (Ed.). O.L. Kononko. Issue. 5. Kyiv, 2021. 456 p. [in Ukrainian]

3. Vyslovy vydatnykh lyudey pro zdorov'ya ta zdorovy sposib zhyttia [Statements of famous people about health and healthy lifestyle]. Available at: <http://hptu14.com.ua/news/315-vyslovy-vydatnykh-liudei-pro-zdorov-ia-ta-zdorovy-sposib-zhyttia.html> [in Ukrainian].

4. Hratysya i ne boyatysya: diyevi porady dlya vykhovateliv ta batkiv doshkilnyat [Play and don't be afraid: effective advice for educators and parents of preschoolers]. (2024). Available at: <https://numo.mon.gov.ua/gratisya-i-ne-boyatisya> [in Ukrainian].

5. Doshkilnyatam – osvita dlya staloho rozvytku [Education for Sustainable Development for Preschoolers: a teaching and methodological guide for preschool educational institutions]. N. Havrysh, O. Saprykina, O. Pometun; Dnipropetrovsk, 2014. 120 p. [in Ukrainian].

6. Zahalna teoriya zdorovya ta zdorovyazberezhennya: kolektyvna monohrafiya [General theory of health and health protection: a collective monograph]. (Ed.). Y.D. Boychuk. Kharkiv, 2017. 488 p. [in Ukrainian].

7. Zelenska, O. (2023). Choho vdalosya dosyahty u reformuvanni systemy kharchuvannya v osviti [What has been achieved in reforming the nutrition system in education].

Available at: <https://moz.gov.ua/uk/2023-chogo-vdalosja-do-sjagti-u-reformuvannja-sistemi-harchuvannja-u-zakladah-osviti> [in Ukrainian].

8. Nesterenko, V.V. (2015). Problema vykhovannya u doshkilnykiv navychok zdorovoho sposobu zhyt'tya. Nauka i osvita [The problem of teaching preschoolers healthy lifestyle skills. Science and education]. No. 9. pp. 138–143. [in Ukrainian].

9. Osvita i myr. Pratsi Marii Montessori [Education and Peace. The works of Maria Montessori]. Kyiv, 2023. 166 p. [in Ukrainian].

10. Pavelkiv, R. & Tsyhupalo, O. (2011). Dytyacha psykhohiia: navch. Posib [Child psychology: a textbook]. Kyiv, 375 p. [in Ukrainian].

11. Prohrama "Osvita dlya staloho rozvytku" [The Education for Sustainable Development Programme]. Available at: <https://oplatforma.com.ua/article/2343-programa-doshkl-ny-atam-osvtu-dlya-stalogo-rozvitku> [in Ukrainian].

12. Formuyemo u starshykh doshkilnykiv tsilisne svitobachennya: navchalno-metodychny posibnyk [Forming a holistic worldview in senior preschoolers: a study guide]. Kononko O.L., Lutsenko V.O., Nechay S.P., Plokhyy Z.P. et al. Kyiv, 2013. 260 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 17.07.2024

УДК 78.071.2(477) "XX"

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.312179>

Ірина Гринчук, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри музикознавства та методики музичного мистецтва
факультету мистецтв

Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка

УКРАЇНСЬКИЙ МУЗИЧНИЙ ФОЛЬКЛОР ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВО-МЕТОДИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Піднято проблему актуалізації та практичного наповнення тематики науково-пошукової діяльності студентів – майбутніх вчителів музичного мистецтва. Тезу проілюстровано на прикладі основних етапів підготовки й апробації результатів магістерського дослідження, проведеного під нашим керівництвом, предметом якого є використання зразків українського музичного фольклору у виховній роботі зі школярами різновікових груп. Вважаємо, що означена тематика є актуальною для сучасного освітньо-виховного процесу, для формування культурної та громадянської самоідентифікації шкільної і студентської молоді.

Ключові слова: український музичний фольклор; фахова підготовка вчителя музичного мистецтва; науково-пошукова діяльність.

Лім. 10.

Iryna Hrynychuk, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the
Musicology and Methods of Music Art Department
of the Faculty of Arts,
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

UKRAINIAN MUSICAL FOLKLORE AS A SUBJECT OF SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL RESEARCH

The article deals with the problem of actualization and practical filling of the subject of research activities of students – pre-service teachers of musical art. The subject matter is illustrated by the example of the main stages of preparation and approval of the results of the master's research conducted under our supervision. Its subject is the use of samples of Ukrainian musical folklore in educational work with schoolchildren of different age groups.

The main approaches to the usage of samples of Ukrainian musical folklore in modern artistic space have been highlighted. The analysis of the problem based on musicological sources and Internet content has been given. A brief analysis of methodological approaches regarding the place and role of folklore samples in modern educational practice has been presented.

Attention is focused on the methodological aspects of using musical folklore in educational work with schoolchildren of different age groups. There have been presented examples of the developed and tested actual forms of its representation in work with preschool and school audiences in educational and extracurricular activities. Examples of the usage of samples of musical folklore of the winter and spring ritual cycle while working with schoolchildren of different age groups have been given. Attention is focused on the main areas of the activity of the creative workshop "ETNOKREATORS": local history research group, decorative and applied art group, folklore ensemble, theatre group.

The results of the study testified to the successful approbation of the experimental methodology, which combined traditional and new forms of organizing extracurricular activities of schoolchildren of different age groups. An effective factor was the organization of interaction between the family, the educational environment and the parish community. It

is suggested that a brief summary of the main positions of the research will be interesting material for pre-service music teachers and their academic supervisors. It will allow those involved to perform more active work relevant to the modern educational process with the purpose of forming the cultural and civic self-identification of school and student youth.

Keywords: *Ukrainian musical folklore; professional training of a music teacher; scientific research activity.*

Постановка проблеми й аналіз останніх досліджень. Український музичний фольклор як основа національної спадщини, культурний фундамент українського народу був і залишається важливим предметом наукових досліджень та дискусій культурологічного, музикологічного напрямів (О. Воропай [2], С. Грица [3], А. Іваницький [4–5; 7], О. Смоляк [8] та ін.). Роль фольклору в естетичному, патріотичному вихованні учнів різновікових груп аналізується у низці монографій та посібників (І. Бех [1], О. Гайдамака, Л. Кондрашова, О. Лаврентьєва, Н. Зеленкова та ін.), у численних публікаціях методичного спрямування (В. Антонюк, Л. Бондаренко, Р. Лоцман, Є. Проворова, Г. Яківчук [9], Н. Лановенко-Мельник та ін.). Однак, на нашу думку, важливим напрямом науково-методичного аналізу повинна стати проблема залучення студентів різних рівнів освітньої підготовки до науково-пошукової роботи, пов'язаної із дослідженням музичного фольклору різних регіонів України.

Мета статті – окреслити основні етапи підготовки й апробації результатів магістерських досліджень майбутніх вчителів музичного мистецтва.

Завдання статті – висвітлити хід та основні результати дослідження, предметом якого є використання зразків українського музичного фольклору у виховній роботі із школярами різновікових груп.

Виклад основного матеріалу. Проблематика українського фольклору займає сьогодні значне місце у навчальних програмах різних факультетів ТНПУ, який носить ім'я видатного дослідника-фольклориста В. Гнатюка, вона стає предметом наукових спроб магістрантів і аспірантів, зокрема факультету мистецтв. Проілюструємо зазначену тезу на прикладі окремих аспектів магістерського дослідження “Використання зразків українського музичного фольклору у виховній роботі із школярами різновікових груп”, проведеного під нашим керівництвом [6].

Відповідно до структури дослідження, його завдань, теоретичний розділ присвячений проблемі місця і ролі українського музичного фольклору у сучасному науковому та мистецькому просторі, в сучасній освітній практиці. Цікавим матеріалом для сучасних дослідників слугує історична ретроспектива, запропонована М. Вовк (М. Драгоманов, М. Максимович, Я. Головацький, О. Огоновський, О. Котлярєвський, М. Дашкевич, Ф. Колесса, М. Костомаров, О. Потебня, М. Сумцов), пов'язана із започаткуванням вивчення фольклору на кафедрах тогочасних університетів. М. Вовк згадує також

ім'я Михайла Скорика (батька композитора Мирослава Скорика), котрий займався музичною культурою Бойківщини (регіоном магістерського дослідження), був репресований, науковий спадок знищений.

У рамках публікації зупинимося на проблемі сучасного побутування музичного фольклору у молодіжному мистецькому просторі та освітньо-виховній практиці. З метою простеження змін та інтегрування музичного фольклору в сучасний український музичний контент, його перспектив з погляду музичної індустрії і маркетингу, стилістичних зв'язків з іншими музичними напрямками, такими як рок-музика, поп-музика, електронна музика, у дослідженні проведено короткий ретроспективний огляд, представлений у текстовому матеріалі.

Огляд охопив період від започаткування знакового фестивалю “Червона рута”, що став майданчиком для творчих експериментів, задаючи певні тренди для виконавців, – до творчості сучасних митців. Увага зосереджувалася на спробах “включеності” фольклору до репертуару вітчизняних т. зв. “автентичних” фольклорних ансамблів кінця ХХ ст.: гурт “Древо”, його наступники “Божичі”, “Буття”, “Володар” та ін., рок-гуртів: “Воплі Відоплясова” (фолк-рок-альбом “Закустика”, 1997), “Joryj Kłoc”, “Мандри”, “Гайдамаки”, “Очеретяний кіт”, “Воанергес” та ін. Творчі експерименти прослідковуються у сучасних проектах Опук'и, відомих виконавців, зокрема, “Різдвяна історія з Тіною Кароль 2020”, (колядки “Нова радість стала” у виконанні Дзідзьо, “Роди, боже, жито” – Jerry Neil та Khayat, виконану в стилі фольктроніка). Серед відомих сучасних дослідників і репрезентантів “народної” музики названо Сергія Постольникова (гурт US Orchestra, “Чорноморці” та “ТуляйГород”), Андрія Левченка (гурт US Orchestra, засновник проекту Vubny.in.ua.), Наталку Хоменко (гурти Народного ансамблю української музики “Роксоланія”), Ірину Клименко (гурт “Древо” (київське), Київська Лабораторія етномузикології), Ірину Данилейко (гурт “Михайлове чудо”, проекту EGEfilms, Київська Лабораторія етномузикології) та ін.

У дослідженні прослідковано, що низка музикантів поєднують український фольклор із сучасними жанрами і стилями (рок, поп, електронна музика, інді, джаз, блюз або регбі), створюючи цікаві й експериментальні композиції, напрям т. зв. “нової музики”. Розвивається і традиція “автентичної” інтерпретації фольклору із використанням традиційних інструментів, співу і аранжувань.

Представники сучасної української сцени по-різному використовують народні мотиви: “стилізуючи” (гурт KAZKA), “виразно автентично” (“Go_A”, “Kalush Orchestra” та ін.). Загалом, їхня творчість сприяє популяризації української мови та культури серед молоді нашої країни і за її межами, закладає нові музичні тренди [6].

Узагальнено, що сучасні інтерпретації та вихід музичного фольклору у широкий культурний контекст несуть у собі глибокий сенс, “створюючи міст” між минулим і сьогоденням, сприяючи їх глибшому розумінню й об’єктивній оцінці, прослідковано, що осмислення фольклору як основи національної духовної культури стає основним елементом у процесі відродження і поширення цінностей національної культури, засад християнської етики, що особливо актуально в умовах російського повномасштабного вторгнення в Україну [6].

Експериментальна частина дослідження присвячена методичним аспектам використання зразків музичного фольклору у виховній роботі із школярами різновікових груп, актуальним формам репрезентації зразків музичного фольклору у навчально-виховній роботі зі школярами-підлітками.

У дослідженні проаналізовано основні позиції низки державних освітніх документів щодо національно-патріотичного виховання (НПВ) учнівської молоді, зокрема: Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді (2015), Державної цільової соціальної програми НПВ на період до 2025 року (2021) та інших сучасних документів, розробок регіонального рівня (“Методичні рекомендації щодо викладання предметів художньо-естетичного циклу у 2022/2023 навч. році” (Тернопільський ОКІППО) та ін. Проведений аналіз перелічених вище джерел та директив дав змогу розробити і реалізувати відповідні експериментальні методики. У ході пошукового етапу експерименту було проведено опитування групи магістрантів факультету мистецтв, захист презентацій у курсі “Методика наукових досліджень” (к.п.н., доц. Ірина Гринчук), що допомогло скоригувати запитання для анкетування школярів з метою вивчення рівня обізнаності щодо понять “фольклор”, “музичний фольклор” та ін., ціннісних орієнтирів учнів щодо місця українського музичного фольклору у сучасному культурному просторі України тощо. Анкетуванням було охоплено 50 учнів Лопатинського ліцею та 45 учнів Лопатинської дитячої музичної школи (Радехівський район на Львівщині), матеріал одержано в додатку Google Forms [6].

Анкетування під назвою “Фольклор і сучасність” було поділене на два розділи. У теоретичному були запитання відкритого типу: “Як Ви розумієте поняття музичний фольклор?”, “Які види музичного фольклору Ви знаєте?”, “Які роди

фольклору Ви знаєте?”, “Що таке шедрівки?”, “Вкажіть відомі Вам шедрівки”, “Що таке веснянки?”, “Вкажіть відомі Вам веснянки”, “Чи є у Вашій родині традиції залучення до календарно-обрядових дійств? Які?”, “Чи знаєте Ви фольклорні колективи своєї місцевості? Які?”, “Вкажіть відомі Вам фольклорні фестивалі в Україні”. Другий розділ анкетування “Фольклор і сучасність”, включав запитання “Як Ви розумієте поняття “сучасний музичний фольклор”?”, “У чому полягає “осучаснення” музичного фольклору?”, “Яких популяризаторів музичного фольклору Ви знаєте?”, “Які Ви знаєте сучасні форми представлення фольклору?”, “Автентичний фольклор та обробка. Що змінилось?”, “Чи є зразки обробок та аранжувань у Вашому плей-листі?”.

Аналіз результатів анкети уможливив уточнити і закласти тематику експериментальних форм роботи [6]. Так, попри достатню високу обізнаність та інтерес щодо фольклорних традицій, відомих жанрів, виконавців та гуртів тощо (у кожного респондента обох груп є у плей-листі сучасні композиції з використанням фольклорних мотивів), лише третина респондентів продемонстрували поінформованість щодо фольклорних колективів та фестивалів своєї місцевості. Це зумовило підготовку презентації найбільш відомих фольклорних гуртів Львівщини (“Жива”, “Древо”, “Йорій Клоц” та ін.), фестивалів (Міжнародний фольклорний фестиваль “Левада”, Етнофестиваль “Іван Купала в древньому Удечі”, Міжнародний молодіжний фестиваль “Фольклорний передзвін” та ін.).

Уважаємо, що для вирішення означеної проблеми вчителям музичного мистецтва доцільно більш активно організовувати краєзнавчі екскурсії, готувати школярів до участі у фольклорних фестивалях, які є платформою роботи для фольклорних колективів та організації інших форм КТС (колективної творчої справи). Подібну картину продемонстрували і відповіді щодо сучасних форм представлення фольклору, так, лише 30 % вказали, що це вертепи з сучасними героями (ЗСУ), відеоролики, кліпи з використанням традиційної фольклорної тематики та атрибутики [6]. До переліку варто було б включити етнографічні програми на телебаченні, музичні вечори з поезією та народними піснями, cover-виконавців, що популяризують фольклор на просторах соціальних мереж та інші. Тенденція переспівування українських народних пісень, як показує статистика, найбільш поширена у соціальній мережі ТікТок, якою користуються сучасні школярі. Сучасні кавер-виконавці обирають саме цю платформу для розвитку своєї творчості, тому тут вирує “нове життя” української народної пісні [6]. Серед відомих виконавців, які переспівують українські народні пісні, назовемо наступних: Софію Лишешак, Krut, Kristonko,

Тогою, Марину Мазур, Юлію Оліяр, Юлію Вівтранюк, Євгенію Мазуренко, Ярину Квасній та ін.

У дослідженні представлено і короткий самоаналіз пісенного виконавства Meleni (*творчий псевдонім Юлії Мелінішин-Климчук*) [6; 10]. Так, після початку повномасштабної війни інтернетом поширювалися кавери на українську народну коліскову “Ой, люлі, люлі, налетіли гулі”. Тренд на цю коліскову задала Meleni, написавши зворушливі слова під супровід гітари: “...текст для коліскової народився спонтанно, згодом прийшло рішення створити запис та поділитися ним на власній сторінці у ТікТок [10]. За короткий період відео набрало 1,2 млн переглядів та 188 тис. вподобань. Коліскова присвячена дітям, які загинули та були вбиті у часі війни”. Текст та виконання надихнули інших виконавців, які опублікували свої кавери коліскової з новим текстом, для прикладу, виконавиця GARNA та ін. Таким чином відома українська коліскова “Ой, люлі, люлі, налетіли гулі” отримала нове дихання, актуальне для сучасної України.

Переосмислення народної музики та запис каверів стали не лише трендом ТікТоку, а й новою формою використання українського музичного фольклору у виховній роботі зі школярами, прикладом виховної роботи з учнями-підлітками може слугувати низка проведених занять з елементами тренінгу на тему “Популяризація українського музичного фольклору у ТікТок”.

Новизною дослідження стала розробка та впровадження форми т. зв. “творчої майстерні” як простору для залучення українського фольклору до виховної роботи із школярами у позанавчальній діяльності. Представимо структуру та етапи реалізації проекту, покликаного сприяти збереженню, вивченню та розвитку народної культури та традицій, на прикладі творчої майстерні “ETNOCREATORS” (за нашої участі) при Парафії вознесіння Господнього с. Себечів.

Основні цілі проекту: “збереження національної спадщини (створення середовища для вивчення та збереження різноманітних аспектів фольклору – народних пісень, танців, казок, звичаїв, ремесел та інших традицій); популяризація та освіта (проведення освітньої роботи, спрямованої на популяризацію фольклору серед різних шарів суспільства, зокрема серед молоді та дорослих); розвиток креативності та творчості (сприяння розвитку творчих навичок, стимулювання креативності через вивчення та втілення народних традицій у творчих проєктах); формування спільноти та обмін досвідом (створення сприятливого середовища для спілкування та обміну досвідом між учасниками, що сприяє збагаченню та підтримці фольклорної культури); створення платформи для творчості (поєднання традиційних елементів фольклору з сучасними творчими техніками для створення нових

творчих робіт та проєктів); підтримка та сприяння мистецьким ініціативам: надання можливостей для виступів та публічних презентацій народної культури та мистецтва, сприяння розвитку творчих особистостей” [6].

Творча майстерня “ETNOCREATORS” – це проєкт фольклорного спрямування, що включає у себе заняття низки гуртків, серед яких: краєзнавчо-пошуковий, декоративно-прикладного мистецтва, фольклорний ансамбль, театральний гурток. Діяльність майстерні передбачає організацію тренінгів та майстер-класів, етнографічних виставок і заходів, фольклорних пошукових екскурсій, підготовку флешмобів та вистав, засідань “літературних вечорів” із запрошенням знаних особистостей тощо. Творча фольклорна майстерня стає місцем об’єднання для спільної творчості, відпочинку й обміну досвідом, допомагає глибше розуміти та осмислювати власну культурну і громадянську ідентичність, залучити практику родинного та християнського виховання через взаємодію із парафією [6].

Так, успішними є результати т. зв. “мініекспедицій” для вивчення традицій родини, створення рукописних історій, для прикладу, віднайдено рукописні хроніки про історію с. Себечів, спогади про відомих краян, почалася робота над пошуком матеріалів щодо вивчення творчих постатей митців краю, для прикладу, відомого композитора-пісняря Ігоря Білозіра.

Упродовж роботи гуртка декоративно-прикладного мистецтва його учасники отримали можливість ознайомитися з традиційними техніками рукоділля, які побутують на цих теренах; так, було проведено майстер-класи із вишивки та бісероплетіння, виготовлення вишитих ялинкових прикрас. Новітньою формою прикладного мистецтва, своєрідним “молодіжним трендом” є техніка “вибійки” на екторбинах, яку дослідники називають народною графікою (як метод виготовлення декоративних “екологічно-дружніх” торбинок або сумок із застосуванням заготовок, на яких вирізьблено певний візерунок або зображення). Така діяльність дає простір творчій уяві її виконавців, робить творчий продукт неповторним і стильним. Цікавими напрямами роботи гуртка стали підготовка презентацій та виступу до Дня української хустки, підготовка атрибутів та костюмів до флешмобів, фольклорних дійств тощо. Відповідно добивався і музичний матеріал, супровід, вивчалися народні пісні, сучасні українські пісні на близьку тематику.

Вдалим прикладом взаємодії різних гуртків стало проведення свята-квесту “У пошуках зірочок для Миколая”, де традиції та сучасність об’єдналися заради спільної мети – освітити шлях Миколаю. Його учасниками були діти віком 3–12 років. Завдання квесту були підібрані відповідно до вікових категорій: вірші та пісні про Святого Ми-

коляя, конкурс “Пантоміма”, елементи інсценізації народної казки “Курочка-ряба”, руханка “Лови сніжку”, музична вікторина, у якій звучали відомі колядки (“Нова радість”, “Бог ся рождає”, прилетіли ангелята”, “Бог предвічний”, “Старий рік минає”).

Учасники творчої майстерні активно готувалися до проведення традиційних свят зимового циклу – Андріївських вечорниць, Щедрого вечора (або Маланки), весняного циклу – Великодня (Воскресіння Христового), зокрема фольклорного свята “Ой, ходімо, дівоньки, водити гаївоньки” та ін. Залучення дітей та молоді до відтворення театралізованих обрядових дійств, “обрядодій” – це не данина і спогад про свята наших предків, це дієвий засіб культурної ідентифікації, відродження “генетичної пам’яті”, тому стає важливим завданням вчителів музичного мистецтва як хронітелів української культури.

Прикладом актуальної форми взаємодії “родина – освітнє середовище – парафіяльна громада” стали т. зв. “Дні духовної віднови” для сімей військовослужбовців та постраждалих від воєнних дій, де молитва й український музичний фольклор об’єдналися для зміцнення зраних душ. Учасники упродовж п’яти днів духовної віднови “Слідами любові” були розподілені за віковими групами: дорослі, підлітки та діти дошкільного віку, з ними працювали працівники Благодійного фонду “Карітас Жовква”, духовенство Сокальсько-Жовківської єпархії УГКЦ [6].

Отже, короткий період творчої майстерні “ETNOKREATORS” дав можливість успішно апробувати експериментальні методики, традиційні і нові форми організації позанавчальної діяльності школярів різновікових груп, організувати достатньо успішну взаємодію “родина – освітнє середовище – парафіяльна громада”.

Висновки. Вважаємо, що представлений виклад основних позицій проведеного магістерського дослідження стане цікавим матеріалом для майбутніх вчителів музичного мистецтва та їх наукових керівників, дасть змогу активніше працювати над темами, актуальними для сучасного освітньо-виховного процесу, для формування культурної та громадянської самоідентифікації шкільної молоді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І.Д. та ін. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні / Книга класного керівника : довідково-методичне видання. Харків : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2005. С. 288–326.
2. Воропай О. Перлини української культури: Звичаї нашого народу. *Етнографічний нарис*. Дніпропетровськ: Арт-Вертеп, 2007. 350 с.
3. Грица С.Й. Трансмісія фольклорної традиції: етномузикологічні розвідки. Київ – Тернопіль : Астон, 2002. 236 с.
4. Іваницький А.І. Хрестоматія з українського музичного фольклору (з поясненнями та коментарями) : навчальний посібник для вищих навчальних закладів куль-

тури і мистецтв I–IV рівнів акредитації. Вінниця : НОВА КНИГА, 2008. 520 с.

5. Іваницький А.І. Український музичний фольклор : підручник. 3-є вид. Вінниця : Нова Книга, 2004. 320 с.

6. Климчук Ю.Р. Використання зразків українського музичного фольклору у виховній роботі із школярами різновікових груп. Магістерська робота. Тернопіль : ТНПУ імені В. Гнатюка, 2023. 63 с.

7. Українська музична фольклористика: методологія і методика / А.І. Іваницький. Київ : Заповіт, 1997. 391 с.

8. Український дитячий музичний фольклор : підруч.-хрестоматія для викл. та учнів / О.С. Смоляк. Тернопіль : ЛПЛЕЯ, 1998. Вип. 1. 1998. 78 с.

9. Яківчук Г.В. Українське народнопісенне виконавство в національному вихованні майбутнього вчителя музичного мистецтва. *Мистецтво та освіта*. 2020. № 3 (97). С.57–62.

10. Meleni. TikTok. Коліскова. URL: <https://vm.tiktok.com/ZM6JKfvJ7/>

REFERENCES

1. Bekh, I.D. (2005). *Natsionalna prohrama vykhovannya ditey ta uchnivskoyi molodi v Ukraini* [National program of education of children and school youth in Ukraine]. *Class teacher's book: reference and methodical edition*. Kharkiv, pp. 288–326. [in Ukrainian].
2. Voropay, O. (2007). *Perlyny ukrayinskoyi kultury: Zvychayi nashoho narodu. Etnohrafichnyy narys* [Pearls of Ukrainian culture: Customs of our people. Ethnographic essay]. Dnipropetrovsk, 350 p. [in Ukrainian].
3. Hrytsa, S.Y. (2002). *Transmissiya folklornoyi tradytsiyi: etnomuzykologichni rozvidky* [Transmission of folklore tradition: ethnomusicological explorations]. Kyiv – Ternopil, 236 p. [in Ukrainian].
4. Ivanytskyi, A.I. (2008). *Khrestomatiya z ukrayinskoho muzychnoho folkloru (z poyasnenniyamy ta komentaryamy)* [Chrestomatiya Ukrainian musical folklore (with explanations and comments)]. *Study guide for higher educational institutions of culture and arts of I – IV levels of accreditation*. Vinnytsia, 520 p. [in Ukrainian].
5. Ivanytskyi, A.I. (2004). *Ukrayinskyi muzychnyi folklor* [Ukrainian musical folklore], a textbook. 3rd type. Vinnytsia, 320 p. [in Ukrainian].
6. Klymchuk, Y.R. (2023). *Vykorystannya zrazkiv ukrayinskoho muzychnoho folkloru u vykhovniy roboti iz shkolyaramy riznovikovykh hrup* [The use of samples of Ukrainian musical folklore in educational work with schoolchildren of different age groups]. *Master's thesis*. Ternopil, 63 p. [in Ukrainian].
7. *Ukrayinska muzychna folklorystyka: metodolohiya i metodyka* (1997). [Ukrainian musical folkloristics: methodology and technique]. A.I. Ivanytskyi. Kyiv, 391 p. [in Ukrainian].
8. *Ukrayinskyi dytyachyy muzychnyy folklor: pidruch.-khrestomatiya dlya vykl. ta uchniv* (1998). [Ukrainian children's musical folklore : textbook for lectures, and students]. O.S. Smolyak. Ternopil, Vol. 1, 78 p. [in Ukrainian].
9. Yakivchuk, G.V. (2020). *Ukrayinske narodnopisenne vykonavstvo v natsionalnomu vykhovanni maybutnoho vychytelya muzychnoho mystetstva* [Ukrainian folk song performance in the national education of the future music teacher]. *Art and education*, No. 3 (97), pp. 57–62. [in Ukrainian].
10. Meleni. TikTok. Kolyskova [Lullaby]. Available at: <https://vm.tiktok.com/ZM6JKfvJ7/> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 18.07.2024

УДК 654.195:070.4](477)-044.92]:355.01(470:477)
DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.312390>

Катерина Степаненко, кандидат мистецтвознавства,
старший викладач кафедри тележурналістики
Київського національного університету культури і мистецтв
Олександр Степаненко, аспірант аудіовізуального
мистецтва та виробництва
Київського університету культури

ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО НОВИННОГО КОНТЕНТУ В УМОВАХ ВІЙНИ

У статті досліджено та проаналізовано трансформаційні процеси новинного контенту від початку російсько-української війни. Визначено зміни, які відбулися у структурі новинного контенту, проаналізовано особливості телевізійного мовлення щодо ключових медіа країни, досліджено зміни у ставленні аудиторії до телевізійних новин та визначено їхню динаміку. Методологічну базу дослідження становлять такі методи: аналіз та синтез – полягає у деталізації аналізу телевізійного етеру щодо його структурних елементів та інформаційних джерел; системно-структурний – становить детальний розбір елементів телевізійного етеру та узагальнення ролі об'єднаного мовлення у формуванні суспільної думки; аналітичного – визначення ризиків державного обмеження щодо телевізійних медіа. Уперше проаналізовано складові елементи телевізійних медіа, проведено детальний аналіз взаємодії мовника із глядачем, за допомогою порівняльного аналізу визначено чинники, які впливають на рівень довіри до українського новинного контенту. У ході дослідження відображені модифікації інформаційного мовлення від початку російсько-української війни. За допомогою порівняльного та послідовного аналізу розкриті ключові зміни в редакційних політиках і роботі журналістів під час повномасштабного вторгнення. Проаналізовані зміни у ставленні глядачів до новинного контенту та досліджена їхня динаміка, а також зафіксовані оновлення редакційних підходів та реструктуризації команд ньюзрумів.

Ключові слова: трансформаційні процеси; редакційна політика; марафон; інформаційне мовлення; інформаційний простір; новинний контент.

Лім. 18.

Kateryna Stepanenko, Ph.D. (Art Studies), Senior Lecturer of the
TV Journalism Department,
Kyiv National University of Culture and Arts
Oleksandr Stepanenko, Postgraduate Student of
Audiovisual Arts and Production,
Kyiv University of Culture

FEATURES OF THE TRANSFORMATION OF UKRAINIAN NEWS CONTENT DURING THE WAR

The purpose of the study is to analyze and track the transformation processes of news content since the beginning of the Russian-Ukrainian war. To determine the changes that have taken place in the structure of news content, to analyze the features of television broadcasting in relation to the key media of the country, to study changes in the audience's attitude to television news and to determine the dynamics of such changes. The methodological basis of the study consists of the following methods: analysis and synthesis – consists in detailing the analysis of television broadcasting in terms of its structural elements and information sources; systemic-structural – is a detailed analysis of the elements of television broadcasting and a generalization of the role of unified broadcasting in the formation of public opinion; analytical – identification of the risks of state restrictions on television media. For the first time, the constituent elements of television media are analyzed, a detailed analysis of the interaction between the broadcaster and the viewer is carried out, with the help of comparative analysis, the factors that affect the level of trust in Ukrainian news content are identified. In the course of the study, we reflected on the modifications of information broadcasting since the beginning of the Russian-Ukrainian war. With the help of comparative and sequential analysis, key changes in editorial policies and the work of journalists during the full-scale invasion are revealed. Changes in the viewers' attitude to TV news and the dynamics of these changes are analyzed, updates of editorial approaches and restructuring of newsroom teams are recorded.

Keywords: transformation processes; editorial policy; marathon; information broadcasting; information space; news content.

Постановка проблеми. Російсько-українська війна змінила звичний до 24 лютого 2022 року уклад суспільства.

Відповідно, трансформація відбулася в різних сферах мистецтва, зокрема, аудіовізуального. Телевізійний контент від початку повномасштабного

вторгнення зазнав масштабних змін. Поява спільного для шести медіагруп марафону “Єдині новини” зумовила конструювання нового творчого і технічного форматів інформаційного мовлення.

Новий порядок денний вніс корективи та змінив підходи у побудову телевізійних процесів. Оновлення відбулися всередині виробництва контенту, продиктовані як і воєнним контекстом, так і вже безпосередньо мовленням самого марафону. Такі трансформації суспільного й телевізійного створили передумови для реагування на всіх рівнях виготовлення новин, і, зокрема, для змін у їх подачі через адаптацію іміджу телевізійних ведучих. Творчі команди змушені були переглянути пріоритетні зони для підсвічення в іміджі головних трансляторів інформації, аби їхні образи відповідали обставинам сьогодення.

Аналіз досліджень. Особливості інформаційного мовлення українських телеканалів під час війни вивчала О. Гоцур [3]. Новинний контент у сучасному прямоетерному мовленні досліджили І. Гавран та М. Дубина [2]. Журналістику в умовах конфлікту студіювали М. Буроменський, С. Штурхецький, Е. Білз, М. Бетц, К. Шюпп, З. Казанжи [1]. Науковці В. Стояновська та В. Маркова проаналізували проблеми військової журналістики під час російсько-української війни [17]. Інформаційна протидія, особливості та місце іномовлення у заходах контрпропаганди стали науковим зацікавленням О. Джолос [5]. Дотримання журналістських стандартів, наповнення та використання методів маніпуляції суспільною думкою в телемарафоні були у центрі уваги І. Пуцяті [16]. Науковці О. Левченко та О. Білан зосередили увагу на питанні телевізійної журналістики в умовах воєнного стану [9]. Тематичне наповнення нового формату мовлення в “Єдиних новинах” обсервувала К. Єськова [6].

Мета статті. Проаналізувати зміни, що сталися в інформаційному мовленні України від початку повномасштабного вторгнення. Окреслити нові форми мовлення та специфіку виготовлення новинного контенту. Зафіксувати трансформації у редакційних політиках щодо проявів оновлення іміджу телевізійних медіа спільного мовника.

Виклад основного матеріалу. У період зі створенням марафону відбулася перебудова в структурі та складі інформаційних медіа. До спільного етеру долучилися канали, що раніше мали ліцензії на трансляцію інформаційно-розважального контенту – “1+1”, “ICTV”, “Інтер” та “UA: Суспільне”, натомість інформаційні мовники “24 Канал”, “5 Канал”, “ПРЯМИЙ”, “Еспресо”, до цієї команди не потрапили, а згодом певна їх частина взагалі перейшла на супутникове та інтернет-мовлення.

У матеріалі “Української правди” “Телевізор і влада”. Як працює телемарафон зсередини та хто його курує, Р. Кравець наводить пряму мову інфор-

матора, дотичного до створення об’єданого мовлення, який пояснює: канали впливу Петра Порошенка не потрапили в марафон за згоди інших учасників трансляції та з мотивів, що пов’язані із неспіврозмірними рейтингами, але основною причиною, на думку журналіста, стала інша: “На Банковій не хотіли, щоб менеджмент каналів, близьких до Петра Олексійовича, був допущений до внутрішньої кухні марафону, де обговорюються зокрема й достатньо чутливі теми” [8]. За інформацією Р. Кравця, “5 Канал”, “ПРЯМИЙ” та “Еспресо” не мали на меті доєднуватися до “Єдиних новин” до введення в дію рішення Ради національної безпеки та оборони “Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану”, яке, по суті, дозволяє інформаційне мовлення під час воєнного стану тільки об’єданому марафону [8]. Таким чином, спільний телемарафон став частиною керованої державою інформаційної контрпропаганди, про що О. Гоцур зазначає в роботі “Особливості функціонування медіаринку України в умовах війни (лютий-вересень 2022 року)”: “Концепція контенту змінилася кардинально, що зумовлено значним втручанням державної політики у функціонування медіа в умовах війни. І мова йде не лише про спільний телемарафон “Єдині новини”, але й про розгортання цілих інформаційних кампаній на різних платформах, які зорієнтовані на національну безпеку держави” [3, 49].

Уплив на засоби масової інформації, й, зокрема, на головний інформаційний рупор країни з боку держави посилюється після прийняття спеціального наказу головнокомандувача Збройних сил України про взаємодію ЗСУ та телевізійників на час воєнного стану. Цей документ визначив перелік даних, що підлягають обмеженню в оприлюдненні [15]. Регуляція доступів до даних, на думку критиків діяльності марафону та дослідників, викликає ризики, що пов’язані з маніпуляціями суспільною думкою та не дотриманням професійних стандартів. За дослідженням Комісії з журналістської етики України, дві третини опитаних репортерів “помічали порушення або часткове порушення журналістських стандартів під час воєнного стану в Україні” [15]. Дослідниці В. Стояновська та В. Маркова у роботі “Військова журналістика під час російсько-української війни: проблеми та виклики” зосереджують увагу на надважливій ролі дотримання фахових стандартів саме в період воєнного часу: “Важливо не перетворювати “Єдині новини” на пропаганду та лише провладну риторику” [17, 103], й намагатися дотримуватись балансу думок попри жорсткі державні обмеження.

З цього приводу, О. Наливайко та Н. Островська в матеріалі “Проблема порушення журналістських стандартів під час висвітлення бойових дій” виокремлюють найважливіші аспекти при роботі з

інформацією воєнного часу: “Посиленої уваги та більш ретельного дотримання потребують стандарти достовірності, точності та відокремлення фактів від коментарів. Якщо засоби масової інформації нехтують цими стандартами, їх можна вважати засобами масової пропаганди” [12, 155]. Про приховані можливості, що дає функціонування марафону, також зазначає Р. Кравець: “Крім національної безпеки, у влади є ще й купа інших завдань. Наприклад, піарні чи політичні. Це стосується й боротьби з опонентами, й утримання високого рівня довіри в суспільстві” [8].

Дослідження маніпулятивних технологій стимулювання телеглядачів провів І. Пуцята в роботі “Сучасні методи впливу на підсвідомість глядацької аудиторії в телемарафоні “Єдині новини”. Так, на його думку, в “Єдиних новинах” використані всі основні методи психологічного тиску: напівправа, анонімний авторитет, замовчування, ефект присутності, відволікання уваги, констатація фактів, отруйний сендвіч та психологічний шок [16]. Варто казати, що водночас у ролі державного рупора спільний та підконтрольний етер може як захищати державу від впливу інформаційних кампаній агресора, так і створювати зручну для досягнення воєнних, внутрішньо- та зовнішньополітичних чи навіть особистих цілей альтернативну картину реальності. Тенденцію до викривлення інформаційної дійсності регулярно відмічають українські видання, що аналізують етери телеканалів та марафону зокрема. У дослідженні “Вплив фейкових новин та дезінформації в аудіовізуальних медіа” науковиці Л. Деметєва та Д. Суркова підсумовують: “Кількість держав, які використовують дезінформаційні кампанії, постійно зростає, а інформаційні маніпуляції перетворились на зброю, яку застосовують для збереження власних режимів і впливу на інші країни” [4, 11].

Натомість зміни, які внесли державні органи-регулятори, безпосередньо позначились на редакційних політиках телеканалів. Про це свідчить дослідження Комісії з журналістської етики: “56 % медійників вважають, що їхня редакційна політика змінилась або частково змінилась під час воєнного стану, 39 % респондентів зазначили, що політика не змінилась взагалі, 5 % – інше” [18]. Водночас внутрішні процеси створення телевізійних новин, інформаційне поле та порядок денний вплинули і на тональність подачі інформації, що протягом року трансформувалася від завзятих об’єднуючих слоганів до сюжетів про реальні втрати та вшанування загиблих. Якщо до початку марафону глядачі були зведені до портретів цільової аудиторії, яка мала реагувати на контент переглядом і стимулювати приплив рекламодавців на канал, то перед мовленням воєнного часу постали більш глобальні завданнями, ніж просто перегляд програми. Телевізійні матеріали мали від початку війни заспокою-

вати, об’єднувати, мотивувати до боротьби, стимулювати грошові збори, надавати найсвіжішу і, головне, достовірну інформацію та ін.

У дослідженні від 2016 р. щодо протидії інформаційним атакам “Війна Росії проти України: тенденції конфліктного дискурсу в сучасних українських ЗМІ”, А. Моргун зазначає особливу роль телевізійних засобів масової інформації у створенні іміджу країни на міжнародній арені: “Це не тільки питання престижу і конкуренції за інвесторів, для України позитивний імідж – важливий елемент інформаційної війни, яку веде Росія” [11, 354]. З цього приводу доцільно сказати, що ключові установки медійників під час роботи теж понесли вагомі технологічні зміни. Так, О. Левченко та О. Білан у статті “Телевізійна журналістика в умовах воєнного стану” зазначають, що до початку зйомки журналістові необхідно перевірити такі пункти: “Ефективна стратегія цифрової безпеки для захисту анонімності джерел інформації та збереження оригіналів своїх матеріалів, вивчення стратегії проведення інтерв’ю з психологічно травмованими людьми внаслідок будь-якого насильства, вирішення питання анонімності та організація зйомки так, щоб постраждали відчували себе в безпеці” [9, 25]. З цього приводу, на протигагу гуманітарній місії ЗМІ, в політологічному дослідженні “Онтологія гібридної війни: гра прихованих смислів”, Б. Парахонський та Г. Яворська визначають ключову складову в роботі телевізійників під час війни: “Питання ідентичності, можливо, найбільш фундаментальний мотив, за яким люди йдуть вбивати інших” [14, 9].

Наведене вище твердження може підкреслити думка І. Гавран та М. Дубини, яку дослідниці формують у статті “Новинний контент у сучасному прямоетерному мовленні” щодо ролі кожного окремого тележурналіста під час прямого етеру: “Тележурналіст повинен бути впевненим в кожному слові, звуці та навіть повороті своєї голови” [2, 175]. Відповідно до особливої ролі інформаційного мовлення під час воєнних дій, варто виділити такі аспекти, що можуть відобразити модифікації, які вже відбулися: інтерес та довіра глядача, зміна тематичного та структурного наповнення, вплив державних органів, зміна стратегії подачі інформації, переключення на нові джерела фінансування, графіки та режими роботи, ротація редакційного складу та перебудова ринку праці. Треба сказати, що проблематика довіри з боку глядацької аудиторії є стрижневим аспектом при створенні сучасного новинного контенту.

У ході дослідження доцільно також зауважити, що репрезентативним є повернення глядачів до перегляду телевізійного мовлення описане в дослідженнях 2021 та 2022 рр. Так, опитування USAID-Internews “Ставлення населення до медіа та споживання різних типів медіа 2021” до початку повно-

масштабного вторгнення та початку мовлення телемарафону “Єдині новини” телевізійний контент споживали тільки 43 % українців, і лише 10 % переглядали інформаційний контент. З 2018 і до 2021 р. відбувалося поступове падіння довіри до телебачення із 61 % до 40 % [13]. Натомість, звертаючись до опитування Київського міжнародного інституту соціології “Медіаспоживання українців в умовах повномасштабної війни”, можемо побачити, що вже за три місяці після повномасштабного вторгнення дві третини українців отримують інформацію про війну саме за допомогою телебачення – це 66,7 % опитаних. Так само, високий рівень і довіри до телебачення – 60 % респондентів вважають інформацію достовірною [10].

Продиктовані такі статистичні зміни порядком денним глядачів та змінами в структурі мовлення. Канали, які увійшли до марафону новин, відмовились від свого звичного контенту або повністю, або частково та прийняли за основну модель наповнення етеру, де можна вирізнити три ключові елементи: гостьові студії, що проводяться переважно у форматі зумів, новинні випуски частотою від одного до чотирьох разів на годину, а також надихаючий контент формату соціальної реклами. Додатково в етері почали з’являтися мотивуючі концерти, зняті за кордоном та у Київському метрополітені, також з’явилась адаптація формату “Студії “Квартал 95” з новою назвою “Байрактар Ньюз”, документальні проекти. Основним елементом інформаційної доби в марафоні під час роботи медіагрупи виділили головний новинний випуск з підсумками дня о 20:00.

Важливим фактором, що вплинув на довіру глядачів також стало оперативне та синхронне відображення найгячіших проблем суспільства й відповідно до цього переформатування класичної верстки. Так, К. Єськова аналізує тематичне наповнення спільного мовлення у роботі “Специфіка новинарних випусків на каналі “1+1” у рамках телемарафону “Єдині новини”: “З загальної кількості ефірного часу військова тематика превалує в більшості новинарних випусків, деколи з’являються повідомлення про ДТП, а от культурно-мистецька проблематика висвітлюється фрагментарно” [6, 130]. Зі свого боку, в роботі “Сучасні методи впливу на підсвідомість глядацької аудиторії в телемарафоні “Єдині новини” І. Пуцята виділяє спільні ознаки нового формату інформаційного мовлення: “Більшість випусків на національному телемарафоні присвячені війсьній тематиці, що характеризується такими ознаками: актуальність, аналітичність, оперативність, достовірність, взаємна співпраця з колегами” [16, 70].

Проте, незважаючи на довіру глядачів, доля переглядів об’єданого етеру, за словами міністра культури О. Ткаченка в інтерв’ю РБК-Україна,

складає 13–15 %, але загалом він констатує, що триває поступове падіння інтересу до телебачення [7]. Це закономірно відбувається через одноманітність та передбачуваність, а також відсутність оперативності у повідомленнях марафону. Від початку марафону телеканали, що увійшли до нього, мали відмовитися від рекламного контенту, а, отже, разом із долями та інструментом контролю актуальності – рейтингами, втратили вагому частину джерел фінансування, бюджети, заплановані на створення розважальних шоу та серіалів, були передані новинним службам. Однак навіть такі заходи змусили медіаменеджери проводити скорочення, зменшувати заробітні плати та збільшувати навантаження на колектив інформаційного мовлення. Піком змін, що відбулися в медіапросторі, стало закриття усіх телеканалів медіагрупи “Україна”, яке супроводжувалось раптовим вивільненням на ринок праці близько 3,5 тисяч працівників. Частина з них, а саме новинна редакція в більшості свого складу, повернулись до роботи над марафоном на новоствореному телеканалі “Ми – Україна”.

Ще один аспект, який вплинув на роботу спільного мовлення – перебудова самих редакцій. На початку повномасштабного вторгнення це стосувалось передовсім появи виїзних редакцій поза межами столиці та з укриттів, а також на це вплинув виїзд частини кадрів за кордон, їхня віддалена робота або ж перерва в роботі. Частина кореспондентів марафону, що виїхали за кордон, отримали можливість працювати спеціальними кореспондентами своїх телеканалів в країні перебування і тим самим розширили міжнародну сітку редакції.

Якщо детальніше розглянути саме російськомовний марафон на телеканалі “FreeДом”, який став офіційним джерелом інформації не лише для пострадянського простору, а й глядачів з Європи, то О. Джолос у статті “Іномовлення України як протидія російській пропаганді під час війни” виділяє найважливіші його функції: “В умовах військової агресії на перший план виходять пропагандистська та контрпропагандистська функції українського іномовлення. Вони мають за мету посилити так звану “м’яку силу” або “дипломатію впливу” – як досягненні мети не мілітаристичними засобами, а психологічними, інформаційними” [5, 24]. Важливо сказати, що марафон “FreeДом” так само побудований за структурою з почергового мовлення каналів різних медіахолдингів, проте має відмінне від “Єдиних новин” наповнення. Переважно, контент розрахований на мешканців тимчасово-окупованих територій та європейську аудиторію, тому займається фактично контрпропагандою на територіях, де російський вплив тривав понад десять років. Однією із головних відмінностей від “Єдиних новин” є поява в етері ліберальних представників країни-агресора, що є найбільш спір-

ним та обговорюваним серед українських глядачів у контенті “FreeДом”.

Висновки. Адаптація інформаційного мовлення до воєнного порядку денного в Україні відбулася через створення кардинально нових та революційних для світових медіапродуктів – двох телемарафонів, до реалізації яких залучені найбільші телеканали країни, та у зв'язку з появою яких, редакційні політики зазнали змін.

Марафон “Єдині новини” як основне телевізійне джерело новин для громадян України витіснив з телеринку тих мовників, чії власники не погоджувалися із позицією влади, а отже, марафон став серйозним інструментом в руках міністерства культури та інших державних органів, що під час воєнного стану регламентують і жорстко регулюють роботу ЗМІ. Розуміння методів маніпуляцій та аналіз інформації можуть дати телеглядачеві зрозуміти, чи не використовується платформа спільного мовлення в цілях, відмінних від заявлених на початку його створення.

Марафон від початку роботи зазнав чимало змін за наповненням контенту, рівнем довіри та рейтингами. Зважаючи на такі показники й розмиті строки існування марафону, доводиться очікувати нових рішень для інформаційного мовлення України. Чи продовжиться марафон та яким він буде після перемоги, доки не зрозуміло, адже до закінчення воєнного стану “Єдині новини” залишатимуться в етері.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буроменський М., Штурхецький С., Білз Е., Бетц М., Шюпп К., Казанжи З. Журналістика в умовах конфлікту: передовий досвід та рекомендації. Київ: Компанія ВАПТЕ, 2016. 118 с.
2. Гавран І., Дубина М. Новинний контент у сучасному прямолинійному мовленні. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтва. Серія: Аудіовізуальне мистецтво і виробництво*, [e-journal]. 2020. № 3 (2). С. 175–181. <https://doi.org/10.31866/2617-2674.3.2.2020.217637>
3. Гоцур О. Особливості функціонування медіаринку України в умовах війни (лютий-вересень 2022 року). *Communications and communicative technologies*. 2022. № 22. С. 47–53.
4. Дементьєва Л., Сукова Д. Вплив фейкових новин та дезінформації в аудіовізуальних медіа. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтва. Серія: Аудіовізуальне мистецтво і виробництво*, [e-journal]. 2023. № 6 (1). С. 8–12. <https://doi.org/10.31866/2617-2674.6.1.2023.279226>
5. Джолос О.В. Іномовлення України як протидія російській пропаганді під час війни. *Business and Law*. 2022. № 15 (2). С. 22–27.
6. Єськова К.В. Специфіка новинарних випусків на каналі “1+1” у рамках телемарафону “Єдині новини”. *Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі*: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції. Запоріжжя. Україна, 2 листопада. 2022 р. Запоріжжя: НУ “Запорізька політехніка”. 2022. С. 129–131.

7. Канали телемарафону отримують держпідтримку, але вона не покrije витрати, Ткаченко. 2022. *РБК-Україна*, [online]. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/kanalitelema-rafonu-otrimayut-derzhpidtrimku-1679469981> (дата звернення: 02.04.2024).

8. Кравець Р. Телевізор і влада. Як працює телемарафон зсередини та хто його курус. *Українська правда*, 2022. [online]. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2022/06/21/7353715/> (дата звернення: 02.04.2024).

9. Левченко О., Білан О. Телевізійна журналістика в умовах воєнного стану. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтва. Серія: Аудіовізуальне мистецтво і виробництво*, 2023. № 6 (1). С. 20–28. <https://doi.org/10.31866/2617-2674.6.1.2023.279229>

10. Медіаспоживання українців в умовах повномасштабної війни. 2022. *Опора*, [online]. URL: <https://opora.ua.org/report/politad/24068-mediaspozivannia-ukrayintsiv-v-umovakh-povnomasshtabnoyi-viini-opituvannia-opori> (дата звернення: 01.04.2024).

11. Моргун А. Війна Росії проти України: тенденції конфліктного дискурсу в сучасних українських ЗМІ. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2016. № 3–4. С. 352–362.

12. Наливайко О.С., Островська Н.В. Проблема порушення журналістських стандартів під час висвітлення бойових дій. *Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі*. Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції. Запоріжжя, 2 листопада 2022 р. Запоріжжя: НУ “Запорізька політехніка”, 2022. С. 155–158.

13. Ставлення населення до медіа та споживання різних типів медіа. 2021. *Детектор медіа*, [online]. URL: https://detector.media/doc/images/news/archive/2021/1/93866/usaid_internews_media_report_2021_ukr.pdf?fbclid=IwAR0EnfDL6hGTYpZXSA6SMBYLI1NLQRlbcjr2f1jD7yQbdHYGQIWRi-h_mQ (дата звернення: 01.04.2024).

14. Парахонський Б., Яворська Г. Онтологія гібридної війни: гра прихованих смислів. *Стратегічна панорама*. Київ: Книжково-журнальна друкарня “Софія”, 2017. С. 7–16.

15. Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану, 2022: Наказ Головнокомандувача ЗС від 03.03.2022 р. № 73. [online] URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/nakaz_73_zi_zminamu.pdf (дата звернення: 02.04.2024).

16. Пуцтя І. Сучасні методи впливу на підсвідомість глядацької аудиторії в телемарафоні “Єдині новини”. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*: науково-виробничий журнал. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2022. № 4. С. 69–75.

17. Стояновська В., Маркова В. Військова журналістика під час російсько-української війни: проблеми та виклики. *Інновації та особливості функціонування ЗМІ в демократичному суспільстві*: збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції до 31-ї річниці Незалежності України. Львів: Видавництво Львівської політехніки. 2022. С. 102–104.

18. “Нові виклики, з якими ми не стикались”: у 58 % опитаних журналістів повністю або частково виникають складнощі у висвітленні війни”, – дослідження КЖЕ. 2022. [online] URL: <https://cje.org.ua/statements/novi-vyklyk-z-iyakymy-my-ne-stykalys-u-58-opytanykh-zhurnalistiv->

povnistiu-abo-chastkovo-vynykaiut-skladnoshchi-u-vysvitleni ni-viyny-doslidzhennia-kzhe/ (дата звернення: 10.04 2024).

REFERENCES

1. Buromenskiy, M., Shturkhetskiy, S., Bilz, E., Betts, M., Shiupp, K. & Kazanzhy, Z. (2016). Zhurnalistyka v umovakh konfliktu: peredovy dosvid ta rekomendatsii [Journalism in conflict: best practices and recommendations]. Kyiv, 118 p. [in Ukrainian].
2. Gavran, I. & Dubyna, M. (2020). Novynnyi kontent u suchasnomu priamoeternomu movlenni [News content in modern direct broadcasting]. *Bulletin of the Kyiv National University of Culture and Arts. Series: Audiovisual art and production*, No. 3 (2), pp. 175–181. DOI: <https://doi.org/10.31866/2617-2674.3.2.2020.217637> [in Ukrainian].
3. Hotsur, O. (2022). Osoblyvosti funktsionuvannia mediarynku Ukrainy v umovakh viiny (liutyi-veresen 2022 roku). [Peculiarities of the functioning of the media market of Ukraine in conditions of war (February-September 2022)]. *Communications and communicative technologies*, No. 22, pp. 47–53. [in Ukrainian].
4. Demytyeva, L. & Sukova, D. (2023). Vplyv feykovykh novyn ta dezinformatsiyi v audiovizualnykh media [The impact of fake news and disinformation in audiovisual media]. *Bulletin of the Kyiv National University of Culture and Arts. Series: Audiovisual art and production*, No. 6 (1), pp. 8–12. DOI: <https://doi.org/10.31866/2617-2674.6.1.2023.279226> [in Ukrainian].
5. Dzholos, O.V. (2022). Inomovlennia Ukrainy yak protydiia rosiiskii propahandi pid chas viiny. [Foreignization of Ukraine as a countermeasure to Russian propaganda during the war]. *Business and Law*, No. 15 (2), pp. 22–27. [in Ukrainian].
6. Yeskova, K.V. (2022). Spetsyfika novynarmykh vypuskiv na kanali “1+1” u ramkakh telemarafonu “Iedyni novyny” [Specifics of news broadcasts on the “1+1” channel as part of the “Edyny Novyny” telethon]. *Suspilstvo i osobystist u suchasnomu komunikatsiinomu diskursi*: Proceedings of the 4th All-Ukrainian Scientific and Practical Conference, 2 November. 2022. Zaporizhzhia, pp. 129–131. [in Ukrainian].
7. Kanaly telemarafonu otrymaiut derzhpidtrymku, ale vona ne pokryie vytraty, – Tkachenko. [The telethon channels will receive state support, but it will not cover the costs, – Tkachenko]. 2022. *RBK-Ukraina*. Available at: <https://www.rbc.ua/rus/news/kanali-telemarafonu-otrimayut-derzhpidtrimku-1679469981> (Accessed 02 April 2024). [in Ukrainian].
8. Kravets, R. (2022). Televizor i vlada. Yak pratsiuie telemarafon zseredyny ta khto yoho kurue. [Television and power. How the telethon works from the inside and who oversees it]. *Ukrainian truth*, Available at: <https://www.pravda.com.ua/articles/2022/06/21/7353715/> (Accessed 02 April 2024). [in Ukrainian].
9. Levchenko, O. & Bilan, O. (2023). Televiziyna zhurnalistyka v umovakh voyennoho stanu [Television journalism under martial law]. *Bulletin of the Kyiv National University of Culture and Arts. Series: Audiovisual art and production*, No. 6 (1), pp. 20–28. DOI: [10.31866/2617-2674.6.1.2023.279229](https://doi.org/10.31866/2617-2674.6.1.2023.279229). [in Ukrainian].
10. Mediaspozhyvannia ukraintsiv v umovakh povnomashtabnoi viiny [Media consumption of Ukrainians in conditions of full-scale war]. 2022. *Opora*, Available at: <https://opora.org/report/politad/24068-mediaspozhyvannia-ukrayintsiv-v-umovakh-povnomashtabnoyi-viiny-opituvannia-opori> (Accessed 01 April 2024). [in Ukrainian].
11. Morhun, A. (2016). Viina Rosii proty Ukrainy: tendentsii konfliktnoho diskursu v suchasnykh ukrainskykh ZMI [Russias war against Ukraine: trends of conflict discourse in modern Ukrainian mass media]. *Scientific notes of the Institute of Political and Ethnonational Studies named after I.F. Kuras of the National Academy of Sciences of Ukraine*. Kyiv, No. 3–4. pp. 352–362. [in Ukrainian].
12. Nalyvaiko, O.S. & Ostrovska, N.V. (2022). Problema porushennia zhurnalistskykh standartiv pid chas vysvitlennia boiovykh dii [The problem of violation of journalistic standards during coverage of hostilities]. *Suspilstvo i osobystist u suchasnomu komunikatsiinomu diskursi – Society and personality in modern communication discourse*. Proceedings of the 4th All-Ukrainian Scientific and Practical Conference, 2 November. 2022. Zaporizhzhia, pp. 155–158. [in Ukrainian].
13. Stavlenia naselennia do media ta spozhyvannia riznykh typiv media [The population’s attitude towards the media and the consumption of different types of media]. 2021. *Media detector*. Available at: https://detector.media/doc/images/news/archive/2021/193866/usaid_internews_media_report_2021_ukr.pdf?fbclid=IwAR0EnfDL6hGTYpZXSA6SMBYL1NLQRlbcjr2f1jD7yQbdHYGQIWRi-h_mQ> (Accessed 01 April 2024). [in Ukrainian].
14. Parakhonskyi, B. & Yavorska, H. (2017). Ontolohiia hibrydnoi viiny: hra prykhovanykh smysliv [The Ontology of Hybrid War: A Game of Hidden Meanings]. *Strategic panorama*. Kyiv, pp. 7–16. [in Ukrainian].
15. Pro orhanizatsiiu vzaiemodii mizh Zbroinymy Sylamy Ukrainy, inshymy skladovymy syl oborony ta predstavnykamy zasobiv masovoi informatsii na chas dii pravovoho rezhymu voyennoho stanu [On the organization of interaction between the Armed Forces of Ukraine, other components of the defense forces and representatives of mass media during the legal regime of martial law]. 2022. Order of the Commander-in-Chief of the Armed Forces dated 03.03.2022 № 73. Available at: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/nakaz_73_zi_zminamu.pdf (Accessed 02 April 2024). [in Ukrainian].
16. Putsyata, I. (2022). Suchasni metody vplyvu na pidsvidomist hliadatskoi audytorii v telemarafoni “Iedyni novyny” [Modern methods of influencing the subconscious of the audience in the telethon “Edyny novyny”]. *State and regions. Series: Social communications: scientific and industrial journal*, No. 4. Zaporizhzhia, pp. 69–75. [in Ukrainian].
17. Stoianovska, V. & Markova, V. (2022). Viiskova zhurnalistyka pid chas rosiisko-ukrainskoi viiny: problemy ta vyklyky [Military journalism during the Russian-Ukrainian war: problems and challenges]. *Innovatsii ta osoblyvosti funktsionuvannia ZMI v demokratychnomu suspilstvi – Innovations and features of mass media functioning in a democratic society*. Collection of Proceedings of the 5th International Scientific and Practical Conference for the 31st anniversary of the Independence of Ukraine. Lviv, pp. 102–104. [in Ukrainian].
18. “Novi vyklyky, z yakymy my ne stykaly”: u 58 % opytanykh zhurnalistiv povnistiu abo chastkovo vynykaiut skladnoshchi u vysvitleni viiny”, – doslidzhennia KZHE [“New challenges that we have not faced”: 58 % of the surveyed journalists have difficulties in covering the war in whole or in part”, – a study by the CJE]. 2022. Available at: <https://cje.org.ua/statements/novi-vyklyky-z-iakymy-my-ne-stykalys-u-58-opytanykh-zhurnalistiv-povnistiu-abo-chastkovo-vynykaiut-skladnoshchi-u-vysvitleni-viyny-doslidzhennia-kzhe/> (Accessed 10 April 2024). [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 25.07.2024

УДК 378.14:37.13.2:316.77] :616.31-053.2
DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.312196>

Оксана Єфремова, кандидат медичних наук,
доцент кафедри стоматології дитячого віку
Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького

ЗАКОНОМІРНОСТІ ТА ПРИНЦИПИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ДИТЯЧИХ СТОМАТОЛОГІВ ЗАСОБАМИ СИТУАТИВНО-КОМУНІКАТИВНИХ МОДЕЛЕЙ ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

У статті конкретизовано закономірності та принципи підготовки майбутніх дитячих стоматологів засобами ситуативно-комунікативних моделей професійної взаємодії. Охарактеризовано загальнодидактичні принципи науковості, систематичності та послідовності навчання, зв'язку навчання з життям, системністю і систематичністю, унаочнення й активності навчання. Визначено специфічні принципи: професійної суб'єктності, екстраполяції результатів самоосвітньої діяльності студентів у нові умови інтерактивної взаємодії, візуалізації авторських ситуативних моделей професійної взаємодії, сепарації важливих моментів ефективною професійною взаємодією.

Ключові слова: професійна підготовка; майбутні дитячі стоматологи; ситуативно-комунікативні моделі; професійна взаємодія; закономірності; принципи навчання.

Літ. 8.

Oksana Yefremova, Ph.D. (Medical Sciences),
Associate Professor of the Pediatric Dentistry Department,
Lviv Danylo Halytskyi National Medical University

REGULATIONS AND PRINCIPLES OF TRAINING OF FUTURE PEDIATRIC DENTISTS USING SITUATION-COMMUNICATIVE MODELS OF PROFESSIONAL INTERACTION

The article highlights the need to specify the patterns and principles of training future pediatric dentists by means of situational and communicative models of professional interaction. The main regularities of the researched process are defined as follows: 1) the rapidly changing scientific, technological, informational, practical environment in the field of pediatric dentistry leads to the actualization of the needs for competent doctors of pediatric dentistry, who will not be just "technical performers" of dental manipulations, but subjects of effective professional interaction with all participants of the dental process; 2) taking into account the motivational-value, cognitive-functional, personal-developmental aspects of the training of future pediatric dentists for professional interaction depends on the coordinated activity of all subjects of the educational process, which requires updating the student education system in accordance with the author's concept in the context of the study; 3) the effectiveness of introducing into the educational environment of medical institutions of higher education an experimental system of training future pediatric dentists by means of situational and communicative models of professional interaction is correlated with the awareness of all participants in the educational process of the relationship between the purpose, content of education and the use of innovative pedagogical technologies of an interactive nature. It is indicated that the principles of student education in the context of the study take into account both the pedagogical aspects of the organization of the educational environment in the higher medical school and the specifics of the professional training of future pediatric dentists. General didactic principles of scientificity, systematicity and sequence of learning, connection of studying with life, system and systematicity, visualization and activity of learning are characterized. Specific principles are defined: professional subjectivity, extrapolation of the results of self-educational activities of students into new conditions of interactive interaction, visualization of the author's situational models of professional interaction, separation of important moments of effective professional interaction.

Keywords: professional training; future pediatric dentists; situational communication models; professional interaction; regularities; principles of education.

Постановка проблеми. Науковою основою організації експериментальної роботи в напрямі підготовки майбутніх дитячих стоматологів засобами ситуативно-комунікативних моделей професійної взаємодії є уточнення сутності методологічного підґрунтя дослідницьких процесів, що потребує конкретизації закономірностей як "об'єктивних, стійких і суттєвих зв'язків у навчальному процесі, що зумовлюють його ефективність" [1, 131] та принципів досліджувано-

го процесу як "першопочатку, що лежить в основі певної теорії науки" [8, 519].

Аналіз основних досліджень і публікацій. Питання визначення та характеристики закономірностей і принципів навчання розглядається науковцями у процесі дослідження різних аспектів підготовки студентів у вищій школі. Так, І. Мельничук вказує: "зв'язок і взаємодія закономірностей проявляється через закони діалектики", що розкриває специфіку "універсального методу мислення і

ЗАКОНОМІРНОСТІ ТА ПРИНЦИПИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ДИТЯЧИХ СТОМАТОЛОГІВ ЗАСОБАМИ СИТУАТИВНО-КОМУНІКАТИВНИХ МОДЕЛЕЙ ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

діт” [5, 69]. Погоджуємося з міркуванням дослідників, що закономірності професійної підготовки майбутніх фахівців будь-яких спеціальностей потребує уточнення принципів навчання, які розглядаються як “вихідні, нормативні вимоги до оптимальної організації та здійснення освітнього процесу у закладі вищої освіти” [6, 36], “основні базові положеннями якої-небудь теорії або науки в цілому” [7, 80], що “виконують регулятивну функцію з погляду моделювання дидактичних теорій і способів регулювання практики освітнього процесу” [6, 37]. Примітно, що предметом наукових пошуків викладачів медичних закладів освіти є також визначення особливостей і характерних ознак принципів навчання майбутніх фахівців сфери охорони здоров’я [2; 3].

Отже, як бачимо, спільним є переконання науковців, що організація дослідницько-експериментальної роботи у вищій школі потребує визначення засадничих закономірностей і принципів навчання студентів. Саме окреслені феномени виконуватимуть роль основних цільових віх, які визначатимуть спрямованість дослідницької діяльності викладачів та навчально-пізнавальної діяльності студентів.

Однак навчання студентів певних спеціальностей (наприклад, педіатричних лікарів-стоматологів) має характерні ознаки і відмінності від інших фахівців медицини. Тому у визначенні закономірностей і принципів підготовки майбутніх дитячих стоматологів (МДС) засобами ситуативно-комунікативних моделей професійної взаємодії необхідно враховувати цільові аспекти організації дослідницько-експериментальної роботи в означеному напрямі.

Мета статті – конкретизувати основні закономірності та принципи підготовки майбутніх дитячих стоматологів засобами ситуативно-комунікативних моделей професійної взаємодії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розуміння сутності закономірностей у навчанні, що зумовлюються певними зав’язками та залежностями між суб’єктами і процесами в освітньому середовищі, визначає логіку підготовки МДС засобами ситуативно-комунікативних моделей (С-КМ) професійної взаємодії. У визначенні закономірностей у контексті дослідження взято до уваги такі фактори:

– різноплановість професійної діяльності лікарів-стоматологів (терапія, хірургія, ортодонтія та ін.) зумовлена сучасними прогресивними змінами та науковими відкриттями в медичній і стоматологічній сфері, що спричиняє виникнення потреби у фахівцях конкретних спеціальностей, серед яких важливу роль відіграють дитячі стоматологи;

– різноспрямованість професійної діяльності фахівців педіатричної стоматології: виконання суто стоматологічно-лікувальних процедур, навчання

дітей-пацієнтів та осіб, які їх супроводжують, основних методів профілактики захворювань ротової порожнини у дітей різного віку тощо;

– важливим складником у функціоналі МДС є готовність до організації ефективного комунікативного середовища в кабінеті дитячого стоматолога, що потребує спеціальних умов інтерактивно-діяльнісного навчання студентів у МЗВО для перевірки доречності використання у майбутній практичній роботі оптимальних зразків професійної взаємодії.

Ураховуючи означені чинники, визначаємо такі закономірності підготовки МДС засобами С-КМ професійної взаємодії:

1. Швидко змінюване наукове, технологічне, інформаційне, практичне середовище у галузі дитячої стоматології *приводить до актуалізації* потреб у компетентних лікарях педіатричної стоматології, котрі будуть не просто “технічними виконавцями” стоматологічних маніпуляцій, а суб’єктами ефективної професійної взаємодії з усіма учасниками стоматологічного процесу.

2. Урахування мотиваційно-ціннісних, когнітивно-функціональних, особистісно-розвивальних аспектів підготовки МДС до професійної взаємодії *залежить* від узгодженої діяльності всіх суб’єктів освітнього процесу, що потребує оновлення системи навчання студентів відповідно до авторської концепції у контексті дослідження.

3. Результативність впровадження в освітнє середовище МЗВО експериментальної системи підготовки МДС засобами С-КМ професійної взаємодії *співвідноситься* з усвідомленням усіма учасниками освітнього процесу взаємозв’язку мети, змісту навчання та використання інноваційних педагогічних технологій інтерактивного характеру.

Відтак дослідники зосереджують увагу на створенні творчих експериментальних майданчиків, що функціонують згідно з принципами інноваційних процесів у системі освіти (управління, реформування, інформаційного, матеріально-технічного і кадрового забезпечення окреслених процесів, прогнозування і незворотних структурних змін в оновленому середовищі сучасних закладів освіти) [7, 80].

Принципи навчання студентів у контексті нашого дослідження враховують як педагогічні аспекти організації освітнього середовища у вищій медичній школі, так і специфіку професійної підготовки майбутніх лікарів-стоматологів дитячого віку. Здебільшого науковці розподіляють дидактичні принципи у дві групи: класичні та специфічні [4], враховуючи особливості та конкретні аспекти професійної підготовки майбутніх фахівців медицини. У нашому дослідженні принципи навчання МДС згруповано на загальнодидактичні та специфічні. І хоча для конкретизації перших узято до уваги основні положення організації освіти студентів у вищій школі [6], проте особливий значущості набуває реалізація

ЗАКОНОМІРНОСТІ ТА ПРИНЦИПИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ДИТЯЧИХ СТОМАТОЛОГІВ ЗАСОБАМИ СИТУАТИВНО-КОМУНІКАТИВНИХ МОДЕЛЕЙ ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

лізація таких принципів підготовки МДС у контексті нашого дослідження.

Так, дотримання принципу *науковості* засноване на врахуванні теоретично обґрунтованих і практично перевірених наукових ідей у медичній та стоматологічній сферах, що потребує зосередження уваги на таких складниках:

– зміст фундаментальної теоретичної підготовки МДС, що відображає сутність педіатричної стоматології в історичній генезі наукових знань від витоків цієї спеціальності до сучасних наукових підходів у виконанні стоматологічних завдань, які мають певну специфіку в роботі з пацієнтами дитячого віку;

– наукове обґрунтування ефективності застосування нових технологій у роботі педіатричного стоматолога, сучасних засобів і матеріалів, апробованих та перевірених на практиці, що спонукає МДС до розширення власного професійного світогляду;

– готовність МДС до використання науково-теоретичного контенту стоматологічних знань у нових умовах професійної взаємодії, що потребує засвоєння студентами основ інших наукових сфер (педагогічної, психологічної, валеологічної, соціальної та ін.).

Важливим у професійній підготовці МДС є принцип *систематичності та послідовності навчання*. Згідно з ним прослідковується логіка “розгортання змісту знань”, коли вивчений матеріал з певної дисципліни (наприклад, “Анатомія”, “Фізіологія людини”) стає “фундаментом ефективності засвоєння наступної частки знань” [6, 38]. До прикладу, на основі знань з означених дисциплін МДС мають змогу використовувати засвоєний теоретичний контент у процесі вивчення інших навчальних курсів: “Пропедевтика дитячої терапевтичної стоматології” (2 курс), “Профілактика стоматологічних захворювань” (3 курс), “Дитяча терапевтична стоматологія”, “Дитяча хірургічна стоматологія” (4–5 курси) з урахуванням специфіки розвитку дитячого організму. Якщо вказані дисципліни мають безпосередній зв’язок з професійно-маніпуляційними діями педіатричних лікарів-стоматологів, то особливості комунікації з пацієнтами дитячого віку та професійної взаємодії з іншими учасниками стоматологічного процесу студенти мають змогу засвоїти під час вивчення дисциплін “Медична психологія”, “Психологія спілкування”, “Конфліктологія” та ін.

Доречним методичним підходом у систематизації знань з різних дисциплін є встановлення студентами безпосередніх логічних зв’язків між теоретичним матеріалом і сформованими практичними вміннями та навичками МДС у контексті майбутньої професійної діяльності, що актуалізує використання різнопланових ситуативних моделей професійної взаємодії дитячих стоматологів. В

умовах штучно створеного професійно-навчального, професійно-комунікаційного інтерактивного середовища студенти мають змогу визначити оптимальні зразки професійної взаємодії педіатричного лікаря-стоматолога з іншими учасниками стоматологічного процесу в кабінеті дитячого стоматолога.

У такому ракурсі набуває актуальності дотримання принципу *зв’язку навчання з життям*. Активність здобувачів знань у демонстрації власного бачення ефективної професійної взаємодії чи аналізу представлених зразків професійної комунікації іншими студентами в умовах виконання певних функцій у змодельованих ситуаціях комунікації дитячого лікаря-стоматолога з пацієнтами різних вікових груп, їхніми батьками, медичним персоналом та ін. дає змогу МДС усвідомити безпосередній зв’язок теоретичної підготовки з практичною діяльністю. Погоджуємося із узагальненням дослідників, що “практика – поштовх до пізнавальної діяльності й одночасно критерій перевірки істинності знань; практична діяльність – ефективний засіб формування особистості; здатність здобувача вищої освіти на основі набутих знань успішно розв’язувати життєві проблеми” [6, 39].

Важливо, щоб використання ситуаційно-комунікативних моделей професійної взаємодії відзначалося *системністю та систематичністю*, що також віднесено до групи загальнодидактичних принципів. Це дає змогу студентам сумлінніше готуватися до таких інтерактивних занять, занурюючись у пошуки сучасних інновацій у системі дитячої стоматології, виявляючи рівень професійних знань, які постійно доповнюються, оновлюються, розширюються і, нарешті, сприяють формуванню комплексного уявлення МДС про різновекторність професійного функціоналу педіатричних лікарів-стоматологів, що виявляється у таких результатах:

– студенти демонструють готовність упорядковувати фахові знання і вміння з дисциплін стоматологічного змісту в професійно-комунікативних ситуаціях, що потребує навичок ефективної організації професійної взаємодії на різних рівнях (з дітьми-пацієнтами, їхніми родичами, медичним персоналом);

– представлені зразки змодельованих ситуацій не відзначаються незмінною стабільністю, а завдяки активному критичному аналізу, евристично-творчій діяльності студентів, можуть доповнювати зміст і сценарій ситуативних моделей професійної комунікації новими випадками впливу дитячого стоматолога на пацієнтів дитячого віку;

– аналіз результативності дій МДС у змодельованих ситуаціях дає змогу сепарувати ефективні зразки професійної взаємодії та доречні засоби для налагодження позитивного емоційного середови-

ЗАКОНОМІРНОСТІ ТА ПРИНЦИПИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ДИТЯЧИХ СТОМАТОЛОГІВ ЗАСОБАМИ СИТУАТИВНО-КОМУНІКАТИВНИХ МОДЕЛЕЙ ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

ща, сприятливого для роботи педіатричного стоматолога.

Важливим у підготовці МДС є дотримання *принципу наочності навчання*, який у контексті нашого дослідження реалізується у таких напрямках:

1) унаочнення стоматологічно-лікувальних процесів (ознайомлення з основними засобами, матеріалами, інструментами, що використовуються в дитячій стоматології; візуалізація методики виконання стоматологічних маніпуляцій; використання муляжів і фантомів (щелеп, лицеві частини черепа, моделей пошкоджених зубів у дітей та ін.), що сприяє наближенню студентів до “живого сприймання конкретних предметів і явищ” [6, 42].

2) демонстрація моделей професійної взаємодії МДС, в яких студенти апробують власні вміння і навички організації ефективної комунікації з різними учасниками стоматологічного процесу, що актуалізує дотримання принципу *активності навчання*.

Завдяки використанню інтерактивних методів активна діяльність МДС виявляється у такий спосіб:

– інтенсифікація самостійної навчально-пізнавальної діяльності студентів, що сприяє розширенню у них професійного світогляду;

– систематичність підготовки МДС до участі в інтерактивних комунікативних моделях професійної взаємодії, що потребує досконалих знань, умінь і навичок, необхідних у роботі дитячого стоматолога;

– активність в обговоренні презентованих ситуаційних моделей професійної взаємодії та переконливій аргументації вибору з них найкращих взірців для майбутньої роботи з пацієнтами дитячого віку.

Важливого значення в професійній підготовці МДС до професійної взаємодії набувають *специфічні принципи*, до яких найперше відносимо *принцип професійної суб'єктності*, дотримання якого спрямовується на професійне становлення МДС як самостійної, самодостатньої особистості, здатної до активної самореалізації та саморозвитку. Характерними ознаками цього принципу є:

– усвідомлення МДС власної професійної ідентичності на основі *самосприйняття* себе як суб'єкта різнопланової професійної діяльності в галузі стоматології дитячого віку;

– урахування студентами особливостей *професійно-комунікативної взаємодії* з усіма учасниками стоматологічного процесу;

– прагнення МДС до професійного *самовдосконалення* шляхом опанування *суб'єктного досвіду* професійної взаємодії, що відображатиме прогресивну процесуальність їхнього *саморозвитку та самореалізації* у майбутній роботі за фахом;

– виявлення студентами *активності* в ситуативному моделюванні професійної взаємодії МДС та прийняття суб'єктної позиції у власному професійному становленні.

Другим важливим специфічним принципом визначаємо принцип *екстраполяції результатів самоосвітньої діяльності студентів у нові умови інтерактивної взаємодії*. Якщо на традиційних практичних заняттях зі стоматологічних дисциплін студенти здебільшого відпрацьовують алгоритм стоматологічних процедур, то ситуативні моделі професійної взаємодії уможливають виконання МДС ідентичних стоматологічних маніпуляцій з різними пацієнтами дитячого віку. Можливості використання засобів для оптимізації професійної комунікації студенти обґрунтовують на основі самостійного ознайомлення з сучасними ідеями у цій сфері. Урахування цього специфічного принципу має на меті:

– мотивацію МДС до активної самоосвітньої діяльності;

– формування у студентів сучасне клінічного мислення, що виявляється у здатності до абстрагування, пошуку, аналізу, синтезу, опрацювання інформації з наукових джерел доказової медицини, вибору доцільних методів організації стоматологічно-лікувального чи стоматологічно-профілактичного процесу й упровадження таких новацій у змодельовані професійні ситуації;

– розширення професійного світогляду;

– вироблення ефективного алгоритму професійно-комунікативних дій з використанням умінь і навичок встановлювати професійну взаємодію з різними суб'єктами практичної діяльності МДС.

Третім специфічним принципом у контексті дослідження визначаємо *принцип візуалізації авторських ситуативних моделей* професійної взаємодії, що дає змогу студентам не тільки продемонструвати вміння виконувати стоматологічні процедури на муляжах і фантомах, а й вміння створювати позитивне середовище для заспокоєння, переконання, створення позитивного емоційного клімату в роботі з пацієнтами дитячого віку.

Четвертим специфічним принципом визначено принцип *сепарації важливих моментів ефективною професійною взаємодією*. Його виокремлення зумовлено потребою навчити МДС чітко конкретизувати найважливіші завдання і цілі на період професійної взаємодії педіатричного стоматолога з дитиною-пацієнтом: заспокоєння пацієнта, налагодження безконфліктної взаємодії, аргументація доцільності конкретних стоматологічних маніпуляцій, лікування, профілактика тощо. Виконання МДС окремих ролей у змодельованих ситуаціях професійної взаємодії та аналіз такої діяльності, продемонстрованої іншими студентами, сприяє продуктивному пошуку ефективних й оптимальних засобів комуні-

ЗАКОНОМІРНОСТІ ТА ПРИНЦИПИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ДИТЯЧИХ СТОМАТОЛОГІВ ЗАСОБАМИ СИТУАТИВНО-КОМУНІКАТИВНИХ МОДЕЛЕЙ ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

кації на рівні “дитячий стоматолог – діти-пацієнти різних вікових груп”. Відтак відбувається “постійна реконструкція особистого досвіду”, а в процесі навчання студенти “побіжно набувають знань і навичок, необхідних для кращого виконання поставлених перед ними завдань” [1, 267].

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, можемо констатувати, що використання засобів ситуативно-комунікативних моделей професійної взаємодії успішно здійснюється з урахуванням закономірностей і принципів навчання студентів стоматологічних спеціальностей. У визначених закономірностях враховується специфіка різнопланової професійної діяльності майбутніх лікарів-стоматологів дитячого віку, де важливе місце займає готовність до організації емоційно-позитивної, професійно-спрямованої комунікації педіатричних стоматологів з дітьми-пацієнтами та іншими учасниками стоматологічного процесу. Важливо враховувати не тільки загальнодидактичні принципи навчання, а й специфічні, які підкреслюють доцільність підготовки МДС до професійної взаємодії та спрямовують усіх суб’єктів освітнього процесу до усвідомлення різноспрямованості професійної діяльності лікарів-стоматологів дитячого віку. Перспективи подальших наукових пошуків окреслюються в завданні: конкретизувати основні концептуальні положення системи підготовки майбутніх дитячих стоматологів засобами ситуативно-комунікативних моделей професійної взаємодії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник. 2-ге, доповн. і випр. Рівне : Волинські обереги, 2011. 552 с.
2. Дельцова О.І., Вадюк Р.Л. Застосування принципів андрагогіки в професійному навчанні студентів-медиків. *Галицький лікарський вісник*. 2013. № 3 (20). С. 121–123.
3. Кефелі-Яновська О.І. Основні принципи застосування інформаційних технологій в удосконаленні підготовки студентів першого курсу навчання в медичному університеті. *Запорізький медичний журнал*. 2014. №2 (83). С. 135–136.
4. Ленчук Т.Л. Реалізація дидактичних принципів у практиці наукової підготовки іноземних студентів до навчання в медичному університеті. *Медична освіта*. 2018. № 1. С. 82–86.
5. Мельничук І.М. Теорія і методика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій у вищих навчальних закладах: дис. ... док. пед. наук : 13.00.04. Тернопільський

національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2011. 585 с.

6. Немченко С.Г., Голік О.Б., Лебідь О.В. Педагогіка вищої школи. Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2014. 534 с.

7. Огієнко О.І. Інноваційна діяльність вчителя: термінологічний словник / укл. О.І. Огієнко, Т.Г. Калужна, Л.О. Мільто, Ю.Л. Радченко, Ю.С. Красильник, К.В. Ковтун. Київ, 2016. 120 с.

8. Шинкарук В.І. Філософський енциклопедичний словник. Київ : Абрис, 2002. 744 с.

REFERENCES

1. Honcharenko, S.U. (2011). *Ukrayinskyi pedahohichnyi entsyklopedychnyi slovnyk* [Ukrainian pedagogical encyclopedic dictionary]. (2nd ed., add. and ext.). Rivne, 552 p. [in Ukrainian].
2. Dieltsova, O.I. & Vadiuk, R.L. (2013). *Zastosuvannya pryntsyviv andrahohiky v profesijnomu navchanni studentiv-medykiv* [Application of the principles of andragogy in the professional training of medical students]. *Galician Medical Herald*. No. 3 (20). pp. 121–123. [in Ukrainian].
3. Kefeli-Yanovska, O.I. (2014). *Osnovni pryntsyvy zastosuvannya informatsiynykh tekhnolohiy v udoskonalenni pidhotovky studentiv pershoho kursu navchannya v medychnomu universyteti* [The main principles of using information technologies in improving the training of students of the first year of study at a medical university]. *Zaporizhzhia Medical Journal*. No. 2 (83). pp. 135–136. [in Ukrainian].
4. Lenchuk, T.L. (2018). *Realizatsiya dydaktychnykh pryntsyviv u praktysi naukovoji pidhotovky i nozemnykh studentiv do navchannya v medychnomu universyteti* [Implementation of didactic principles in the practice of scientific training of foreign students to study at a medical university]. *Medical education*. No. 1. pp. 82–86. [in Ukrainian].
5. Melnychuk, I.M. (2011). *Teoriya i metodyka profesijnoyi pidhotovky maybutnikh sotsialnykh pratsivnykiv zasobamy interaktyvnykh tekhnolohiy u vyshchykh navchalnykh zakladakh* [Theory and methodology of professional training of future social workers by means of interactive technologies in higher educational institutions]. *Doctor's thesis*. Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University. Ternopil, 585 p. [in Ukrainian].
6. Nemchenko, S.H., Holik, O.B. & Lebid, O.V. (2014). *Pedahohika vyshchoyi shkoly* [Pedagogy of high school]. Donetsk, 534 p. [in Ukrainian].
7. Ohienko, O.I. (Ed.). *Innovatsiyna diyalnist vchytelya* [Innovative activity of the teacher]: terminological dictionary / O.I. Ohienko, T.H. Kalyuzhna, L.O. Milto, Yu.L. Radchenko, Yu.S. Krasylnyk, K.V. Kovtun (coll.). Kyiv, 2016. 120 p. [in Ukrainian].
8. *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk* [Philosophical encyclopedic dictionary]. Chief. ed. V.I. Shynkaruk. Kyiv, 2002. 744 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 19.07.2024

Тетяна Петренко, кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ДИЗАЙН КРОС-КУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ДОСЛІДНИКА-ПОЧАТКІВЦЯ

У статті авторка представила бачення проблеми побудови наукової крос-культурної комунікації. Зокрема приділено увагу формуванню відповідних компетентностей дослідника на початку наукової кар'єри. Зазначено, що в умовах полікультурного відкритого дослідницького простору особливу роль відіграють принципові положення безпечної, етичної, ефективної комунікації різними каналами комунікації і налагодження систематичного зворотного зв'язку.

Ключові слова: навчання; дослідження; індивідуальна спроможність; освітній дизайн, я-ідентифікація; спілкування; комунікація.

Лім. 14.

Tetyana Petrenko, Ph.D. (Philology), Associate Professor,
Associate Professor of the English Philology Department,
Kharkiv Hryhoriy Skovoroda National Pedagogical University

DESIGN OF CROSS-CULTURAL COMMUNICATION FOR THE BEGINNING RESEARCHER

In the article, the author presented a vision of the problem of building scientific cross-cultural communication. In particular, attention is paid to the development of relevant competencies of a researcher in a scientific career beginning. The article states that in the conditions of multicultural open research space, the principles of safe, ethical, effective communication through various communication channels and the establishment of systematic feedback play a special role. The design of cross-cultural communication of the researcher involves: the development of experience in scientific activity (exchange of knowledge, ideas, opinions, processing of scientific information, for example, analysis of the state of the problem, selection of unresolved tasks, contradictions, substantiation of key ideas and presentation of such ideas at scientific events to the scientific community); a support system and expedient counselling based on the principle of partnership, parity of all members of the scientific community, the practice of using insensitive language and expedient scientific reflection on authority and priority in science; ensuring respectful and respectful interaction, taking into account the principles of inclusivity and the individual capabilities of the beginning researcher and scientist-mentor, leader, mentor. The individual ability of a novice researcher in cross-cultural communication is revealed through the competence to carry out a critical analysis of scientific information from various sources, the competence of systemic thinking taking into account the cultural approach, the competence to discuss ideas, proposals, reasoning, learning through research in the cultural contexts of national educational systems. The individual ability of a scientist-mentor, leader, or mentor in cross-cultural communications involves the ability to interact and produce new scientific knowledge in interaction with carriers of another culture, mentality, language, religion, etc. with a priori active embodiment of the principles of equality and non-discrimination.

Keywords: learning; research; individual ability; educational design; self-identification; intercourse, communication.

Постановка проблеми. Попри провадженний військовий стан і загрози безпеки в Україні зберігається зацікавленість наукою серед випускників закладів вищої освіти, фахівців-практиків. Наукові розвідки у різних сферах життєдіяльності суспільства актуалізовано прогресуванням цифрових технологій, фактично необмеженими можливостями відкритого дослідницького простору завдяки стрімкому розширенню можливостей опосередкованих комунікацій, долучення до міжнародних і національних грантових досліджень, спільних проектів та інноваційної діяльності. Глобалізація, з одного боку, розкриває нові обрії крос-культурної комунікації в науковій роботі. З іншого, полікультурний комунікативний та глобалізований інформаційний простір висуває

нові вимоги до безпечної і продуктивної взаємодії комунікантів та реципієнтів наукової крос-культурної комунікації. Ця публікація актуалізована приписами і рекомендаціями Комісії Європейський Співтовариств, яка ініціювала створення Європейського дослідницького простору, розроблення Європейської хартії дослідників і Кодексу працевлаштування наукових працівників [4]. У зазначеному документі визначено принципові положення і вимоги до дослідників, зокрема, стосунки з науковими керівниками [4]. У Звіті за результатами проведення первинної оцінки стану імплементації актів права Європейського Союзу (ACQUIS ЄС) у 2022 р. подано "Перелік та короткий опис заходів щодо імплементації актів права ЄС, визначених пріоритетними" [5, 288–289]. Галузеві рамки квалі-

фікацій в Європейському просторі вищої освіти передбачають окрему групу компетентностей: “Комунікація для першого циклу вищої освіти: передбачається здатність до обміну інформацією, ідеями, проблемами та їх рішеннями; для другого циклу вищої освіти: передбачається здатність доводити свої рішення, базові знання та їх обґрунтування до аудиторій фахівців і нефахівців (у формі монологу); для третього циклу вищої освіти: передбачається здатність до комунікації з колегами, широкою науковою спільнотою та суспільством в цілому (у формі діалогу) стосовно певної сфери знань та досвіду” [9, 22–23].

Дизайн досить широко репрезентовано в освітньому і науково-педагогічному дискурсі. Першочерговим завданням освітнього і науково-педагогічного дизайну є практика забезпечення максимальної ефективності, дієвості і привабливості усіх компонентів освіти, навчального процесу, наукової роботи [13; 14]. Компетентнісний підхід крос-культурної комунікації науковців-початківців і авторитетних учених перебуває наразі в стадії перспективних тем розроблення і практичного втілення.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Заявлена у темі цієї публікації проблема досить широко обговорюється на шпальтах наукових і науково-популярних видань, у відкритих медійних ресурсах. У розумінні ключових категорій дизайн-освіти ми послуговувалися міркуваннями і висновками Т. Бойла [13]. Загальне уявлення про компетентнісний підхід і шляхи його реалізації в освітньому процесі закладів освіти через партнерство і комунікаційні заходи сформовано на основі висновків І. Хижняк [10], О. Холодняк [11], В. Ворожбіт-Горбатюк [3], І. Щербань, В. Савченко [12]. Практико-методичні пропозиції та узагальнення розроблялися з урахуванням висновків і рекомендацій А. Бровченка [2], О. Іонової, Л. Ткаченко та інших [6]. Проблематика крос-культурної комунікації і формування відповідних компетентностей в учасників освітнього процесу у закладах вищої освіти представлена у публікації авторки [7].

Мета статті: конкретизувати ключові аспекти дизайну формування компетентностей дослідника на початку наукової кар’єри в умовах полікультурного відкритого дослідницького простору, апріорного значення задоволення потреби безпечної, етичної, ефективної комунікації різними каналами комунікації і налагодження систематичного зворотного зв’язку.

Виклад основного матеріалу. Трансформації, що відбуваються в освіті і науках в останні три роки, вражають. Попри воєнний стан українські науковці продовжують системні дослідження, розвивають наукові школи, формують генерацію молодих науковців, віншуючи при цьому науковців-лідерів. У реаліях сьогодення, коли фактично

відсутні географічні кордони у взаємодії науковців, однак інтенсивне поширення систем штучного інтелекту, проникнення нейромереж у системи синхронних і асинхронних комунікацій відкривають нові ресурси для наукових спільнот і академічного лідерства. У таких умовах на перший план виступає потреба розроблення концептуальних аспектів побудови наукової крос-культурної комунікації. Формування відповідних компетентностей дослідника на початку наукової кар’єри відбувається не лише в межах освітньо-наукових програм, де вербалізовано такі групи компетентностей і їх інтерпретація в очікуваних програмних результатах навчання, але й в системах академічної мобільності, у програмах індивідуальної освітньої траєкторії здобувача третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти. Неабияке значення у побудові наукової крос-культурної комунікації відіграють реальні способи організації наукової комунікації на міжгалузевому рівні. В умовах полікультурного відкритого дослідницького простору особливу роль відіграють принципові положення безпечної, етичної, ефективної комунікації різними каналами комунікації і налагодження систематичного зворотного зв’язку науковців – представників різних наукових галузей. Привертають увагу цікаві практики організації такої комунікації у Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди [6; 10]. Контекстно міжгалузевої співпраці цінний досвід крос-культурної комунікації дослідників-початківців має практика проведення бінарних занять з ініціативи Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України [1]. У таких наукових заходах за участю науковців-початківців і визнаних фахівців у різних галузях наук та технологій достатньою мірою реалізується ідея, презентована розробником освітнього дизайну Томом Бойлом: координування міжособистісних ролей і відносин в академічних і навчально-пізнавальних комунікаціях [13]. Використання цифрового інтерактиву, сучасних цифрових сервісів для організації академічної крос-культурної комунікації на таких заходах дає змогу спрямувати крос-культурну комунікацію на реалізацію функцій структурування академічного контенту, наближення способів його вербалізації до науково-популярного стилю, проектування інтерактивної взаємодії із таким академічним контентом, що вкрай необхідно для особистісного і професійного зростання науковців-початківців, досягнення композиційної єдності, органічності в академічних взаємодіях між визнаними фахівцями і науковцями-початківцями. Композиційна єдність, органічність позицій навіть між науковими опонентами чи представниками різних наукових шкіл слугує значущим синтезуючим середовищем наукової комунікації і умовою

творення якісного науково обґрунтованого, відповідного сучасним досягненням технологічно грамотного академічного контенту. Це, по суті, – мета академічного дизайну.

Опрацьовані матеріали з теми, визначеної у назві публікації, [4; 6; 8; 9; 13; 14] дали змогу констатувати: дизайн крос-культурної комунікації дослідника передбачає формування досвіду наукової діяльності (обміну знаннями, ідеями, думками, опрацювання наукової інформації, наприклад, аналіз стану проблеми, виділення невирішених завдань, конкретизація актуальних в момент дослідження суперечностей, обґрунтування ключових ідей і представлення таких ідей на наукових заходах перед науковою спільнотою); систему підтримки і доцільне консультування за принципом академічного партнерства, паритетності усіх учасників наукової спільноти, практики використання нечутливої мови (культурних, гендерних, інших ідентифікацій) і доцільну наукову рефлексію авторитету і пріоритету в науці; забезпечення поважної і шанобливої взаємодії з урахуванням приписів інклюзивності та індивідуальних спроможностей дослідника-початківця і науковця-наставника. Зазначимо тут, що дизайн (освітній, академічний) передбачає таку комунікацію, яка допомагає сформувати персонально значимий академічний досвід. Академічний дизайн практично виявляється у розробленні структури наукових консультацій, академічної підтримки індивідуальної академічної спроможності дослідника-початківця для полегшення складання реальних і, головне, реалізованих планів розроблення дослідження, вибору методології здійснення авторського дослідження і апробації поточних та кінцевих результатів, оприлюднення їх на науково-практичних конференціях і в публікаціях авторитетних видань. Крос-культурна спрямованість такої академічної комунікації виявляється через компетентності здійснювати критичний аналіз наукової інформації з різних джерел, їх критичний аналіз і осмислення напрямів академічної політики, компетентності системного мислення, ідеологічного чинника (адже наука і наукові досягнення так чи так впливають, а почасти й визначають статус держави у світовій спільноті), компетентностей обговорення ідей, пропозицій, міркувань, навчання через дослідження у культурних контекстах національних освітніх систем, що розширює академічний досвід учасників академічних крос-культурних комунікацій. Індивідуальна спроможність науковця-наставника, керівника, ментора у крос-культурній комунікації передбачає вміння взаємодіяти і продукувати нове наукове знання у взаємодії із носіями іншої культури, ментальності, мови, релігії, тощо з апіорним діяльним втіленням принципів рівності і недискримінації. Крім новизни наукової ідеї, індивідуальна спроможність науковця-

наставника передбачає методичну майстерність. Така методична майстерність контекстно академічного дизайну передбачає неперервний розвиток професійної майстерності (викладацької, організаційно-управлінської), успішні практики підготовки обдарованих молодих науковців і їх системну підтримку в кар'єрному і особистісному прогресуванні. Звернімо увагу на цінні практики висловлення вдячності колегам і науковцям у публікаціях авторитетних видань, включених до наукометричних баз, академічну колаборацію під час підготовки і оприлюднення аналітичних звітів про соціально і науково значимі проєкти. Саме здатність створювати академічні спільноти однодумців, і при цьому бути відкритими для конструктивної критики та висунення протилежних наукових точок зору відрізняє модель дизайну в крос-культурній комунікації дослідників.

Висновки. Дизайн крос-культурної комунікації дослідника-початківця – проблема, яка стрімко розвивається у трансформаціях сучасного цифрового інформаційно-комунікативного простору. Для забезпечення індивідуальної, персональної спрямованості в підтримці і академічному супроводі дослідника-початківця нами визначено роль науково-практичних заходів, які формують відповідний комунікативний досвід. Що різноманітніші учасники і проблематики таких заходів, вищий рівень міждисциплінарної спрямованості таких заходів, то ефективніше відбувається формування відповідних дослідницьких компетентностей у молодих науковців, більше можливостей для створення конструктивних академічних спільнот. Тому вкрай цінна ідея максимізації співпраці на міждисциплінарному і міжгалузевому рівнях. Хоч ця ідея не нова, але в реаліях сьогодення вона набуває нових обрисів. Відповідно у таких спільнотах формування дослідницьких компетентностей буде відбуватися персоналізовано і з урахуванням індивідуальних запитів, інтересів дослідника-початківця, контекстно предмета його авторського дослідження. Планування крос-культурної комунікації у такому випадку відбуватиметься більш чітко і продуктивно, адже можна врахувати і завчасно попередити суперечності та ризики непорозуміння, прояви культурної дискримінації, інших негативних явищ крос-культурної комунікації, зберігши при цьому культурне і галузеве розмаїття. Дизайн крос-культурної комунікації дослідника-початківця на прикладі міжгалузевих науково-практичних заходів і взаємодії у наукових спільнотах передбачає визнання цінності досягнень і успіху на основі результатів, а не значущості авторитету. Об'єднання ресурсів фізичного і віртуального простору для крос-культурної комунікації дослідників сприятиме інтеграції і оптимальному використанню технічних, технологічних потужностей, оптимізації спільного дослідницького простору.

Перспективою подальшої наукової розвідки бачимо аналітику реальних прикладів міждисциплінарних і міжгалузевих наукових спільнот для підтримки дослідників-початківців в Україні і світі, дослідження когнітивних критеріїв забезпечення інклюзивності академічних спільнот.

ЛІТЕРАТУРА

1. Батиргарєєва В., Ворожбіт-Горбатюк В., Євтєєва Д. Бінарні заняття у процесі реалізації ОНП “Право” в Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України. *Молодь і ринок*. 2023. № 8 (216). С. 28–34. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.289415>

2. Бровченко А. Кластерний підхід до підвищення якості дизайн-освіти. *Молодь і ринок*. 2024. № 4. С. 38–143. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.301262>

3. Ворожбіт-Горбатюк В. Компетентність педагогічного партнерства як базис якості вищої педагогічної освіти. *Молодь і ринок*. 2021. № 10/196. С. 63–68. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.248528>

4. Європейська хартія дослідників. Кодекс працевлаштування наукових працівників. Переклад: І. Дегтярова. 2017. 25 с. URL: https://euraxess.ec.europa.eu/sites/default/files/brochures/charter_code_ukrainian.pdf

5. Звіт за результатами проведення первинної оцінки стану імплементації актів права Європейського Союзу (ACQUIS EC). Кабінет Міністрів України, 2022. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/Zvit-UA.pdf>

6. Навчання через дослідження: дизайн розроблення і презентування результатів науково-дослідницької роботи. *Методичні рекомендації для самостійної роботи здобувачів другого (магістерського) і третього (освітньо-наукового) рівнів вищої освіти, галузь знань 01 Освіта / Педагогіка* / укладачі: Ворожбіт-Горбатюк В., Довженко Т., Іонова О., Єсьман І., Ткаченко Л., Харків, ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2022. 27 с. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0d5029d1-2c13-4642-8060-be9e6c440575/content>

7. Петренко Т. Крос-культурна комунікація у закладах вищої освіти: історія і сучасні тенденції. *Інноваційна педагогіка*. 2024. Вип. 69. Том 2. С. 116–119. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/69.2.24> URL: http://innovpedagogy.od.ua/archives/2024/69/part_2/26.pdf

8. Професійний стандарт на групу професій “Викладачі закладів вищої освіти” (2021). URL: <https://register.nqa.gov.ua/profstandart/vikladaci-zakladiv-visoi-osviti>

9. Рамки кваліфікацій у Європейському освітньому просторі: навчально-методичний посібник. В.М. Захарченко, М.В. Міюсов, Д.Г. Парменова. Одеса: НУ “ОМА”, 2017. 88 с.

10. Хижняк І., В. Ворожбіт-Горбатюк. Міжуніверситетські комунікаційні заходи як спосіб формування регіонального дослідницького середовища. Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти. Донбас. держ. пед. ун-т; редкол.: Гаврілова Л.Г. (голов. ред.) та ін. Слов’янськ. 2021. Вип. 14. Ч. 1. С. 5–17.

11. Холодняк О. Компетентнісний підхід і здорова конкуренція – базис професійного розвитку викладацької майстерності фахівця у галузі гуманітарних і соціальних наук. *Молодь і ринок*. 2024. № 4. С. 18–122. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.304493>

12. Щербань І., Савченко В. Сутність поняття “дослідницька компетентність” у вітчизняній та зарубіжній літературі. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. 2021. Вип. 2 (6). С. 240–247.

13. Boyle T. Towards a Theoretical Base for Educational Multimedia Design. *Journal of Interactive Multimedia in Education*, 2002, (2). ISSN:1365-893X [www.jime.open.ac.uk/2002/2]

14. Jeffery A. Lackney. 33 Principles of Educational Design. 2003. URL: <https://web.archive.org/web/20090419184523/http://schoolstudio.engr.wisc.edu/33principles.html>

REFERENCES

1. Batoryhareieva, V., Vorozhbit-Horbatiuk, V. & Yev-tieieva D. (2023). Binarni zaniattia u protsesi realizatsii ONP “Pravo” [Binary classes in the process of implementing the “Law” ONP]. *Youth & market*. No. 8 (216). pp. 28–34. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.289415> [in Ukrainian].

2. Brovchenko, A. (2024). Klasternyi pidkhid do pidvyshchennia yakosti dyzain-osvity [A cluster approach to improving the quality of design education]. *Youth & market*. No. 4. pp. 138–143. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.301262> [in Ukrainian].

3. Vorozhbit-Horbatiuk, V. (2021). Kompetentnist pedahohichnoho partnerstva yak bazys yakosti vyshchoi pedahohichnoi osvity. [Competence of pedagogical partnership as a basis for the quality of higher pedagogical education]. *Youth & market*. No. 10/196. pp. 63–68. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.248528> [in Ukrainian].

4. Ievropeiska khartiia doslidnykiv (2017). [European charter of researchers]. Code of employment of scientific workers. Translation: I. Dehtiarova: I. Dehtiarova. 25 p. Available at: https://euraxess.ec.europa.eu/sites/default/files/brochures/charter_code_ukrainian.pdf [in Ukrainian].

5. Zvit za rezultatamy provedennia pervynnoi otsinky stanu implementatsii aktiv prava Yevropeiskoho Soiuzu (ACQUIS YeS). (2022). [Report on the results of the initial assessment of the state of implementation of the legal acts of the European Union (ACQUIS EU)]. Cabinet of Ministers of Ukraine. Available at: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/Zvit-UA.pdf> [in Ukrainian].

6. Navchannia cherez doslidzhennia: dyzain rozroblennia i prezentuvannia rezultativ naukovo-doslidnytskoi roboty (2022). [Learning through research: design development and presentation of research results]. *Methodological recommendations for independent work of applicants of the second (master's) and third (educational and scientific) levels of higher education, field of knowledge 01 Education / Pedagogy*. (Ed.). Vorozhbit-Horbatiuk V., Dovzhenko T., Ionova O., Yesman I., Tkachenko L., Kharkiv, 27 p. Available at: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0d5029d1-2c13-4642-8060-be9e6c440575/content> [in Ukrainian].

7. Petrenko, T. (2024). Kros-kulturna komunikatsiia u zakladakh vyshchoi osvity: istoriia i suchasni tendentsii [Cross-cultural communication in institutions of higher education: history and current trends] *Innovative pedagogy*. Issue 69. Vol. 2. pp. 116–119. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/69.2.24> Available at: http://innovpedagogy.od.ua/archives/2024/69/part_2/26.pdf [in Ukrainian].

8. Profesiyni standart na hrupu profesii “Vykladachi zakladiv vyshchoi osvity” (2021). [Professional standard for

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ-АГРАРІЇВ У ПРОЦЕСІ МАТЕМАТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ В КРИЗОВИХ УМОВАХ

the group of professions “Teachers of higher education institutions”]. Available at: <https://register.nqa.gov.ua/profstandart/vikladaci-zakladiv-visoi-osviti> [in Ukrainian].

9. Ramky kvalifikatsii u Yevropeiskomu osvithnomu prostori (2017). [Framework of qualifications in the European educational space]. *Educational and methodological manual*. V.M. Zakharchenko, M.V. Miiusov, D.H. Parmenova. Odesa, 2017. 88 p. [in Ukrainian].

10. Khyzhniak, I. & Vorozhbit-Horbatiuk, V. (2021). Mizhuniversytetski komunikatsiini zakhody yak sposib formuvannia rehionalnogo doslidnytskoho seredovyscha [Inter-university communication events as a way of forming a regional research environment]. *Teacher professionalism: theoretical and methodical aspects*. Donbas State Ped. University; Sloviansk, Vol. 14, part. 1. pp. 5–17. [in Ukrainian].

11. Kholodniak, O. (2024). Kompetentnisnyi pidkhid i zdorova konkurentsia – bazys profesiinoho rozvytku vykladatskoi maisternosti fakhivtsia u haluzi humanitarykh i sotsialnykh nauk. [A competent approach and healthy compe-

tion are the basis of the professional development of teaching skills of a specialist in the field of humanities and social sciences]. *Youth & market*. No. 4. pp. 118–122. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.304493> [in Ukrainian].

12. Shcherban, I. & Savchenko, V. (2021). Sutnist poniatia “doslidnytska kompetentnist” u vitchyzniani ta zarubizhnii literaturi [The essence of the concept of “research competence” in domestic and foreign literature]. *Psychological and pedagogical problems of the modern school*. Vol. 2 (6), pp. 240–247. [in Ukrainian].

13. Boyle, T. (2002). Towards a Theoretical Base for Educational Multimedia Design. *Journal of Interactive Multimedia in Education*, 2002, (2). ISSN:1365-893X [www.jime.open.ac.uk/2002/2] [in English].

14. Jeffery A. Lackney, (2003). 33 Principles of Educational Design Available at: <https://web.archive.org/web/20090419184523/http://schoolstudio.engr.wisc.edu/33principles.html> [in English].

Стаття надійшла до редакції 13.08.2024

УДК 378.147:51:63

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.312274>

Людмила Новицька, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри математики, фізики та комп'ютерних технологій Вінницького національного аграрного університету

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ-АГРАРІЇВ У ПРОЦЕСІ МАТЕМАТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ В КРИЗОВИХ УМОВАХ

У статті розглянуто проблему формування інноваційної компетентності майбутніх фахівців аграрного профілю в процесі математичної підготовки, яка має бути спрямована на задоволення сучасних вимог сільськогосподарського виробництва на основі математичного моделювання в системі Mathcad.

Доведено провідну роль математичної складової у формуванні інноваційної компетентності майбутніх фахівців-аграріїв. Розглянуто шляхи її формування в умовах кризи, використовуючи сучасні освітні технології. Зокрема, це дистанційна та змішана форми навчання, з використанням програмного забезпечення для математичного моделювання Mathcad.

Обґрунтовано основні принципи формування математичної компетентності майбутніх фахівців, використовуючи функціональні можливості консорціуму та показано, що за такого підходу трансформація математичних дисциплін відбувається за рахунок створення відповідних інформаційних середовищ.

Доведено доцільність впровадження математичного моделювання на базі Mathcad у процесі формування інноваційної компетентності майбутніх аграріїв. На основі вказаних узагальнених принципів продемонстровано впровадження відповідної технології в аграрних закладах вищої освіти.

Ключові слова: інноваційна компетентність; математична підготовка; фахівці-аграрії; кризові умови; аграрні заклади вищої освіти.

Літ. 19.

Liudmyla Novytska, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the Mathematics, Physics and Computer Technology Department, Vinnytsia National Agrarian University

THE PROBLEM OF FORMING INNOVATIVE COMPETENCE OF FUTURE AGRICULTURAL SPECIALISTS IN THE PROCESS OF MATHEMATICAL TRAINING IN CRISIS CONDITIONS

The article examines the problem of forming the innovative competence of future agricultural specialists in the process of mathematical training, which should be aimed at meeting the modern requirements of agricultural production on the basis of mathematical modelling in the Mathcad system.

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ-АГРАРІЇВ У ПРОЦЕСІ МАТЕМАТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ В КРИЗОВИХ УМОВАХ

The leading role of the mathematical component in the formation of innovative competence of future agrarian specialists has been proven. Ways of its formation in crisis conditions, using modern educational technologies, are considered. In particular, these are distance and mixed forms of education, using Mathcad software for mathematical modelling.

The basic principles of forming the mathematical competence of future specialists are substantiated, using the functional capabilities of the consortium, and it is shown that with such an approach, the transformation of mathematical disciplines takes place due to the creation of appropriate information environments.

The expediency of implementing mathematical modeling based on Mathcad in the process of forming the innovative competence of future farmers has been proven. On the basis of the indicated generalized principles, the implementation of the appropriate technology in agricultural institutions of higher education is demonstrated.

Keywords: innovative competence; mathematical training; agricultural specialists; crisis conditions; agrarian higher educational institutions.

Вступ. Наразі нові виклики, спричинені повномасштабною війною, постали перед аграрним сектором економіки України. Тому виникли значні перешкоди в переорієнтації на європейську економічну систему. При цьому вирішення продовольчого забезпечення країни і всього світу передбачає впровадження та використання новітніх інтелектуальних технологій. Для цього необхідна наявність у фахівців фундаментальних і універсальних знань. Встановлюються нові вимоги до компетентності майбутніх фахівців. Тому в умовах сучасної кризи постає необхідність відновлення та налагодження освітнього процесу, забезпечення сталості й безперервності професійної освіти. Зазначене передбачає впровадження інновацій і перетворень у закладах вищої освіти (ЗВО) та впровадження нових прогресивних методів формування знань студентів.

Водночас ЗВО отримали більшу свободу вибору, мають можливість самостійно обирати вектор руху. З метою поглиблення інтеграції у системі наука – освіта – виробництво мова йде про трансформацію закладів аграрної освіти в Україні та створення на їх базі сучасних університетських комплексів. Яскравий приклад – Вінницький національний аграрний університет, який обрав курс на розвиток у напрямі створення аграрного закладу освіти науково-дослідного типу.

Важливо, що в умовах кризи самостійність вибору поширюється і на освітній процес: розробку нормативних документів, формування змісту навчальних дисциплін, вибір форм, методів та засобів навчання, виправдані гнучкі змішані форми підготовки фахівців, які передбачають чергування очної та дистанційної. Водночас у навчальних планах підготовки фахівців аграрного профілю спостерігається тенденція до збільшення частки самостійної роботи з навчальних дисциплін, зокрема природничо-математичних. При такому підході є свої переваги: вивільняються години на професійно-орієнтоване навчання, оскільки студенти більш мотивовані до вивчення відповідних дисциплін, і відразу видно перспективу використання отриманих знань.

З метою збереження достатньо об'ємних за змістом програм дисциплін, вони викладаються з більшою

інтенсивністю. Такий методичний прийом не завжди виправданий, оскільки в основному курсі шкільної математики студенти мають значні прогалини.

Однак пошук шляхів запровадження нових моделей освіти не обмежується переходом до професійно-орієнтованих дисциплін. Важливим у цьому процесі є досягнення принципово нових цілей освіти, які, зі свого боку, визначають пошук нових форм і методів організації навчального процесу.

Сучасний стан науки і практики, динамічний розвиток аграрної сфери, збільшення обсягів нової інформації стрімко зменшує частку знань, отриманих студентами у ЗВО, порівняно з тими, які йому необхідні для професійної діяльності.

Отож, цінність підготовки фахівців в аграрному ЗВО полягає не тільки в отриманні актуальних лише на короткий час знань, виконання обмеженого кола завдань, а насамперед в інтелектуальному потенціалі студентів, оволодінні ними фундаментальними основами знань і способами мислення, на основі яких можна виробляти інноваційні знання, розвиток професійних компетенцій протягом усієї кар'єри. Непрямий вплив і “відтермінованість” корисності фундаментальних досліджень не роблять їх менш актуальними. Нині роботодавців аграрного сектору насамперед цікавить потенціал майбутніх фахівців, їхня здатність до саморозвитку та до навчання. Закономірно, що останнім часом на співбесідах в агрокомпаніях кандидатам пропонуються тести на визначення коефіцієнта інтелекту, дослідницьких якостей, способів пізнавальної діяльності, гнучкості мислення тощо.

Тому студентам аграрних ЗВО, які переважно із сільської місцевості, де математична підготовка слабша, і є проблеми з доступом до інтернет-спілкування, важко досягти бажаних результатів у ЗВО за період навчання.

Це узгоджується з думкою про те, що формування інтелектуальних умінь студентів, зокрема майбутніх фахівців аграрної сфери, відбувається у процесі вивчення вищої математики. У цьому контексті зростає роль фундаментальних знань, які є основою математичних.

Мета дослідження – показати провідну роль математичної складової у формуванні інноваційної компетентності майбутніх аграріїв. Ми хочемо

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ-АГРАРІЇВ У ПРОЦЕСІ МАТЕМАТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ В КРИЗОВИХ УМОВАХ

продемонструвати шляхи його формування в умовах кризи, використовуючи сучасні освітні технології. Зокрема, це дистанційна та змішана форми навчання, з використанням програмного забезпечення для математичного моделювання Mathcad.

Виклад основного матеріалу. Математичні знання розширюють межі вузькопрофесійної діяльності, надаючи їй творчих рис: сприяють розвитку універсального методу математичного моделювання, здатності передбачати явища під час вивчення, використовувати системний і структурний підхід при їх аналізі, сприяють розвитку інтуїції, надають логічну завершеність суджень тощо.

У сучасних умовах особливе місце в аграрних ЗВО має займати математична підготовка, яка є інваріантною для професійної підготовки фахівців різного профілю. Її змістові компоненти поглиблюють уявлення студентів про місце та значення обраного фаху в професійному інноваційному розвитку, стимулюють усвідомлення можливостей використання математичних знань як засіб виконання професійних завдань, соціального престижу професії, тобто сприяють поглибленню професійного світогляду.

Отже, формування математичної компетентності, як складової професійної компетентності, дозволить майбутньому фахівцеві виконувати поставлені завдання в сучасному кризовому і водночас високотехнологічному й інтелектуальному професійному середовищі.

Пріоритетом розвитку освіти в умовах кризи є впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), які забезпечують подальше вдосконалення освітнього процесу, ефективність доступності освіти, підготовку майбутніх фахівців до професійної діяльності в інформаційному суспільстві.

Це необхідно, оскільки сучасна молодь виросла в цифровому суспільстві та відчуває більший вплив технологій, ніж старше покоління. Через призму інформаційних технологій вона здебільшого сприймає світобудову, знаходить актуалізований потяг до знань, освіти, культури, творчості та праці. Наразі Інтернет є найпопулярнішим джерелом інформації.

Інформаційні технології становлять невід'ємну частину молоді людини, що зумовлено природою процесу пізнання як відображення нею об'єктивної дійсності. Тому необхідно надавати перевагу навчанню, яке передбачало б особливості світогляду сучасної молоді. А завдання педагогів на сучасному етапі – створювати процес навчання продуманим, раціональним, комфортним, за яким студенти відчують свою успішність та інтелектуальну спроможність.

Однак випускникам аграрних ЗВО не вистачає практичних знань, навичок та компетенцій, у їхній

освіті переважає теорія. Одним із доцільних і перспективних шляхів розв'язання цих суперечностей є поглиблення інтеграційних зв'язків у системі наука – освіта – виробництво, зокрема, перехід до дослідницького типу аграрних ЗВО. У нашій країні здавна розвивається землеробство, близько 70 % її території займає сільськогосподарський сектор. Володіючи третиною чорноземів світу, він має високий потенціал. Проте війна показала важливість продовольчої безпеки та серйозно вплинула на аграрні відносини в Україні.

Отже, пріоритетними завданнями є розвиток експортної логістики, зберігання врожаю, фінансування агросфери та доступ до кредитування. Післявоєнний розвиток аграрного сектору передбачає підвищення його конкурентоспроможності та сприяння розвитку сільських територій відповідно до стандартів – ЄС і міжнародних [11].

Це вимагає використання сучасних технологій високого рівня. Нині у світі широко використовується багатофункціональна енергозберезувальна сільськогосподарська техніка, технології високої точності, генно-інженерно-модифіковані організми, біологічно активні кормові добавки для тварин тощо. Виробнича діяльність на сільськогосподарських підприємствах включає системи контролю і супутникового контролю, дистанційну діагностику через Інтернет, сільгосптехніка оснащена інтерфейсом, що, зі свого боку, потребує відповідного рівня фахівців сільського господарства. Виникає необхідність переорієнтації системи професійної підготовки на всіх етапах фундаменталізації освіти та широкого впровадження практично-орієнтованих ІКТ.

Це надає важливого значення математичній підготовці як одній із базових, що насамперед формує навички абстрактного мислення, аналізу та синтезу, які є складовою інноваційної компетентності майбутніх аграріїв.

З'явилася нова функція ЗВО в процесі надання освітніх послуг – формування інноваційної компетентності професійної освітньої моделі фахівців. Це система мотивів, знань, навичок, особистісних якостей аграрія, яка забезпечує ефективність використання нових технологій у професійній сфері.

Для забезпечення подальшого розвитку агропродовольчої сфери, стимулювання творчого процесу, грамотного вибору інноваційних пріоритетів особливого значення набуває впровадження новітніх технологій [19]. Завдяки автоматизації та інформатизації процесу сільськогосподарського виробництва спостерігається інтелектуалізація праці в галузях агропромислового комплексу [3].

Необхідно також зазначити, що в умовах глобалізаційних процесів професійна діяльність майбутніх фахівців характеризується динамічністю, складністю і невизначеністю умов. Інформатизація та

фундаменталізація знань надає актуальності таким складовим професійної компетентності майбутнього аграрія, як здатність аналітично мислити, розв'язувати задачі за допомогою програмних продуктів, здійснювати економіко-математичне моделювання з використанням сучасних інформаційних систем, використовувати комп'ютерні технології обробки даних для виконання професійних завдань [5].

Нині саме результати математичного моделювання реальних процесів та явищ породжують найбільш прогресивні напрями розвитку науки і техніки. Тому концепція математичної моделі відіграє фундаментальну роль у підготовці фахівців. Це пояснюється значною міждисциплінарною функцією математики, оскільки багато законів сформульовані математичною мовою. Сучасний фахівець аграрної галузі повинен використовувати методи динамічного, лінійного програмування, статистичні та ігрові методи, теорію ймовірностей тощо.

При визначенні математичної компетентності Міжнародна програма оцінювання PISA розглядає не конкретні математичні навички, а більш загальні, які включають математичне мислення, математичну аргументацію, постановку та розв'язання математичної задачі, математичне моделювання, використання різних математичних мов, інформаційних технологій, комунікативні навички [18].

Отже, формування інноваційної компетентності майбутніх фахівців аграрних ЗВО, що передбачає інтеграцію професійно-особистісного розвитку, має здійснюватися із впровадженням математичного моделювання, починаючи з першого року навчання. Тому підготовка аграрія до сучасного ринку праці передбачає фундаментальність знань і впровадження ефективних науково-педагогічних та інформаційних технологій з використанням відповідного навчально-методичного й інформаційного програмного забезпечення [8].

Отже, на державному рівні стоїть завдання довести до запровадження “випереджаючої системи підготовки фахівців, розробки наукових курсів підготовки, орієнтації самостійної роботи студентів на конкретні завдання виробництва” [4, 6].

Система аграрної освіти – це формування відкритого інформаційно-освітнього освітнього середовища [7].

Необхідно пам'ятати, що молодь дуже сприйнятлива до розвитку інформатизації. Невід'ємною частиною його формування є інформаційні технології. Це пов'язано з природою процесу пізнання як відображення людиною об'єктивної дійсності. Через призму інформаційних технологій вона здебільшого по-новому сприймає світобудову, знаходить оновлене прагнення до знань, освіти, культури, творчої та трудової діяльності.

Тому всі складові процесу підготовки фахівців мають бути переорієнтовані як на потреби аграрної галузі, так і на особисті потреби та особливості світогляду сучасної молоді.

Проблема формування професійно-математичної компетентності фахівців різного профілю ЗВО розглядається в роботах Р. Блохіної, Г. Жукової, Г. Ларіонової та ін.

Деякі дослідники трактують поняття математичної компетентності як здатність бачити і застосовувати математику в реальному житті; розуміти зміст і метод математичного моделювання; уміти будувати математичну модель, досліджувати її математичними методами, інтерпретувати результати, оцінювати похибку розрахунків.

У своєму дослідженні ми спиралися на праці науковців, які займалися вивченням проблем формування математичних знань і вмінь (М. Бурда, М. Жалдак, Т. Крилова, З. Слєпкань, І. Тесленко, М. Шкіль та ін.).

Значну роль відіграли окремі аспекти проблеми формування інтелектуальних умінь у процесі вивчення математики, які висвітлені в працях М. Ігнатенко, І. Пасічник, О. Чашечнікової та ін.

Названі вчені дійшли висновку про доцільність використання системи вправ і завдань у процесі вивчення вищої математики для поступового розвитку інтелектуальних умінь студентів у процесі вивчення дисципліни.

Знання і вміння фахівця набувають значення лише за умови їх оптимальності. Зазначається, що якщо традиційні інтелектуальні здібності можна розглядати як показники психічних механізмів обробки інформації, то когнітивні стилі (контроль) є психічними механізмами управління цими процесами обробки інформації.

Огляд літературних джерел показує, що в дослідженнях щодо математичних систем у впровадженні навчальних курсів автори торкаються переважно цільової та змістово-навчальної частини [6; 16; 17].

Психолого-педагогічними вимогами до впровадження комп'ютерно-орієнтованих систем є також процес підготовки студентів до підвищення ефективності навчання математики, методика дослідження ефективності використання комп'ютера в навчальному процесі. Є позитивний досвід використання комп'ютерної підтримки математичних курсів у ЗВО [1].

Так, П. Пахотіна підкреслює, що “відсутній системний підхід до формування інформаційно-комунікаційної компетентності студентів аграрних спеціальностей ЗВО” [14, 2].

Стосовно підготовки фахівців математики, то в поле зору вчених потрапляють теоретичні питання, пов'язані з використанням математичних систем у навчанні математичних дисциплін здобувачів знань

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ-АГРАРІВ У ПРОЦЕСІ МАТЕМАТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ В КРИЗОВИХ УМОВАХ

широкого кола спеціальностей, а також розроблені окремі методичні розробки, спрямовані на виконання вузькоспеціалізованих завдань.

Як підкреслює О. Новожилова, при навчанні математики необхідним є економічне спрямування, яке включає використання та побудову економіко-математичних моделей на основі реальних даних [13].

У цьому сенсі С. Раков розуміє математичну компетентність як “здатність бачити і застосовувати математику в реальному житті, розуміти зміст і метод математичного моделювання, здатність будувати математичну модель, досліджувати методами математики, інтерпретувати результати, оцінювати розрахунки” [15, 15].

Однак, незважаючи на те, що математична модель досліджуваного процесу чи явища в економіці завжди є узагальненим його абстрактним відображенням, математичний апарат, який зазвичай використовується, досить великий [12]. Це є значною перешкодою для вдосконалення прикладної математики на молодших курсах.

На нашу думку, одним із ефективних шляхів усунення окреслених суперечностей є впровадження інформаційних технологій.

Науковці наголошують на необхідності трансформації відповідних освітніх компонентів на відповідному рівні вищої освіти в рамках спеціальності, зокрема математичних курсів.

Для розв’язування різноманітних задач з математики прикладного характеру увагу користувачів привертає система Mathcad [10].

При цьому в основному розглядаються проблеми впровадження та використання математичних систем у математичних дисциплінах на окремих етапах підготовки (лекція, лабораторні заняття, при підготовці курсових та дипломних робіт).

Серія посібників і довідників, створених для широкого кола студентів інженерних та економічних спеціальностей, автори яких не претендують на заміну конкретних курсів математики, є доповненням при виборі оптимальних методів розрахунку [9], підборі професійно-орієнтованих завдань [2].

Отже, можна зробити висновок, що на сьогодні проблема комп’ютерної підтримки математики в аграрних ЗВО є досить актуальною. Існує широкий вибір індивідуальних розробок, довідкової літератури та Інтернет-джерел. Проте в процесі математичної підготовки майбутніх аграріїв вона не набула системного характеру.

Фундаментальна підготовка сучасного фахівця аграрного профілю, безумовно, передбачає ґрунтовну математичну освіту. Адже вона є основою у формуванні логічного, аналітичного, раціонального мислення.

Оскільки математична діяльність здійснюється у трьох напрямках: математичний опис об’єктів дослідження, логічна організація математичного мате-

ріалу, використання математичних теорій, то вона, очевидно, безпосередньо пов’язана зі змістом професійних завдань.

Водночас за традиційною методикою навчання, особливо студенти молодших курсів, сприймають математику як абстрактну дисципліну, яка не пов’язана з професійними компетенціями. Як правило, курс віддалений від практичного застосування, оскільки здебільшого додатки вимагають громіздких обчислень і складного математичного апарату, тому в студентів відсутнє розуміння ролі математики як загальнонаукового інструменту дослідження навколишньої дійсності. Не маючи досвіду вивчення професійно-орієнтованих дисциплін, студенти не бачать зв’язку математики з фаховими дисциплінами. Це зумовлює низьку мотивацію до вивчення дисципліни та негативно впливає на результати навчання.

Однак раціональне поєднання традиційних і нових технологій навчання дає змогу активізувати творчий потенціал студентів у відкритій освітній системі. Роль комп’ютерних технологій полягає у тому, що вони на новому рівні допомагають підготувати навчальний матеріал і організувати сам процес навчання.

Сучасні інформаційні технології стали невід’ємною частиною життя сучасного суспільства. Передовсім це стосується молоді. Викладачі стверджують, що нинішні студенти сприймають інформацію з електронних носіїв більш оперативно. Необхідну інформацію вони спочатку отримують з інформаційного потоку через Інтернет, однак вона часто уривчаста, засмічена, некісна. Тому завдання викладача – навчити студентів критично мислити та правильно організувати самостійну пошукову роботу, використовуючи інформаційні технології у зростанні потокової інформації.

Незважаючи на наявність математичних систем і довідкової літератури, складність їх впровадження у підготовку фахівців полягає у відсутності відповідних технологій і дидактичних засобів навчання, які відповідали б конкретній дисципліні підготовки фахівця.

Тому потреба в теоретичному обґрунтуванні та розробці технологій математичної підготовки майбутніх аграріїв на основі використання інформаційних технологій є досить актуальною.

Процес становлення нового освітнього простору в умовах кризи та інтелектуального насичення професійної діяльності супроводжується низкою трансформацій. Насамперед це зміна вузькоспеціалізованого навчання у бік проблемного з універсальною фундаментальною підготовкою, що сприяє самоосвіті, перепідготовці, оволодінню новими професіями.

Переконані, що ідея професійно-компетентної моделі навчання математичних дисциплін,

заснована на глибокій інтеграції з дисциплінами професійного циклу та реалізується шляхом впровадження сучасних ІКТ в освітній процес на основі його інформаційно-комп'ютерного забезпечення.

У процесі вивчення математики проявляються різноманітні компоненти готовності студентів до майбутньої професійної діяльності. Розв'язування математичних задач потребує використання багатьох розумових умінь: аналіз ситуації, порівняння даних та шуканих величин, конструювання найпростіших математичних моделей, проведення уявного експерименту; синтез, відбір корисної інформації, систематизація її; об'єктивне оцінювання при розв'язанні задачі результатів, узагальнення результатів проблеми.

Водночас це передбачає поглиблення уявлень про основи організації математичної освіти в аграрному ЗВО, яка забезпечує набуття знань і вмінь у єдності зі "стрижневими" властивостями розвитку особистості. На матеріалі викладання предметів математичного циклу важливо розкрити деякі загальні положення вдосконалення професійної підготовки фахівців засобами наукових дисциплін.

Навчання математики стимулює усвідомлення її ролі як основи фахових дисциплін; поглиблює розуміння необхідності оволодіння навичками синтезу загальнонаукових і спеціальних знань для застосування у практичній діяльності; сприяє розумінню ролі загальнонаукових методів пізнання у розв'язанні виробничих задач, сприяє оволодінню необхідними для професійної діяльності операціями евристичного, прогностичного мислення; спонукає трансформувати загальні методи пізнання в професійні; пробуджує бажання використовувати засвоєні методи пізнання на практиці; сприяє засвоєнню узагальнених методів аналізу конкретних процесів у природі.

Математика є важливою дисципліною для студентів аграрних університетів, оскільки забезпечує основу для розуміння та застосування наукових і кількісних методів дослідження процесів сільськогосподарства.

Ось деякі конкретні галузі математики, які є актуальними для студентів-аграріїв:

– статистичний аналіз і моделювання використовуються для аналізу даних і прогнозування, погодних умов, врожайності та інших сільськогосподарських явищ;

– аналітична геометрія застосовується для вивчення топографії, землекористування та просторових структур у сільському господарстві;

– лінійна алгебра слугує для аналізу великих наборів даних і оптимізації складних систем, таких як точне сільське господарство;

– диференціальне числення потрібне для вивчення швидкості змін та оптимізації, що важливо

для розуміння таких понять, як поглинання поживних речовин і циркуляція води в рослинах;

– диференціальні рівняння – це основа при вивченні динамічних систем, таких як динаміка популяції та прогнозування погоди, які необхідні для сталого управління ресурсами в сільському господарстві.

Математичні знання не можна поділити на основні та другорядні, вони вносять свою частку у формування математичної компетентності, послідовність тем традиційно визначається логікою дисципліни.

Зокрема, вивчаючи теорію диференціального числення як абстрактне математичне знання, студенти не усвідомлюють прикладну функцію математики, що звужує вміння оволодівати й описувати процеси математичними моделями, здатність розвивати професійне мислення. Це, зі свого боку, знижує ціннісне ставлення до математики як найважливішого засобу професійної діяльності, формує негативне ставлення до неї, збіднює всю систему професійних орієнтацій.

Як показало дослідження, студенти, вивчаючи кожен новий розділ математики як нове знання, не узагальнюють й не пов'язують із раніше вивченим, не бачать аналогій у структурах і застосуванні теорій, що вивчаються, не прагнуть виділити базові знання, не прогнозують можливість його використання. Зазвичай вони погано усвідомлюють сутність математичних узагальнень, аналогій, алгоритмів, оскільки не розуміють, не усвідомлюють того впливу, який мають математичні методи на формування та розвиток професійного мислення.

І навпаки, розуміючи нові можливості професійної діяльності, яка спирається на більш широкую математичну базу, студенти згодом прагнуть опанувати теорію оптимізації, управління, лінійного та динамічного програмування.

Наприклад, розглядаючи поняття функції однієї змінної як базове, ми не обмежуємося її дослідженням методами диференціального числення, а відразу переходимо до розв'язання професійно-орієнтованих завдань, використовуючи властиві їм записи та позначення. Ось приклади таких завдань.

Завдання 1. Залежність між врожаєм озимої пшениці Y ц/га та нормою висіву X млн. зерен/га виражається виробничою функцією

$$y = 5,6 + 8,1x - 0,7x^2.$$

Знайти оптимальну норму висіву зерен для того, щоб одержати максимальний врожай.

Розв'язання

Проведемо дослідження виробничої функції, що виражає залежність урожайності озимої пшениці (y ц/га) від норми висіву зерен (x млн зерен/га). Функція має вигляд $y = 5,6 + 8,1x - 0,7x^2$.

Областю визначення заданої функції є інтервал $[0; +\infty)$. Графіком функції є парабола, опущена гілками вниз. Тому функція має один екстремум – максимум:

$$y' = 8,1 - 1,4x; 8,1 - 1,4x = 0 \Rightarrow x = 5,79;$$

$$y(5,79) = 5,6 + 8,1 \cdot 5,79 - 0,7 \cdot (5,79)^2 = 29,03.$$

Отже, максимальний урожай становить 29,03 ц/га при оптимальній нормі висіву зерен 5,79 млн.

Завдання 2. Жива маса Z телят до одного року (кг) виражається функцією $z = 378,4 - 419,6e^{-0,0001x}$, де X – споживання цілком засвоєваної поживної речовини, кг. Дослідити динаміку живої маси телят. Розв'язання

Область визначення функції: $x \in [0; +\infty)$. Знайдемо похідну функції

$$z = 378,4 - 419,6e^{-0,0001x}.$$

Маємо $z' = 0,04e^{-0,0001x}$, $z' > 0$ на інтервалі $[0; +\infty)$;

$z'' = -0,000004e^{-0,0001x}$, $z'' < 0$ на інтервалі $[0; +\infty)$.

Отже, зі збільшенням засвоєваної поживної речовини жива маса телят зростає все більш повільно.

На наступному етапі ми проводимо аналогію з поняттям функції багатьох змінних, підсилюючи ефект візуального зображення, використовуючи математичний пакет Mathcad.

При цьому, реалізуючи принцип професійної спрямованості, при підготовці студентів агрономічного факультету проводимо паралелі з поняттями, які використовуються у картографії та геодезії. Необхідність застосування математичних методів зумовлена необхідністю геодезичних розрахунків під час професійної діяльності в аграрній сфері.

Наприклад, встановлюємо інтеграційні зв'язки на рівні абстрактних професійно-орієнтованих понять: графіки функції двох змінних (деяка поверхня-рельєф); лінії рівнів, рівняння яких (лінії перетину графіка з паралельними площинами) є горизонтальними (замкнутою кривою лінією, що сполучає точки з однаковими висотами). Підкреслимо, що горизонталь можна уявити як перетин земної поверхні горизонтальною площиною. За допомогою системи Mathcad ми порівнюємо типи моделей рельєфу з відповідними функціями.

На наступному етапі, враховуючи концепцію екстремуму, будуємо математичну модель для розв'язування задач оптимізації, використовуючи

методи диференціального числення для дослідження функції однієї та двох змінних, і переносимо їх на розв'язування професійно-орієнтованих груп задач.

Крім того, використання інформаційних технологій відкриває нові можливості для більш глибокого вивчення характеристик обраного об'єкта. Використання інформаційних технологій посилює ефект, додаючи концепції зрозумілості.

Mathcad – це комп'ютерне програмне забезпечення, яке дозволяє створювати, упорядковувати та керувати математичними рівняннями та виразами. Його часто використовують у математичній підготовці студентів закладів вищої освіти через можливість виконувати складні обчислення, створювати інтерактивні візуалізації та створювати документи професійного характеру.

Використання Mathcad у математичній підготовці студентів ЗВО найкраще в наступних випадках:

- розв'язування складних математичних задач. У цьому Mathcad можна використовувати для виконання складних обчислень і символічних перетворень, які можуть допомогти студентам зрозуміти та розв'язати складні математичні проблеми:

- Mathcad можна використовувати для створення інтерактивних візуалізацій математичних концепцій, таких як графіки й анімація, які можуть допомогти студентам зрозуміти та дослідити математичні ідеї;

- Mathcad можна використовувати для створення професійних документів, таких як звіти, презентації та роботи, які можуть допомогти студентам краще передати свої математичні знання та результати;

- співпраця та обмін: Mathcad дає змогу співпрацювати та ділитися математичною роботою з іншими студентами і викладачами, що може допомогти студентам отримати зворотний зв'язок і допомогу в їхній роботі;

- інтеграція з іншим програмним забезпеченням;
- Mathcad можна інтегрувати з іншим програмним забезпеченням для симуляції і моделювання, яке може допомогти студентам зрозуміти та застосувати математичні концепції у контексті реального світу.

Тому вміння розрізняти основні методи аналізу явищ забезпечує успіх в освоєнні нових технологій, у їх розвитку, в майбутній професійній діяльності. Система таких впливів характерна для засвоєння інших загальнонаукових знань, що свідчить про загальнодидактичний характер висновку про вплив процесу засвоєння математичних знань на готовність до професійної діяльності.

Для проведення діагностики ми розробили математичну складову рівнів професійної та інноваційної компетентності майбутніх аграріїв.

Початковий рівень розвитку математичної компетентності характеризується усвідомленням студентами прикладного аспекту математики як базової дисципліни для успішного засвоєння загальнонаукових знань. Розуміючи це, вони засвоюють математичні знання шляхом узагальнення основних розділів і алгоритмів, додатків до них для розв'язування математичних задач. Проте роль математики як основи професійних і загальнонаукових теорій ще не є глибоко усвідомленою, як і можливість процесу її вивчення у розвитку мислення. Відсутнє бажання вдосконалювати свої вміння узагальнювати, проводити аналогії, будувати алгоритми, оволодівати синтезованими способами розумової діяльності – математичним моделюванням, творчою інтуїцією.

Середній рівень характеризується розумінням основних математичних основ загальнопрофесійних і загальнонаукових теорій. Тому студенти засвоюють знання, об'єднуючи їх у системи для побудови знакових моделей досліджуваних технічних процесів. Це пов'язано зі зміною здатності узагальнювати, проводити аналогії, будувати алгоритми в процесі не тільки розв'язування практичних задач, а й отримання теоретичних висновків. Однак роль математики як основи професійних знань не є глибоко усвідомленою, як і вплив математичного мислення на формування професійної розумової діяльності.

Високий рівень компетентності характеризується розумінням, що математичні методи є не лише засобом вирішення професійних і загальнонаукових теорій. Вони є основою математичного опису й аналізу процесів екології, агрономії та інших професійних систем знань. Тому під час вивчення кожного розділу математики студенти виокремлюють базові знання як його елементи, встановлюють структурні зв'язки між ними, прогнозують прикладні функції цих знань у досліджуваній теорії в області процесів, що відбуваються у природі; вони знаходять оптимальні розв'язки прикладних завдань, використовуючи інформаційні технології, прогнозуючи результат, часто на основі евристичної інтуїції, тобто творчої адаптації до незнайомих ситуацій.

Ми розглядаємо математичну компетентність майбутнього фахівця-аграрія як елемент професійного інноваційного освітнього процесу, організованого на основі оволодіння системними математичними науковими знаннями та застосуванням математичних методів у сфері аграрної діяльності, що сприяє розвитку інтелектуальних здібностей, аналітичного мислення, комунікативної форми, творчого підходу до розв'язання проблем, максимально наближених до професійної діяльності.

Водночас інформаційні технології проникають углиб будь-якої професійної діяльності, впливають

на стиль, зміст і методи роботи, збагачують її, розширюючи сферу діяльності. Отож, широке використання нових ІКТ у всіх сферах суспільного життя потребує знань, достатніх для того, щоб майбутні фахівці впевнено використовували такі технології у власній професійній діяльності.

Однак, незважаючи на те, що велика кількість закладів освіти має доступ до комп'ютерних мереж, усталені стереотипи часто гальмують інноваційний розвиток, унеможлиблюють сприйняття та впровадження нових ідей, нових методик і технологій. Однією з причин є те, що таке навчання передбачає наявність універсальної підготовки викладачів, які володіють сучасними педагогічними й інформаційними технологіями, психологічно готові до роботи зі студентами в новому освітньому та мережевому середовищі.

Формування математичної компетентності студентів аграрних ЗВО може здійснюватися різними методами, зокрема:

– включення математичних понять і компетенцій у курсові роботи та проекти на сільськогосподарську тематику;

– використання інтерактивних методів навчання, що передбачає використання віртуальних маніпуляцій, інтерактивних ігор та симуляцій, а також онлайн-навчальні посібники і практичні завдання, щоб допомогти студентам розвинути свої математичні здібності та навички;

– створення можливостей для практичного навчання й експериментів. Це можуть бути екскурсії, лабораторні експерименти та дослідницькі проекти, які дають змогу студентам використовувати математичні поняття та навички при розв'язанні реальних проблем у аграрній галузі;

– здатність підтримати студентів, які можуть мати проблеми з математикою, включаючи додаткові поради, навчання та онлайн-ресурси, які допомагають покращити їхні математичні навички та розуміння;

– підкреслення важливості математики в професійній кар'єрі може допомогти студентам зрозуміти доречність і реальне використання математичних понять та навичок, що робить їх більш значущими для них;

– упровадження технологій у викладання математики, таких як онлайн-калькулятори, графічні калькулятори, системи навчання математики на основі штучного інтелекту і технології віртуальної та доповненої реальності, які сприяють набуттю студентами інтерактивного, захопливого й персоналізованого досвіду навчання;

– упровадження міждисциплінарного підходу, пов'язуючи математичні поняття з іншими дисциплінами, такими як біологія, хімія, фізика, статистика та ін.

Висновки. Отож, концепція курсу вищої математики у аграрних ЗВО не повною мірою відпові-

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ-АГРАРІВ У ПРОЦЕСІ МАТЕМАТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ В КРИЗОВИХ УМОВАХ

дає тим вимогам, які сьогодні ставить суспільство перед вищою школою.

В умовах кризи, спричиненої війною в Україні, енергетичним дефіцитом, виникла необхідність запровадження дистанційної та змішаної форм професійної підготовки фахівців, на основі досвіду навчання, отриманого під час COVID-19.

Ми переконані, що процес навчання математики, як однієї з провідних загальнонаукових дисциплін має бути спрямований на формування цілісної структури готовності розширювати уявлення про майбутню професійну діяльність, про інтегруючу роль математики у формуванні нових загальнонаукових напрямів.

Водночас необхідно пам'ятати, що аграрні ЗВО науково-дослідного типу створюють нові можливості для інтегрованої підготовки фахівців. У рамках діяльності консорціуму, співзасновника Вінницького національного аграрного університету, студенти мають можливість отримувати фундаментальні знання, теоретичні розробки безпосередньо застосувати та перевірити на практиці в дослідних господарствах.

Впровадження ІКТ у навчальний процес насамперед передбачає взаємодію та цілісність трьох складових: організаційних форм, дидактичного процесу та кваліфікації викладачів.

Враховуючи зазначене, про дистанційне та змішане навчання можна говорити як про педагогічну технологію, що базується на принципі самостійного навчання та спрямована на творчий розвиток особистості.

Нині, в умовах кризи, освітнє середовище системи освіти України покликане заповнити створені такою інформацією канали та забезпечити якісно нові умови для всієї системи освіти.

Ефективним засобом формування математичної складової інноваційної компетентності майбутнього аграрія є дослідницькі завдання. Впровадження такої складової до змісту підготовки майбутніх аграріїв дає можливість створити умови для формування цілісної картини світу, критичного мислення майбутнього фахівця, здатного вільно використовувати інформаційні технології у професійній діяльності; робота над дослідженнями, що потребують кількісного аналізу об'єктів; здійснювати науково-дослідну діяльність в аграрній сфері.

Проте управління такою діяльністю буде ефективним, якщо спроектовано раціональну організацію цього виду діяльності, діагностовано цілепокладання на рівні мікро- та макроелементів, здійснено науково обґрунтоване дозування завдань, розроблена технологія моніторингу якості освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бобрицька В.І., Процька С.М. Організаційно-педагогічні умови використання електронних навчальних

курсів в освітньому процесі закладів вищої освіти України. *Вісник національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія*, 2019. № 15. С. 9–18.

2. Дзись В.Г., Левчук О.В., Дячинська О.М. Прикладна математика на основі MathCAD : навч. посіб. Вінниця, 2020. 378 с.

3. Зюков М.Е. Обучение высшей математике с использованием Microsoft Mathematics. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2013. № 20. С. 67–72.

4. Калетнік Г.М. Науково-навчально-виробничий комплекс як концепція механізму переходу агропромислового виробництва на інноваційну модель розвитку. *Економіка АПК*, 2013. № 9. С. 5–11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2013_9_3

5. Каталог освітніх програм підготовки бакалаврів 2023–2024 н.р. Національний університет біоресурсів і природокористування України. URL: <https://nubip.edu.ua/node/46601>

6. Кислова М.А., Словак К.І. Методика використання мобільного навчального середовища у навчанні вищої математики майбутніх інженерів-електромеханіків. *Інформаційні технології та засоби навчання*, 2016. Т. 51. Вип. 1. С. 77–94. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2016_51_1_10.

7. Кононець Н.В. Інформаційно-освітнє середовище як дидактична основа для ресурсно-орієнтованого навчання студентів в аграрному коледжі. *Витоки пед. майстерності: зб. наук. праць*. 2013. Вип. 12. Полтава. С. 129–135.

8. Корнев Р.С. Підготовка майбутніх економістів-аграрників до професійної інформаційної діяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти”. Тернопіль. 2006. 293 с.

9. Левчук О.В. Вища математика: *Електронний навчальний посібник*. URL: http://socrates.vsu.org/b04213/elbook/view_index.php.

10. Левчук О.В., Новицька Л.І. Дидактичні особливості технології використання системи Mathcad в математичній підготовці фахівців аграрної галузі. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні проблеми науки і практики*. 2017. № 3. С. 78–89.

11. Міністерство аграрної політики та продовольства України. gov.ua. URL: <https://minagro.gov.ua/node/16015>

12. Новицька Л.І. Математичне моделювання в системі економічної освіти. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. № 5. С. 94–99.

13. Новожилова О.Г. Про розвиток мотивації до вивчення математичних курсів у студентів-економістів. *Дидактика математики: проблеми і дослідження* : Міжнародний збірник наукових робіт. Донецьк : ДонНУ, 2011. Вип. 36. С. 43–47.

14. Пахотіна П.К. Формування інформаційно-комунікаційної компетентності майбутніх фахівців з аграрних спеціальностей: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ. 2008. 243 с.

15. Раков С.А. Математична освіта: компетентнісний підхід з використанням ІКТ : монографія. Харків : Факт, 2005. 360 с.

16. Семеніхіна О.В., Друшляк М.Г. Комп'ютерні інструменти програм динамічної математики і методичні проблеми їх використання. *Інформаційні технології і*

засоби навчання. 2014. Т. 42. Вип. 4. С. 109–117. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2014_42_4_12.

17. Триус Ю.В. Інноваційні інформаційні технології у навчанні математичних дисциплін: *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”, серія “Інформатизація вищого навчального закладу”*. Львів, 2012, № 731. С. 76–81.

18. Український центр оцінювання якості освіти. URL: <http://testportal.gov.ua/pisa/>.

19. Шубравська О. Інноваційний розвиток аграрного сектора економіки України: теоретико-методологічний аспект. *Економіка України*. 2012. № 1. С. 27–35.

REFERENCES

1. Bobrycja, V.I. & Procja S.M. (2019). Orghani-zacijno-pedagoghichni umovy vykorystannja elektronnykh navchalnykh kursiv v osvitnjomu procesi zakladiv vyshhoji osvity Ukrainy [Organizational and pedagogical conditions for the use of electronic training courses in the educational process of higher education institutions of Ukraine]. *Bulletin of the National Aviation University. Series: Pedagogy. Psychology*, Vol. 15, pp. 9–18. [in Ukrainian].

2. Dzis, V.G., Levchuk, O.V. & Dyachynska, O.M. (2020). Prykladna matematika na osnovi Mathcad [Applied mathematics based on Mathcad]. Vinnyca, 378 p. [in Ukrainian].

3. Zyukov, M.E. (2013). Obuchenie vysshey matematike s ispolzovaniem Microsoft Mathematics [Teaching advanced mathematics using Microsoft Mathematics]. *Bulletin of Taras Shevchenko Luhansk National University. Pedagogical sciences*, No. 20, pp. 67–72.

4. Kaletnik, Gh.M. (2013). Naukovo-navchalno-vyrobynyhyj kompleks jak koncepcija mekhanizmu perekhodu aghropromyslovogho vyrobnictva na innovacijnu modelj rozvytku [Scientific-educational-production complex as a concept of the mechanism of transition of agro-industrial production to an innovative model of development]. *Economy of agro-industrial complex*, No. 9, pp. 5–11. [in Ukrainian].

5. Katalogh osvitnykh program pidgotovky bakalavriv 2023–2024 n.r. [Catalog of educational programs for bachelors 2023–2024 n.y. National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine]. Available at: <https://nubip.edu.ua/node/46601> (Accessed 01 August 2024). [in Ukrainian].

6. Kyslova, M.A. & Slovak, K.I. (2016). Metodyka vykorystannja mobiljnogho navchaljnogho seredovyshha u navchanni vyshhoji matematyky majbutnikh inzheneriv – elektromekhanikiv [The method of using a mobile educational environment in teaching higher mathematics to future electromechanical engineers]. *Information technologies and teaching aids*, Vol. 1, No. 1, pp. 27–35. [in Ukrainian].

7. Kononets, N. (2013). Informacijno-osvitnje seredovyshhe jak dydaktychna osnova dlja resursno-orijentovanogho navchannja studentiv u aghrarnomu koledzhi [Information and educational environment as a didactic basis for resource-oriented education of students in an agricultural college]. Proceedings of the Origins of pedagogical skills: coll. of science works. (Poltav. National Pedagogical University named after V.G. Korolenko, 2013), pp. 129–134. [in Ukrainian].

8. Komjev, R.S. (2006). Pidghotovka majbutnikh ekonomistiv-aghramykiv do profesijnoji informacijnoji dijalnosti [Training of future agrarian economists for professional information activities]. *Candidate’s thesis*. Ternopil, 293 p. [in Ukrainian].

9. Levchuk, O.V. (2020). Vyshha matematika [Higher mathematics]. *Electronic study guide*. Vinnyca. Available at: http://socrates.vsau.org/b04213/elbook/view_index.php (Accessed 10 June 2024). [in Ukrainian].

10. Levchuk, O.V. & Novytska, L.I. (2017). Dydaktychni osoblyvosti tekhnologii vykorystannia systemy Mathcad v matematychnii pidhotovtsi fakhivtsiv ahrarnoi haluzi [Didactic features of the technology of using the Mathcad system in the mathematical training of specialists in the agricultural sector]. *Economy. Finances. Management: current issues of science and practice*. No. 3, pp. 78–89. [in Ukrainian].

11. Ministerstvo aghrarnoji polityky ta prodovoljstva Ukrainy [Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine]. Available at: <https://minagro.gov.ua/node/16015> (Accessed 01 August 2024). [in Ukrainian].

12. Novitska, L.I. (2019). Matematyчне modeliuвання v systemi ekonomichnoi osvity [Mathematical modeling in the system of economic education]. *Economy, finances, management: Topical issues of science and practical activity*, No. 5, pp. 94–99. [in Ukrainian].

13. Novozhylova, O.Gh. (2011). Pro rozvytok motyvacii do vyvchennja matematychnykh kursiv u studentiv-ekonomistiv [On the development of motivation to study mathematics courses among economics students]. *Didactics of mathematics: problems and research coll of science etc.*, Vol. 36, pp. 43–47. [in Ukrainian].

14. Pakhotina, P.K. (2008). Formuvannja informacijno-komunikacijnoji kompetentnosti majbutnikh fakhivciv z aghrarnykh specialnostej [Formation of information and communication competence of future specialists in agrarian specialties]. *Candidate’s thesis*. Kyiv, 360 p. [in Ukrainian].

15. Rakov, S.A. (2005). Matematychna osvita: kompetentnisnyj pidkhid z vykorystannjam IKT [Mathematical education: competence approach using ICT]. Kharkiv, 360 p. [in Ukrainian].

16. Semenikhina, O.V. & Drushljak, M.Gh. (2014) Kompjuterni instrumenty program dynamichnoji matematyky i metodychni problemy jikh vykorystannja [Computer tools of dynamic mathematics programs and methodological problems of their use]. *Information technologies and teaching aids*, Vol. 4, No. 42, pp. 109–117. [in Ukrainian].

17. Tryus, Ju.V. (2012). Innovacijni informacijni tekhnologhiji u navchanni matematychnykh dyscyplin [Innovative information technologies in the teaching of mathematical disciplines]. *Bulletin of the National University “Lviv Polytechnic”*, No. 731, pp. 76–81. [in Ukrainian].

18. Ukrainian Center for Evaluation of the Quality of Education. Available at: <http://testportal.gov.ua/pisa/> [in Ukrainian].

19. Shubravska, O. (2012). Innovacijnyj rozvytok aghrarnogho sektora ekonomiky Ukrainy: teoretyko-metodologhichnyj aspekt [Innovative development of the agrarian sector of the economy of Ukraine: theoretical and methodological aspect]. *Ukraine economy*, No. 1, pp. 27–35. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 06.08.2024

ІННОВАЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМ ДЛЯ НАВЧАННЯ ПРОГРАМУВАННЯ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ

УДК 378.147:004.42]:37.011.3-051:004

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.309871>

Максим Павленко, кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри комп'ютерних технологій в управлінні та навчанні й інформатики
Бердянського державного педагогічного університету

Лілія Павленко, кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри комп'ютерних технологій в управлінні та навчанні й інформатики
Бердянського державного педагогічного університету

Євген Павленко, студент спеціальності 014 Середня освіта (Математика)
Бердянського державного педагогічного університету

Віктор Молчанов, вчитель інформатики
Вищетаரசівського ліцею Мирівської сільської ради Нікопольського району,
студент спеціальності 014 Середня освіта (Інформатика)
Бердянського державного педагогічного університету

ІННОВАЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМ ДЛЯ НАВЧАННЯ ПРОГРАМУВАННЯ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ

У статті досліджуються інноваційні можливості впровадження онлайн-платформ для навчання програмування майбутніх вчителів інформатики. Розглядаються теоретичні засади використання таких платформ, зокрема теорії конструктивізму, зони проксимального розвитку та когнітивного навантаження. Проаналізовано чотири популярні платформи: LeetCode, HackerRank, CheckiO та Project Euler. Визначено ключові переваги їх застосування: індивідуалізація навчання, посилення мотивації, розвиток метакогнітивних навичок. Підкреслено роль онлайн-платформ як додаткового інструмента підвищення якості освіти.

Ключові слова: онлайн-платформи; навчання програмування; вчителі інформатики; педагогічна освіта; інноваційні технології навчання; алгоритмічне мислення; індивідуалізація навчання; практичні навички програмування; цифрова компетентність; інтерактивне навчання.

Літ. 13.

Maksym Pavlenko, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor,
Associate Professor of the Computer Technologies in Management and
Education and Computer Science Department,
Berdyansk State Pedagogical University

Liliia Pavlenko, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor,
Associate Professor of the Computer Technologies in Management and
Education and Computer Science Department,
Berdyansk State Pedagogical University

Yevhen Pavlenko, Student, Specialty 014 Secondary Education (Mathematics),
Berdyansk State Pedagogical University

Viktor Molchanov, Computer Science Teacher Vyshchetarassivka Lyceum of
Myrove Village Council of Nikopol District,
Student, Specialty 014 Secondary Education (Computer Science),
Berdyansk State Pedagogical University

INNOVATIVE OPPORTUNITIES FOR IMPLEMENTING ONLINE PLATFORMS FOR TEACHING PROGRAMMING TO FUTURE COMPUTER SCIENCE TEACHERS

This article examines the potential of innovative approaches to training future computer science teachers, with particular emphasis on the use of online platforms for programming education. The authors assess the importance of this issue in the context of the challenges posed by the Fourth Industrial Revolution and the growing demands for intellectual and professional competences of graduates in educational specialties. Particular attention is paid to the necessity of transitioning from the conventional model of knowledge accumulation to the development of comprehensive skills that enable the effective resolution of complex professional challenges within a dynamic digital environment.

The theoretical foundations of the use of online platforms are analysed on key pedagogical concepts. In particular, constructivism theory, the concept of proximity development, cognitive load theory, and multiple intelligence theory are considered. These theoretical approaches provide a rationale for the effectiveness of using online platforms to develop algorithmic thinking, practical programming skills, and increase student motivation.

The article analyses four popular online platforms in detail: LeetCode, HackerRank, CheckiO and Project Euler. The key advantages and disadvantages of each platform are highlighted.

ІННОВАЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМ ДЛЯ НАВЧАННЯ ПРОГРАМУВАННЯ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ

The necessity of a combined approach utilising a variety of platforms to ensure comprehensive training of students is substantiated. The proposed approach enables the compensatory use of one platform to offset the limitations of another.

The article identifies the key advantages of using online platforms for teaching programming, namely the possibility of differentiation and individualization of learning, a deep understanding through practice, increased intrinsic motivation, and the development of meta-cognitive skills, the expansion of practical experience, the adaptation to modern technologies and the optimization of teacher work.

It is emphasized that the introduction of online platforms should not be seen as a replacement for traditional learning methods; rather, they should be seen as a valuable additional resource that, when effectively used, has the potential to significantly improve the quality of education.

Keywords: *online platforms; programming learning; computer science teachers; teacher education; innovative teaching technologies; algorithmic thinking; individualisation of learning; practical programming skills; digital competence; interactive learning.*

Постановка проблеми. Четверта промислова революція привела до нових викликів для система вищої освіти [5]. Вона зіткнулася з необхідністю переосмислення підходів до підготовки майбутніх фахівців, особливо у галузі інформаційних технологій та програмування. Ця потреба зумовлена зростаючими вимогами до інтелектуального потенціалу та професійної компетентності випускників, які мають бути готовими до викликів динамічного цифрового середовища [6].

Сучасна парадигма вищої педагогічної освіти вимагає переходу від традиційної моделі накопичення знань до формування комплексних умінь та навичок, які дають змогу ефективно виконувати комплексні професійні завдання [2]. У цьому контексті особливої ваги набуває здатність до неперервного самовдосконалення, критичного мислення і прийняття відповідальних рішень [9]. Це має безпосередній вплив на підготовку сучасного педагога. Вчитель інформатики має постійно володіти найактуальнішими знаннями в галузі інформаційних технологій, програмування, цифрової педагогіки, тощо.

Програмування як фундаментальна складова інформатики вимагає особливого підходу протягом навчання здобувачів вищої освіти у ЗВО [8]. Тут доречна аналогія зі спортом, де теоретичні знання без практичного застосування мають обмежену цінність, яскраво ілюструє специфіку цієї дисципліни. Майбутні вчителі інформатики повинні не лише володіти теоретичними концепціями, але й мати глибоке розуміння практичних аспектів програмування [10].

Філософія сучасної освіти в галузі інформатики та програмування ґрунтується на принципах конструктивізму і коннективізму. Згідно з конструктивістським підходом, знання не передаються у готовому вигляді, а конструюються студентом на основі власного досвіду та взаємодії з навколишнім середовищем. У контексті програмування це означає, що студенти повинні активно експериментувати з кодом, розв'язувати реальні проблеми та вчитися на власних помилках.

Таким чином, сучасна підготовка майбутніх вчителів інформатики вимагає комплексного підходу, який поєднує глибоке розуміння теоретичних основ програмування з практичними навичками та здатністю адаптуватися до швидких змін у технологічному середовищі [11]. Це завдання вимагає від закладів вищої освіти постійного оновлення навчальних програм, впровадження інноваційних методів навчання та тісної співпраці з ІТ-індустрією для забезпечення актуальності освіти.

Отже, постає проблема необхідності регулярного розв'язання студентами реальних практичних задач для поглиблення розуміння концепцій і технологій, а також розвитку необхідних навичок подолання проблем і розвитку логічного мислення.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблема якісної практичної підготовки майбутніх вчителів інформатики у закладах вищої освіти виступає предметом дослідження багатьох науковців (М. Жалдака, Н. Морзе, Ю. Рамського, С. Семерікова, О. Співаковського, Ю. Триуса). Різні аспекти навчання програмування майбутніх вчителів і досліджено в працях О. Барни, Н. Балик, Н. Олефіренко, М. Бойко, М. Вембер, Н. Морзе, С. Семерікова та ін. Використання різноманітних інформаційних систем, технологій та комп'ютерно-орієнтованих засобів навчання програмування висвітлюється у дослідженнях В. Осадчого, К. Осадчої, Ю. Руденко, О. Семеніхіної, І. Харченко, С. Харченко та ін.

Мета статті – схарактеризувати особливості застосування онлайн-платформ для навчання програмування студентів спеціальності 014.09 Середня освіта (Інформатика) в закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Викладання програмування в сучасному освітньому середовищі вимагає комплексного підходу, який поєднує теоретичні засади педагогіки, когнітивної психології та інформатики з інноваційними методами навчання. Використання сервісів з автоматичною перевіркою програмного коду розв'язків задач є одним з таких методів, який ґрунтується на низці теоретичних концепцій та досліджень.

Розглянемо низку теоретичних педагогічних концепцій з метою створення теоретичного під-

грунта та визначення їх впливу на впровадження онлайн-платформ для навчання програмування.

Теорія конструктивізму, розроблена Жаном Піаже та розвинена Семуром Папертом у контексті комп'ютерного навчання, стверджує, що знання активно конструюються учнем, а не пасивно приймаються [13]. Платформи з автоматичною перевіркою коду створюють середовище, де студенти можуть експериментувати, робити помилки та вчитися на них, що повністю відповідає принципам конструктивізму.

Теорія когнітивного навантаження, розроблена Джоном Свеллером, пояснює, як когнітивні ресурси розподіляються під час навчання [4]. Автоматична перевірка та миттєвий зворотний зв'язок зменшують стороннє когнітивне навантаження, даючи змогу студентам зосередитися на суті програмування, алгоритмах.

Теорія самовизначення, розроблена Едвардом Десі та Річардом Райаном, підкреслює важливість внутрішньої мотивації [3]. Елементи гейміфікації та можливість вибору завдань на платформах підтримують автономію і компетентність студентів, що є ключовими факторами внутрішньої мотивації.

Теорія соціального конструктивізму розроблена Піаже та Виготським наголошує що соціальне навчання підкреслює роль взаємодії в освітньому процесі [12]. Хоча платформи зосереджені на індивідуальній роботі, вони часто включають елементи соціальної взаємодії через форуми, рейтинги, змагання, колективні проєкти.

Теорія множинного інтелекту Говарда Гарднера підкреслює різноманітність способів навчання [1]. Онлайн-платформи, які пропонують різні типи завдань (від візуального програмування до текстових алгоритмів), враховують різні стилі навчання.

Проведений аналіз дає підставу окреслити можливості використання онлайн-платформ з автоматичною перевіркою розв'язків в освітньому процесі.

Першою можливістю є диференціація та індивідуалізація навчання. Різноманітні завдання не лише дозволяють студентам практикуватися на відповідному рівні, але й реалізують принцип диференційованого навчання, адаптуючись до індивідуальних темпів та стилів навчання кожного студента.

Наступною можливістю яку надають онлайн-платформи для навчання майбутніх вчителів інформатики є поглиблене розуміння через практику. Практичні завдання з чіткими вхідними та вихідними даними не тільки допомагають засвоїти абстрактні концепції, але й розвивають алгоритмічне мислення і здатність декомпозиції проблем, що є ключовими навичками в програмуванні.

Посилення внутрішньої мотивації є ще однією важливою характеристикою онлайн-платформ [7]. Гейміфікація та елементи змагання активують

внутрішні мотиваційні механізми, стимулюючи допамінову систему мозку. Це не лише підвищує інтерес, але й сприяє довготривалому залученню до навчання.

Онлайн-платформи сприяють розвитку метакогнітивних навичок Автоматична перевірка коду та детальні повідомлення про помилки розвивають не лише навички налагодження, але й здатність до рефлексії і самооцінки, що є критичними для формування професійної компетентності вчителя інформатики.

Велика кількість практичних завдань сприяє розширенню практичного досвіду та не тільки компенсує брак часу на заняттях, але й дозволяє студентам зіткнутися з різноманітними сценаріями та проблемами, які вони можуть зустріти в реальній розробці програмного забезпечення.

Адаптація до сучасних технологій відбувається за рахунок підтримки кількох мов програмування та технологій. Це дає змогу студентам зосередитися на актуальних інструментах, розвиває їхню адаптивність до швидкозмінного технологічного розвитку.

Регулярне оновлення завдань на онлайн-платформах із навчання програмування забезпечує не лише актуальність контенту, але й готує студентів до реальних викликів сучасної ІТ-індустрії, розвиваючи їхню конкурентоспроможність на ринку праці.

Автоматична перевірка коду в онлайн-системах уможливує оптимізацію роботи викладача. Вона не лише економить час, але й дає змогу викладачам зосередитися на більш складних аспектах навчання, таких як розвиток критичного мислення і творчого підходу до розв'язання проблем.

Багато платформ надають детальну аналітику про прогрес студентів, що дозволяє викладачам застосовувати підхід до навчання з використанням аналітики даних. Це слугує своєчасному виявленню проблеми та адаптації методики викладання.

Використання таких платформ знайомить студентів з інструментами та практиками, поширеними в професійному середовищі розробників, такими як системи контролю версій, код-рев'ю та безперервна інтеграція. Такий підхід допоможе майбутнім вчителям інформатики удосконалити формування професійної культури.

Отже, використання онлайн-платформ з автоматичною перевіркою розв'язків у навчанні програмування є не просто технологічним рішенням, а комплексним педагогічним підходом, який ґрунтується на ґрунтовних теоретичних засадах та враховує сучасні досягнення у галузі психології, педагогіки та методики викладання. Це дає змогу створити ефективне навчальне середовище, яке адаптується до індивідуальних потреб студентів, стимулює їхню мотивацію і забезпечує розвиток

ІННОВАЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМ ДЛЯ НАВЧАННЯ ПРОГРАМУВАННЯ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ

ключових компетенцій, необхідних для успішної кар'єри. Водночас такий підхід оптимізує роботу викладачів, даючи їм можливість зосередитися на більш складних аспектах навчання та індивідуальній роботі зі студентами, що в кінцевому підсумку підвищує якість освіти загалом.

Проаналізуємо чинні популярні онлайн-платформи з автоматичною перевіркою розв'язків з метою визначення перспектив їх використання в освітньому процесі для підготовки майбутніх вчителів інформатики.

Існує значна кількість платформ які можуть допомогти викладачам та студентам. Кожна з них має свою певну нішу і може бути адоптована для використання в освітньому процесі.

LeetCode – це онлайн-платформа, що пропонує широкий спектр завдань із програмування, спрямованих на розвиток алгоритмічного мислення та підготовку до технічних співбесід. Її треба використовувати у поєднанні з іншими навчальними ресурсами, які надають теоретичне підґрунтя та охоплюють ширший спектр тем з інформатики. Важливо також враховувати потенційні недоліки платформи й адаптувати її використання до індивідуальних потреб та рівня підготовки студентів.

До переваг цієї онлайн-платформи можна віднести такі:

1. Переважна більшість завдань містить роздінку. Завдання розділені на три рівні складності, охоплюючи основні алгоритми і структури даних.

2. Платформа надає зручний онлайн-редактор з підсвіткою синтаксису та можливістю запуску коду. Автоматична перевірка коду з детальними повідомленнями про помилки допомагає студентам швидко виявляти і виправляти недоліки. Для розв'язків проводиться велика кількість тестів.

3. LeetCode має активну спільноту користувачів, де можна обговорювати розв'язки, ділитися досвідом, отримувати підказки.

До недоліків можна віднести такі:

1. LeetCode зосереджений переважно на алгоритмах та структурах даних, не охоплюючи інші важливі аспекти інформатики, такі як розробка програмного забезпечення, бази даних, комп'ютерні мережі тощо.

2. Платформа не надає детальних пояснень алгоритмів та структур даних, що може ускладнити розуміння студентами деяких складних концепцій.

3. Деякі завдання можуть бути досить складними, особливо для початківців. Це може призвести до розчарування та втрати мотивації.

Наступною розглянемо платформу HackerRank – це онлайн-платформа, що надає широкий спектр ресурсів для розвитку навичок програмування, включаючи інтерактивні завдання, змагання та сертифікаційні тести.

Розглянемо переваги цієї платформи:

1. HackerRank пропонує завдання з різних галузей інформатики, включаючи алгоритми, структури даних, математику, штучний інтелект, бази даних та веброзробку. Це дає можливість студентам практикуватися на різноманітних прикладах та поглиблювати знання у різних напрямках.

2. Платформа використовує елементи гейміфікації, такі як рейтинги, бейджі та змагання, що сприяє підвищенню мотивації і зацікавленості студентів у навчанні.

3. Студенти можуть отримати сертифікати HackerRank, які підтверджують їхні навички та знання в певних галузях.

Недоліками платформи HackerRank є:

1. Завдання часто зосереджені на практичному застосуванні знань, не завжди надаючи глибокого теоретичного підґрунтя.

2. Платформа оцінює переважно правильність розв'язку, не приділяючи достатньої уваги якості коду.

3. Деякі завдання можуть мати обмежену кількість правильних розв'язків, що може сприяти формуванню шаблонного мислення у студентів.

Наступна платформа – CheckiO. Це інноваційний та ефективний інструмент для самостійного навчання програмування, який виділяється ігровою формою, активною спільнотою та різноманітністю завдань.

Ця платформа має низку значних переваг:

1. CheckiO використовує ігрові елементи, такі як пригоди на острові, місії та бейджі, що робить процес навчання цікавим та захопливим. Це особливо важливо для студентів, які тільки починають вивчати програмування, оскільки допомагає підтримувати мотивацію і зацікавленість.

2. Платформа надає велику кількість практичних завдань, які вимагають від студентів застосування знань з програмування для розв'язання конкретних проблем.

3. Завдання на CheckiO розділені на рівні, що дозволяє студентам поступово підвищувати складність та глибину вивчення матеріалу.

4. CheckiO має активну спільноту користувачів, де студенти можуть обговорювати завдання, ділитися розв'язками й отримувати допомогу.

Недоліками цієї платформи є:

1. CheckiO підтримує обмежену кількість мов програмування (Python та TypeScript), що може бути недостатнім для студентів та викладачів.

2. Завдання на CheckiO часто зосереджені на практичному застосуванні знань, не завжди надаючи глибокого теоретичного підґрунтя.

Наступною розглянемо платформу Project Euler. Це ресурс для розвитку математичного й алгоритмічного мислення, який може бути використаний як для самостійного навчання, так і в рамках освітнього процесу. Платформа пропонує цікаві і склад-

ні задачі, які спонукають студентів до пошуку оригінальних та ефективних рішень.

Ця платформа має такі переваги:

1. Задачі на Project Euler вимагають не лише знання програмування, але й розуміння математичних концепцій, таких як теорія чисел, комбінаторика, теорія ймовірностей

2. Задачі на Project Euler часто мають декілька способів розв'язання, що спонукає студентів до пошуку оригінальних та ефективних алгоритмів.

3. Задачі на платформі розташовані у порядку зростання складності, що дозволяє студентам поступово підвищувати свій рівень та розширювати знання.

До недоліків цієї платформи можна віднести такі:

1. Project Euler зосереджений на математичних задачах, не охоплюючи інші важливі аспекти інформатики

2. Платформа не надає інтерактивних елементів, таких як підказки, автоматична перевірка коду чи обговорення розв'язків.

На основі проведеного аналізу популярних онлайн-платформ з автоматичною перевіркою розв'язків можна узагальнити підходи до перспектив їх використання в освітньому процесі для підготовки майбутніх вчителів інформатики.

Кожна з розглянутих платформ – LeetCode, HackerRank, CheckiO та Project Euler – має унікальні особливості, переваги та недоліки, які важливо врахувати при виборі оптимального інструмента для навчання. Вибір платформи повинен ґрунтуватися на конкретних освітніх цілях, рівні підготовки студентів та специфіці освітньо-професійної програми.

LeetCode виділяється фокусом на алгоритмічному мисленні та підготовці до технічних співбесід. Ця платформа може бути особливо корисною для розвитку навичок розв'язання складних алгоритмічних задач і підготовки студентів до майбутньої професійної діяльності. Однак обмежений фокус на алгоритмах та структурах даних може вимагати доповнення іншими ресурсами для забезпечення комплексної підготовки.

HackerRank пропонує більш широкий спектр тем, включаючи бази даних та веброзробку, що робить її більш універсальним інструментом для навчання. Елементи гейміфікації та можливість отримання сертифікатів можуть служити додатковими стимулами для студентів. Проте потрібно звернути увагу на забезпечення глибокого теоретичного підґрунтя поряд з практичними завданнями.

CheckiO вирізняється ігровим підходом, що може бути особливо ефективним для підтримки мотивації студентів, особливо на початкових етапах навчання. Активна спільнота користувачів створює

середовище для колаборативного навчання. Однак обмежена кількість підтримуваних мов програмування може бути суттєвим недоліком для деяких освітньо-професійних програм.

Project Euler фокусується на розвитку математичного та алгоритмічного мислення, що робить цю платформу цінним ресурсом для поглибленого вивчення зв'язку між математикою та програмуванням. Проте вузька спеціалізація та відсутність інтерактивних елементів можуть обмежити її використання як основного інструмента навчання.

При виборі платформи для використання в освітньому процесі рекомендується враховувати такі фактори:

1. Відповідність освітньо-професійній програмі.
2. Різноманітність завдань.
3. Інтерактивність та зворотний зв'язок.
4. Мотиваційні елементи: гейміфікація та система винагород.
5. Підтримка різних мов програмування.
6. Можливість інтеграції з іншими освітніми ресурсами.

Оптимальним рішенням може стати комбіноване використання кількох платформ, що дозволить компенсувати недоліки однієї платформи перевагами іншої. Наприклад, використання LeetCode або HackerRank для розвитку алгоритмічних навичок можна доповнити завданнями з Project Euler для поглиблення математичного розуміння, а CheckiO може бути використана для підвищення мотивації та залучення студентів до програмування на початкових етапах навчання.

Таким чином, вибір онлайн-платформи для навчання програмування має бути зваженим рішенням, яке враховує специфіку освітньо-професійної програми, потреби студентів та педагогічні цілі. Правильно обрана й інтегрована в освітній процес платформа може значно підвищити ефективність навчання та підготувати майбутніх вчителів інформатики до викликів сучасного цифрового світу.

Висновки. Впровадження онлайн-платформ з автоматичною перевіркою розв'язків у процес підготовки майбутніх вчителів інформатики відкриває широкі перспективи для підвищення ефективності навчання програмування. Проведений аналіз таких платформ, як LeetCode, HackerRank, CheckiO та Project Euler, демонструє їхні можливості у розвитку алгоритмічного мислення, практичних навичок програмування та математичної інтуїції студентів.

Ключовим аспектом успішної інтеграції цих платформ в освітній процес є їх відповідність сучасним педагогічним теоріям, зокрема конструктивізму, теорії когнітивного навантаження та теорії самовизначення. Ці платформи створюють середовище для активного конструювання знань, оптимізують когнітивне навантаження через миттєвий

зворотний зв'язок та підтримують внутрішню мотивацію студентів через елементи гейміфікації.

Водночас важливо зазначити, що жодна з розглянутих платформ не є універсальним рішенням для всіх аспектів підготовки вчителів інформатики і не може замінити традиційне навчання чи живе спілкування з викладачем. Натомість, їх треба розглядати як потужний інструмент, який при правильному застосуванні може значно підвищити якість освіти. Оптимальним підходом є комбіноване використання різних платформ, що дає можливість компенсувати недоліки однієї платформи ресурсами іншої. Такий підхід, заснований на даних про ефективність різних елементів платформ, слугує створенню збалансованого навчального середовища, яке відповідає різноманітним потребам студентів та цілям навчальної програми.

Підхід до навчання, який можна реалізувати за допомогою цих платформ, відкриває нові можливості для персоналізації навчання та своєчасного виявлення труднощів у студентів. Це особливо важливо в контексті підготовки майбутніх вчителів, які повинні розвинути не лише технічні навички, але й педагогічну майстерність.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці методик ефективної інтеграції онлайн-платформ у навчальний процес, вивченні їх довгострокового впливу на формування професійних компетенцій майбутніх вчителів інформатики та розробці рекомендацій щодо адаптації цих платформ до специфічних потреб педагогічної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Achkovska-Leshkovska E., Spaseva M. John Dewey's educational theory and educational implications of Howard Gardner's multiple intelligences theory. *International journal of cognitive research in science, engineering and education*. 2016. Vol. 4, no. 2. P. 57–66. DOI: <https://doi.org/10.5937/ijersee1602057a> (Accessed 11 Aug. 2024).

2. Formation of educational level of the population of ukraine in the conditions of formation of information society / N. Martynovych et al. *International journal of engineering and advanced technology*. 2019. Vol. 9, no. 1. P. 6406–6411. DOI: <https://doi.org/10.35940/ijeat.a2205.109119> (Accessed 11 Aug. 2024).

3. Ryan R.M., Deci E.L. Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*. 2000. Vol. 55, no. 1. P. 68–78. DOI: <https://doi.org/10.1037/0003-066x.55.1.68> (Accessed 11 Aug. 2024).

4. Sweller J. Cognitive load theory, learning difficulty, and instructional design. *Learning and Instruction*. 1994. Vol. 4, no. 4. P. 295–312. DOI: [https://doi.org/10.1016/0959-4752\(94\)90003-5](https://doi.org/10.1016/0959-4752(94)90003-5) (Accessed 11 Aug. 2024).

5. Гавриленко Н., Козіцька Н. Аналітичне забезпечення цифрових трансформацій. *Економіка та суспільство*. 2022. № 38. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-38> (дата звернення: 11.08.2024).

6. Гура В., Несторенко Т., Макаренко Т. Дослідження категорії "освітня послуга": міждисциплінарний підхід.

Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. 2022. Вип. 2. С. 91–104. DOI: <https://doi.org/10.31494/2412-9208-2022-1-2-91-104> (дата звернення: 11.08.2024).

7. Застосування методу групової дискусії при викладанні інформатичних дисциплін у закладах професійної освіти / Алексеева Г. та ін. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2022. Вип. 3. С. 225–236. DOI: <https://doi.org/10.31494/2412-9208-2022-1-3-225-236>. (дата звернення: 11.08.2024).

8. Із досвіду вчителя інформатики: організація дистанційного навчання учнів в умовах воєнного стану / Алексеева Г.М. та ін. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2023. Вип. 3. С. 360–373. DOI: <https://doi.org/10.31494/2412-9208-2023-1-3-360-373>. (дата звернення: 11.08.2024).

9. Із досвіду: розвиток інформатичних компетенцій школярів початкової школи з використанням методу проєктів на уроках інформатики / О. Бондаренко та ін. *Молодь і ринок*. 2023. № 9/217. С. 97–103. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.291102> (дата звернення: 11.08.2024).

10. Павленко Л., Павленко М., Павленко С. Дослідження необхідності впровадження технологій DevOps у навчання майбутніх вчителів інформатики. *Освітологічний дискурс*, 2023. Вип. 2 (41). С. 219–246. DOI: <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2023.214> (дата звернення: 11.08.2024).

11. Павленко М.П., Павленко Л.В., Хоменко В.Г. Розробка застосунку для проведення анкетувань та тестувань в освітньому процесі мовою Python. *Фізико-математична освіта*. 2019. Вип. 4 (22). С. 100–107. DOI: <https://doi.org/10.31110/2413-1571-2019-022-4-016> (дата звернення: 11.08.2024).

12. Швай Р. Конструктивізм та освітній процес. *Humanities science current issues*. 2020. Т. 4, № 29. С. 228–232. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863.4/29.209679> (дата звернення: 11.08.2024).

13. Ямшинська М.В., Невкіпілова О.Я. Освітній процес у контексті ідей конструктивізму. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 11. Т. 2. С. 191–196. DOI: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/11/part_2/44.pdf (дата звернення: 11.08.2024).

REFERENCES

1. Achkovska-Leshkovska, E. & Spaseva, M. (2016). John Dewey's educational theory and educational implications of Howard Gardner's multiple intelligences theory. *International journal of cognitive research in science, engineering and education*, No. 4(2), pp. 57–66. DOI: <https://doi.org/10.5937/ijersee1602057a> (Accessed 11 Aug. 2024). [in English].

2. Martynovych, N., Boichenko, E., Vivchar, O., Myskova, N., Popovych, O. & Kasianenko, O. (2019). Formation of educational level of the population of ukraine in the conditions of formation of information society. *International journal of engineering and advanced technology*, No. 9(1), pp. 6406–6411. DOI: <https://doi.org/10.35940/ijeat.a2205.109119> (Accessed 11 Aug. 2024). [in English].

3. Ryan, R.M. & Deci, E.L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, No. 55(1), pp. 68–78. DOI: <https://doi.org/10.1037/0003-066x.55.1.68> (Accessed 11 Aug. 2024). [in English].

4. Sweller, J. (1994). Cognitive load theory, learning difficulty, and instructional design. *Learning and Instruction*, No. 4(4), pp. 295–312. DOI: [https://doi.org/10.1016/0959-4752\(94\)90003-5](https://doi.org/10.1016/0959-4752(94)90003-5) [in English].
5. Havrylenko, N. & Kozitska, N. (2022). Analytichne zabezpechennia tsyfrovyykh transformatsii [Analytical support of digital transformations]. *Economy and society*, No. (38). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-38>. (Accessed 11 Aug. 2024). [in Ukrainian].
6. Gura, V., Nestorenko, T. & Makarenko, T. (2022). Doslidzhennia katehorii "osvitnia posluha": mizhdystyplinarnyi pidkhid [The "educational service" category study: Interdisciplinary approach]. *Scientific Papers of Berdiansk State Pedagogical University Series Pedagogical Sciences*, No. 1(2), pp. 91–104. DOI: <https://doi.org/10.31494/2412-9208-2022-1-2-91-104>. (Accessed 11 Aug. 2024). [in Ukrainian].
7. Aliksieieva, G., Horbatiuk, L., Kravchenko, N., Chupryna, G. & Smolina, I. (2022). Zastosuvannia metodu hrupovoi diskusii pry vykladanni informatychnykh dystsyplin u zakladakh profesiinoi osvity [Application of the group discussion method in the teaching of informatics disciplines in professional education institutions]. *Scientific Papers of Berdiansk State Pedagogical University Series Pedagogical Sciences*, No. 1(3), pp. 225–236. DOI: <https://doi.org/10.31494/2412-9208-2022-1-3-225-236>. (Accessed 11 Aug. 2024). [in Ukrainian].
8. Aliksieieva, G., Kraynyuchenko, V., Horbatiuk, L., Kravchenko, N. & Ovsyannikov, O. (2023). Iz dosvidu vchytelia informatyky: orhanizatsiia dystantsiinoho navchanni uchniv v umovakh voiennoho stanu [From the experience of a computer science teacher: Organizing distance learning for students during times of war]. *Scientific Papers of Berdiansk State Pedagogical University Series Pedagogical Sciences*, No. 1(3), pp. 360–373. DOI: <https://doi.org/10.31494/2412-9208-2023-1-3-360-373>. (Accessed 11 Aug. 2024). [in Ukrainian].
9. Bondarenko, O., Aliksieieva, G., Horbatiuk, L., Antonenko, O., Kravchenko, N. & Ovsyannikov, O. (2023). Iz dosvidu: rozvytok informatychnykh kompetentsii shkoliariv pochatkovoї shkoly z vykorystanniam metodu proiektiv na urokakh informatyky [From experience: developing primary school students' it competencies using the project-based learning method in computer science lessons]. *Youth & market*, No. 9(217), pp. 97–103. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.291102>. (Accessed 11 Aug. 2024). [in Ukrainian].
10. Pavlenko, L., Pavlenko, M. & Pavlenko, Y. (2023). Doslidzhennia neobkhidnosti vprovadzhennia tekhnolohii DevOps u navchannia maibutnikh vchyteliv informatyky [Research on the necessity of implementing devops technologies in the training of future computer science teachers]. *Educological Discourse*, No. 41(2). DOI: <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2023.214>. (Accessed 11 Aug. 2024). [in Ukrainian].
11. Pavlenko, L., Pavlenko, M. & Khomenko, V. (2019). Rozrobka zastosunku dlia provedennia anketuvan ta testuvan v osvitnomu protsesi movoiu Python [Development of application for investigation and testing in Python educational process]. *Physical and Mathematical Education*, No. 22(4), pp. 100–107. DOI: <https://doi.org/10.31110/2413-1571-2019-022-4-016>. (Accessed 11 Aug. 2024). [in Ukrainian].
12. Shvay, R. (2020). Konstruktyvizm ta osvitnii protses [Constructivism and the educational process]. *Humanities Science Current Issues*, No. 4(29), pp. 228–232. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863.4/29.209679>. (Accessed 11 Aug. 2024). [in Ukrainian].
13. Yamshynska, N.V. & Nevkipilova, O.Ya. (2019). Osvitnii protses u konteksti idei konstruktyvizmu [Educational process within the constructivism theory]. *Innovative pedagogy*, No. 11(2), pp. 191–195. DOI: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/11/part_2/44.pdf. (Accessed 11 Aug. 2024). [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.08.2024

УДК 371.2: 378

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.309967>

Оксана Сікора, кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри фізики та інформаційних систем
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
Тетяна Вдовичин, кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри фізики та інформаційних систем
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ВЕБСИСТЕМА ЯК ЗАСІБ АДАПТАЦІЇ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

У статті охарактеризовано процес адаптації у сфері освіти та вказано, що адаптивна освітня система підтримує унікальність кожного учасника і формує його індивідуальну освітню траєкторію. Проаналізовано вплив цифрових технологій на освітній процес та можливості освітніх вебсистем для адаптації освітнього процесу. Вказано переваги та недоліки використання освітніх вебсистем і функції для всіх учасників освітнього процесу на будь-якому рівні. Подано огляд систем управління навчанням і проаналізовано можливості освітніх вебсистем для адаптації освітнього процесу.

Ключові слова: освітній процес; адаптація; адаптивна освітня система; система управління навчанням; вебсистема.

Рис. 3. Літ. 7.

*Oksana Sikora, Ph.D. (Technical Sciences), Associate Professor,
Associate Professor of the Physics and Information Systems Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*

*Tetiana Vdovychun, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor,
Associate Professor of the Physics and Information Systems Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*

WEB SYSTEM AS A MEANS OF ADAPTATION OF EDUCATIONAL PROCESS PARTICIPANTS

The article reveals the concept of adaptation, shows in a theoretical form a wide range of concepts and aspects of the adaptation process, starting from physiological changes and ending with socio-cultural adaptations. It is indicated that flexibility and adaptability are becoming key qualities that help businesses remain competitive. It is emphasized that adaptation is a necessary condition for sustainable development and survival, as it allows adapting to various challenges and changes. The process of adaptation in the field of education is characterized, because education is constantly changing, diversifying, and reforming. It is indicated that the adaptive educational system supports the uniqueness of each participant and forms his individual educational trajectory, which is an extremely important factor for the development of education and its compliance with various social challenges. The influence of digital technologies on the educational process and the possibilities of educational web systems for adapting the educational process are analyzed. The advantages of using educational web systems and functions for all participants of the educational process at any level are indicated: the administrator of the web system, teacher or lecturer, student or student. It is emphasized that the main functions of an administrator are to manage the web system, a teacher or lecturer – to create educational content and manage the process of acquiring knowledge, a pupil or student – to learn and acquire knowledge. An overview of learning management systems (from free to cloud-based) is given and the possibilities of educational web systems for adapting the learning process are analyzed. The shortcomings of the use of web systems in the educational process, which can affect the effectiveness of the educational process, are characterized. Some basic steps for various users of educational web systems are summarized to facilitate the adaptation process. The promising direction of future intelligence is connected with the conditions of successful adaptation of students in the conditions of war.

Keywords: educational process; adaptation; adaptive educational system; training management system; web system.

Постановка проблеми. Адаптація – це процес, який визначається здатністю організмів, систем, чи осіб впоратися з новими умовами чи середовищем. У теоретичному вигляді цей термін охоплює широкий спектр концепцій та аспектів, починаючи від фізіологічних змін і закінчуючи соціокультурними адаптаціями. На фізіологічному рівні адаптація може означати зміни в організмі, спрямовані на забезпечення оптимальної функціональності під час експозиції до різних умов, таких як зміни температури чи висоти. У біологічній еволюції адаптація є механізмом відбору, який дає змогу передавати успадковані характеристики, сприятливі для виживання наступним поколінням. Це може призводити до розвитку адаптивних властивостей, що підвищують конкурентоспроможність виду в екосистемі. У психології адаптація визначається як процес пристосування психіки до змін у соціальному та психологічному оточенні. Люди можуть виявляти адаптивні стратегії, які включають психологічні механізми, такі як відмова від непродуктивних схем мислення, розвиток стресостійкості та здатність до врегулювання конфліктів. Соціологічний підхід до адаптації акцентує увагу на ролі соціальних інститутів, які забезпечують підтримку та навчання у процесі інтеграції в суспільство. Це може включати адаптацію до нового місця проживання, освоєння культурних норм та цінностей, а також зміни у соціальній ролі.

Адаптація – це динамічний процес і її успішність залежить від гнучкості та резервів, які властиві системі. Вона може бути реакцією на сталі або постійні зміни в середовищі, а також на особливості внутрішньої структури організму чи системи. Адаптація може бути пасивною чи активною. Пасивна полягає у реакції на навколишнє середовище без активних дій, тоді як активна включає свідомі дії для досягнення оптимального стану. Поняття адаптації може використовуватися у різних контекстах, включаючи екологію, психологію, біологію та соціологію. У кожному випадку воно вказує на процес пристосування, що дозволяє існувати та функціонувати в умовах змінного оточення. Адаптація є необхідною умовою для сталого розвитку та виживання, оскільки уможливорює пристосування до різноманітних викликів та змін.

В інформаційному суспільстві адаптація стає ключовою умовою для виживання особистості в умовах швидкої технологічної та соціальної трансформації. Люди навчаються адаптувати свої навички і підходи до роботи, освіти та міжособистісних відносин, щоб впоратися з постійними змінами. У контексті організаційного менеджменту, адаптація визначає здатність компанії або команди швидко реагувати на зміни в індустрії, ринку або технології. Гнучкість та здатність до адаптації стають ключовими якостями, які допомагають підприємствам залишатися конкурентоспроможними.

Поняття адаптації у сучасній науці не лише визначається через призму виживання, але й розглядається як стратегічний інструмент для досягнення сталого розвитку. Здатність адаптуватися до нових умов стає необхідною якістю для різних рівнів життя, починаючи від мікроорганізмів і закінчуючи глобальним суспільством. Це поняття визначає наші можливості подолати виклики, що стоять перед нами в епоху швидких змін і нестабільності.

Процес адаптації стосується і сфери освіти, адже процес навчання постійно змінюється, урізноманітнюється, реформується. Тим самим освітня система набуває рис адаптивності, тобто пристосування до нових умов суспільних змін та ефективної відповіді на потреби учасників освітнього процесу. Також адаптивна освітня система підтримує унікальність кожного учасника та формує його індивідуальну освітню траєкторію. Однією з основних рис адаптивної освіти є персоналізований підхід до кожного учня. Це означає врахування індивідуальних здібностей, інтересів та темпу навчання для максимального розвитку кожного учасника освітнього процесу. Адаптивна освітня система базується на впровадженні та застосуванні інноваційних педагогічних технологій, що орієнтовані на кінцевий результат – умотивований і активний учасник освітнього процесу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Адаптація особистості в сучасному суспільстві досліджена у працях українських вчених, зокрема: Л. Стрілець, В. Герасимчук, О. Андреева, І. Яценко, Л. Дзюби [2], О. Лазурського, Т. Коленіченко [4], А. Кавалерова та А. Бондаренко [3] та ін. Адаптацію освітнього процесу у час соціальних викликів простудіювали автори І. Непорада [5], Л. Хоменко-Семенова, О. Алпатова, Я. Прохоренко [7].

Адаптивна освітня система у цифровому суспільстві через зміну форм та засобів навчання розглянута такими вченими: Н. Поліхун, О. Вільчинська, І. Сліпухіна, та К. Постова [6]. Використання цифрових технологій в освітньому процесі через “призму” адаптації учасників у статті [1], де акцентовано увагу на ролях користувачів системи управління освітнім процесом.

Мета статті: дослідження можливостей вебсистем для адаптації учасників освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу. Освітній процес змінюється та постійно адаптується як до нових реалій, що виникають у суспільстві, так і появи нових методик, технологій та засобів навчання. Розвиток цифрових технологій для навчання надав новий поштовх до урізноманітнення процесу навчання та максимального наближення до потреб споживачів освітніх послуг. Адаптація для учасників освітнього процесу щодо переходу від традиційних методів навчання до форм з використанням електронних, дистанційних чи цифрових техноло-

гій тривала та триватиме далі з впровадженням і появою все нових освітніх технологій. Радикальні зміни в освіті відбулися з процесом інформатизації, глобальної комп’ютеризації та використання можливостей глобальної мережі.

Цифрових ресурсів для інтеграції в освітній процес є достатньо багато. Проте спочатку доцільно здійснити вибір системи управління навчанням. Це сприятиме використанню обраного програмного забезпечення для провадження спільної освітньої діяльності для всіх учасників освітнього процесу, налаштування контенту, систем оцінювання, комунікації тощо. Якщо потрібне унікальне рішення систем управління навчанням, то можна вибрати один із кількох типів, кожна з яких має відмінні риси і задовольняє різні потреби, а саме:

- безкоштовні (з відкритим кодом, що дає змогу змінювати їх відповідно до потреб, однак, на відміну від платних аналогів, часто не мають хорошої довгострокової підтримки з боку розробника);

- комерційні (ідеально підходять для освітніх середовищ із цілодобовою підтримкою сім днів на тиждень і гнучкими планами, які можуть включати кілька функцій, однак ціна може бути завищена деякими компаніями, що не мають дуже великих ресурсів);

- індивідуальні (спрямовані на задоволення індивідуальних потреб конкретного користувача або невеликої їх групи та наділені важливими функціями, що дають змогу створювати навчальний контент і керувати ним);

- хмарні (швидко розгортаються завдяки хмарній структурі та включають часті безкоштовні оновлення);

- внутрішні (програмне забезпечення є окремим продуктом, який встановлюється на внутрішніх виділених серверах, що дає можливість досягти високого захисту користувацьких даних, однак гнучкість цих рішень і складність оновлень залишають бажати кращого).

Основою функціонування та підтримки систем управління навчанням є інтернет, тому варто проаналізувати можливості освітніх вебсистем для адаптації освітнього процесу. Перевагою використання освітніх вебсистем є доступ до навчальної інформації та визначення власного темпу здобуття знань кожним учасником. Узагальнивши всіх учасників освітнього процесу на будь-якому рівні (дошкільний заклад, загальноосвітня школа, коледж, училище чи університет), ролі учасників можна поділити так: адміністратор, педагог чи викладач, учень або студент. Зокрема, функція адміністратора полягає у здійсненні керування вебсистемою, вчителя (викладача) – створення навчального контенту та управління процесом здобуття знань, учня (студента) – навчання та отримання знань.

Роль адміністратора у освітній вебсистемі (рис. 1): дає змогу керувати налаштуваннями сис-

теми, структурувати її, змінювати зовнішній дизайн та редагувати контент. Правильна структура каталогу курсів важлива як для користувача, так і для

пошукових систем, допоможе уникнути великої кількості повторюваних сторінок, що заощадить час.

Адміністратор	панель адміністратора
	категорії курсу
	пошукова система
	управління користувачами
	управління скаргами та пропозиціями

Рис. 1. Функцій вебсистем для адміністратора

Проста і зручна навігація дозволяє користувачеві швидко знаходити потрібну інформацію. Пошук у системі особливо важливий для навчальних порталів з величезною кількістю контенту. Як правило, у відвідувача, який зайшов у систему вперше, немає бажання і часу вникати в структуру меню і підменю, панелей навігації та інших подібних елементів, а одразу буде потрібний знайомий рядок пошуку. Якщо пошуку взагалі немає або він не відображає інформацію за запитом, то користувач, найімовірніше, залишить ресурс.

Системи керування та адміністрування користувачів – це комбінація технологій адміністрування й аналітики, які забезпечують ефективну основу для аутентифікації і авторизації у вебсистемі. Важлива функція управління користувачами з можливістю розподілення ролей: вчитель (викладач) чи учень (студент). Хоча вчителі (викладачі) курсів можуть вільно визначати, як подається контент, як виглядають матеріали та як вони оцінюються, проте зайва можливість зовнішнього управління не завадить.

Грамотний прийом скарг чи відгуків та їхня технічна обробка в наявних вебсистемах відбувається ще рідше, хоча їхнє управління починається не з

технічних засобів, а зі свідомості користувачів, тому найважливішою передумовою для добре структурованого управління вебсистемами виступає інтеграція сучасних технологій у всі виробничі процеси.

Роль вчителя (викладача) у освітній вебсистемі (рис. 2). На інформаційній панелі вчителя (викладача) можна налаштувати показники, які потрібно відстежувати: учні (студенти) та нові користувачі, кількість та список курсів тощо. Для створення курсу вчитель (викладач) має можливість використати власний підхід для результативного навчання та успішних результатів учнів (студентів). Програмне забезпечення вебсистем дає змогу зібрати певну базу знань, структурувати її та проводити повноцінне синхронне чи асинхронне навчання. Теми занять можуть бути найрізноманітнішими, включаючи теоретичні та практичні частини з використанням інтерактиву, відео, ігрових методик, а також тестування і сертифікацію, домашні завдання, контроль прогресу та статистику. У вебсистемі важливо, щоб вчитель (викладач) мав можливість зв'язатися з учнями (студентами) й адміністратором для розв'язання будь-яких проблем, що виникають.

Вчитель (викладач)	інформаційна панель та аналітика
	створення курсу
	налаштування конфіденційності курсу
	оцінка результатів проходження курсу
	комунікація з адміністратором та учнями

Рис. 2. Функцій вебсистем для вчителя (викладача)

Роль учня (студента) у освітній вебсистемі (рис. 3). У більшості випадків, коли сучасний учень

(студент) вперше відвідує будь-яку вебсистему в пошуках чогось важливого, він не розуміє навіга-

ційні панелі, спадні меню та інші елементи навігації, а пробує знайти щось подібне до рядка пошуку, тому якщо цієї можливості немає, або вона не

справляється з пошуковим запитом, то учень (студент) просто завершить роботу з вебсистемою або буде потребувати чіткої допомоги.

Учень (студент)	система пошуку
	перелік курсів та доступ до інформаційних матеріалів
	синхронне та асинхронне навчання на курсі
	аналіз власних досягнень та результатів
	комунікація з адміністратором та вчителем

Рис. 3. Функцій вебсистем для учня (студента)

Перелік курсів за певними категоріями чи розділами в структурі вебсистем просто необхідні, адже вони виконують важливу роботу: групують навчальні матеріали та освітні курси за різними критеріями. Учень (студент) повинен мати можливість сортувати отримані дані на власний розсуд: за часом створення або за назвою, за часом оновлення або в будь-якому порядку.

Синхронне чи асинхронне навчання – це формат, у якому контакт між учнем (студентом) і вчителем (викладачем) здійснюється за певними правилами вебсистеми. Вчитель (викладач) заздалегідь готує і структурує матеріали навчального контенту, а учні (студенти) отримують доступ до них, а також мають можливість вивчати їх, зокрема, і за вільним графіком. Учнівська (студентська) інформаційна панель та аналітика потрібна для того, щоб учням (студентам) було легше відстежувати власний прогрес: рівень проходження курсу, час, витрачений на курс, статистику швидкості навчання тощо.

Спілкування з адміністратором та вчителем (викладачем) дуже важливе для учнів (студентів) у вебсистемі для того, щоб уникнути незрозумілих ситуацій, щоб задати питання, яке цікавить, а також гарантуючи працездатність і доступність освітньої вебсистеми.

Отже, обираючи ту чи ту вебсистему для освітніх потреб, кожен учасник зможе підібрати найбільш комфортну для задоволення власних потреб та полегшення процесу адаптації. Варіантів для вибору в сучасному цифровому освітньому просторі є надзвичайно багато, починаючи від вартості, інтерфейсу, функціоналу, можливості залучення користувачів тощо. Проте узагальнювальними факторами для використання освітніх вебсистем з метою найоптимальнішої та найпростішої адаптації є зручність, гнучкість, універсальність доступу як до навчальних ресурсів, так і до адміністрування освітнього процесу, швидка комунікація та можливість налаштування індивідуальної освітньої траєкторії для учасників освітнього процесу на будь-якому рівні.

Вебсистеми для освітніх потреб мають багато переваг, але також існують певні недоліки, які можуть вплинути на їх ефективність, а саме:

1. Залежність від інтернет-з'єднання. Для доступу до вебсистем необхідне стабільне інтернет-з'єднання. У разі проблем із мережею можна втратити доступ до навчальних матеріалів.

2. Загрози кібербезпеки. Вебсистеми можуть стати об'єктом хакерських атак, що може призвести до витоку особистих даних. Зберігання та обробка великих обсягів особистих даних може викликати питання щодо приватності та конфіденційності.

3. Недостатня взаємодія. Онлайн-навчання може зменшити можливості для особистої взаємодії між тими, хто вчиться і тими, хто навчає, що може негативно вплинути на процес навчання. Деяким учням (студентам) може бути складно підтримувати високий рівень самодисципліни та мотивації без традиційного класного середовища.

4. Цифровий розрив. Не всі учасники навчального процесу мають однаковий доступ до техніки та інтернету. Це може призвести до нерівних можливостей в навчанні. Не всі платформи забезпечують необхідні інструменти для адаптації навчальних матеріалів для учнів (студентів) з особливими потребами.

5. Неякісні ресурси. Деякі вебсистеми можуть містити неякісні або застарілі навчальні матеріали, що може негативно вплинути на якість освіти.

6. Ізоляція. Відсутність фізичної присутності в освітньому середовищі може призвести до почуття ізоляції. Онлайн-навчання може обмежити можливості для розвитку соціальних навичок, таких як командна робота та спілкування.

Незважаючи на ці недоліки, вебсистеми для освітніх потреб мають великий потенціал і можуть бути дуже корисними за умови правильного впровадження та використання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проаналізувавши можливості освітньої вебсистеми для різних користувачів, змодельовавши її основні частини, можна виділити декілька

основних кроків, які повинні полегшити процес її адаптації:

– оцінка потреб та очікувань: проаналізувавши вимоги до вебсистем, можна отримати можливість створити план впровадження;

– оцінка поточних інструментів: розумний підрахунок технологічних прийомів для обрання потрібних інструментів для якісного забезпечення освітнього процесу;

– залученість вчителів (викладачів), учнів (студентів) та батьків: важливість відгуків усіх учасників освітнього процесу, зокрема, батьків, дозволить розробити більш персоналізовану навчальну програму та вибрати інструменти вебсистем, які відповідають їхнім потребам, щоб налаштувати стратегію для усунення недоліків та досягнення подальших цілей навчання;

– проведення етапу тестування вебсистеми перед впровадженням: можливість обрати експертну групу учнів (студентів) та батьків, що можуть взяти участь в етапі оцінювання та випробування системи, а також надання зворотного зв'язку щодо їхнього досвіду;

– успіх системи: визначення успіху її впровадження системи, що ґрунтується на очікуваннях та цілях.

Адаптація освітньої системи має велике значення для забезпечення ефективного освітнього процесу в умовах змін. Інтеграція нових технологій в освітній процес дозволяє освітнім закладам відповідати сучасним тенденціям і вимогам ринку праці. Онлайн-навчання та вебсистеми забезпечують доступ до якісної освіти незалежно від географічного розташування. Адаптація освітньої системи дає змогу не лише підвищити ефективність та якість освіти, але й зробити її більш доступною, гнучкою й індивідуалізованою, що є ключовим для підготовки студентів до викликів сучасного світу.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з умовами успішної адаптації студентів в умовах війни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Tatlı A., Eryılmaz S. Examination of teachers' experiences in the emergency distance education period. *Information Technologies and Learning Tools*, 2021. Vol. 85, No 5, pp. 62–77, 2021. URL: 10.33407/itlt.v85i5.4466. (дата звернення: 20.06.2024).
2. Дзюба В. Адаптація учнів до шкільного життя. *Шкільному психологу: усе для роботи*. 2010. №6. С. 6–9.
3. Кавалеров А., Бондаренко А. *Соціальна адаптація: феномен і прояви*: монографія. Одеса, 2005. 168 с.
4. Коленіченко Т. *Методологія дослідження адаптації особистості в нових умовах життєдіяльності. Соціальна безпека і гуманітарний захист в Україні на початку XXI*

століття: проблеми теорії і практики. Чернівці, 2009. С. 55–57.

5. Непорада І. Адаптація студентів-першокурсників до дистанційного навчання в умовах воєнного стану. *Імідж сучасного педагога*. 2023. Т. 1, № 208, С. 39–44. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-1\(208\)-39-44](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-1(208)-39-44). (дата звернення: 20.06.2024).

6. Поліхун Н., Вільчинська О., Сліпучкіна І., Постова К. Ефективність дистанційного навчання під час пандемії COVID-19 з точки зору учасників освітнього процесу. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 2021. Т. 86, № 6, С. 357–372. URL: 10.33407/itlt.v86i6.4617. (дата звернення: 20.06.2024).

7. Хоменко-Семенова Л., Алпатова О., Прохоренко Я. Адаптація студентів гуманітарних спеціальностей до дистанційного навчання як проблема сучасної педагогіки в умовах пандемії. *Вісник Національного авіаційного університету*, 2020. Вип. 2, № 17, С. 90–99. URL: <http://surl.li/qmrfc>. (дата звернення: 20.06.2024).

REFERENCES

1. Tatlı, A. & Eryılmaz, S. (2021). Examination of teachers' experiences in the emergency distance education period. *Information Technologies and Learning Tools*. Vol. 85, No 5, pp. 62–77. Available at: 10.33407/itlt.v85i5.4466. (Accessed 20 June 2013) [in English].
2. Dzyuba, V (2010). Adaptatsiya uchniv do shkilnoho zhyttya [Adaptation of students to school life]. *For a school psychologist: everything for work*. Vol. 6. pp. 6–9. [in Ukrainian].
3. Kavalero, A. & Bondarenko, A. (2005). *Sotsialna adaptatsiya: fenomen i proyavy* [Social adaptation: phenomenon and manifestations]. Odessa, 168 p. [in Ukrainian].
4. Kolenichenko, T. (2009). Metodolohiya doslidzhennya adaptatsiyi osobystosti v novykh umovakh zhyttyediyalnosti [Research methodology of personality adaptation in new life conditions]. *Social security and humanitarian protection in Ukraine at the beginning of the 21st century: problems of theory and practice*. Chernihiv, pp. 55–57. [in Ukrainian].
5. Neproda, I. (2023). Adaptatsiya studentiv-pershokursnykiv do dystantsiynoho navchannya v umovakh voyennoho stanu [Adaptation of first-year students to distance learning in the conditions of martial law]. *The image of a modern teacher*. No. 1(208), pp. 39–44. [in Ukrainian].
6. Polihun, N., Vilchynska, O., Slipukhina, I. & Postova, K. (2021). Efektyvnist dystantsiynoho navchannya pid chas pandemiyi COVID-19 z tochky zoru uchasykiv osvithnoho protsesu [The effectiveness of distance learning during the COVID-19 pandemic from the point of view of participants in the educational process]. *Information technologies and teaching aids*. No. 86(6), pp. 357–372. [in Ukrainian].
7. Khomenko-Semenova, L., Alpatova, O. & Prokhorenko, Ya. (2020). Adaptatsiya studentiv humanitarnykh spetsialnostey do dystantsiynoho navchannya yak problema suchasnoyi pedahohiky v umovakh pandemiyi [Adaptation of humanitarian majors students to distance learning as a problem of modern pedagogy in pandemic conditions]. *Bulletin of the National Aviation University*. No. 2(17), pp. 90–99. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 13.08.2024

УДК: 378:372.461(477)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.312307>

Михайло Подоляк, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри української та іноземних мов імені Якіма Яреми
Львівського національного університету
ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького

РОЗВИТОК ІНШОМОВНОГО МОВЛЕННЯ У СТУДЕНТІВ ЗВО УКРАЇНИ

Мовлення – одна з найважливіших здібностей розумної людини. Кожний вид мовленнєвої діяльності активізують відповідні фізіологічні та психічні механізми в людині. Мовленнєва діяльність значно залежить від фізіологічного стану організму, здатності слухати, бачити, говорити тощо. Мета дослідження – визначити поняття мовлення, його складові та окреслити особливості розвитку іноземномовного мовлення у студентів ЗВО. Читання – це такий вид мовленнєвої діяльності, який передбачає письмову форму спілкування. Слухання або аудіювання – це вид мовленнєвої діяльності, який передбачає усну форму спілкування. Говоріння – це такий вид мовленнєвої діяльності, який передбачає кодування інформації засобами мови, з подальшою її усною передачею іншій людині. Письмо – це найскладніший вид мовленнєвої діяльності, оскільки він вимагає досить високого розумового та психічного розвитку людини. Процес навчання мовленнєвої діяльності повинен включати опанування певного, окремого виду, а усіх загалом. Мовлення – це вища форма психічної діяльності людини, яка реалізується через говоріння, слухання, письмо та читання. Мовлення характеризується певними складовими, до яких належать: мотив, мета, об'єкт, результат.

Ключові слова: мовленнєва діяльність; читання; слухання; говоріння; письмо; навчання мовлення.

Лит. 7.

Mykhailo Podoliak, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the Ukrainian and Foreign Languages Department named after Yakym Yarema, Stepan Hzhyskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies of Lviv

THE DEVELOPMENT OF FOREIGN SPEECH IN STUDENT OF UKRAINIAN UNIVERSITIES

Speech is one of the most essential abilities of an intelligent person. Communication plays the most critical function in a person's life. Thanks to speech, a person can transmit information to another person. Each type of speech activity activates a person's corresponding physiological and mental mechanisms. In the receptive type mostly hearing and sight function, and in the productive type – speech and motor organs. Speech activity significantly depends on the body's physiological state, the ability to listen, see, speak, etc. The purpose of the research is to define the concept of speech and its components and to outline the features of the development of foreign language speech among students of higher education institutions. Reading is a type of speech activity that involves written communication. Listening or listening is a type of speech activity that involves an oral form of communication. Speaking is a speech activity that encodes information employing language, followed by oral transmission to another person. Writing is the most challenging type of speech activity, as it requires a relatively high level of mental development. It is important to note that learning any speech activity involves a long process that depends on perseverance, cognitive development, and desire. The method of learning speech activity should include mastering a specific, separate type and all of them in general. All of them are closely interrelated and should be interpreted by the teacher as equivalent. Another essential element of speech activity that contributes to better understanding and communication between people of different nationalities is culture. Knowing the culture of a particular nation helps you understand better and convey the information you need. It is also important to note that texts are the primary means of communication. They are not only intended for teaching speech activities but also for communication. Speech is a higher form of mental activity realized through speaking, listening, writing, and reading. Speech, in our opinion, should be considered from a psycholinguistic point of view since it is not only the use of language means but also the ability of a person to use them. Speech is characterized by specific components, which include motive, goal, object, and result. When mastering foreign language communicative competence, it is worth noting that speech in this context will consist of the following types: speaking, listening, writing, and reading.

Keywords: speech activity; reading; listening; speaking; writing; teaching speech.

Постановка проблеми. Мовлення – одна з найважливіших здібностей розумної людини. Воно відіграє найголовнішу функцію в житті людини, а саме – комунікативну. Завдяки мовленню людина може передати інформацію до іншої людини. Загалом, якщо брати

таке явище, як передача інформації, то варто зазначити, що воно відіграє також життєву роль в житті будь-якого організму на землі. Тварини вчать молодих, які рослини їстівні, а які – ні; рослини виробили імунітет та здатність виживати в складних природних умовах завдяки передачі інформації від

попередніх поколінь. Мовлення, яке є доступним лише людям, – найефективніший спосіб передачі інформації сьогодні.

Кожний вид мовленнєвої діяльності активізують відповідні фізіологічні та психічні механізми в людині. В рецептивному виді здебільшого функціонують слух та зір, а в продуктивному – органи мовлення та рухові. Мовленнєва діяльність значно залежить від фізіологічного стану організму, здатності слухати, бачити, говорити і т. д. Найпростішим видом мовленнєвої діяльності є рецептивний, оскільки він не вимагає високого рівня розумового та психічного розвитку людини у порівнянні з продуктивним. Рецептивний вид – це здатність людини розуміти та сприймати слова, речення та текст, який до неї говорять чи пишуть. Важливим чинником також тут виступатиме мотиваційний аспект. А. Хом'як та П. Кліш зазначають, що головним мотиватором буде виступами пізнавальна потреба, яка виражатиметься у думці. При цьому мотиваційна складова може бути, за словами дослідників, природною або штучною [6]. До уміння рецептивних видів мовленнєвої діяльності, як зазначає Н. Бойко, належать: “визначити тему мовного повідомлення, членувати мовленнєві повідомлення на смислові частини, визначити головну думку змістовної частини і думки, що деталізують головну, встановлювати логіку смислового повідомлення, визначити загальний зміст змістового повідомлення” [2, 30]. Тобто бачимо, що рецептивні види мовленнєвої діяльності здебільшого вимагають від людини смислового розуміння надісланого повідомлення.

Мета дослідження – визначити поняття мовлення, його складові та окреслити особливості розвитку іншомовного мовлення у студентів ЗВО.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо детальніше рецептивні види мовленнєвої діяльності. Читання – це такий вид мовленнєвої діяльності, який передбачає письмову форму спілкування. У навчальному процесі читанню відводиться одна з головних ролей не лише для оволодіння мовними компетентностями, а й для отримання інформації. Воно передбачає отримання, декодування, сприйняття інформації, яка була закодована мовними символами. Читання, як і будь який вид мовленнєвої діяльності, має певну структуру, а саме: мотив (пізнання нової інформації), мета (отримання нової, зумовленої мотивом, інформації), засоби (мовні компетентності для декодування символів) та результат (розуміння отриманої інформації).

Слухання або аудіювання – це вид мовленнєвої діяльності, який передбачає усну форму спілкування і є одним із основних джерел отримання інформації та відіграє значну роль у спілкуванні. Цей вид мовленнєвої діяльності досить рано розвивається у дітей. Немовлята ще не здатні використо-

вувати його повністю, і лише з розумовим розвитком, навчанні мови та значенні слів, вони матимуть змогу повноцінно користуватися цим видом мовленнєвої діяльності. Структура слухання або аудіювання подібна до читання. Тут обов'язково має бути мотив (отримання нової інформації), мета (отримання інформації, зумовленої мотивом), умови (мовна компетентність) та результат (розуміння та реагування на отриману інформацію).

Продуктивні види мовленнєвої діяльності є складнішими, оскільки потребують не лише певних навичок та вмій, а й певного рівня розумового і психічного розвитку людини. Немовля чи мала дитина ще не вміє добре говорити, а тим більше писати; лише з часом, навчанням та розвитком приходять ці види мовленнєвої діяльності.

Говоріння – це такий вид мовленнєвої діяльності, який передбачає кодування інформації засобами мови, з подальшою її усною передачею іншій людині. Важливою умовою говоріння є правильна та чітка організація повідомлення, щоб воно було зрозумілим для цільової аудиторії. Говоріння має свою структуру, яка складається з мотиву та мети (передача інформації), умов і засобів (мовна компетентність), а також результату (реакція на надіслане повідомлення).

Письмо – це найскладніший вид мовленнєвої діяльності, оскільки він вимагає досить високого розумового та психічного розвитку людини. Письмова комунікація відбувається за допомогою графічних символів мови, які організовані відповідно до певних правил, щоб здійснювати цей вид мовленнєвої діяльності. Структура письма подібною до структури говоріння. На письмі виділяється найбільш основна психологічна складова мовлення, оскільки ми маємо обдумувати інформацію, яку створюємо.

Розглянувши поняття, складові та види мовленнєвої діяльності, варто зосередити увагу на опануванні видів мовленнєвої діяльності, оскільки вони становлять основу професійної іншомовної комунікативної компетентності. Пропонуємо розпочати аналіз видів відповідно до часу їх освоєння людиною протягом життя.

Варто зазначити, що найпершим видом мовленнєвої діяльності людина опановує слухання. Немовля, чуючи слова матері або батька, усміхається, проте ще не розуміє їх. Слухання є важливим видом мовленнєвої діяльності, оскільки забезпечує найдосконаліший прийом інформації. Через слухання людина засвоює найбільшу кількість інформації. Л. Байдак зазначає, що на слухання або аудіювання припадає до 45 % комунікації [1].

Навчання слухати іншомовні слова зумовлене метою – розуміти іншомовний текст для адекватного реагування на повідомлення. У сучасних ЗВО навчання слухання виділяється багато аудиторного

часу. Проте інколи викладачі іноземних мов ігнорують тренування цього виду мовлення. Варто зазначити, що важливо використовувати іншомовні аудіо- та відеоматеріали, в поєднанні з професійною лексикою для вдосконалення розуміння професійно-орієнтованих текстів.

Також важливо при навчанні слухання іншомовних професійних текстів визначити ступінь знань іноземної мови студентів. Це робиться, щоб підібрати відповідного рівня матеріали. З початківцями, на нашу думку, варто починати навчання слухання з відеоматеріалів, оскільки вони допоможуть краще зрозуміти повідомлення. Натомість із середнім та просунутим рівнем володіння іноземною мовою варто більше уваги приділяти лише аудіоматеріалам для тренування лише слухання, без участі зорового сприйняття інформації. Проте для того, щоб зробити заняття цікавішими, можна також подавати і відповідного рівня відеоматеріали. Ми пропонуємо такий рекомендований розподіл відео та аудіо вправ, відповідно до рівня знань студентів: початковий (відео – 80 %, аудіо – 20 %); середній (відео – 50 %, аудіо – 50 %); просунутий (відео – 20 %, аудіо – 80 %). Такі відсоткові співвідношення нами запропоновані виходячи з власного досвіду та досвіду опитаних нами викладачів предмету “Іноземна мова за професійним спрямуванням”.

Навчання аудіювання має бути тісно пов’язаним та взаємодоповнювальним із навчанням інших видів мовленнєвої діяльності. Стосовно цього Л. Байдак зазначає: “Навчання аудіюванню повинно здійснюватися у взаємодії з говорінням, читанням та письмом. З читанням аудіювання пов’язано тим, що обидва є рецептивними видами мовленнєвої діяльності, та в їх структурі виділяють схожі навички і уміння, які студенти мають перенести з одного виду діяльності на інший. Зв’язок з говорінням і письмом виявляється в тому, що результатом аудіювання є дія, яка передбачає подальше використання отриманої інформації у процесі мовлення або письма” [1].

Наступним видом мовленнєвої діяльності, який людина опановує в ранньому дитинстві, є говоріння. Він, поряд зі слуханням, забезпечує найбільшу кількість передачі інформації. Варто зазначити, що мала дитина, навчившись говорити перші слова, може передати лише обмежену кількість інформації. Із вивченням більшої кількості слів зростає і кількість можливої інформації, яку може передати дитина. У цьому вбачаємо пропорційну залежність говоріння від знання мови, оскільки саме мовними знаками ми закодуємо інформацію. Подібне відбувається і з іноземною мовою, навіть у дорослому віці. Що більше людина знає слів, термінів та граматичних правил, то більше та краще зможе передати потрібну інформацію.

При продукуванні повідомлення та його озвучуванні не варто, на нашу думку, надто виправляти студента, коректуючи дрібні помилки. Інколи варто просто їх “ігнорувати”. Говоріння – це дуже складний, з точки зору психіки, вид мовленнєвої діяльності, оскільки більшість людей бояться говорити через незнання або недосконале знання іноземної мови. Тому, на нашу думку, викладачу треба спочатку подолати цей психічний бар’єр зі студентом, підвищивши його віру у його навички говоріння та знання мови.

Подібні проблеми при навчанні говоріння знаходимо в праці Л. Колодіна та К. Лакша, де серед проблем студентів при навчанні говоріння дослідниці виокремлюють такі: нестача впевненості, страх робити помилки, попередній негативний досвід навчання тощо. Їх розв’язання дослідниці вбачають у груповій або парній праці, неповному контролі з боку викладача та створенні бажання спілкуватися [3, 386]. Принагідно додамо, що при навчанні говоріння важливо також дотримуватися принципу відповідності рівня складності навчальних матеріалів рівню знань студентів іноземної мови.

Читання – важливий вид рецептивної мовленнєвої діяльності, який забезпечує ефективне отримання інформації у формі писаного тексту. Для читання важливою умовою є знання мови, якою таке повідомлення написано. Варто зазначити, що читання передбачає активну роботу з текстами. Навчаючи читання у нелінгвістичному ЗВО, передовсім варто звернути увагу на рівень складності текстів та наявність у них термінів та професіоналізмів.

Зв’язок навчання читання та інших видів мовленнєвої діяльності прослідковує Л. Байдак: “Читання тісно пов’язане з іншими видами мовленнєвої діяльності. З письмом їх поєднує спільна графічна система, що необхідно враховувати і розвивати ці види діяльності у взаємозв’язку. Читання також пов’язане з усним мовленням. Читання вголос є “контрольованим говорінням”, читання про себе – внутрішнім слуханням та внутрішнім пригоговорюванням одночасно”. [1].

Письмо є найскладнішим видом мовленнєвої діяльності. Як і для читання, головною умовою для нього є мовна компетентність. У письмі люди висловлюють свою думку, використовуючи знакову систему мови. В процесі навчання письма варто також звертати увагу на рівень складності завдань, які повинні відповідати рівню мовної компетенції студентів. Стосовно мети навчання письма, то варто зазначити, що Л. Байдак вбачає першочергове завдання навчання писемного мовлення: “Саме під час писемного мовлення ми ретельно обдумуємо, відшліфовуємо, переробляємо інформацію, намагаючись правильно оформити напи-

сане. Письмові тексти вимогливі до дотримання мовних норм” [1].

Стосовно продуктивних видів мовленнєвої діяльності (говоріння та письмо) Л. Колодіна та К. Лакша наголошують на двох поняттях: точність або правильність та вільне говоріння або швидкість говоріння. В праці дослідниць знаходимо різноманітні види вправ, які покликані розвивати ці два поняття у студентів [3, 385]. У цьому контексті варто додати, що, на нашу думку, першочерговим завданням є навчати студентів правильно говорити, а вільне говоріння або швидкість автоматично розвиватиметься у них за умови багаторазового тренування. Тобто правильність мовлення треба довести до автоматизму, щоб досягнути відмінних результатів в обох поняттях.

Важливо зауважити, що процес навчання будь-якого виду мовленнєвої діяльності передбачає тривалий процес, який залежить від наполегливості, розумового розвитку та бажання. Процес навчання мовленнєвої діяльності повинен включати опанування не певного, окремого виду, а усіх загалом, тобто включати усі види мовленнєвої діяльності: читання, писання, говоріння та слухання. Усі вони тісно взаємопов’язані та повинні трактуватися викладачем як рівнозначні. Подібні твердження знаходимо і в багатьох науковців.

Зокрема Л. Байдак зазначає: “Взаємозв’язок різних видів мовленнєвої діяльності протягом усього курсу вивчення мови має бути природнім, тобто таким, який за своїми психологічними характеристиками відповідає процесам реального спілкування. У реалізації такого підходу в навчанні рецептивні види мовленнєвої діяльності повинні відповідати своєму основному комунікативному призначенню – вилученню необхідної інформації, а продуктивні її викладенню. Саме таке оволодіння видами мовленнєвої діяльності відповідає цілям навчання іноземній мові у нелінгвістичному виші” [1].

Подібну думку натрапляємо і в Н. Бойко, яка наголошує на взаємопов’язаності навчання усіх чотирьох видів мовленнєвої діяльності. Так, необхідним є розроблення системи найбільш ефективних вправ для навчання одночасно всіх чотирьох видів МД. Також подальшого практичного розроблення потребує проблема відбору й організації навчального матеріалу в посібниках із тим, щоб уміщений в один вид МД, із певною частотою повторювався і в інших [2, 30].

Часто, зосереджуючись на навчанні здебільшого одного виду мовленнєвої діяльності, студент, несвідомо, навчається іншого. Наприклад, читання вголос може тренувати одночасно і слухання (студент чує текст, який читає), говоріння (тренує мовленнєвий апарат вимовляти іншомовні слова) та письмо (бачить структуру речень і слова в тексті). Про взаємопов’язаність навчання видів мовленнє-

вої діяльності читаємо в Н. Бойко: “Одночасність означає, що кожен вид МД розвивається від самого початку навчання і що розвиток одного виду сприяє розвитку інших, полегшує оволодіння ними”. При цьому дослідниця наголошує на цікавості на інформативності навчальних матеріалів, які мають мати спільний лексико-граматичний матеріал для усіх чотирьох видів мовленнєвої діяльності [2, 30–31].

Важливим аспектом взаємозв’язаного навчання мовленнєвої діяльності є послідовність навчання її видам у вправах. Погоджуємося із твердженням В. Статівки, що першочергово мають вивчатися рецептивні, а опісля продуктивні види мовленнєвої діяльності. Наприклад дослідниця пропонує таку послідовність: “Послідовність у роботі з видами МД у вправах така: читання – говоріння (монологічне і діалогічне); читання – писання (писання по пам’яті, переказ); слухання – говоріння (монологічне і діалогічне); слухання – писання (вільний диктант, переказ, твір); читання – говоріння – писання; слухання – говоріння – писання” [5].

Тим не менше фокусування на навчанні одного виду мовленнєвої діяльності під час заняття більше за інші не буде шкодити навчальному процесу та не матиме значних негативних результатів. “Кожен із видів МД залежно від етапу і форми навчання, може позмінно виступати або метою, або засобом навчання, а їхня взаємопов’язана презентація у навчальному процесі не відкидає спрямування на розвиток одного з них під час конкретного заняття” [4, 274]. У цьому контексті варто зазначити, що можна чергувати навчання видів мовленнєвої діяльності на заняттях.

Іншим важливим елементом мовленнєвої діяльності, який сприяє кращому розумінню та комунікації між людьми різних національностей, є культура. Знання культури певної нації допомагає краще зрозуміти та передати потрібну інформацію. Найчастіше це відобразатиметься у прислів’ях, приказках та фразеологізмах. Для українців, наприклад, сакральне значення матимуть хліб та калина; проте ці поняття в англійській культурі не будуть мати подібного смислового навантаження. Тому, вживаючи в певних контекстах, ці слова та закодовуючи у них певне символічне значення, буде важко передати їх іноземною мовою англійцю. Так само як і для нас не буде мати такого смислового навантаження та символізму королівська родина. Наприклад, слово король українці можуть вживати з негативним значенням, приписуючи його людині, яка зверхньо себе поводить. В англійців існує інше слово, яке позначатиме цей стан.

Важливо також зазначити, що основним засобом для комунікації вважаємо тексти. Вони не лише призначені для навчання видів мовленнєвої діяльності, а й для комунікації. З цього приводу

Н. Бойко зазначає: “Основними джерелами інформації є тексти, призначені для слухання та читання, які є домінуючими МД і займають до 75 % навчального часу. Говоріння і письмо використовуються як засіб перевірки розуміння смислового змісту текстів і займають до 25 % навчального часу” [2, 31]. За допомогою текстів ми не лише читаємо або пишемо, а й говоримо та слухаємо. Тому вони є центральним об’єктом в мовленнєвій діяльності.

Іншим важливим механізмом мовленнєвої діяльності є пам’ять. Вона відіграє ключову роль у процесі вивчення мови, адже допомагає запам’ятати слова та їх значення, довести до автоматизму варіанти вживання слів та граматичних правил тощо. А. Хом’як та П. Кліш відзначають центральну роль пам’яті у мовленнєвій діяльності: “Пам’ять – це складний психічний процес, який включає запам’ятовування, збереження і наступне відтворення того, що було в минулому досвіді людини, з метою його використання в теперішньому. Для аналізу мовленнєвої діяльності істотні два її види – довготривала і оперативна пам’ять. Довготривала пам’ять є “сховищем” усіх набутих впродовж життя знань (предметних, вербальних, образних), які використовуються в процесі спілкування. Так, у процесі слухання і читання слів, граматичних структур інтерпретація комунікативного типу і смислового змісту речення відбувається на основі актуалізації цього мовного матеріалу із довготривалої пам’яті людини. Завданням довготривалої пам’яті є збереження певних мовних засобів, правил, лексико-граматичних схем поєднання слів, необхідних для правильного кодування і декодування повідомлення” [6]. Стосовно ключової ролі пам’яті в мовленнєвій діяльності також висловлювалися Н. Чередніченко та О. Карпенко, поділяючи її на короткотривалу та довготривалу [7, 135].

Висновки. Мовленнєвий акт – це здатність людини комунікувати з іншими людьми, передавати й отримувати повідомлення використовуючи мову та її складові. Проте варто також враховувати, що мовлення – це вища форма психічної діяльності людини, яка реалізується через говоріння, слухання, письмо та читання. Мовлення, на нашу думку, треба розглядати з психолінгвістичної точки зору, оскільки це не лише використання мовних засобів, а й здатність людини їх використовувати. Мовлення характеризується певними складовими, до яких належать: мотив, мета, об’єкт, результат. Опановуючи іншомовну комунікативну компетентність, варто зазначити, що мовлення у цьому контексті включатиме в себе такі види: говоріння, слухання, письмо та читання. Навчання кожного з цих видів мовлення потребує окремих видів вправ, проте важливо, щоб види мовленнєвої діяльності навчалися у взаємозв’язку. Тобто на заняттях необ-

хідно приділяти увагу навчанню і тренуванню кожного з видів. Одним із важливих механізмів процесу навчання мовлення є пам’ять. Вона відіграє ключову роль у процесі навчання людини. У мовленні вона допомагає вивчити нові слова та правила їх вживання і впорядкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Байдак Л.І. Взаємопов’язане навчання видам мовленнєвої діяльності при викладанні іноземної мови у нелінгвістичному виші: матеріали XXV міжнародної науково-практичної інтернет-конференції “Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії” (м. Переяслав-Хмельницький, 2016 р.). С. 250–256.

2. Бойко Н.І. Види мовленнєвої діяльності під час вивчення української мови як іноземної: інноваційні методи навчання іноземних студентів. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*, 2019. Вип. 67. С. 29–33.

3. Колодіна Л., Лакша К. Види мовленнєвої діяльності студентів на заняттях з іноземної мови, спрямовані на розвиток навичок говоріння. *Молодий вчений*, 2019. № 9 (73) С. 384–386. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-9-73-82>

4. Мова, історія, культура у лінгвокомунікативному просторі: збірник наукових праць / упор. Л.В. Біденко. Суми: Сумський державний університет, 2017. № 4. С. 393.

5. Статівка В.І. Взаємозв’язане навчання видів мовленнєвої діяльності учнів основної школи у процесі підготовки та створення текстів: автореф. дис. ... док. пед. наук: спец. 13.00.02 “Теорія і методика навчання (українська мова)” Київ, 2006. 40 с.

6. Хом’як А., Кліш П. Мовленнєва діяльність як засіб вербального спілкування. *Науковий вісник (Інститут іноземної філології). Серія: Педагогічні науки*. 2010. № 23. С. 34–40.

7. Чередніченко Н.В., Карпенко О.М. Психолінгвістичний підхід до подолання мовленнєвих порушень у дітей із системними вадами мовлення. *Науковий часопис. Корекційна педагогіка*, 2016. № 31. С. 132–140.

REFERENCES

1. Baidak, L.I. (2016). Vzaiemopoviazane navchannia vydam movlennievoi diialnosti pry vykladanni inozemnoi movy u nelinhvistychnomu vyshi [Interrelated learning of types of speech activity when teaching a foreign language in a non-linguistic higher education institution]. *Materialy XXV mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii "Problemy ta perspektyvy rozvytku nauky na pochatku tretoho tysyacholittia u krainakh Yevropy ta Azii"*, (m. Pereiaslav-Khmelnytskyi, 2016 r.). – Proceedings of the XXV international scientific and practical internet conference “Problems and prospects of the development of science at the beginning of the third millennium in the countries of Europe and Asia”, (Pereiaslav-Khmelnytskyi, 2016). pp. 250–256. [in Ukrainian].

2. Boiko, N.I. (2019). Vydy movlennievoi diialnosti pid chas vyvchennia ukrainskoi movy yak inozemnoi: innovatsiini metody navchannia inozemnykh studentiv [Types of speech activity during learning Ukrainian as a foreign language: innovative methods of teaching foreign students].

**ФЕНОМЕН ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ДОСЛІДЖЕННЯХ ВІТЧИЗНЯНИХ НАУКОВЦІВ:
ГЛОБАЛЬНИЙ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВЕКТОРИ**

Scientific journal of the NPU named after M.P. Drahomanov, No. 67. pp. 29–33. [in Ukrainian].

3. Kolodina, L. & Laksha, K. (2019). Vydy movlennievoi diialnosti studentiv na zaniattiakh z inozemnoi movy, spriamovani na rozvytok navychok hovorinnia [Types of speech activity of students in foreign language classes aimed at the development of speaking skills]. *Young scientist*. No. 9 (73). pp. 384–386. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-9-73-82> [in Ukrainian].

4. Mova, istoriia, kultura u linhvokomunikatyvnomu prostori: zbirnyk naukovykh prats [Language, history, culture in the linguistic and communicative space: a collection of scientific papers]. (Ed.). L.V. Bidenko. Sumy, 2017. 393 p. [in Ukrainian].

5. Stativka, V.I. (2006). Vzaiemozviazane navchannia vydiv movlennievoi diialnosti uchniv osnovnoi shkoly u

protsezi pidhotovky ta stvorennia tekstiv [Interrelated learning of types of speech activity of elementary school students in the process of preparing and creating texts]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv, 40 p. [in Ukrainian].

6. Khomiak, A. & Klish, P. (2010). Movlennieva diialnist yak zasib verbalnoho spilkuvannia [Speech activity as a means of verbal communication]. *Scientific Bulletin (Institute of Foreign Philology)*. Series: Pedagogical sciences, No. 23. pp. 34–40. [in Ukrainian].

7. Cherednichenko, N.V. & Karpenko, O.M. (2016). Psykholinhvistychnyi pidkhid do podolannia movlennievnykh porushen u ditei iz systemnymy vadamy movlennia [Psycholinguistic approach to overcoming speech disorders in children with systemic speech disorders]. *Scientific journal. Corrective pedagogy*, No. 31. pp. 132–140. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 07.08.2024

УДК 930.2:[37.016:81*243]:37.014

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.312389>

Ольга Снітовська, кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри латинської та іноземних мов
Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького

**ФЕНОМЕН ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ДОСЛІДЖЕННЯХ ВІТЧИЗНЯНИХ НАУКОВЦІВ:
ГЛОБАЛЬНИЙ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВЕКТОРИ**

У статті здійснено аналіз глобального та європейського векторів досліджень українських компаративістів з проблеми забезпечення якості освіти у ЗВО зарубіжних країн задля визначення здобутків і вузьких місць її історіографії. Схарактеризовано підходи й аргументи науковців щодо актуалізації та значущості вивчення проблеми оцінювання і забезпечення якості вищої освіти в Україні та зарубіжжі. Розглянуто західний дискурс щодо вивчення інтернаціоналізації як “кінцевої мети діяльності ЗВО” та як “засобу поліпшення якості освіти”. З’ясовано особливості дослідження управлінського аспекту трансформації національних систем забезпечення якості вищої освіти за умов глобалізації. Виявлено, що глобальний вектор дослідження якості вищої освіти в науковому і суспільному вимірах перетинається з європейським вектором, який представлений чи не найбільшим масивом праць.

Ключові слова: якість вищої освіти; педагогічна компаративістика; глобалізація; інтернаціоналізація; історіографічний процес.

Літ. 10.

Olha Snitovska, Ph.D. (Philology), Associate Professor,
Associate Professor of the Latin and Foreign Languages Department,
Lviv Danylo Halytskyi National Medical University

**THE PHENOMENON OF HIGHER EDUCATION QUALITY IN THE RESEARCH OF
DOMESTIC SCIENTISTS: GLOBAL AND EUROPEAN VECTORS**

This article analyzes global and European perspectives in the research conducted by Ukrainian comparativists on the issue of ensuring the quality of education in foreign higher education institutions, with the aim of identifying achievements and gaps in its historiography. The study identifies the approaches and arguments of scholars concerning the relevance and importance of evaluating and assuring the quality of higher education both in Ukraine and abroad. An analysis of over 50 works, which examine higher education quality as an integral component of national education systems, reveals scholars' efforts to consider it as a systemic category, closely monitored by various educational stakeholders. This systemic approach organically integrates the goals and outcomes (level, quality) of professional training for future specialists, considers a set of indicators determined by specific parameters, and views higher education quality as a hierarchical system that differentiates the quality of processes, conditions, and outcomes in higher education institutions, among other aspects. The Western discourse on internationalization as both the “ultimate goal of higher education institutions” and as a “means of improving education quality” is also examined. The study further clarifies the managerial aspects of transforming national systems for ensuring higher education quality in the context of globalization. It is revealed that the global vector of research on higher education quality intersects with the European vector in both scientific and societal terms, which, in turn, intersects with the “Ukraine-oriented” vector. The article analyzes scientific approaches based on multidisciplinary and representative studies.

ФЕНОМЕН ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ДОСЛІДЖЕННЯХ ВІТЧИЗНЯНИХ НАУКОВЦІВ: ГЛОБАЛЬНИЙ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВЕКТОРИ

Based on the research results, a model is proposed for categorizing and studying the research of Ukrainian scholars on the issue to ensure higher education quality abroad, structured across three levels: interdisciplinary, territorial-spatial, and subject-thematic. These levels are closely interconnected and optimally structure the main components of the scientific discourse under investigation.

Keywords: *higher education quality; educational comparativism; globalization; internationalization; historiographical process.*

Постановка проблеми. Проблема якості освіти є компонентом різних за тематикою студій про розвиток вищої освіти в зарубіжжі та становить окремий предмет досліджень з порівняльної педагогіки й інших галузей знань. Вона розглядається в різних ракурсах і контекстах, тому важко знайти нитку Аріадни для цілісного осмислення масиву присвячених їй студій. За такої історіографічної ситуації пропонуємо модель градації та вивчення досліджень українських науковців із проблеми якості вищої освіти (ЯВО) у зарубіжжі на трьох рівнях: міждисциплінарному, територіально-просторовому, предметно-тематичному. Вони апріорі взаємопереплетені, однак такий поділ оптимально структурує, увиразнює основні складники цього дискурсу.

Міждисциплінарний рівень синтезує сукупність праць з означеної проблеми, підготовлених у галузях філософії і філософії освіти, соціології і соціології освіти, історії педагогіки і педагогічної компаративістики, управління і менеджменту, економіки і фінансів, права тощо. Територіально-просторовий рівень, згідно з нашим аналізом, відображає чотири основні вектори досліджень: глобальний; європейський – панівний; країнознавчий – охоплює праці про забезпечення якості вищої освіти (ЗЯВО) в окремих національних системах освіти; “україно-орієнтований” – відображає спектр студій, у яких проблема ЗЯВО розглядається в контексті або кризь призму порівняння трьох означених векторів чи лише стосовно України. Предметно-тематичний рівень відображає широкий спектр наукових наративів, у якому вирізняємо праці теоретичні, історико-ретроспективні, компаративістські, підготовлені в галузях педагогіки чи інших ділянках знань.

Зважаючи на таку складну архітектуру історіографії означеної проблеми, у цій статті зосереджуємо увагу на аналізі глобального та європейського векторів вивчення проблеми ЯВО.

Аналіз останніх досліджень. Пропонована стаття передбачає безпосередній розгляд наукових студій із порушеної проблеми, тому насамперед відзначаємо, що певні спроби аналізу наукової літератури відповідного спрямування здійснювали автори монографій і дисертацій у ракурсі предмета своїх досліджень (В. Білокопитов, М. Кісіль, Т. Кристопчук, А. Сбруєва, О. Цюк та ін.), проте її історіографія не стала предметом спеціального цілісного вивчення.

Мета статті – здійснити аналіз глобального та європейського векторів досліджень українських

компаративістів із проблеми забезпечення якості освіти у закладах вищої освіти зарубіжних країн задля визначення здобутків і вузьких місць її історіографії.

Виклад основного матеріалу. Українські науковці артикулюють безліч підходів і аргументів щодо актуальності та потреби і значущості вивчення проблеми ЗЯВО в Україні та зарубіжжі. Їх синтезують такі стрижневі тези і аргументи: забезпечення якості освіти – одна з головних умов і вимог інтеграції України до європейського простору вищої освіти (ЄПВО); ЯВО – важливий чинник підготовки конкурентоспроможних на ринку праці фахівців та визначальне мірило ефективності функціонування національних систем освіти, важіль їх модернізації; науковий і суспільний дискурс із цієї проблеми відбувається за участі представників різних галузей знань і суспільного виробництва тощо.

Аналіз понад 50 праць, у яких проблема ЯВО вивчається як компонент національних систем освіти, засвідчує прагнення науковців розглядати її як системну категорію, що є предметом пильної уваги з боку різних учасників освітнього процесу; органічно поєднує поставлені цілі та результати (рівень, якість) професійної підготовки майбутніх фахівців; як сукупність визначених за певними параметрами показників; як ієрархічну систему, що диференціює якість процесу, умов та результати функціонування ЗВО тощо.

Проблема ЗЯВО за умов глобалізації та інтернаціоналізації освітнього простору предметно з’ясовується в низці спеціальних студій (С. Вербицька [2], О. Воробйова [3], М. Дебич [5], А. Сбруєва [7] та ін. [1; 4; 6; 8–10]). Кризь суб’єктивні авторські рефлексії відстежуємо її доволі сконсолідовану рецепцію. Вона виявляється в логіці причиново-наслідкових зв’язків: глобальні процеси демократизації і децентралізації вищої освіти та розвиток її нових транснаціональних форм і засобів (диференціація академічних програм, дистанційна освіта, освіта впродовж життя тощо) посилили вакуум у контролі за якістю освітніх послуг та ризики здобути диплом фахівця, який не визнаватиметься в інших країнах. Це актуалізувало необхідність створення єдиної системи контролю за якістю академічних результатів і доступу до надійних джерел інформації про діяльність закладів вищої освіти (ЗВО) у різних частинах світу. Позаяк національні інституції не можуть виконати цих функцій, цю місію на глобальному рівні перебрали незалежні

провайдери у вигляді освітніх підрозділів міжнародних організацій на кшталт ЮНЕСКО, Світового банку, ОЕСР, Міжнародної мережі агентств із забезпечення якості у вищій освіті тощо. В означеному контексті з'ясовуються концепції якості як "мірила поліпшення освітніх послуг"; "результативності / ефективності реалізації освітніх програм" тощо.

У такому колючі українські науковці аналізують західний дискурс щодо розгляду інтернаціоналізації як "кінцевої мети діяльності ЗВО" та/або як "засобу поліпшення якості освіти". Зазначається, що в розмаїтті думок і поглядів його учасників, експертів, учених, провайдерів скристалізувалася думка: інтеграція міжнародного виміру в транснаціональні освітні послуги позитивно впливає на забезпечення якості вищої освіти [2; 3].

Поряд із загальними наративами, науковці артикулюють власне бачення цього питання. У процесі з'ясування інструментів інтернаціоналізації для оцінювання ЯВО М. Дебич розкрила її національні стратегії у країнах-лідерах міжнародної освіти (Велика Британія, Німеччина, Франція) та інституційні стратегії провідних університетів цих країн. Науковиця дійшла висновку, що вони реалізують доктрини, орієнтовані на інноваційний контекст інтернаціоналізації для посилення присутності на глобальному ринку освітніх послуг та системного впровадження різних форм інтернаціоналізації. Це підтверджують тенденції щодо інтернаціоналізації систем оцінювання акредитації програм ЗВО різних країн, залучення до цієї справи іноземних експертів, посилення міжнародної співпраці між акредитованими агентствами в цьому напрямі тощо [5].

Активно досліджується управлінський аспект трансформації національних систем ЗЯВО за умов глобалізації (М. Білинська, О. Воробйова [4], Л. Губерський та ін.). У студіях визначаються передумови, інституційні засади та стандарти впровадження ЯВО в межах економік окремих країн. Багато авторів дотримуються підходу щодо поділу світової системи оцінювання ЯВО на два різновиди: 1) централізованого державного зовнішнього оцінювання, яке здійснюється вповноваженими структурами (профільні міністерства, спеціалізовані громадські, професійні організації тощо); 2) внутрішнього самооцінювання, яка стверджує самодостатність ЗВО та виявляє його внутрішні проблеми. Цікавим, хоча і дискусійним, видається порівняння європейських та американської систем оцінювання ЯВО крізь призму повноважень органів державного управління, позаяк вони істотно відрізняються за метою і критеріями, характером його організації тощо [4].

Глобальний вектор дослідження якості вищої освіти в науковому і суспільному сенсах перетинається з європейським вектором, який представ-

лений чи не найбільшою кількістю праць, адже він так само перехреснується з "україноорієнтованим". Сутність і наукові підходи до їх вивчення відображають назви різногалузевих репрезентативних студій: монографій ("Система управління якістю медичної освіти в Україні" (2003), "Теоретико-методичні засади забезпечення якості освіти" (2020) [8], "Якість вищої освіти: організація навчання та вимірювання знань" (О. Кисельова та ін., 2017), "Формування європейського виміру забезпечення якості вищої освіти в контексті інтернаціоналізації освітнього простору" (А. Сбруєва, І. Єременко, 2019 [7])); дисертацій ("Діяльність міжнародних організацій із забезпечення якості вищої освіти у контексті Болонського процесу" (В. Білокопитов, 2012 [2]), "Якість і доступність вищої освіти (філософсько-методологічний аспект" (М. Гриценко, 2012), "Якість вищої освіти як предмет філософського аналізу" (М. Кісіль, 2008), "Якість освіти: філософський вимір та контекстуальні особливості" (Г. Павлова, 2013), "Якість університетської освіти: чинники та механізми актуалізації" (С. Садрицька, 2011)); навчальних посібників ("Якість вищої освіти: теорія і практика" (2019) та ін.); статей ("Методологія побудови національної системи управління якістю вищої медичної освіти" (М. Білинська, 2002), "Проблеми міжнародної співпраці у сфері вищої освіти: контроль за якістю освіти" (О. Верхогляд та ін., 2010), "Якість освіти і новітні технології навчання в контексті інтеграції в Європейський освітній простір" (Ю. Лігум, 2011), "Якість освіти як основа функціонування й розвитку сучасних систем освіти" (О. Ляшенко, 2005), "Європейський вимір якості вітчизняної освіти" (Р. Гришко-ва, 2013), "Забезпечення якості вищої освіти: європейські кращі практики для України" (Г. Добко, 2014), "Європейська система забезпечення якості вищої освіти та механізми її імплементації в Україні" (Г. Калінічева, 2009), "Система забезпечення якості вищої освіти: зарубіжний досвід" (Т. Кристопчук, 2016), "Якісні зміни вищої освіти в країнах Західної Європи наприкінці ХХ століття" (П. Кряжев, 2007), "Акредитація і забезпечення якості вищої освіти в Європі" (Х. Себкова, В. Сміян, 2005), "Болонський процес і підвищення якості освіти" (О. Тверитникова, Ю. Демідова, 2010) та ін.).

Формату навчально-методичної літератури логічно відповідає підготовлений авторським колективом посібник "Якість вищої освіти: теорія і практика" (2019). У контексті європейського освітнього простору в хронологічному порядку на документальній основі в ньому розкрито процес міжнародно-правового регулювання ЗЯВО та практика і основні компоненти (механізм, моніторинг, оцінювання тощо) діяльності профільних організацій і провідних університетів країн ЄС щодо її забезпечення [10]. Такий наратив дає системне уявлення

про сутність означеної проблеми та створює підґрунтя для її поглибленого наукового вивчення.

Своєрідний, на наш думку, “трикроковий” підхід до проблеми запропонували автори колективної монографії “Теоретико-методичні засади забезпечення якості освіти” (2020). З’ясувавши передумови, складники та підходи до вивчення і процедури управління ЯВО, вони показали інструменти управління нею за умов інтеграції в ЄПВО та зіставили досвід функціонування рейтингових систем і організації внутрішнього забезпечення якості освіти в університетах США, країн ЄС, України. На цій основі схарактеризовано соціологічно-аналітичний аспект вивчення ЯВО в Харківському регіональному інституті державного управління (добір спеціальностей, академічна доброчесність тощо) [8]. Такий формат поєднання макрорівня (глобальний), мезорівня (окремі країни) та мікрорівня (окремий ЗВО) показує їх тісний взаємозв’язок і взаємозалежність.

Подібний “трикомпонентний” підхід відстежуємо в підготовленому учасниками Темпус-проекту навчальному посібнику “Імператив якості: вчимося цінувати і оцінювати вищу освіту” (2014), який А. Сбруєва оцінила як “справжню енциклопедію кращого зарубіжного досвіду у сфері ЗЯВО” [7, 28]. Конкретизуючи цю характеристику авторитетної науковиці, відзначмо представлені в ньому матеріали Г. Шепель, яка аналізує інтернаціоналізацію як інструмент забезпечення якості освіти. Розкриваючи цю проблему в “трикутнику знань” “освіта – наука – інновації”, авторка визначила рівні, на яких відбувається ця інтернаціоналізація (освітній процес і його учасники; адміністрування і фінансування академічних структур тощо), та принципи, які мають забезпечити науковий, соціально-економічний, культурний розвиток людських ресурсів, а також сприятимуть формуванню міжнародних стандартів і брендів ЗВО [8].

На предметний аналіз допоки недооцінена науковцями, монографія А. Сбруєвої та І. Єременко (2019), у якій подано цілісний аналіз теоретичних, нормативних, змістово-процесуальних та організаційних засад формування європейського виміру ЗЯВО в контексті інтернаціоналізації ЄПВО та процесу забезпечення ЯВО в Україні. Спираючись на європейські документи і наукові студії, авторки здійснили ґрунтовний термінологічний аналіз і запропонували визначення дефініцій “якість вищої освіти”, “забезпечення якості вищої освіти”, “забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти”, “європейський вимір забезпечення якості вищої освіти” (трактуються як прояв і результат інтернаціоналізації забезпечення ЯВО в ЄПВО, що передбачає здійснення процесів зовнішнього і внутрішнього ЗЯВО та діяльність профільних агенцій на основі визнаних стандартів); “формування євро-

пейського виміру забезпечення ЯВО”, що тлумачиться як процес розробки і запровадження нормативних, організаційних, змістово-процесуальних засад його інтернаціоналізації в ЄПВО відповідно до міжнародних стандартів [7, 30–59].

Також звернемо увагу на розроблену А. Сбруєвою та І. Єременко періодизацію формування європейського виміру забезпечення якості вищої освіти в ЄПВО (1991–1997 рр. – етап розробки і перевірки методології та процедур забезпечення ЯВО; 1998–2005 рр. – інституалізація процесу ЗЯВО; 2005–2015 рр. – стандартизація ЗЯВО; з 2015 р. – його легітимізація) та визначені ними тенденції формування європейського виміру ЗЯВО (оновлення стандартів згідно з потребами ЄПВО; збільшення країн-учасниць Болонського процесу, які керуються ними на практиці; легітимізація транскордонної діяльності агенцій ЗЯВО; запровадження європейського виміру оцінювання якості освітніх програм; розвиток міжнародної, експертної діяльності тощо). Предметний аналіз суперечностей означених та інших процесів поєднується із визначенням стану і тенденції формування європейського виміру ЗЯВО в Україні [7]. Таке системне цілісне осмислення означеної проблематики дає підставу говорити про знаковість цієї праці в українській педагогічній компаративістиці та посилення (домінування) тенденції щодо європеїзації наукового світогляду її представників.

На таку ж роль можуть претендувати науково-аналітичні матеріали, підготовлені науковцями Інституту вищої освіти НАПН України в межах проекту ЄС “Національний Еразмус+ офіс в Україні”. У першій частині цього видання “Розвиток системи забезпечення якості вищої освіти в Україні” (2015) становить інтерес перший розділ, у якому на документальній основі розкрито європейську політику і моделі ЗЯВО, проаналізовано підходи до визначення його ключових понять і стандартів та рекомендації із забезпечення якості освіти в ЄПВО. Наступні розділи мають країнознавчий характер [6]. Друга частина цього проекту “Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції” (2019) з-поміж віднайдених нами студій чи не найбільш органічно інтегрує її структурні компоненти у вигляді вивчення ЯВО в контексті глобалізації і інтернаціоналізації та досвіду її забезпечення в окремих країнах [1].

Різні підходи та оригінальні рефлексії проблеми ЯВО в означених предметно-тематичних ракурсах репрезентують дисертаційні праці. До прикладу, вивчаючи діяльність міжнародних організацій із забезпечення ЯВО в контексті Болонського процесу, В. Білокопитов (2012) визначив і схарактеризував його передумови, чинники, етапи, інші аспекти. Новаторським є здійснений автором аналіз

характеру і особливостей функціонування суб'єктів європейської політики (Європейська асоціація університетів, Європейська асоціація із забезпечення якості вищої освіти, Європейський студентський союз тощо) та розвитку її “болонського” і “болонського” періодів, що зумовлений спільними загальноєвропейськими й особливими національними політичними, економічними, академічними чинниками та інтересами [2].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз досліджень українських компаративістів з порушеної проблеми уможливило визначити такі характеристики й особливості її історіографії. Вона представлена в значному масиві різновидових (монографії, дисертації, навчальні посібники, наукові статті) і різнопрофільних (філософія, соціологія, філософія освіти, педагогіка і освіта, управління і менеджмент) студій та вивчається як основний предмет дослідження або аспектно як компонент комплексних досліджень з проблем вищої освіти. Помітний вплив на творчі пошуки українських науковців справив західний дискурс щодо вивчення інтернаціоналізації як “кінцевої мети діяльності ЗВО” та/або як “засобу поліпшення якості освіти”. Результати історіографічного аналізу дають змогу запропонувати модель, що орієнтує на вивчення досліджень українських науковців з проблеми ЗЯВО в зарубіжжі у трьох ракурсах: міждисциплінарному, територіально-просторовому, предметно-тематичному. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні країнознавчого вектору доробку українських науковців про розвиток національних систем оцінювання і забезпечення ЯВО.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду інтернаціоналізації вищої освіти на основі культурно-гуманітарних стратегій (частина II) / за ред. І. Степаненко. Київ : Ін-т вищої освіти НАПН України, 2016. 144 с.
2. Білокопитов В.І. Діяльність міжнародних організацій із забезпечення якості вищої освіти у контексті болонського процесу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Сумський держ. пед. ун-т ім. А.С.Макаренка. Суми, 2012. 273 арк.
3. Вербицька С.В. Забезпечення якості вищої освіти в умовах інтернаціоналізації глобального освітнього простору. *Порівняльно-педагогічні студії*. 2010. № 3–4. С. 78–86.
4. Воробійова О. Трансформація систем забезпечення якості вищої освіти в умовах глобалізації: управлінський аспект. *Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції (частина II)* / за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ : Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. С. 116–127.
5. Дебич М. Інструменти інтернаціоналізації для оцінювання якості вищої освіти: європейський досвід. *Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо*

оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції (частина II) / за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ : Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. С. 95–107.

6. Розвиток системи забезпечення якості вищої освіти в Україні : інформаційно-аналітичний огляд / за ред. С. Калашнікової, В. Лугового. Київ : ДП НВЦ “Пріоритети”, 2015. 84 с.

7. Сбруєва А.А., Єременко І.В. Формування європейського виміру забезпечення якості вищої освіти в контексті інтернаціоналізації освітнього простору : монографія. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2019. 254 с.

8. Теоретико-методичні засади забезпечення якості освіти : монографія / за ред. Д.В.Карамішева. Харків : Вид-во ХарPI “Magistr”, 2020. 180 с.

9. Шепель Г. Інтернаціоналізація як інструмент забезпечення якості. Імператив якості: вчимося цінувати і оцінювати вищу освіту: навчальний посібник / за ред. Т. Дюбка та ін. Львів: Компанія “Манускрипт”, 2014. С. 254–260.

10. Якість вищої освіти: теорія і практика : навчально-методичний посібник / за ред. А. Василюк, Київ : Видавець ПП Лисенко, 2019. 176 с.

REFERENCES

1. Analiz providnoho vitchyznianoho ta zarubizhnoho dosvidu internatsionalizatsii vyshchoi osvity na osnovi kulturno-humanitarnykh stratehii (chastyna II) (2016). [Analysis of leading domestic and foreign experience of internationalization of higher education based on cultural and humanitarian strategies (part II)]. (Ed.). I. Stepanenko. Kyiv, 144 p. [in Ukrainian].
2. Bilokopytov, V.I. (2012). Diialnist mizhnarodnykh orhanizatsii iz zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity u konteksti bolonskoho protsesu [Activities of international organizations to ensure the quality of higher education in the context of the Bologna process]. *Candidate's thesis*. Sumy, 273 p. [in Ukrainian].
3. Verbytska, S.V. (2010). Zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity v umovakh internatsionalizatsii hlobalnoho osvitnoho prostoru [Ensuring the quality of higher education in the conditions of internationalization of the global educational space]. *Comparative pedagogical studies*. No. 3–4, pp. 78–86. [in Ukrainian].
4. Vorobiova, O. (2019). Transformatsiia system zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity v umovakh hlobalizatsii: upravlinskyi aspekt [Transformation of quality assurance systems of higher education in conditions of globalization: management aspect]. *Analysis of leading domestic and foreign experience in assessing the quality of higher education in the context of European integration (part II)*. (Ed.). V. Luhovyi, Zh. Talanova. Kyiv, pp. 116–127. [in Ukrainian].
5. Debych, M. (2019). Instrumenty internatsionalizatsii dlia otsiniuvannia yakosti vyshchoi osvity: yevropeiskyi dosvid [Internationalization tools for evaluating the quality of higher education: European experience]. *Analysis of leading domestic and foreign experience in assessing the quality of higher education in the context of European integration (part II)*. V. Luhovyi, Zh. Talanova. Kyiv, pp. 95–107. [in Ukrainian].
6. Rozvytok systemy zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity v Ukraini: informatsiino-analitychnyi ohliad (2015). [Development of the system of quality assurance of higher

ПОНЯТІЙНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНА СУТНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК НАУКОВОЇ ДЕФІНІЦІЇ

education in Ukraine: an informational and analytical review]. (Ed.). S. Kalashnikova, V. Luhovy. Kyiv, 84 p. [in Ukrainian].

7. Sbruieva, A.A. & Yeremenko, I.V. (2019). Formuvannia yevropeiskoho vymiru zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity v konteksti internatsionalizatsii osvitnoho prostoru [Formation of the European dimension of quality assurance of higher education in the context of internationalization of the educational space]. Sumy, 254 p. [in Ukrainian].

8. Teoretyko-metodychni zasady zabezpechennia yakosti osvity (2020). [Theoretical and methodological principles of ensuring the quality of education]. (Ed.). D.V. Karamysheva. Kharkiv, 180 p. [in Ukrainian].

9. Shepel, H. (2014). Internatsionalizatsiia yak instrument zabezpechennia yakosti. Imperatyv yakosti: vchymosia tsinuvaty i otsiniuvaty vyshchu osvitu [Internationalization as a quality assurance tool. The imperative of quality: learning to value and evaluate higher education]. *Study guide*. (Ed.). T. Dobko et al. Lviv, pp. 254–260. [in Ukrainian].

10. Iakist vyshchoi osvity: teoriia i praktyka [Quality of higher education: theory and practice]. *Educational and methodological manual*. (Ed.). A. Vasyliuk. (2019). Kyiv, 176 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 13.08.2024

УДК 001.4:005.336.2

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.312279>

Олена Пинзеник, кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки дошкільної, початкової освіти
та освітнього менеджменту
Мукачівського державного університету

Василь Скрипинець, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
спеціальності 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями)
Мукачівського державного університету

Богдан Чепелюк, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
спеціальності 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями)
Мукачівського державного університету

ПОНЯТІЙНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНА СУТНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК НАУКОВОЇ ДЕФІНІЦІЇ

У статті здійснено характеристику понятійно-термінологічної сутності професійної компетентності як наукової дефініції. Представлено найбільш актуальні трактування науковцями дефініції “компетентнісний підхід” та “професійна компетентність”, сутність якої розглядається відповідно до її складових понять “професія” та “компетентність”. Професійну компетентність визначено авторами як інтегральну характеристику особистості фахівця, яка відображає ступінь оволодіння знаннями, вміннями та навичками професійної діяльності, а також особисті якості, що відображають уміння людини працювати та взаємодіяти з навколишнім світом.

Ключові слова: компетентність; компетентнісний підхід; професійна компетентність; фахова підготовка; професійна діяльність; майбутні фахівці.

Лім. 12.

Olena Pynzenyk, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor,
Associate Professor of the Pedagogy of Preschool and Primary Education and
Educational Management Department,
Mukachevo State University

Vasyl Skrypynets, Applicant for the Third
(Educational and Scientific) Level of Higher Education,
Speciality 015 Vocational Education (by Specialisation),
Mukachevo State University

Bohdan Chepelyuk, Applicant for the Third
(Educational and Scientific) Level of Higher Education,
Speciality 015 Vocational Education (by Specialisation),
Mukachevo State University

CONCEPTUAL AND TERMINOLOGICAL ESSENCE OF PROFESSIONAL COMPETENCE AS A SCIENTIFIC DEFINITION

The author of the article has described the conceptual and terminological essence of professional competence as a scientific definition. The attention has been focused on the fact that the current challenges and the modern educational

ПОНЯТІЙНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНА СУТНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК НАУКОВОЇ ДЕФІНІЦІЇ

system put high demands on the professional training of future specialists, which results in a properly formed professional competence. The author has recognised the competence-based approach as one of the areas of development and modernisation of education, which is implemented alongside traditional and innovative approaches. It has presented the most relevant interpretations of the definitions of “competence approach” and “professional competence” by scientists, the essence of which is considered in accordance with its constituent concepts of “profession” and “competence”. The author has also noted that scientists in various fields of knowledge are actively researching the phenomenon of professional competence of future specialists and proving its importance as a result of their education, which ensures their demand in the labour market. The main result of the activities of a modern higher educational institution is the quality training of future specialists. The authors understand the quality of education as the properties and characteristics of the educational process that provide and determine the expected abilities, learning needs, professional knowledge, skills and abilities. Professional competence is a degree of professional skills, professional development of a specialist, his/her understanding of the specifics of the chosen profession, ability to assess his/her professional growth and master the necessary knowledge to realise his/her career. Professional competence of a future specialist, its structure and content are determined by the specifics of a particular activity. Taking into account the above-mentioned, professional competence is understood as an integral characteristic of a specialist’s personality, which reflects the degree of mastery of knowledge, skills and abilities of professional activity, as well as personal qualities that reflect a person’s ability to work and interact with the world around him or her.

Keywords: competence; competence-based approach; professional competence; professional training; professional activity; future specialists.

Постановка проблеми. Гострі виклики сьогодення, сучасний стан вітчизняної системи освіти, від якості якої залежать професійний успіх та конкурентоспроможність майбутніх фахівців на ринку праці, ставлять високі вимоги до їхньої фахової підготовки. Одним із напрямів розвитку та модернізації освіти визнано компетентнісний підхід, який реалізується поряд із традиційним та інноваційним підходами. Ці підходи, як зауважують науковці, тісно пов’язані між собою, завдяки особистісній спрямованості та діяльнісному компоненту інноваційної освіти. Погоджуємося, що у зв’язку з цим компетентність особистості нерозривно пов’язана не лише з продуктивною діяльністю, спрямованою на виконання теоретичних і прикладних завдань, а й з відповідальністю за свої дії [12]. Відповідно, вагомим постає питання формування професійної компетентності як результату фахової підготовки здобувачів вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема реалізації ідей компетентнісного підходу у підготовці майбутніх фахівців різних спеціальностей досліджена у працях Н. Бібік, В. Лугового, П. Лузана, Н. Нічкало, Н. Побірченко, О. Пошетун, С. Сисоевої, С. Шарова, С. Шевчук, В. Ягупова та ін. Науковці різних сферах знань активно досліджують феномен професійної компетентності майбутніх фахівців і доводять його вагомість як результату їхньої освіти, що забезпечує затребуваність на ринку праці.

Метою статті є характеристика понятійно-термінологічної сутності професійної компетентності як наукової дефініції.

Виклад основного матеріалу. Одним із ключових напрямів удосконалення вищої освіти в Україні, який сприяє реалізації концепції гуманістичної освіти, передбачаючи підготовку кваліфікованих фахівців, що володіють не лише глибокими

знаннями у своїй професії, але й здатні орієнтуватися в суміжних галузях, готові до постійного професійного розвитку і соціальної та професійної мобільності, визнано компетентнісний підхід [2, 1]. С. Шевчук переконана, що успішність розвитку змісту і технологій професійної підготовки кваліфікованих фахівців у вітчизняних закладах професійної та передвищої фахової освіти значною мірою залежить від ефективності скорочення невідповідності якості освіти і вимог, які пред’являють до неї роботодавці та ринок праці. Відповідно, особливої актуальності, як вважає авторка, набуває проблема підвищення відповідальності закладів освіти за кінцеві результати освітньої діяльності, а серед пріоритетів, які визначені перед системою професійної освіти її соціальними партнерами, особливе місце займає реалізація компетентнісного підходу з метою забезпечення належної якості підготовки висококваліфікованих фахівців [9, 59]. С. Шевчук акцентує увагу на тому, що компетентнісний підхід, будучи зорієнтованим передовсім на нове бачення цілей та оцінювання результатів професійної освіти, пред’являє свої вимоги до інших компонентів освітнього процесу – змісту, освітніх технологій, засобів контролю та оцінювання. Головним при цьому виступає проектування та реалізація таких освітніх технологій, які створювали б ситуації включення здобувачів професійної освіти у різні види діяльності (спілкування, розв’язання проблем, дискусії, диспути, виконання проєктів) та сприяли формуванню у випускника високого рівня готовності до успішної діяльності у реальному житті [9, 64].

Згідно із трактуванням О. Заблоцької, компетентнісний підхід – це “спрямованість навчального процесу на формування та розвиток в особистості системи ключових і предметних компетенцій” [3, 67]. Особливостями компетентнісного підходу авторка визначає: визнання компетенцій як кінцевого ре-

ПОНЯТІНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНА СУТНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК НАУКОВОЇ ДЕФІНІЦІЇ

зультату навчання та їх цілеспрямоване формування; перенесення акцентів з поінформованості суб'єктів навчання на їх уміння використовувати інформацію для врегулювання практичних проблем; оцінювання рівня сформованості в студентів компетенцій як результату освітнього процесу; студентоцентрована спрямованість навчання; націленість фахової підготовки на майбутнє працевлаштування випускників [3, 67].

Отже, загальною ідеєю компетентнісного підходу є компетентнісно орієнтована освіта, яка спрямована на комплексне засвоєння знань та способів практичної діяльності, завдяки яким людина успішно реалізує себе в різних галузях життєдіяльності. Нове бачення процесу оволодіння знаннями, уміннями й навичками підвищує актуальність компетентнісного підходу до професійної підготовки майбутніх фахівців, адже на першому плані постає оволодіння не вузькопрофесійними знаннями, а вміннями й навичками узагальненої професійної діяльності [8, 234].

У сучасних наукових студіях наявні різноаспектні трактування дефініції “професійна компетентність”, сутність якої розглядається відповідно до її складових понять “професія” та “компетентність” і, відповідно, до специфіки професійної діяльності майбутнього фахівця.

Тлумачний словник української мови визначає термін “компетентність” як “добру обізнаність із чим-небудь; коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи” [4, 255]. Компетентності, у рамках проєкту Тюнінг, розглядаються як сукупність властивостей, динамічне поєднання яких дає змогу ефективно виконати певне завдання. Вони містять знання та здатність ними оперувати, знання про те, як діяти (застосування набутих знань) і жити (цінності та поведінка). З точки зору освітнього процесу компетентності розглядаються як частина підготовки майбутнього фахівця (результат навчання) [7, 32].

Компетентність визнана С. Шевчук передумовою успішності самореалізації випускника професійного закладу освіти в суспільстві й передумовою розвитку самого суспільства [9, 64]. Вагомим для нас є трактування науковцями компетентності як такої, що передбачає не лише наявність знань у певній галузі, а й наявність певної кваліфікації, а головне, можливість і право, повноваження виконувати певний вид роботи. Компетентність проявляється у конкретній ситуації в процесі професійної діяльності [12].

М. Головань розуміє компетентність як “якість, особистісне надбання особи, що дозволяє їй вирішувати певні завдання, ухвалювати рішення, виносити судження у певній галузі. Основою цієї якості є знання, обізнаність, досвід соціально-професійної діяльності людини. Цим самим підкреслюється

інтегративний характер поняття” [1, 229–230]. Особливістю професійної компетентності є, на думку автора, стан організованості професійного середовища: що гірше організована професійна діяльність, то необхіднішим є професійно компетентний спеціаліст [1, 238].

Професійна компетентність фахівця, згідно із трактуванням Н. Мукан та співавторів, – це “складна цілісна інтелектуальна, професійно-особистісна конструкція, яка формується в процесі його професійної підготовки у закладі вищої освіти, проявляється, розвивається та вдосконалюється у професійній діяльності, а ефективність її реалізації суттєво залежить від видів теоретичної, практичної та психологічної готовності фахівця до неї, особистісних, професійних та індивідуально-психічних якостей, сприйняття цілей, цінностей, змісту та особливостей цієї діяльності”. Характерними рисами ключових професійних компетентностей є, на думку науковців, забезпечена поліфункціональність, приналежність до метаосвітньої сфери, інтелектуальна спроможність, багатовимірність [12].

Професійна компетентність визначена Л. Мороз як “інтегрована характеристика особистості фахівця, під якою розуміється наявність необхідного для успішної реалізації професійної діяльності комплексу ставлень, цінностей, знань, умінь і навичок, що проявляються у спроможності сприймати індивідуальні професійні та соціальні потреби; у забезпеченні соціальної і професійної самореалізації в умовах ринкових відносин у можливості професійного самовдосконалення протягом всього життя” [6, 33]. Як зауважує В. Міляєва, “найчастіше використовуються такі визначення професійної компетентності: навички та риси, необхідні працівнику для ефективного виконання роботи; поведінка, яку демонструють переважно успішні працівники, на відміну від менш успішних; комплекс знань, умінь, здібностей, мотивацій, цінностей та інтересів людини; знання, навички, здібності та інші характеристики, пов’язані з високими досягненнями в роботі, тощо” [5].

Цінними для нашого дослідження є напрацювання С. Шевчук, в яких професійна компетентність визнана як: міра та головний критерій професійної підготовленості фахівця; не лише знання, вміння, навички, а й творче ставлення до справи, позитивні нахили, інтереси і прагнення, здатність ефективно використовувати певний досвід, а також особистісні якості для забезпечення необхідного результату на конкретному робочому місці, в конкретній професійній ситуації; здатність суб’єкта праці мобілізувати знання, вміння та досвід у конкретній соціально-професійній ситуації та якісно виконувати професійні функції відповідно до обійманої посади. Відповідно, професійна компетентність інтегрує зміст, пов’язаний із майбутньою

ПОНЯТІЙНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНА СУТНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК НАУКОВОЇ ДЕФІНІЦІЇ

професійною діяльністю, актуалізуючи набуті знання й уміння в потрібний момент задля використання їх на практиці; формується цілеспрямовано з урахуванням сучасного стану та перспектив розвитку конкретної галузі виробництва або сфери послуг, а також соціально-психологічних, етичних, правових норм, усталених у суспільстві [10, 62].

Погоджуємося з В. Ковальчуком та В. Сорокою, що у рамках освітніх трансформацій відбувається перехід до впровадження нових технологічних підходів у формуванні комплексу компетентностей у майбутніх фахівців, і, відповідно, у такому контексті випускник закладу вищої освіти, використовуючи наявні загальнокультурні, загальнопрофесійні та спеціальні компетентності, разом із особистісними професійно значущими якостями, може швидко адаптуватися психологічно та професійно до нового робочого оточення. Він здатний виконувати службові обов'язки відповідно до корпоративних професійних стандартів і реалізовувати себе в таких ключових сферах діяльності, як виробничо-технологічна, організаційно-управлінська, конструкторсько-технологічна та логістично-планувальна [11, 6–7].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, головним результатом діяльності сучасного закладу вищої освіти є якісна підготовка майбутніх фахівців. При цьому під якістю освіти розуміємо властивості та характеристики освітнього процесу, що надають та зумовлюють передбачувані здібності, потреби в навчанні, професійних знаннях, уміннях і навичках. Професійна компетентність постає як ступінь професійної майстерності, професійного розвитку фахівця, розуміння ним специфіки обраної професії, здатності оцінити своє професійне зростання та опанувати необхідні знання для реалізації власної кар'єри. Професійна компетентність майбутнього фахівця, її структура та зміст зумовлюються специфікою тої чи тої діяльності. Враховуючи вищезазначене, професійну компетентність розуміємо як інтегральну характеристику особистості фахівця, яка відображає ступінь оволодіння знаннями, вміннями та навичками професійної діяльності, а також особисті якості, що відображають уміння людини працювати та взаємодіяти з навколишнім світом. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні специфіки формування професійної компетентності майбутніх фахівців на засадах акмеологічного підходу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Головань М.С. Компетенція та компетентність: порівняльний аналіз понять. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2011. № 8 (18). С. 224–234.
2. Дембіцька С., Кобилянський О. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців з професій-

ної освіти засобами цифрових технологій. *ПедБез*. 2023. Том 8. Вип. 1–2. С. 1–7.

3. Заблоцька О.С. Компетентнісний підхід як освітня інновація: порівняльний аналіз. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*, 2008. Вип. 40. С. 63–68.

4. Івченко А. Тлумачний словник української мови. Харків : Фоліо, 2005. 540 с.

5. Міляєва В.Р. Підходи до визначення поняття професійної компетентності в сучасній психологічній теорії. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2010/9_2010/25.pdf

6. Мороз Л.І. Професійно-психологічний тренінг у становленні особистості фахівця (на прикладі працівників ОВС). Київ : Київ. нац. ун-т внутр. справ.; Івано-Франківськ : Надвірнянська друкарня, 2007. 311 с.

7. Рашкевич Ю.М. Болонський процес та нова парадигма вищої освіти : монографія. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2014. 168 с.

8. Ходань О.Л. Компетентнісний підхід до підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія “Педагогіка. Соціальна робота”* / гол. ред. І.В. Козубовська. Ужгород : Говерла, 2013. Вип. 29. С. 232–235.

9. Шевчук С. Методологічні аспекти компетентнісного підходу до професійної підготовки кваліфікованих фахівців. *Імідж сучасного педагога*. 2024. № 1 (214). С. 58–66.

10. Шевчук С.С. Розвиток ключових компетентностей здобувачів освіти у позааудиторній навчальній діяльності ЗП(ПТ)О : спецкурс. Біла Церква : БІНПО ДЗВО “УМО” НАПНУ, 2020. 84 с.

11. Kovalchuk V., Soroka I. Developing digital competency in future masters of vocational training. *Professional Pedagogics. Issue 1 (20) 2020 / The Institute of Vocational Education and Training of NAES of Ukraine*; (Ed). V.O. Radkevych (EIC) et al. Zhytomyr Municipal Enterprise Book and Newspaper Publishing House “Polissia”, 2020. pp. 96–103.

12. Mukan N., Chubinska N., Zhongjun G. Компетентнісний підхід у вищій освіті: основні поняття та категорії. *Академічні візії*, 2023. № 17. URL: <https://www.academ-vision.org/index.php/av/article/view/475>

REFERENCES

1. Golovan, M.S. (2011). Kompetentsiya ta kompetentnist: porivnyalnyy analiz ponyat [Competence and competence: comparative analysis of concepts]. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*. Vol. 8 (18), pp. 224–234. [in Ukrainian].
2. Dembitska, S. & Kobylanskyi, O. (2023). Formuvannya profesynoyi kompetentnosti maybutnikh fakhivtsiv z profesynoyi osvity zasobamy tsyfrovyykh tekhnolohiy [Formation of professional competence of future specialists in vocational education by means of digital technologies]. *PedBez*, pp. 1–7. [in Ukrainian].
3. Zablotska, O.S. (2008). Kompetentnisnyi pidkhd yak osvityna innovatsiya: porivnyalnyy analiz [The competence approach as an educational innovation: a comparative analysis]. *Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University*, pp. 63–68. [in Ukrainian].
4. Ivchenko, A. (2005). Tlumachnyy slovnyk ukraiyins'koyi movy [Interpretive dictionary of the Ukrainian language]. Kharkiv, 540 p. [in Ukrainian].
5. Milyaeva, V.R. Pidkhdody do vyznachennya ponyattya profesynoyi kompetentnosti v suchasnyy psykholohichnyy

teoriyi [Approaches to defining the concept of professional competence in modern psychological theory]. Available at: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2010/9_2010/25.pdf [in Ukrainian].

6. Moroz, L.I. (2007). Profesiyno-psykholohichnyy treninh u stanovleni osobystosti fakhivtsya (na prykladi pratsivnykiv OVS) [Professional and psychological training in the formation of the personality of a specialist (on the example of employees of the OVS)]. Kyiv; Ivano-Frankivsk, 311 p. [in Ukrainian].

7. Rashkevich, Yu. M. (2014). Bolonskyi protses ta nova paradyhma vyshchoyi osvity: monohrafiya [The Bologna process and the new paradigm of higher education: a monograph]. Lviv, 168 p. [in Ukrainian].

8. Hodan, O.L. (2013). Kompetentnisnyy pidkhid do pidhotovky maybutnikh fakhivtsiv u VNZ [A competent approach to the training of future specialists in universities]. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*. Vol. 29, Uzhhorod, pp. 232–235. [in Ukrainian].

9. Shevchuk, S. (2024). Metodolohichni aspekty kompetentnisnoho pidkhodu do profesiynoyi pidhotovky kvalifikovanykh fakhivtsiv [Methodological aspects of the compe-

tence approach to professional training of qualified specialists]. *The image of a modern teacher*. Vol. 1 (214), pp. 58–66. [in Ukrainian].

10. Shevchuk, S.S. (2020). Rozvytok klyuchovykh kompetentnostey zdobuvachiv osvity u pozaaudytorniy navchalniy diyalnosti ZP(PT)O [Development of key competences of education seekers in extracurricular educational activities of ZP(PT)O]. Bila Tserkva, 84 p. [in Ukrainian].

11. Kovalchuk, V. & Soroka, I. (2020). Rozvytok tsyfrovoyi kompetentnosti u maybutnikh maystriv PTNZ [Development of digital competence in future vocational training masters]. *Professional pedagogy. Zhytomyr communal enterprise "Polissya book and newspaper publishing house"*. Vol.1 (20), pp. 96–103. [in Ukrainian].

12. Mukan, N., Chubinska, N. & Zhongjun, G. (2023). Kompetentnisnyy pidkhid u vyshchii osviti: osnovni ponyattya ta katehoriyi [Competency approach in higher education: basic concepts and categories]. *Academic visions*. Vol. 17. Available at: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/475> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.08.2024

UDC 378.14

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.309825>

Tetiana Helzhynska, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor,
Associate Professor of the Pedagogy and Innovative Education Department,
Lviv Polytechnic National University

ACADEMIC ENTREPRENEURSHIP: ESSENCE AND MAIN CHARACTERISTICS

The article is devoted to the study of the problem of academic entrepreneurship. The aim of the article is to determine the essence and characteristics of academic entrepreneurship based on the study of scientific and pedagogical literature, which highlights its various aspects. The trends in the international space of higher education, which substantiate the need for the development of academic entrepreneurship, are determined. The analysis of the reference literature, which presents the interpretation of the concepts "academic", "entrepreneurship", was performed, as well as the works of scientists regarding the interpretation of the concept "academic entrepreneurship" were investigated. The prerequisites for the development of academic entrepreneurship are presented, as well as the conditions under which the development of an entrepreneurial university is possible. The article highlights the advantages of academic entrepreneurship development. It was concluded that academic entrepreneurship is a multifunctional educational phenomenon and a socio-economic construct that covers the activities of a modern university, aimed at the effective use of all types of resources in order to satisfy internal needs, educational, scientific, technological, innovative requests of society and the knowledge economy, various fields of science, and involves the capitalization of one's own intellectual potential. Prospects for further scientific research are determined.

Keywords: academic entrepreneurship; entrepreneurial university; advantages of academic entrepreneurship development; prerequisites for academic entrepreneurship development; the essence of academic entrepreneurship; characteristics of academic entrepreneurship.

Ref. 16.

Тетяна Гельжинська, кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та інноваційної освіти
Національного університету "Львівська політехніка"

АКАДЕМІЧНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО: СУТНІСТЬ ТА ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Стаття присвячена вивченню проблеми академічного підприємництва. Визначено тенденції міжнародного простору вищої освіти, які обґрунтовують потребу у розвитку академічного підприємництва. Виконано аналіз довідкової літератури, яка подає трактування понять "академічний", "підприємництво", а також досліджено напрацювання науковців щодо трактування поняття "академічне підприємництво". Представлено передумови розвитку академічного підприємництва (спрямованість на інноваційність, демонстрація потенціалу університету,

комерціалізація науки і трансфер знань, конкурентна перевага на ринку, відповідність потребам ринку і суспільства), а також умови, за яких можливий розвиток підприємницького університету (автономність, ефективний менеджмент, гнучкість, інтеграція науки, освіти та бізнес-середовища). У статті висвітлено переваги розвитку академічного підприємництва (налагодження зв'язків із зовнішнім середовищем, підвищення престижності університету, розвиток науки і її популяризація, вдосконалення освітнього процесу, приваблення абітурієнтів і працевлаштування випускників, диверсифікація фінансування, поліпшення матеріально-технічної бази). Зроблено висновки, що академічне підприємство – це поліфункціональний освітній феномен та соціально-економічний конструкт, що охоплює діяльність сучасного університету, спрямовану на ефективне використання усіх різновидів ресурсів з метою задоволення внутрішніх потреб, освітніх, наукових, технологічних, інноваційних запитів суспільства та економіки знань, різних галузей науки, і передбачає капіталізацію власного інтелектуального потенціалу. Визначено перспективи подальших наукових досліджень.

Ключові слова: академічне підприємство; підприємницький університет; переваги розвитку академічного підприємництва; передумови розвитку академічного підприємництва; сутність академічного підприємництва; характеристика академічного підприємства.

Problem statement. At the beginning of the 21st century, special attention is paid to the system of higher education, which is considered one of the effective factors in the development of society and the country's economy. The system of higher education of Ukraine functions taking into account the trends of the international space of higher education, which is characterized by: globalization processes that encourage the establishment of cross-border cooperation and knowledge transfer; large-scale integration of technologies in education and science, which involves the use of various digital tools in the process of creating and disseminating knowledge; interdisciplinarity, which outlines the complex and integral solution of scientific problems based on the use of the achievements of various fields of scientific knowledge; topicality of lifelong learning, which makes it possible to update knowledge, form, develop, improve the skills and abilities of specialists in accordance with new requirements dictated by the modern labour market and challenges facing humanity, etc.; reduction of state funding of university activities, which requires finding effective mechanisms for diversifying financial income, attracting sponsorship and philanthropic funds, conducting and commercializing scientific research.

We find confirmation of this thesis in the works of domestic and foreign researchers. Thus, S. Mytsiuk claims that “modern trends in the global economic space indicate a shift in the vector of its development in the direction of innovation. A new type of economy is emerging, where the latest knowledge is a defining resource. The need to reproduce knowledge in the context of institutional gaps between the development of innovations and their commercialization prompts the creation of innovative structures for the organization of innovative activities” [13, 83]. S. Slaughter and L. Leslie point to four globalization factors that have a significant impact on the development of higher education: “limited funding; the growing role of natural sciences, which is connected with the functioning of markets, including international ones; intensification of the development of relations between transnational corporations and government institutions engaged in

product development and innovation; concentration of attention of transnational corporations and developed countries on global intellectual property strategies [16]. In response to the challenges facing modern universities, academic entrepreneurship is intensively developing, which involves innovation in research, knowledge transfer, improvement of teaching and learning, etc.

The analysis of recent research. It is worth noting that modern scientific literature is represented by scientific works that highlight the specifics of academic entrepreneurship. Researchers study academic entrepreneurship and its potential in the development of the knowledge economy [1; 3] as well as the development of human capital [6]. The cooperation “university – government – business” and the role of the entrepreneurial university in it are analysed [8; 10; 11]. Considerable attention is paid to the opening of joint ventures in which universities play the role of producers of innovative ideas, and business representatives implement them [12; 13; 15] etc. Since academic entrepreneurship is a rather complex concept, there is a need to determine its essence and characteristics.

The aim of the article is as follows: to determine the essence and characteristics of academic entrepreneurship based on the processing of academic literature.

Research results. Academic entrepreneurship is one of the key concepts of our research. The consideration and interpretation of it should begin with the study of the reference literature and the interpretations of the concepts “academic” and “entrepreneurship” presented in them. In English-language dictionaries, the term “academic” is interpreted as “used to describe things that relate to work done in schools, colleges and universities” [9]; “pertaining to schools, colleges, and universities, or relating to learning and thinking” [7]. In the “Thesaurus of Ukrainian Language” “academic” is interpreted as “one that relates to the academy or is carried out by it” [4]. It is said that the connotation of the term “academic” denotes the properties inherent in an educational institution, in our case – an institution of higher education – a university.

English-language reference publications interpret entrepreneurship as “a specific activity that consists in

making today's business capable of creating the future, transforming itself into another business" [9]; "the ability to start a new business, especially when it involves new opportunities for earning" [7].

Ukrainian reference publications offer the interpretation of the concept "entrepreneurship" as follows: "a separate type of business, independent initiative activity at one's own risk (production of products, performance of works, provision of services and trade), based on investing one's own funds, using existing and creating new opportunities with the aim of making a profit" [2, 230]; "independent initiative, systematic, at one's own risk, activity in the production of products, provision of services and engaging in trade activities with the aim of obtaining profit" [5, 235]. It is about the initiation and implementation of a special activity based on the innovativeness of ideas and approaches with the aim of obtaining benefits.

By "entrepreneurship", scientists understand purposeful efforts in the development of the institute, which requires considerable activity and energy. In our study, we refer to the term "entrepreneurship" as a characteristic of a social system, an example of which is a modern university and its structural departments. A key aspect of entrepreneurship in higher education is the willingness to take risks when implementing new practices with uncertain outcomes. Academic entrepreneurship involves the search for innovation in its operational approach, striving for significant changes in the organizational nature to achieve a more promising position of the university in the future. Considering the role of the modern university in the development of society and the knowledge economy, universities strive to be active and influential participants in it.

The analysis of research literature confirms the consideration of academic entrepreneurship by representatives of various branches of scientific knowledge, which justifies the diversity in the views of scientists regarding the interpretation of "academic entrepreneurship" concept. G. Beckman and R. Cherwitz recognize that academic entrepreneurship can be interpreted as "intellectual production" in which universities collaborate with local communities to create new values and ideas [6]. Researcher S. Shane proves that academic entrepreneurship is an institutional transfer of university research and technology results to the business environment in order to initiate innovation [15].

It is worth mentioning that researchers note the current role of academic entrepreneurship in the development of higher education: "academic or university entrepreneurial activity in the field of education and science based on an optimal combination of mechanisms of state regulation and active entrepreneurship, carried out on the basis of capitalization and commercialization of knowledge, serves as the main factor of innovative development in the sphere of higher education" [3, 42].

Based on the study of economic literature, S. Zhukov concludes that "... the term "academic entrepreneurship" is usually used to illustrate the participation of scientists in the commercialization of their developments. However, the same term is also used to define a wider range of knowledge transfer activities. Thus, some researchers define academic entrepreneurship as an activity of a scientist that is not included in his daily duties at the university. Among such types of activities, it is possible to note tutoring on the side, consulting, conducting trainings and seminars at industrial enterprises, joint projects of representatives of higher education institutions and industry, patent activities, etc. [1, 66].

As B. Clark, B. Pergamon, and B. Clark note, the development and implementation of academic entrepreneurship by modern universities requires the development of a certain strategy that would involve the preparation of academic staff for the introduction of changes and adaptation to the realities of the modern market of educational services; awareness of the value of academic entrepreneurship at the individual, organizational, as well as national and international levels; development of relevant knowledge, skills and abilities, development of entrepreneurial thinking, generation of new ideas, formation of readiness to initiate and participate in innovative projects [8].

Among the main reasons that encourage modern universities to develop academic entrepreneurship and perceive it as one of the main values there are the following: "focus on ensuring innovativeness in various types of university activities; demonstration of the university's own potential in the development of society and the knowledge economy to external and internal stakeholders; increase in income from commercialization of scientific research and transfer of knowledge, technologies, inventions, etc.; increasing the competitive advantage in the market of educational services based on the involvement of talented students and highly qualified researchers and academic staff; improving the formation of general competencies of students, necessary for achieving success regardless of the peculiarities of the professional environment, place of work or the choice of a specific profession; ensuring compliance of one's own activities with the needs of the labour market and requests of employers" [12].

Scientists distinguish a number of advantages in the development of academic entrepreneurship. Thus, Slaughter and Leslie claim that the main advantages should include: establishing relations with external stakeholders, which include companies, the public, government organizations, that contributes to increasing the importance of the university as an innovative, scientific, educational centre in society and the economy; increasing the level of authority and prestige of the university, its units and scientists working in it; promoting the organization and implementation of

further scientific research, which is related to both funding and increasing the motivation and interest of researchers in further professional development; improvement of the educational process, integration of the results of scientific research into the content of educational disciplines; popularization of scientific achievements, which attracts the attention of potential consumers, investors and provides opportunities for finding new grants, contracts for conducting commercial scientific research; increasing opportunities for employment of university graduates, which is dictated by the availability of experience of participation in scientific work, project activities, etc.; attraction of entrants, in particular for study in programs of the second (master's) and third (educational and scientific) levels of higher education; strengthening and updating the material and technical base and equipment of laboratories, departments, and other units based on the use of both internal funds of the university and funds allocated for a specific project; partial employment of students studying at the university to perform certain types of work; involvement of stakeholders in the educational process – consumers and customers of scientific research [16].

In the context of academic entrepreneurship development, S. Marginson and M. Considine emphasize that modern universities are characterized by the presence of innovations in university management, accompanied by the transition from formal to semi-formal management; using the potential of participatory management, consulting; application of market research results; increasing flexibility in the use of personnel and resources, means of communication, etc. [11]. We find confirmation of this thesis in the works of H. Ertzkowitz [10]. The author claims that the “capitalization of knowledge” is the basis of the new mission of the university, which brings universities closer to users of knowledge and characterizes the university as an active participant in the knowledge economy” [10, 27]. According to the scientist, the functioning of the entrepreneurial university is based on several provisions: academic management based on the development and implementation of a strategic plan; legal management and control of academic resources: from the infrastructure of the university, its material and technical base to intellectual property, which extends to the results of scientific research; technology transfer through patenting, licensing and incubation; development of entrepreneurial culture of academic staff, students, university authorities [10].

The development of entrepreneurial culture encourages academic staff to evaluate the results of their own research not only from the point of view of intellectual value, but also from the point of view of commercial potential. Technology transfer offices are being established in universities, designed to train academic staff to use their work for the purpose of developing

entrepreneurial thinking. At the same time, the development of the knowledge economy requires a rethinking of university activity in general, as it is about the integration of economic and epistemological aspects of science and new knowledge. Currently, the formation of clusters, the participants of which are both business structures and universities as “knowledge producers”, is becoming a common practice.

In order to carry out entrepreneurial activities, the university must have a significant degree of autonomy and independence from the state and industry, with the simultaneous availability of opportunities for establishing cooperation. Among the main features of the academic entrepreneurship of a modern university there is the selection of the direction and issues of scientific research, carried out according to the demands of external stakeholders, the internal needs of the university and the needs of the scientific industry. Nowadays there is a need for the integration of scientific sphere with economic and social spheres of society, which goes beyond the traditional transfer of knowledge and involves the practical use of new knowledge. For this purpose, the practice of establishing and opening scientific, technological, innovation parks, research companies, etc., is widespread at the beginning of the 21st century. This kind of modern universities activities requires the introduction of entrepreneurship into the educational process, which makes it possible to ensure the availability of entrepreneurship training for students and academic staff [10].

However, a thorough analysis of the research sources demonstrates that its study is insufficient, as it reveals its individual components or aspects, in particular those that characterize the practice of individual institutions of higher education. Currently, there are no systematic investigations that would reveal its multifaceted essence, the theories and concepts laid in its basis, as well as methodological developments that could be used by academic staff to enrich their own academic experience. After all, as S. Zhukov notes, “in the conditions of world globalization, innovations are becoming the most important source of development of countries and regions. The key role in the formation of an innovative economy definitely belongs to the field of science and education. The development of university science is a basic condition for achieving the strategic goals of innovative transformations of the national economy. The basis of innovation at the new stage is formed by scientific developments, the process of commercialization of which in science is called academic entrepreneurship” [1, 66].

The development of entrepreneurship, first of all, involves the provision of opportunities for the implementation of ideas, therefore, an important function of the university, which directs its own activities to the development of academic entrepreneurship, is increasing awareness among employees and students about

the importance of developing a number of entrepreneurial abilities and skills. This applies not only to abilities that support new business ideas, but also those that can facilitate employment and career development. The awareness of the role and significance of academic entrepreneurship, understanding the benefits of developing entrepreneurial thinking and becoming entrepreneurs is important, but not enough. This is about the need to create an environment that promotes the development of skills and abilities to use entrepreneurial knowledge in practice. This, in turn, involves the organization of training, the involvement of entrepreneurs in it, the study of real cases, the development of one's own entrepreneurial projects and initiatives [14].

Conclusions and prospects for further research.

Hence, based on the study of reference and scientific literature, we conclude that academic entrepreneurship is a multifunctional educational phenomenon and a socio-economic construct that encompasses the activities of a modern university, aimed at the effective use of all types of resources in order to meet internal needs, educational, scientific, technological, innovative demands of society and the knowledge economy, various branches of science, and involves the capitalization of intellectual potential.

We consider the study of foreign and domestic experience in the development academic entrepreneurship as the prospects of further research of this problem.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жуков С.А. Академічне підприємництво як фактор підвищення ефективності підприємств і формування інноваційного потенціалу економіки України. *Вісник Приазовського Державного Технічного Університету. Серія: Економічні науки*. 2017. Вип. 33. С. 65–74.
2. Завадський Й.С., Осовська Т.В., Юшкевич, О.О. Економічний словник. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/KONDOR/EKONOMIC_SL_2006.pdf
3. Романовський О.О. Академічне підприємництво як чинник інноваційного розвитку сфери вищої освіти і науки України. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія: Економічні науки*. 2015. Вип. 4. С. 37–51.
4. Словник. UA. *Тлумачний словник української мови*. URL: <https://slovnnyk.ua/index.php?swrd=%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9>
5. Туренко А.М., Дмитрієв І.А., Іванілов О.С., Шевченко І.Ю. Словник економіста та підприємця. Харків: Харківський національний автомобільно-дорожній університет, 2018. 340 с.
6. Beckman G.D., Cherwitz R.A. Intellectual Entrepreneurship: An Authentic Foundation for Higher Education Reform1. *Planning for higher education*. 2009. Vol. 34, Issue 4. pp. 27–36.
7. Cambridge dictionary. *Thesaurus*. URL: <https://dictionary.cambridge.org/>
8. Clark B.R., Pergamon B.R., Clark B.C. Creating Entrepreneurial Universities: Organizational Pathways of

Transformation. Bingley, UK: Emerald Group Publishing Limited. 1998. 163 p.

9. Collins online dictionary. *Thesaurus*. URL: <https://www.collinsdictionary.com/>

10. Etzkowitz H. The Triple Helix: University-Industry-Government Innovation in Action. New York; London: Routledge, Taylor & Francis Group. 2008. 176 p.

11. Marginson S., Considine M. The Enterprise University: Power, Governance, and Reinvention in Australia. Cambridge, UK: Cambridge University Press. 2000. 272 p.

12. Meyers A.D., Pruthi S. Academic entrepreneurship, entrepreneurial universities and biotechnology. *Journal of Commercial Biotechnology*. 2011. Issue 17. pp. 349–357.

13. Features of the innovative forms of integration for the entrepreneurial universities. *Actual problems of international relations*. 2020. Vol. 1, Issue 140. pp. 81–88.

14. OECD & European Commission. (2012). *A guiding framework for entrepreneurial universities*. URL: https://www.utadeo.edu.co/files/collections/documents/field_ached_file/ec-oecd-entrepreneurial-universities-framework.pdf

15. Shane S. Academic entrepreneurship: university spinoffs and wealth creation. New horizons in academic entrepreneurship. Northampton: Edward Elgar. 2004. 352 p.

16. Slaughter S., Leslie L. Academic Capitalism: Politics, Policies, and the Entrepreneurial University. Baltimore, MA: The Johns Hopkins University Press. 1997. 276 p.

REFERENCES

1. Zhukov, S.A. (2017). Akademichne pidpriemnytstvo yak faktor pidvyshchennia efektyvnosti pidpriemstv i formuvannia innovatsiinoho potentsialu ekonomiky Ukrainy [Academic entrepreneurship as a factor in increasing the efficiency of enterprises and forming the innovative potential of the Ukrainian economy]. *Bulletin of the Azov State Technical University. Series: Economic Sciences*. Issue 33. pp. 65–74. [in Ukrainian].
2. Zavadskyi, Y.S., Osovskaya, T.V. & Yushkevych, O.O. Ekonomichnyi slovnnyk [Economic dictionary]. Available at: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/KONDOR/EKONOMIC_SL_2006.pdf [in Ukrainian].
3. Romanovskiy, O.O. (2015). Akademichne pidpriemnytstvo yak chynnyk innovatsiinoho rozvytku sfery vyshchoi osvity i nauky Ukrainy [Academic entrepreneurship as a factor of innovative development of the sphere of higher education and science of Ukraine]. *Bulletin of the Kyiv National University of Technology and Design. Series: Economic Sciences*. Issue 4. pp. 37–51. [in Ukrainian].
4. Slovnnyk.UA. Tlumachnyi slovnnyk ukrainskoi movy [Thesaurus of Ukrainian language]. Available at: <https://slovnnyk.ua/index.php?swrd=%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9> [in Ukrainian].
5. Turenko, A.M., Dmytriyev, I.A., Ivanilov, O.S. & Shevchenko, I.Yu. (2018). Slovnnyk ekonomista ta pidpriemtsia [Dictionary of the economist and entrepreneur]. Kharkiv, 340 p. [in Ukrainian].
6. Beckman, G.D. & Cherwitz, R.A. (2009). Intellectual Entrepreneurship: An Authentic Foundation for Higher Education Reform1. *Planning for higher education*. Vol. 34, Issue 4. pp. 27–36. [in English].
7. Cambridge dictionary. *Thesaurus*. Available at: <https://dictionary.cambridge.org/> [in English].

8. Clark, B.R., Pergamon, B.R. & Clark, B.C. (1998). *Creating Entrepreneurial Universities: Organizational Pathways of Transformation*. Bingley, UK: Emerald Group Publishing Limited. 163 p. [in English].
9. Collins online dictionary. *Thesaurus*. Available at: <https://www.collinsdictionary.com/> [in English].
10. Etzkowitz, H. (2008). *The Triple Helix: University-Industry-Government Innovation in Action*. New York; London: Routledge, Taylor & Francis Group. 2008. 176 p. [in English].
11. Marginson, S. & Considine, M. (2000). *The Enterprise University: Power, Governance, and Reinvention in Australia*. Cambridge, UK: Cambridge University Press. 2000. 272 p. [in English].
12. Meyers, A.D. & Pruthi, S. (2011). Academic entrepreneurship, entrepreneurial universities and biotechnology. *Journal of Commercial Biotechnology*. Issue 17. pp. 349–357. [in English].
13. Mytsiuk, S. (2020). Features of the innovative forms of integration for the entrepreneurial universities. *Actual problems of international relations*. Vol. 1, Issue 140. pp. 81–88. [in English].
14. OECD & European Commission. (2012). A guiding framework for entrepreneurial universities. Available at: https://www.utadeo.edu.co/files/collections/documents/field_attached_file/ec-oecd_entrepreneurial_universities_framework.pdf [in English].
15. Shane, S. (2004). *Academic entrepreneurship: university spinoffs and wealth creation*. New horizons in academic entrepreneurship. Northampton: Edward Elgar. 352 p. [in English].
16. Slaughter, S. & Leslie, L. (1997). *Academic Capitalism: Politics, Policies, and the Entrepreneurial University*. Baltimore, MA: The Johns Hopkins University Press. 276 p. [in English].

Стаття надійшла до редакції 12.08.2024

УДК 37.01

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.310178>

Марія Астахова, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри соціально-гуманітарної освіти
комунального вищого навчального закладу
“Харківська академія неперервної освіти”

ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ РИЗИКУ В СУЧАСНІЙ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ

У статті проаналізовано сучасні теоретико-методологічні підходи дослідження ризику та історія його концептуалізації, доведено особливе значення необхідності дослідження ризиків. Визначено, що суспільний розвиток супроводжує тенденція збільшення ризиків у всіх сферах життя. Закцентовано увагу на розгляді ризиків у різних наукових галузях. З'ясовано, що ризик розглядають як спосіб дій за нечітких та невизначених обставин, невизначеність результату дій і подій, загроза того, що дія чи подія негативно позначиться на здатності досягнення визначених цілей. Розкрито особливості та основні завдання науки “ризикологія”. Визначено її охарактеризовано фактори небезпеки. Проаналізовано різноманіття до визначення класифікаційних ознак ризиків.

Ключові слова: ризик; ризикогенні фактори; ризикологія; суспільство; невизначеність; загроза.

Літ. 14.

Mariia Astakhova, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the
Social and Humanitarian Education Department,
Kharkiv Academy of Continuing Education

STUDY OF THE PHENOMENON OF RISK IN MODERN THEORY AND PRACTICE

The article examines approaches to defining the category of “risk” in the general scientific literature and classifies public risks. Modern theoretical and methodological approaches to the study of risk and the history of its conceptualisation are analysed. It is determined that social development is accompanied by a tendency to increase risks in all spheres of human activity, and systematic analysis of the preconditions, factors and mechanisms for overcoming and reducing the negative effects of risks is of particular importance.

The article focuses on the consideration of risks in various scientific fields. It is proved that, despite a solid base of scientific knowledge, specific methods and technologies for research in each field, there is currently no single approach to defining risk, its classification, algorithms of occurrence and mechanisms for overcoming it. The article shows that risk is considered as a course of action under unclear and uncertain circumstances, uncertainty of the outcome of actions and events, and the threat that an action or event will negatively affect the ability of an institution to achieve its goals. The author describes risk from the perspective of conscious behaviour as a specific process of choosing options in a situation of uncertainty or danger, which involves the probability of positive or negative consequences. It is determined that society produces not only benefits but also risks, the spread of which is uncontrolled, global, supersocial and nonclass. The author reveals the features and main tasks of the science of “riskology”, which deals with the knowledge of risk, the development of a modern theory of risk, and also studies the possibilities of effective risk management.

The author identifies and characterises man-made, environmental, socio-economic and military hazards. Attention is focused on the specifics of modern risk – a dangerous reality hidden from perception. The article analyses the diversity of classification features of risks, as well as their distribution depending on the scale, levels of management, depending on the scope and sources of occurrence.

Keywords: risk; risk factors; riskology; society; uncertainty; threat.

Постановка проблеми. Сьогодні породило проблему зростання кількості екстремальних і небезпечних ситуацій, які вимагають оперативних, обґрунтованих, а почасти й ризикованих дій. У зв'язку з цим виникає нагальна потреба в здійсненні глибокого теоретико-методологічного і технологічного аналізу сутності ризику та чинників, що зумовлюють схильність до нього при виконанні професійної діяльності як у мирний час, так і при виникненні надзвичайних, кризових ситуацій та під час уведення військового стану.

В умовах суспільного розвитку виникає тенденція збільшення ризиків в усіх сферах життєдіяльності людини, а системний аналіз передумов, факторів та механізмів подолання й зменшення негативних їх наслідків набуває особливого значення. Потреба у безпеці та прагнення мінімізувати ризики визначають базові потреби людини, а з урізноманітненням її інтересів ускладнюються й елементи її безпеки.

В умовах цивілізаційного розвитку рівень безпеки людини постійно зростає, однак залишається велика кількість небезпек, загроз і ризиків, проблеми існування яких ще й досі не розв'язані. Кожний етап розвитку суспільства характеризується специфічними проблемами безпеки та наявними видами ризиків й механізмами їх розв'язання.

Дослідження, присвячені як аналізу, так і управлінню ризиками, знаходять відображення у професійній літературі з філософії, сектору безпеки, медицини, психології, економіки, військової справи, політології, державного управління тощо. При ґрунтовній базі наукових знань, специфічних методах і технологіях дослідження кожної галузі сьогодні ще не вироблено єдиного підходу до визначення ризику, його класифікації, алгоритмів виникнення і механізмів подолання. Ця методологічна невизначеність підходів до дослідження ризиків зумовлена різноманітністю наукових поглядів і постійним ускладненням поняття “ризик” в умовах дії природних, техногенних, воєнних й соціальних небезпечних ситуацій.

Отже, постійне ускладнення соціально-політичної ситуації вимагає системного і неперервного аналізу феномену ризику в сучасній теорії та практиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні аспекти ризикології відображено в працях В. Вітлінського, Г. Великоіваненко, О. Шапарова, U. Beck, V. Covello, H. Heim, D. Kahneman та ін.

Обґрунтування теоретико-методологічних засад ризикології як сучасної науки про ризики та шляхи їх запобігання присвячені студії К. Арроу, І. Афанасьєва, В. Березуцького, П. Бернстайна, Р. Гольцмана, О. Дейнеко, Л. Калашнікової, К. Керне, Н. Луман, В. Погрібної, О. Стешенка, М. Требіна та ін.).

Філософи М. Вебер, Е. Дюркгейм, Г. Зіммель, К. Маркс та ін. досліджували проблеми суспільної ризикованості. Вивченню психологічних аспектів прийняття рішень в умовах невизначеного ризику присвятили свої дослідження В. Волкова, К. Керне, О. Ларичева, Л. Лєскова, В. Маркова та ін. Учені Ю. Білан, Т. Мостенська, І. Посохов, О. П'янова та ін. намагалися класифікувати ризики.

Метою статті є дослідження сутності “ризик” як суспільнозначимого феномену, аналіз й систематизація загальнонаукових підходів до його класифікаційних ознак. Сформульовано такі завдання дослідження: уточнити сутність понять “ризик”, “суспільний ризик”, “ризиковані фактори”; узагальнити погляди науковців щодо їхніх сутнісних ознак, характеристик і можливостей попередження та мінімізації у суспільному бутті.

Виклад основного матеріалу. У зв'язку з обмеженою кількістю чинників, що впливають на безпеку людини, зі зміною їх чисельності та сили впливу, з обмеженістю людського знання, можливостей зовнішніх систем захисту людей тощо досягнення абсолютної безпеки – завдання. У структурі ризиків у системі “людина – техніка – довкілля” на людський чинник припадає 75 %, на техногенні і природні чинники – 15 % та 10 % відповідно. У такій ситуації значно зростає актуальність і важливість активізації процесу навчання реагування на ризики, врахування їх у житті та професії, зважаючи на постійну зміну факторів ризику та складність впливу на поведінку людини [7].

Так, в умовах збільшення кількості, видів та масштабів цивілізаційних загроз, виникнення небезпек, пов'язаних з військовою агресією, з соціально-психологічними векторами суспільного буття, з необхідністю мінімізації ризикованих факторів та ситуацій на рівні освіти виникає необхідність передовсім поглиблення розуміння теоретичної сутності ризиків, аналізу механізмів їх виникнення та уміння ними управляти.

Проте ризик можна досліджувати, визначати його ступінь і природу, оцінювати й аналізувати, обирати ефективні методи управління ним. Однак розпочати потрібно зі з'ясування сутності категорії “ризик”.

Термін “ризик” походить від грецької “*ridsikon*”, “*ridsa*”, що означає “стрімчак”, “скеля”. На думку мовознавців, етимологія цього слова походить із Південної Америки, саме до цього терміна апелювали південноамериканські народи, маючи на увазі підвищену небезпеку на морі [10]. Китайський ієрогліф “ризик” складається із двох компонентів: небезпека та можливість.

Аналіз змісту численних наукових праць свідчить, що категорія “ризик” у соціологічній, філософській і педагогічній літературі не має однозначного тлумачення. Науковці наводять різні визначення і пояснюється це тим, що ризик – багатаспектне та складне явище. Вперше найбільш загальне визначення ризику дав американський учений Ф. Найт, який розглядав його як спосіб дій за нечітких та невизначених обставин. На його думку, величину ризику можна обчислити методами теорії ймовірності й математичної статистики [14].

Однак не у всіх сучасних словниках української мови визначається це поняття. Наприклад, у Новому тлумачному словнику української мови (уклад. В. Яременко, О. Сліпушко) нема тлумачення ні терміна “ризик”, ні “ризикувати”. І хоча окремі вчені відзначають, що проблема ризику виникла при розгляді й аналізі таких філософських категорій, як свобода і необхідність, діяльність, визначеність і невизначеність, достовірність, у філософських словниках поняття ризику, як і в окремих сучасних тлумачних української мови, не визначається [9].

На відміну від законодавчої бази України, яка не дає чіткого визначення поняттю “ризик”, документи уряду Великої Британії, зокрема Помаранчева книга, та документи Ради з фінансування освіти Англії (HEFCE) пропонують такі трактування цієї категорії: - “ризик – це невизначеність результату дій і подій, будь то позитивна можливість чи небезпека”; - “ризик – це загроза того, що дія чи подія негативно позначиться на здатності установи досягти своїх цілей” [13].

У перекладі з англійської мови “*risk*” – це: 1) небезпека, 2) ступінь невизначеності, вірогідність, можливість, 3) ситуація, коли результат будь-якого економічного вибору має випадковий характер, але при цьому відомий ймовірнісний розподіл значень цього результату; невизначеність, яка веде до можливості втрат або неотримання доходу в очікуваному розмірі; в італійській мові “*risico*” – небезпека; у французькій “*risque*” – загроза, ризикувати; в латинському “*risicare*” означає “зважитися”. У цьому значенні ризик варто ототожнювати з вільним вибором, а не з невідворотним призначенням [11].

На сьогодні уявлення про ризик – багатогранне і неоднозначне. З позиції свідомої поведінки у цьому понятті відповідають три взаємозв’язані значення:

1) ризик як специфічний процес вибору варіантів дії в ситуації невизначеності або небезпеки; 2) ризик як безпосередня дія суб’єкта, “дії на удачу в надії на щасливий результат”; 3) ризик передбачає ймовірність позитивного чи негативного характеру наслідків [2, 14].

Як відомо, поняття “суспільство ризику” вперше використано та обґрунтовано У. Беком в його фундаментальній праці “Суспільство ризику. На шляху до іншого модерну”. Аналізуючи природу сучасності, він висуває ідею настання її нової стадії – рефлексивної або індустріального суспільства ризику, яке характеризується поняттям “рефлексивна модернізація”. Її головна відмінність від попередніх епох у тому, що суспільство виробляє не тільки блага, але й ризики, поширення яких має безконтрольний, глобальний, надсоціальний та некласовий характер [4, 67].

В умовах всебічного дослідження онтології ризику та його механізмів, в Україні у 1998 р. почав розвиватися новий науковий напрям – ризикологія, з-поміж багатьох завдань якої особливе значення має пізнання ризику, розробка сучасної теорії ризику, а також дослідження можливостей ефективного управління ним.

Так, ризикологія – наука, що вивчає основні закономірності, принципи та інструментарій виявлення, обліку, оцінювання та управління ризиком. Основні завдання ризикології можуть бути визначені як: розбудова філософських, психологічних, правових аспектів як складових ризикології; розроблення методологічних підходів щодо ідентифікації можливих ризиків, формування системи їхньої класифікації в різних сферах підприємництва; діагностика та моніторинг ризику, розроблення концептуальних положень і методики аналізу ризику з урахуванням поведінки його суб’єктів, їхнього ставлення до ризику; подальша розбудова концепції системи кількісних показників ступеня ризику; розвиток методологічних засад і методичних підходів до оптимізації управління ризиком; створення відповідних систем і програмно-методичних комплексів оцінювання, аналізу й управління ризиком у різноманітних сферах економічної діяльності на різних рівнях ієрархії управління, а також використання їх в освітньому процесі; встановлення залежності між ризиком і надійністю, стійкістю, маневреністю, адаптивністю, ліквідністю тощо [12].

За У. Беком, ризик виступає як систематична взаємодія суспільства з небезпеками та загрозами, що індукуються й виробляються модернізацією як такою [4, 45]. У дослідженні С. Мочерного ризику, на відміну від небезпек минулих епох, – наслідок загрозової могутності модернізації та невпевненості і страху, які вона породжує, та ін. [6]. У словнику Вебстера [9] ризик визначається як небез-

пека, загроза, випадковість, можливість піддатися руйнуванню, втратам чи пошкодженням.

Розглянемо етапи розвитку наукових уявлень про ризик. Так, середина XIX ст. – кінець 1960-х рр. – період формування поняття “ризик” як загальнонаукової категорії, який об’єктом міждисциплінарних досліджень, загальнонауковою категорією. 1970 – 1980-ті рр. характеризуються появою експертів ризику, аналізу та менеджменту ризику. З останньої чверті XX ст. – інституціоналізація соціології ризику [8].

В останню третину XX ст. з’являється “суспільство ризику”, яке вперше використано й обґрунтовано У. Беком у фундаментальній праці “Суспільство ризику. На шляху до іншого модерну”. Аналізуючи природу сучасності, він висуває ідею настання її нової стадії – рефлексивної або індустріального суспільства ризику, яке характеризується поняттям “рефлексивна модернізація”. Її головна відмінність від попередніх епох у тому, що суспільство виробляє не тільки блага, але й ризики, поширення яких має безконтрольний, глобальний та надсоціальний характер [4, 67].

Однак у 70-х рр. минулого століття все більше актуалізується необхідність досліджень ризику з метою встановлення зв’язку різних його видів із соціальними і політичними проблемами. Такий “соціальний” підхід при оцінці ризику більш сконцентрований на встановленні безпосереднього зв’язку між останнім і цінностями та нормами соціального життя, ніж “технократичний” і враховує психологічні, політичні, етичні, соціологічні, економічні й інші аспекти ризикогенезу. З останньої чверті XX ст. відбувається остаточна інституалізація загальної теорії ризиків і зокрема соціальної ризикології. У цей період завершується формування основних міждисциплінарних методологічних підходів до дослідження ризику як соціального феномену, які характеризуються рефлексією соціальних, політичних, технологічних і культурних трансформацій [1].

Також у рекомендаціях ВООЗ фактори небезпеки класифікуються на: техногенні – фактори, зумовлені діяльністю технічних засобів і пристроїв; екологічні – фактори, зумовлені причинами природного характеру і пов’язані з аномальними змінами в природному середовищі; соціально-економічні – фактори, зумовлені причинами соціального і економічного характеру; військові – фактори, зумовлені роботою військово-промислового комплексу й систем при воєнних діях [3, 6].

У числі чинників, що породжують ризики, є і та обставина, що людина, в принципі, не може знати всю сукупність близьких і віддалених наслідків своєї діяльності. Вона працює у ситуації неповного знання і неповноти інформації в масштабі реального часу, коли приймаються і виконуються рі-

шення. У процесі діяльності вона також помиляється, порушуючи ідеальний план діяльності [8].

Специфіка сучасного ризику полягає у тому, що “небезпечна реальність прихована від сприйняття”, оскільки на рівні буденної свідомості небезпека може не сприйматися [5, 101].

Оскільки виникнення ризиків характерне для будь-якої сфери діяльності, існує багато підходів до їх класифікації за певними ознаками: фінансовий, юридичний, страховий, транспортний ризику. Ризики також поділяються залежно від масштабів, рівнів управління, сфери виникнення, джерел виникнення, наприклад, екологічний, антропогенний, підприємницький, політичний, виробничий,

Висновки. Отже, аналіз літературних джерел свідчить, що не існує однозначної думки щодо характеристики ризиків та їх впливу на суспільний розвиток. Ризики виступають, з одного боку, як загрози, з іншого, як можливості до подальших змін. Аналіз онтологічних основ ризику як суспільного феномену дає всі підстави оцінювати його як об’єктивно-суб’єктивну категорію. З одного боку, ризик може бути потенційно небезпечною або небажаною подією чи явищем, з іншого, має цілком реальні наслідки.

Також проведений аналіз наявних ризиків та їх класифікацій дає підставу зробити висновок про наявність великої кількості критеріїв і видів ризиків та відсутність єдиного підходу до їх визначення і класифікації. У перспективах подальших розвідок передбачається створення факторно-критеріальної моделі оцінки ризиків у сфері загальної середньої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антипенко І.В. Онтологічна основа феномену ризику в сучасних методологічних підходах зарубіжної ризикології. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 1. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1371>.
2. Баклицький І.О., Сірко Р.І., Слободяник В.І. Розвиток схильності до ризику у співробітників ДСНС. *Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя*: зб. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф., м. Суми, 22–23 лютого 2018 року, Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2018. С. 14.
3. Безпека життєдіяльності: методичні вказівки самостійної роботи “Ризик як оцінка небезпеки”/уклад. М.А.Касьянов, І.С.Стефанович. Київ: КНУБА, 2015. С. 5–6.
4. Бек У. Від індустріального суспільства до суспільства ризику. *THESIS*. 1994. № 5, с. 45–67.
5. Горбняк О. Політичний ризик та його фактори. *Політологічні студії*: зб. наук. пр. 2010. С. 101–106.
6. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. Т. 2 / за ред. С.В.Мочерного. Львів: Світ, 2006. 568 с.
7. Концепція освіти з напрямку “Безпека життя і діяльності людини” / В.О.Кузнєцов, В.В.Мухін, О.Ю.Буров та ін. *Інформаційний вісник “Вища освіта”*. Київ: Вид-во наук.-метод. центру вищої освіти МОНУ, 2001. № 6. С. 6–17.

8. Кривошеїн В.В. Соціально-політична ризикологія, 2016. URL: <http://repository.dnu.dp.ua:1100/upload/e33e73d3bb6e6306ef315815e336b2a5eKrivosheyin-V.V.-SPR.pdf>

9. Новий тлумачний словник української мови : у чотирьох томах / укл. В. Яременко, О. Сліпущко та ін. Київ : Аконіт, 1999. Т. 1. 910 с.

10. Пікус Р.В. Оцінка підприємницького ризику : підручник. Фінанси України. 2004. № 5. 88 с.

11. Посохов І.М. Аналіз змісту поняття ризик і наукові підходи щодо визначення сутності ризику. *Вісник Нац. техн. ун-ту "ХПІ"* : зб. наук. пр. Темат. вип. Технічний прогрес та ефективність виробництва. Харків : НТУ "ХПІ", 2012. № 5. С. 101–108.

12. Шешенко О.Д. Ризикологія : навч. посібник. Харків : УкрДУЗТ, 2019. С. 12–13.

13. BusinessDictionary.com. URL: <http://www.businessdictionary.com>

14. Knight F.H. Risk, Uncertainty and Profit. *University of Boston Press*, Boston, 1921. P. 233.

REFERENCES

1. Antypenko, I.V. (2019). Ontologichna osnova fenomenу ryzyku v suchasnykh metodolohichnykh pidkhodakh zarubizhnoi ryzykologii [Ontological basis of the risk phenomenon in modern methodological approaches of foreign riskology]. *Public administration: improvement and development*. No.1. Available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1371> [in Ukrainian].

2. Baklytskiy, I.O., Sirko, R.I. & Slobodianyk, V.I. (2018). Rozvytok skhylnosti do ryzyku u spivrobitynykiv DSNS [Development of risk propensity in SES employees]. *Personality in crisis conditions and critical situations of life* : Proceedings of the 4rd International, m. Sums, 22–23 Feb. 2018, Sums, p. 14. [in Ukrainian].

3. Bezpeka zhyttiediialnosti (2015). [Life safety]. methodological instructions for independent work "Risk as a hazard assessment". (Ed.). M.A., Kasianov, I.S. Stefanovych. Kyiv, pp. 5–6. [in Ukrainian].

4. Bek, U. (1994). Vid industrialnoho suspilstva do suspilstva ryzyku [From an industrial society to a risk society]. THESIS. No. 5, pp. 45–67. [in Ukrainian].

5. Horbniak, O. (2010). Politychnyi ryzyk ta yoho faktory [Political risk and its factors]. *Political science studies*. pp. 101–106. [in Ukrainian].

6. Ekonomichnyi entsyklopedychnyi slovnyk (2006). [Economic encyclopaedic dictionary]. Vol. 2. (Ed.). S.V. Mochemyi. Lviv, 568 p. [in Ukrainian].

7. Kontseptsia osvity z napriamu "Bezpeka zhyttia i diialnosti liudyny" (2001). [Concept of education in the field of "Safety of human life and activity"]. V.O., Kuznietsov, V.V., Mukhin, O.Yu., Burov et al. *Information Bulletin "Higher Education"*. Kyiv, No 6. pp. 6–17. [in Ukrainian].

8. Kryvoshein, V.V. (2016). Sotsialno-politychna ryzykologhiia [Socio-political riskology]. Available at: <http://repository.dnu.dp.ua:1100/upload/e33e73d3bb6e6306ef315815e36b2a5eKrivosheyin-V.V.-SPR.pdf> [in Ukrainian].

9. Novyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy (1999). [New explanatory dictionary of the Ukrainian language]. (Ed.). V., Yaremenko, O., Slipushko ta in. Vol. 1. Kyiv, 910 p. [in Ukrainian].

10. Pikus, R.V. (2004). Otsinka pidpriyemnytskoho ryzyku [Assessment of entrepreneurial risk]. *Finance of Ukraine*. No. 5. 88 p. [in Ukrainian].

11. Posokhov, I.M. (2012). Analiz zmistu poniattia ryzyk i naukovi pidkhody shchodo vyznachennia sutnosti ryzyku [Analysing the content of the concept of risk and scientific approaches to defining the essence of risk]. *Bulletin of the National Technical University "KhPI"*. No 5. Kharkiv, pp. 101–108. [in Ukrainian].

12. Sheshenko, O.D. (2019). Ryzykologhiia [Riskology]. *Study guide*. Kharkiv, pp. 12–13. [in Ukrainian].

13. Business Dictionary.com. Available at: <http://www.businessdictionary.com> [in English].

14. Knight, F.H. (1921). Risk, Uncertainty and Profit. *University of Boston Press*, Boston, p. 233. [in English].

Стаття надійшла до редакції 19.08.2024

"Чітка мета – перший крок до будь-якого досягнення".

Вільям Клімент Стоун
американський бізнесмен, меценат

"Досконалість – це не тоді, коли нічого додати, а тоді, коли нічого відняти".

Антуан де Сент-Екзюпері
французький письменник

"Знання – настільки дорогоцінна річ, що їх варто здобувати з будь-якого джерела".

Абу-ль-Фарадж
видатний сирійський вчений- енциклопедист

"Наші знання суть зерна наших творінь".

Жорж-Луї Леклерк де Бюффон
французький натураліст, письменник

ВИМОГИ ДО ЗМІСТУ ТА ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ У ЩОМІСЯЧНИЙ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ЖУРНАЛ “МОЛОДЬ І РИНОК”

1. Приймаються одноосібні статті (співавтори). Текст обсягом 8–12 друкованих сторінок із ілюстраціями (рисуноками, таблицями). У статтях повинно бути чітко і стисло, без зайвих математичних формул, викладено те нове та оригінальне, що досягнуто авторами в їх практичній діяльності. Потрібно уникати повторів, зайвих подробиць та загальновідомих положень, на які можна посилатися, вказуючи відповідний номер у списку літератури, що додається.

2. Електронний варіант статті виконується в редакторі Microsoft Word, причому файл має бути збережений в форматі: *.doc. Формат сторінки А4, шрифт Times New Roman, розмір шрифту – 14 кегль. Розмір полів: ліве – 3,0 см; праве – 1,5 см; верхнє – 2,0 см; нижнє – 2,0 см; інтервал – 1,5.

До рукопису додаються:

- УДК;
  - анотація українською мовою 500 друкованих знаків, анотація англійською мовою розширена, обсяг 1800–2000 друкованих знаків, до англійської анотації додається в окремому файлі український переклад;
  - ключові слова (українською, англійською мовами), перелік ключових слів від 5 до 10;
  - рисунки, таблиці з підписаними підписами;
  - оформлення списку літератури – за міжнародним бібліографічним стандартом АРА; кількість літературних джерел має складати не менше 5 та не більше 15. Цитувати необхідно як класичні, так і найновіші публікації (останніх 3–5 років) опублікованих у провідних профільних виданнях. У кінці статті подається транслітерований список літератури (References).
  - відомості про автора (авторська карточка: прізвище, ім'я та по-батькові, посада, місце праці, вчений ступінь, наукове звання, адреса (службова, домашня), телефони.
3. До статей додається рекомендація кафедри (відділу) установи, де автор працює, і рецензія доктора чи кандидата наук; для статей докторів та кандидатів наук рецензій не потрібно.
4. Таблиці повинні мати назви та порядковий номер. Одночасне використання таблиць та графіків для пояснення одних і тих же положень не рекомендується.
5. Статті підписуються всіма авторами із зазначенням домашньої адреси, номерів домашнього та службового телефонів автора, який буде листуватися з редакцією з приводу цієї статті.

Редколегія відхиляє статті з порушенням цих вимог:

Відповідно до вимог Атестаційної колегії МОН України до фахових видань та публікацій необхідно дотримуватися таких елементів написання статей: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями, аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується дана стаття; формування мети статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Сфера розповсюдження та категорія читачів:

- загальнодержавна, зарубіжна;
- викладачі університетів, ЗВО всіх рівнів акредитації, студенти, аспіранти, науковці, фахівці освітньої діяльності, які підвищують свої професійні компетенції в галузі освіти та педагогічних наук.

Програмні цілі (основні принципи) або тематична спрямованість:

Ознайомлення із питаннями наукових досліджень із загальної педагогіки, історії педагогіки, теорії та методики навчання, корекційної педагогіки, теорії та методики професійної освіти, соціальної педагогіки, теорії та методики управління освітою, теорії та методики виховання, дошкільної педагогіки, інформаційно-комунікаційних технологій в освіті та науці.

Молодь і ринок Youth & market

№ 9 (229) вересень 2024

No. 9 (229) September 2024

Головний редактор
Микола Галів

Відповідальний редактор
Наталія Примаченко

Літературне редагування
Ірина Невмержицька

Макетування та верстка
Ірина Негура

Підписано до друку 01.10.2024 р. Ум. друк. арк. 22,5.
Папір офсетний. Друк офсетний. Наклад 100 прим. Формат 60 x 84 1/8.
Гарнітура Times New Roman.
Віддруковано у друкарні “Посвіт”
82100, Львівська обл., м. Дрогобич, вул. Мазепа, 7